

ZNAJOMOŚĆ ZAGADNIEŃ FINANSOWYCH W POLSCE

Znaczenie, dane i oferta edukacyjna

Prosimy cytować niniejszą publikację jako: OECD (2022), *Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision*. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna]
<https://www.oecd.org/finance/financial-education/Financial-Literacy-Poland-Polish.pdf>

© OECD 2022.

Niniejszy raport został opublikowany pod patronatem sekretarza generalnego OECD. Wyrażone w nim opinie i użyte argumenty niekoniecznie odzwierciedlają oficjalne poglądy krajów członkowskich OECD. Niniejszy dokument powstał przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej. Wyrażone w nim poglądy nie mogą być w żadnym kontekście uznawane za odzwierciedlające oficjalną opinię Unii Europejskiej.

Niniejszy dokument, jak również wszelkie dane i mapy w nim zawarte, pozostają bez uszczerbku dla statusu lub suwerenności jakiegokolwiek terytorium, dla granic międzynarodowych oraz dla nazwy jakiegokolwiek terytorium, miasta lub obszaru.

Niniejsze tłumaczenie zostało zlecone przez Dyрекcję ds. Finansów i Przedsiębiorczości do wykonania przez podmiot zewnętrzny, w związku z czym OECD nie może zagwarantować jego pełnej wierności względem oryginału. Jedynymi oficjalnymi wersjami przetłumaczonego dokumentu są jego oryginalne wersje sporządzone w języku angielskim i/lub francuskim.

Okładka: © HomePixel / Getty Images; Autor ilustracji na okładce: Christophe Brillhault.

Wprowadzenie

Wszystkie kraje należące do Unii Europejskiej zgadzają się, że ich mieszkańcy powinni poprawiać swoje umiejętności finansowe, by podnosić poziom własnego dobrostanu finansowego, a także przyczyniać się do zapewnienia stabilności systemu finansowego oraz zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu gospodarczego. Wytyczne OECD zalecają, by rządy poszczególnych państw opracowywały i wdrażały krajowe strategie w zakresie edukacji finansowej, oparte na wynikach badań, skoordynowane z innymi strategiami mającymi na celu wspieranie dobrobytu gospodarczego i społecznego oraz tworzenie podwalin współpracy pomiędzy wszystkimi stronami zainteresowanymi postępami w zakresie edukacji finansowej.

Niniejszy raport przedstawia i opisuje potrzeby mieszkańców Polski w obszarze edukacji finansowej, podmioty zaangażowane w projektowanie i realizację inicjatyw z zakresu edukacji finansowej oraz które z tych inicjatyw są obecnie wdrażane, zwracając jednocześnie uwagę na ewentualne braki i związane z nimi wyzwania. W raporcie przedstawione zostały wyniki pierwszego etapu projektu wspierającego opracowanie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF) w Polsce. Drugi etap projektu obejmuje opracowanie propozycji dokumentu krajowej strategii edukacji finansowej oraz planu jej wdrażania.

Niniejsza praca stanowi rezultat współpracy OECD (jako podmiotu zapewniającego wsparcie) z instytucjami krajowej grupy roboczej ds. strategii edukacji finansowej w Polsce, które zwróciły się do Komisji Europejskiej o wsparcie w ramach programu o nazwie Instrument Wsparcia Technicznego (IWT). Partnerem wykonawczym projektu jest OECD. Jego realizacja odbywa się dzięki wsparciu finansowemu Unii Europejskiej za pośrednictwem Instrumentu Wsparcia Technicznego oraz we współpracy z Dyrekcją Generalną Komisji Europejskiej ds. Wspierania Reform Strukturalnych (DG REFORM). W skład krajowej grupy roboczej ds. strategii edukacji finansowej w Polsce wchodzi: Ministerstwo Finansów (MF), Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN), Narodowy Bank Polski (NBP), Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (UKNF), Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK), Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG), Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW), Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW) oraz Rzecznik Finansowy (RF).

Projekt rozpoczął się w październiku 2021 r. Projekt 21PL32 – „Opracowanie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF) w Polsce” jest realizowany ze środków Unii Europejskiej za pośrednictwem Instrumentu Wsparcia Technicznego (REFORM/IM2021/007) oraz we współpracy z Dyrekcją Generalną Komisji Europejskiej ds. Wspierania Reform Strukturalnych.

Niniejszy raport sporządziła Bianca Isaincu, analityczka ds. polityki, pod kierownictwem Chiary Monticone, starszej analityczki ds. polityki, oraz nadzorem Flore-Anne Messy, szefowej Pionu Finansów Konsumentckich, Ubezpieczeń i Emerytur w Dyrekcji ds. Finansów i Przedsiębiorstw OECD. Wsparcie redakcyjne zapewniła Valeria Pelosi, asystentka projektu. Raport w znacznym stopniu skorzystał ze wsparcia, wkładu merytorycznego i uwag ekspertów krajowej grupy roboczej ds. strategii edukacji finansowej w Polsce kierowanej przez Ministerstwo Finansów w Polsce oraz z wkładu DG REFORM Komisji Europejskiej.

Spis treści

Wprowadzenie	3
Streszczenie	6
	6
1 Wstęp	12
1.1. Kontekst	12
1.2. Cel raportu	12
1.3. Proces powstawania raportu	13
1.4. Jak czytać raport	14
2 Dlaczego kompetencje finansowe są niezbędne i mają istotne znaczenie w Polsce?	17
2.1. Wprowadzenie do kontekstu społeczno-gospodarczego Polski	17
2.2. System finansowy oraz trendy konsumenckie w Polsce	28
2.3. Poziom kompetencji finansowych w społeczeństwie	44
2.4. Podsumowanie potrzeb polskiego społeczeństwa w zakresie edukacji finansowej i konsekwencji dla edukacji finansowej w polskim kontekście	53
3 Edukacja finansowa w Polsce	61
3.1. Przegląd działań w zakresie edukacji finansowej w Polsce	63
3.2. Podmioty działające w obszarze edukacji finansowej w Polsce	66
3.3. Inicjatywy w zakresie edukacji finansowej według grupy docelowej	75
3.4. Inicjatywy edukacji finansowej w ujęciu tematycznym	104
3.5. Monitoring i ocenaprojektów	107
3.6. Podsumowanie luk w ofercie edukacji finansowej oraz wyzwań, które mogą ograniczać zakres i skuteczność działań w obszarze edukacji finansowej	111
4 Wnioski i rekomendacje	118
4.1. Propozycje i rekomendacje	122
Bibliografia	146
Załącznik A. Kwestionariusz inwentaryzacyjny	
Załącznik B. Respondenci	
Załącznik C. Wykaz inicjatyw edukacji finansowej realizowanych w Polsce	
Załącznik D. Podsumowanie kluczowych ustaleń warsztatu dla interesariuszy dotyczącego opracowania Krajowej Strategii Edukacji Finansowej w Polsce	
Załącznik E. Analiza danych	
Uwagi	190

WYKRESY

Wykres 2.1. Polska emigracja do państw OECD	24
Wykres 2.2. Udział osób samozatrudnionych jako procent wszystkich pracujących (z wyłączeniem rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa)	26
Wykres 2.3. Stan realizacji w różnych krajach (dot. Ogólnych Zasad G20/OECD ochrony konsumentów na rynku finansowym)	31
Wykres 2.4. Wykorzystanie różnych metod płatności	33
Wykres 2.5. Zachowania w ramach zarządzania pieniędzmi związane z odpornością finansową	47
Wykres 2.6. Preferowane sposoby oszczędzania	48
Wykres 3.1. Projekty edukacji finansowej w Polsce w podziale na grupy docelowe	63
Wykres 3.2. Udział procentowy projektów realizowanych w określonej lokalizacji	64
Wykres 3.3. Udział procentowy zrealizowanych projektów wykonanych w formie określonego działania	64
Wykres 3.4. Udział procentowy projektów zawierających określone tematy	65
Wykres 3.5. Udział procentowy projektów korzystających z określonych metod komunikacji	66
Wykres 3.6. Udział procentowy projektów edukacji finansowej realizowanych przez różnego rodzaju podmioty	67
Wykres 3.7. Liczba projektów skierowanych do różnych grup wiekowych dzieci i młodzieży	82
Wykres 3.8. Zagadnienia ujęte w projektach edukacji finansowej realizowanych w szkołach	84
Wykres 3.9. Rodzaje działań w ramach projektów edukacji finansowej realizowanych w szkołach	85
Wykres 3.10. Tematyka ujmowana w projektach edukacji finansowej kierowanych do ogółu społeczeństwa	95
Wykres 3.11. Opinie respondentów kwestionariusza na temat obszarów, na których koncentrować powinny się projekty edukacji finansowej oraz główne obszary projektów edukacji finansowej obecnie realizowanych w Polsce	104
Wykres 3.12. Tematy uwzględnione w projektach edukacji finansowej kierowanych do dzieci, młodzieży i ogółu społeczeństwa	106

TABELE

Tabela 2.1. Poczucie pewności w kwestii osobistego planowania emerytalnego	38
Tabela 2.2. Pytania dotyczące wiedzy finansowej	44
Tabela 2.3. Minimalne wyniki wiedzy finansowej, postaw i zachowań	46
Tabela 2.4. Odporność na wypadek utraty dochodów	49
Tabela 3.1. Kompetencje instytucji krajowych w Polsce w obszarze edukacji finansowej oraz zakres ich działalności edukacyjnej	68
Tabela 3.2. Rodzaje podmiotów zaangażowanych w edukację finansową w Polsce	70
Tabela 3.3. Formy współpracy pomiędzy różnymi rodzajami podmiotów świadczących usługi edukacji finansowej w Polsce	73
Tabela 3.4. Inicjatywy edukacji finansowej w szkołach wyższych	93
Tabela 3.5. Potencjalnie istotne grupy docelowe oraz zakres, w jakim skierowana jest do nich oferta edukacyjna	112
Tabela 4.1. Krajowe strategie edukacji finansowej	124
Tabela A E.1. Analiza regresji	189

Streszczenie

Na przestrzeni ostatnich 25 lat Polska podąża ścieżką wzrostu gospodarczego połączonego ze wzrostem stopy życiowej społeczeństwa. Kraj cieszy się obecnie niemającymi precedensu w historii niskimi wskaźnikami bezrobocia i ubóstwa. Niemniej jednak starzenie się społeczeństwa oraz utrzymujące się dysproporcje w tempie rozwoju społecznego i gospodarczego pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi oraz pomiędzy osobami z wykształceniem co najmniej średnim a obywatelami gorzej wykształconymi stawiają wyzwania. Niedawny masowy napływ uchodźców po inwazji Rosji na Ukrainę może się również przyczynić do powstania dodatkowych wyzwań, zwłaszcza u osób dysponujących ograniczonymi kompetencjami w zakresie finansów.

Niniejszy raport przedstawia i opisuje potrzeby mieszkańców Polski w obszarze edukacji finansowej, podmioty zaangażowane w projektowanie i realizację inicjatyw z zakresu edukacji finansowej oraz inicjatywy wdrażane w ostatnim czasie, zwracając jednocześnie uwagę na ewentualne braki i związane z nimi wyzwania. Opiera się on na kilku dokumentach źródłowych, w tym na analizie dostępnych materiałów, danych dotyczących kompetencji finansowych, w tym pochodzących z międzynarodowego badania kompetencji finansowych osób dorosłych oraz wyników badania PISA z 2018 r. (tom IV) (OECD, 2020^[1]; 2020^[2]), a także innych badań krajowych, wyników kwestionariusza inwentaryzacyjnego oraz warsztatu dla przedstawicieli zainteresowanych podmiotów zaangażowanych w edukację finansową. Wnioski zawarte w niniejszym raporcie stanowią uzupełnienie wcześniej dostępnych danych i wyników badań, a także przyczyniają się do zgromadzenia przesłanek niezbędnych do opracowania Krajowej Strategii Edukacji Finansowej dla Polski.

Główne ustalenia i wnioski

Okoliczności, które sprawiają, że podnoszenie poziomu kompetencji finansowych polskiego społeczeństwa jest potrzebne

Sektor finansowy w Polsce jest dobrze rozwinięty i stosunkowo inkluzywny – 96% osób w wieku 15 lat i więcej posiada rachunek bankowy (Demirgüç-Kunt i in., 2022^[3]). Coraz więcej ankietowanych Polaków twierdzi, że oszczędza pieniądze, przy czym wydaje się, że pandemia COVID-19 uświadomiła wielu Polakom, jak ważne jest odkładanie środków finansowych na „czarną godzinę”. Jednocześnie wiele osób oszczędza nieregularnie, posiada niewielkie oszczędności lub woli utrzymywać płynność swoich oszczędności w postaci gotówki lub lokat bankowych, tracąc potencjalnie możliwy do uzyskania zwrot z inwestycji, zwłaszcza w sytuacji niskich stóp procentowych i wysokiej inflacji. Prawie trzy czwarte Polaków obawia się niedoboru oszczędności na starość, a tylko 25% ze spokojem myśli o swoim zabezpieczeniu finansowym na okres emerytury (przy czym najmniej pewni godziwego zabezpieczenia finansowego są młodzi ludzie w wieku 18-30 lat).

Jednym ze skutków pandemii COVID-19 było wyraźne przyspieszenie procesów cyfryzacji sektora finansowego, co stworzyło z jednej strony nowe możliwości, a z drugiej – potencjalne nowe zagrożenia dla konsumentów, zwłaszcza tych niezbyt biegle posługujących się nowymi rozwiązaniami technologicznymi.

W istocie dostęp do urządzeń cyfrowych i Internetu, które są kluczowymi narzędziami poszerzania dostępności cyfrowych usług finansowych, jest w Polsce dobry. Niemniej jednak Polacy dysponują słabszymi umiejętnościami cyfrowymi w porównaniu do obywateli wielu innych krajów UE. Fakt ten może stwarzać pewne ryzyka na rynku finansowym. Polacy czują, że nie posiadają wystarczającej wiedzy na tematy związane z cyberbezpieczeństwem i bezpiecznym poruszaniem się po Internecie.

Ich poziom kompetencji finansowych odpowiada średniej 12 krajów OECD, które wzięły udział w badaniu kompetencji finansowych osób dorosłych przeprowadzonym przez OECD/INFE w 2020 r. W badaniu tym Polacy zdobyli 13 z 21 możliwych do uzyskania punktów. Jeżeli chodzi o wiedzę finansową, to Polacy dobrze rozumieją niektóre podstawowe pojęcia finansowe, takie jak pojęcie ryzyka i zwrotu, inflacji czy odsetek płaconych od kredytów, a około trzy czwarte populacji potrafi obliczyć zwykłe oprocentowanie i rozumie korzyści płynące z dywersyfikacji ryzyka. Jednocześnie nieco ponad jedna trzecia Polaków rozumie pojęcie procentu składanego, zarówno w przypadku korzystania z kredytu, jak i gromadzenia oszczędności na emeryturę. Ten niski poziom wiedzy znajduje odzwierciedlenie w stosunkowo niewielkiej liczbie Polaków inwestujących środki na rynkach finansowych lub posiadających dodatkowe oszczędności emerytalne. Prawie jedna trzecia Polaków ocenia poziom własnej wiedzy finansowej jako niski lub bardzo niski. Polacy są bardziej skłonni skupiać się na krótkoterminowych potrzebach finansowych i nie planują zabezpieczenia finansowego na przyszłość. Nieco ponad jedna czwarta Polaków (26,9%) osiąga minimalny wynik w zakresie postaw finansowych, tj. o połowę mniej niż średnia dla OECD.

Pomimo ograniczonych zasobów finansowych, Polacy radzą sobie lepiej z wiązaniem końca z końcem w porównaniu z innymi krajami OECD. Większość dorosłych Polaków uważa jednak, że radzi sobie finansowo „na styk”, prawie połowa uważa, że ich finanse kontrolują ich życie, a ponad jedna trzecia martwi się, czy pokryje swoje normalne wydatki na życie. Kwestie te wpływają jednak na dobrostan finansowy jednostek – otóż okazuje się, że ocena dobrostanu finansowego Polaków wynosi 9,1 na 20 możliwych do uzyskania punktów, tj. poniżej średniej dla 11 badanych krajów należących do OECD (OECD-11), która wynosi 9,9.

Edukacja finansowa jest prowadzona w szkołach dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, którzy w porównaniu ze swoimi rówieśnikami w innych krajach uzyskują stosunkowo dobre wyniki w zakresie wiedzy na temat finansów (według wyników badania PISA). W badanej populacji występują jednak istotne różnice, na które należy zwrócić uwagę – linia podziału przebiega wyraźnie według kryterium płci (chłopcy radzą sobie lepiej niż dziewczęta w tej dziedzinie) i statusu społeczno-ekonomicznego (uczniowie w korzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej uzyskiwali znacznie lepsze wyniki od uczniów w niekorzystnej sytuacji).

Potrzeby w zakresie edukacji finansowej w Polsce

Niniejszy dokument wskazuje na aspekty, które mogą uzasadniać potrzebę rozwoju edukacji finansowej w Polsce. Edukacja finansowa jest w Polsce potrzebna, ponieważ:

- Mieszkańcy Polski, zwłaszcza ci znajdujący się w trudnej lub zagrożonej sytuacji materialnej, potrzebują wsparcia w zwiększeniu swojej odporności finansowej.
- Mieszkańcy Polski powinni odzyskać pewność i zaufanie do sektora finansowego w celu zwiększenia wykorzystania oferowanych przez instytucje finansowe produktów oszczędnościowych, inwestycyjnych i emerytalnych.
- Mieszkańcy Polski powinni mieć świadomość, że długoterminowe oszczędzanie jest ważne dla ich przyszłego dobrostanu finansowego oraz posiadać umiejętności i odpowiednie rozeznanie w podejmowaniu długoterminowych decyzji inwestycyjnych.
- Mieszkańcy Polski potrzebują wsparcia w celu dokonywania racjonalnych i korzystnych inwestycji na rynkach kapitałowych.
- Mieszkańcy Polski powinni umieć zarządzać kredytem konsumenckim i zadłużeniem.

- Mieszkańcy Polski powinni poprawić swoją zdolność do zachowania bezpieczeństwa w Internecie oraz czerpania korzyści z cyfrowych usług finansowych.

Wymienione potrzeby wskazują, że populacja Polski odniosłaby korzyści z projektów edukacji finansowej, które zwiększają wiedzę, podnoszą umiejętności i kształtują właściwe nawyki w odniesieniu do budżetowania, oszczędzania na wypadek nieprzewidzianych wydatków, podejmowania przemyślanych decyzji inwestycyjnych oraz unikania niepotrzebnego zadłużenia. Ponadto jest istotne, by konsumenci w Polsce rozumieli, jak funkcjonują systemy finansowy i pomocy społecznej, znali swoje prawa przy zakupie i korzystaniu z produktów finansowych oraz byli świadomi potencjalnych zagrożeń związanymi z oszustwami. W odniesieniu do inwestowania konsumenci powinni rozumieć, jaka jest realna stopa zwrotu z danej inwestycji oraz jak rozpoznać instrumenty inwestycyjne, których celem jest dokonanie oszustwa. Konsumenci powinni rozumieć, że oczekiwane wysokie stopy zwrotu są zwykle związane z wysokim ryzykiem oraz że stopy procentowe mogą z czasem ulegać zmianie. I wreszcie biorąc pod uwagę postępujące ucyfrowienie systemu finansowego, konsumenci powinni być świadomi potencjalnych zagrożeń w zakresie cyberbezpieczeństwa i oszustw w Internecie, a także wiedzieć, jak bezpiecznie poruszać się w sieci.

Grupy docelowe, które najbardziej potrzebują wsparcia

Poprawa kompetencji finansowych może się przyczyniać do wzrostu dobrostanu finansowego i zwiększania odporności mieszkańców Polski na wstrząsy w gospodarce. Mogłaby ona także przyczynić się do zwiększenia zaufania i pewności wobec sektora finansowego, budowania świadomości znaczenia oszczędzania długoterminowego oraz wzrostu pewności siebie i umiejętności niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji inwestycyjnych, w tym inwestowania na rynkach kapitałowych.

Niniejszy raport zwraca szczególną uwagę na fakt, że istnieją w Polsce pewne grupy społeczne, które mogą potrzebować ukierunkowanych działań w zakresie edukacji finansowej ze względu na ich niewielkie kompetencje finansowe, słabą odporność finansową na zaburzenia w gospodarce i stosunkowo wysokie prawdopodobieństwo konieczności stanięcia w obliczu ważnych decyzji dotyczących swoich finansów w najbliższej przyszłości. Chodzi mianowicie o:

- **Gospodarstwa domowe o niskich dochodach**, które cechują się ograniczoną odpornością finansową po części z powodu pandemii COVID-19 oraz niższym poziomem kompetencji finansowych, a także które prawdopodobnie najbardziej odczuwają konsekwencje obecnych zawirowań w gospodarce związanych ze wzrostem cen towarów konsumpcyjnych. Zazwyczaj są to gospodarstwa domowe z trojgiem lub większą liczbą dzieci, mieszkające na terenach wiejskich oraz te, w skład których wchodzi osoby bezrobotne lub utrzymujące się z emerytury albo renty. Częściej podlegają one także wykluczeniu ze zinstytucjonalizowanego sektora finansowego, mają niższe oszczędności (lub nie posiadają żadnych oszczędności) i cechują się wyższymi wskaźnikami zadłużenia.
- **Osoby o niepewnej pozycji na rynku pracy, w tym bezrobotni i osoby pracujące na podstawie niestabilnych umów lub umów na czas określony**, są również wrażliwe finansowo, ponieważ, ze względu na ograniczone lub niestabilne źródła dochodów, mają niższą odporność finansową na wstrząsy z powodu braku dochodów lub niestabilnych albo niepewnych źródeł dochodów. Mogą one również dysponować mniejszymi zasobami zaoszczędzonych środków i wykazywać ograniczoną odporność finansową na nietypowe zjawiska w gospodarce.
- **Konsumenci narażeni na nadmierne zadłużenie lub już nadmierne zadłużeni**. Około 20% Polaków jest narażone na ryzyko nadmiernego zadłużenia. Takie osoby mogą odnieść korzyści z dedykowanych projektów edukacji finansowej, które mogą pomóc im w unikaniu spirali zadłużenia.
- **Osoby starsze**, w przypadku których nieprzewidziane wydatki mogą stanowić szczególnie dotkliwy problem i które są często wykluczone cyfrowo.

- **Osoby w wieku produkcyjnym** powinny mieć świadomość znaczenia długoterminowych oszczędności i stosować przemyślane zachowania finansowe w celu zapewnienia sobie dobrostanu finansowego na starość. W szczególności ci zbliżający się do wieku emerytalnego (50+) mogą potrzebować dodatkowego wsparcia, ponieważ stają przed ważnymi życiowymi decyzjami związanymi z fazą dekulacji kapitału.
- **Mieszkańcy obszarów wiejskich**, zwłaszcza ci o niższych dochodach oraz zagrożeni ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Społeczności wiejskie mogą również doświadczać dodatkowych zagrożeń, na przykład ze względu na sezonowy charakter ich pracy lub zmiany klimatyczne i ekstremalne zjawiska atmosferyczne.
- **Uchodźcy z Ukrainy** wysiedleni ze swoich domów w wyniku rosyjskiej agresji na Ukrainę rozpoczętej 24 lutego 2022 r. stają się dodatkową częścią polskiego społeczeństwa narażoną na wszelkiego rodzaju trudności.
- **Dzieci, młodzież i ich rodziców lub opiekunów**, zwłaszcza z rodzin znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej lub ze środowisk migracyjnych, należy również objąć programem wsparcia w nabywaniu niezbędnych umiejętności finansowych.

Luki w ofercie edukacji finansowej w Polsce

W realizację edukacji finansowej w Polsce zaangażowana jest duża liczba interesariuszy: ponad 45 organizacji odpowiedziało na kwestionariusz inwentaryzacyjny i wskazało, że przekazują treści z obszaru edukacji finansowej różnym grupom docelowym. Organizacje te obejmują zarówno administrację publiczną, na poziomie krajowym, regionalnym lub lokalnym, jak i sektor prywatny oraz organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Pomimo tych działań wciąż występują pewne luki w tej dziedzinie:

- Istnieje potrzeba skierowania większej liczby inicjatyw w zakresie edukacji finansowej do grup społeczno-demograficznych charakteryzujących się ograniczoną odpornością finansową lub ograniczoną wiedzą finansową.
- Projekty edukacji finansowej skierowane do młodzieży mogłyby bardziej koncentrować się na wspieraniu uczniów i studentów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Mogłyby one również zwiększyć wsparcie dla nauczycieli i poświęcać więcej uwagi projektom edukacji finansowej dla rodziców, zważywszy na ich rolę w edukacji dzieci.
- Projekty edukacji finansowej powinny w większym stopniu koncentrować się na zagadnieniach, które wymagają traktowania priorytetowego, takich jak kwestie budżetowania, oszczędności, długoterminowego oszczędzania i inwestycji, ucyfrowienia (w tym znajomości zagrożeń związanych z cyberbezpieczeństwem i oszustwami w Internecie), odpowiedzialnego zaciągania kredytów i pożyczek oraz ubezpieczeń.
- Istnieje potrzeba zwiększenia starań na rzecz opracowania inicjatyw, których celem jest osiągnięcie trwałej zmiany nawyków, obok inicjatyw dostarczających informacje lub podnoszących świadomość konkretnych zagadnień. Projekty edukacji finansowej dla dorosłych o bardziej długofalowej perspektywie, takie jak inicjatywy podejmowane w miejscu pracy lub uzupełniające projekty rozwoju kariery/zatrudnienia, są obecnie bardzo nieliczne lub w ogóle ich w Polsce brak.
- Istnieje potrzeba zwiększenia starań w zakresie dostosowania sposobów dostarczania treści projektów edukacji finansowej do potrzeb konsumentów.
- Zbyt mała waga przykładana jest do ewaluacji projektów edukacji finansowej.

Niniejszy raport zwraca również uwagę na szereg wyzwań, które mogły przyczynić się do ograniczenia rozwoju systemu edukacji finansowej w Polsce oraz postępów w podnoszeniu kompetencji finansowych całego społeczeństwa:

- Istnieje kilka definicji podobnych lub powiązanych ze sobą pojęć, co jednak nie daje jednolitego pojmowania zakresu edukacji finansowej na poziomie krajowym, ani też rozumienia, jakie kluczowe kompetencje projekty edukacji finansowej powinny priorytetowo rozwijać. Prowadzi to do rozproszenia zasobów przeznaczanych na projekty edukacji finansowej, które zakresem swym nie obejmują przynajmniej podstawowych kluczowych kompetencji finansowych.
- Koordynacja działań pomiędzy interesariuszami z sektora publicznego, prywatnego oraz pozarządowego jest ograniczona, co również dotyczy ich działalności w zakresie edukacji finansowej. Niektóre z aspektów tej sytuacji wynikają z ograniczonego zakresu koordynacji:
 - Jednocześnie większość tych instytucji koncentruje się na edukacji związanej z ich konkretną specjalizacją lub zakresem kompetencji, a ich projekty edukacyjne niekoniecznie obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi.
 - Obserwujemy również powielanie oraz zachodzenie na siebie zakresów podobnych projektów edukacji finansowej i materiałów edukacyjnych.
 - Prowadząc lub uczestnicząc w projektach edukacji finansowej, podmioty sektora prywatnego nie stosują konkretnych wytycznych ani kodeksów (punkt 3.2.2), co prowadzi do zagrożenia, że edukacja finansowa wykorzystywana będzie dla działalności komercyjnej.
 - Instytucje badawcze oraz środowisko naukowe w ograniczonym zakresie zaangażowane są w prowadzenie badań istotnych z punktu widzenia edukacji finansowej, opracowywanie treści potwierdzonych naukowo oraz w ewaluację projektów w tej dziedzinie.
- Pomimo dostępności szerokiego wachlarza danych na temat kompetencji finansowych, istnieją braki w szczegółowej diagnozie rzeczywistych potrzeb konsumentów w zakresie edukacji finansowej. Może to utrudniać skoncentrowanie się na potrzebach konsumentów w pracach nad tworzeniem projektów edukacji finansowej. Projekty edukacji finansowej tworzone są w oparciu o ograniczoną lub niepełną diagnozę potrzeb populacji docelowych w tym zakresie oraz ich potencjalnych uprzedzeń i motywacji zachowania.

Propozycje i rekomendacje

1. **Przyjęcie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej.** Krajowa strategia może powiązać różnorodne elementy w obszarze edukacji finansowej, które obecnie w Polsce nie są skoordynowane, a także zapewnić siłę napędową dla procesów zwiększania zasięgu i skuteczności projektów edukacji finansowej.
2. **Opracowanie ram kluczowych kompetencji finansowych.** Takie ramy pozwoliłyby określić, z jakimi podstawowymi elementami wiedzy i pojęciami powinni zapoznać się uczestnicy projektów edukacji finansowej.
3. **Stworzenie mechanizmów zaangażowania interesariuszy z sektora prywatnego i pozarządowego w edukację finansową.** Taki mechanizm może przybrać formę współpracy za pośrednictwem krajowych stowarzyszeń branżowych lub instytucji odpowiedzialnych za samoregulację danej branży, opracowania zaleceń lub zasad włączania w ramach strategii inicjatyw opracowanych przez sektor finansowy lub opracowania dobrowolnych kodeksów postępowania lub wytycznych.
4. **Koordynacja działań w zakresie gromadzenia i wykorzystania danych.** Lepsza koordynacja w zakresie gromadzenia danych, doboru wskaźników i ich zastosowania mogłaby prowadzić do bardziej wydajnego wykorzystania zasobów.
5. **Współpraca z instytucjami badawczymi i szkołami wyższymi w celu prowadzenia badań nad zrozumieniem postaw i zachowań finansowych osób mieszkających w Polsce.** Zrozumienie czynników, które kształtują normy, nawyki, postawy oraz zachowania finansowe osób mieszkających w Polsce oraz jak rozwijają się postawy i nawyki już w młodym wieku, może

pozwoić na zaprojektowanie rozwiązań systemowych oraz projektów edukacji finansowej lepiej skoncentrowanych na potrzebach konsumenta i odnoszących lepszy skutek.

6. **Stworzenie wspólnego, godnego zaufania, rozpoznawalnego i łatwego w użyciu portalu poświęconego edukacji finansowej**, który mógłby stanowić unikalne i kompleksowe źródło rzetelnych informacji dla konsumentów w kwestiach finansowych.
7. W celu podnoszenia kompetencji finansowych dzieci i ludzi młodych, działania powinny skupić się również na **wspieraniu nauczycieli i rodziców/opiekunów w zdobywaniu wiedzy i pewności siebie w kwestiach finansowych**. Rodzice/opiekunowie i nauczyciele odgrywają kluczową rolę w edukacji dzieci i młodzieży, dlatego mogą być wspierani poprzez dedykowane projekty edukacji finansowej, szkolenia oraz stosowne materiały, by dzięki nim pozyskać odpowiednią wiedzę i pewność siebie przydatną do nauczania dzieci o zagadnieniach związanych z pieniędzmi.
8. **Opracowanie i wdrożenie odpowiednio dostosowanych oraz dopasowanych projektów edukacji finansowej dla poszczególnych społeczno-ekonomicznych grup docelowych, które ich najbardziej potrzebują**. Konkretnie projekty edukacji finansowej mogą zostać opracowane z uwzględnieniem potrzeb grup docelowych, ich obecnego poziomu znajomości zagadnień finansowych, zainteresowań i preferowanych sposobów pozyskiwania wiedzy. Zrozumienie potrzeb oraz preferowanych kanałów komunikacji i przekazywania wiedzy w odniesieniu do poszczególnych grup docelowych może mieć przełożenie na lepiej dostosowane projekty edukacji finansowej, bardziej skuteczne docieranie do odbiorców, a co za tym idzie – doprowadzić do większej efektywności procesu edukacyjnego.
9. **Opracowanie wytycznych dotyczących monitorowania i ewaluacji projektów edukacji finansowej oraz zachęcanie do ich wdrażania i stosowania**. Dalsze prace mogą skupiać się na ocenie istniejących projektów, włączeniu mechanizmów monitorowania i oceny do wszystkich nowoopracowywanych inicjatyw, wraz ze zwiększeniem skali tych, które przynoszą pożądane efekty. Uzupełnieniem tych prac powinno być dzielenie się zdobytymi doświadczeniami i dobrymi praktykami wśród interesariuszy aktywnych w kraju poprzez działania informacyjne oraz aktywne rozpowszechnianie wyników oceny projektów, a także wszelkich innych inicjatyw badawczych związanych z edukacją finansową.

1 Wstęp

1.1. Kontekst

W wielu krajach europejskich – w tym w Polsce – wiele środowisk zwraca uwagę na potrzebę rozwijania przez społeczeństwo umiejętności finansowych w celu podnoszenia poziomu własnego dobrostanu finansowego oraz przyczyniania się do zapewnienia stabilności systemu finansowego, a także zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu gospodarczego. By sprostać wyzwaniom wynikającym z niskiego poziomu znajomości zagadnień finansowych wśród ogółu społeczeństwa, rządy poszczególnych państw opracowują własne polityki edukacji finansowej oraz krajowe strategie w tym zakresie. Celem tych działań jest wzmocnienie pozycji konsumentów na rynku finansowym oraz zapewnienie im lepszego zrozumienia zagadnień finansowych, zarządzania finansami osobistymi i gospodarstwa domowego, a także budowania nawyków długoterminowego oszczędzania.

Niniejszy raport powstaje w ramach szerszego projektu, którego celem jest opracowanie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF) w Polsce (Projekt). Projekt jest realizowany przez krajową grupę roboczą ds. strategii edukacji finansowej (zwaną dalej „krajową grupą roboczą”), w skład której wchodzi: Ministerstwo Finansów (MF), Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN), Narodowy Bank Polski (NBP), Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (UKNF), Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK), Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG), Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW), Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW) oraz Rzecznik Finansowy (RF). Krajowa grupa robocza została powołana jako organ kolegialny. Ministerstwo Finansów jest liderem Projektu w Polsce oraz kieruje pracami krajowej grupy roboczej. Projekt realizowany jest przy wsparciu technicznym Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz przy wsparciu finansowym Dyrekcji Generalnej Unii Europejskiej ds. Reform Strukturalnych (UE – DG REFORM) z Instrumentu Wsparcia Technicznego (IWT).

1.2. Cel raportu

Celem niniejszego raportu jest: 1) opisanie, przegląd i analiza realizowanych inicjatyw w zakresie edukacji finansowej w Polsce, ich zasięg oraz – w miarę możliwości – ich skuteczność, 2) identyfikacja potrzeb i luk w ofercie edukacji finansowej, oraz 3) przedstawienie rekomendacji¹ uwzględniających międzynarodowe dobre praktyki w formie właściwej dla polskiego kontekstu. Powyższe działania mają kluczowe znaczenie w procesie opracowywania Krajowej Strategii Edukacji Finansowej, zgodne z treścią Rekomendacji OECD dot. kompetencji finansowych (zob. Ramka 1.1).

Ramka 1.1. Znaczenie analizy potrzeb i oferty w zakresie edukacji finansowej

Analiza potrzeb w zakresie edukacji finansowej, realizowanych inicjatyw w tym obszarze i zaangażowanych podmiotów stanowi pierwszy kluczowy krok w kierunku opracowania krajowej strategii edukacji finansowej, co zostało podkreślone w Rekomendacji OECD dot. kompetencji finansowych. Definicja strategii krajowych zawarta w Rekomendacji OECD przypomina, że strategie te powinny uwzględniać potrzeby i zidentyfikowane luki na poziomie krajowym. W szczególności Rekomendacja ta nakłania do opracowywania strategii w obszarze rozwoju kompetencji finansowych w oparciu o odpowiednie dane i analizę zebranego przed przyjęciem strategii materiału w celu prawidłowego określenia jej priorytetów oraz celów przyjmowanej polityki. Odpowiednie dane i analizy powinny obejmować:

- Dane dotyczące poziomu kompetencji finansowych społeczeństwa.
- Analizę danych w celu zidentyfikowania aspektów kompetencji finansowych, które nastroczają szczególnie istotne problemy, oraz konkretnych grup społecznych, które najbardziej potrzebują działań ukierunkowanych na poprawę kompetencji w tym obszarze.
- Analizę zachowań finansowych społeczeństwa lub określonych podgrup społecznych w odpowiednich obszarach, takich jak dostęp do produktów i usług finansowych oraz korzystanie z nich, oszczędzanie, zaciąganie kredytów i pożyczek, nadmierne zadłużanie się, inwestowanie i nawyki ubezpieczeniowe.
- Dane i analizę w zakresie dostępu do projektów edukacji finansowej całego społeczeństwa lub określonych grup społecznych oraz najskuteczniejszych sposobów dotarcia do nich.
- Analizę istniejących projektów edukacji finansowej w celu identyfikacji odpowiednich i zaufanych partnerów oraz/lub luk w ofercie edukacyjnej w tym obszarze.

Rekomendacja określa również, że wyniki uzyskane w ramach fazy przygotowawczej powinny być aktywnie sprawozdawane oraz przekazywane odpowiednim interesariuszom i opinii publicznej wraz z informacjami o planowanych kolejnych działaniach w zakresie opracowania krajowej strategii.

Źródło: (OECD, 2020^[4])

1.3. Proces powstawania raportu

Opracowując niniejszy raport, OECD oparła się na kilku źródłach, w tym na badaniach dostępnych materiałach, danych dotyczących kompetencji finansowych (badaniu kompetencji finansowych wśród osób dorosłych OECD/INFE z 2020 r., ocenie kompetencji finansowych w ramach badania PISA, a także innych badaniach krajowych), kwestionariuszu inwentaryzacyjnym (Załącznik A) oraz warsztacie dla przedstawicieli zainteresowanych podmiotów z zakresu edukacji finansowej, które odbyły się 15 marca 2022 r.

Kwestionariusz inwentaryzacyjny został opracowany przez OECD, we współpracy z krajową grupą roboczą i DG REFORM, w celu zebrania informacji o realizowanych obecnie w Polsce inicjatywach w zakresie edukacji finansowej oraz podmiotach zaangażowanych w edukację finansową. Kwestionariusz został rozesłany przez Ministerstwo Finansów 16 grudnia 2021 r., a odpowiedzi były zbierane do 26 stycznia 2022 r. Wyniki wstępne zostały zaprezentowane i omówione 15 marca 2022 r. podczas ogólnokrajowego warsztatu z udziałem zainteresowanych interesariuszy (zob. Załącznik D, w którym przedstawione zostało podsumowanie dyskusji).

Na kwestionariusz inwentaryzacyjny udzielono łącznie 135 kompletnych odpowiedzi. Spośród nich 21 zostało odrzuconych, ponieważ nie zawierały merytorycznych odpowiedzi lub nazwy i danych kontaktowych instytucji udzielającej odpowiedzi, co oznaczało brak możliwości skontaktowania się z respondentem w celu kontynuacji badania. Pozostałe 114 kwestionariuszy zostało uwzględnione w poniższej analizie.

- Otrzymano 58 odpowiedzi od instytucji administracji publicznej, w tym:
 - 18 odpowiedzi od 15 różnych instytucji działających na szczeblu krajowym (np. administracji rządowej, urzędów centralnych, banku centralnego), w tym cztery odpowiedzi od jednej instytucji,
 - 2 od instytucji działających na poziomie regionalnym,
 - 38 od organów administracji szczebla lokalnego. Trudno określić, ilu respondentów reprezentowało odrębne organizacje, ponieważ w niektórych przypadkach podane były ich ogólne nazwy (np. instytucje pomocy społecznej), co uniemożliwiło stwierdzenie, czy owe kwestionariusze pochodziły od różnych organizacji, czy raczej od różnych osób zatrudnionych w tej samej organizacji (np. nadeszły cztery odpowiedzi z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie).
- Otrzymano 26 odpowiedzi od interesariuszy z sektora społeczeństwa obywatelskiego, w tym:
 - 1 stowarzyszenie konsumentów,
 - 15 fundacji,
 - 10 innych stowarzyszeń/organizacji.
- Otrzymano 13 odpowiedzi od organizacji z sektora prywatnego, w tym:
 - 6 od instytucji finansowych (2 odpowiedzi z tej samej instytucji);
 - 3 od organizacji branżowych;
 - 3 od innych podmiotów prywatnych (w tym 2 odpowiedzi od osób fizycznych).
- Otrzymano 17 odpowiedzi z 14 różnych instytucji edukacyjnych (11 uczelni i 3 państwowych szkół zawodowych).

Oprócz pełnych kwestionariuszy nadeszło również 115 niekompletnych. Tylko 17 z nich miało merytoryczne znaczenie, tj. udzielały odpowiedzi na przynajmniej niektóre pytania. Zostały one przejrane pod kątem informacji, które należało uwzględnić w wynikach badania.

Respondenci przekazali informacje o 134 inicjatywach realizowanych w Polsce przez 52 organizacje. Niemniej jednak 37 spośród tych inicjatyw nie zostało uwzględnionych w ostatecznej analizie, ponieważ nie dotyczyły one tematów odpowiadających sformułowanej przez OECD definicji inicjatyw z zakresu kompetencji finansowych lub ich grupą docelową nie byli konsumenci ani trenerzy/edukatorzy (zob. definicje w Ramka 1.1). W analizie uwzględnione zostało 97 inicjatyw realizowanych przez 45 organizacji.

Pełna lista respondentów i inicjatyw znajduje się w Załącznik B i Załącznik C.

1.4. Jak czytać raport

Raport składa się z czterech rozdziałów:

- We wstępie (rozdział 1) przedstawione zostało tło projektu i cel raportu.
- Rozdział 2 przedstawia trendy ekonomiczne i społeczno-demograficzne, z których wyraźnie wynika potrzeba zwiększenia poziomu kompetencji finansowych wśród osób żyjących w Polsce, ze wskazaniem poszczególnych grup docelowych i konkretnych potrzeb w zakresie edukacji finansowej. Treść tego rozdziału została oparta na dostępnych danych, w tym badaniach

dotyczących kompetencji finansowych. Pomaga on znaleźć odpowiedzi m.in. na następujące pytania:

- Dlaczego kompetencje finansowe są mieszkańcom Polski niezbędne?
- Które grupy społeczno-demograficzne potrzebują szczególnego wsparcia lub powinny być traktowane priorytetowo w projektach edukacji finansowej?
- Jakie kwestie z obszaru kompetencji finansowych mogłyby zostać potraktowane priorytetowo w projektach edukacji finansowej?
- Rozdział 3 dokonuje przeglądu oferty edukacji finansowej w Polsce oraz prezentuje podmioty aktywne w tym obszarze. Jego treść oparta jest przede wszystkim na odpowiedziach otrzymanych w ankiecie, które zostały uzupełnione informacjami pochodzącymi z innych dostępnych źródeł. Analizując istniejącą ofertę edukacyjną w świetle potrzeb wskazanych w rozdziale 2, rozdział 3 przedstawia również przegląd potencjalnych luk w tym zakresie. Pomaga on również znaleźć odpowiedzi na następujące pytania:
 - Jakie podmioty są zaangażowane w realizację projektów edukacji finansowej w Polsce?
 - Jakie projekty edukacji finansowej są realizowane w Polsce oraz jakie grupy docelowe są w nich traktowane priorytetowo?
 - Jakie potrzeby w zakresie podnoszenia poziomu kompetencji finansowych (zidentyfikowane w rozdziale 2) jeszcze nie są lub są w niewystarczającym stopniu zaspokajane przez obecną ofertę edukacyjną, innymi słowy, jakie luki występują w ofercie edukacji finansowej w Polsce?
 - Jakie ogólne wyzwania systemu edukacji finansowej występują obecnie w Polsce?
- Rozdział 4 zawiera wnioski i rekomendacje.

Ramka 1.2. Definicje sformułowań użytych w raporcie

Edukacja finansowa: proces, w którym konsumenci i inwestorzy finansowi zwiększają swoje kompetencje w zakresie rozumienia produktów, pojęć z zakresu finansów i zagrożeń finansowych, a także, poprzez informacje, wskazówki lub obiektywne porady, rozwijają swoje umiejętności i poczucie pewności siebie, aby stać się bardziej świadomymi zarówno zagrożeń, jak i możliwości finansowych, dokonywać odpowiedzialnych wyborów, wiedzieć, dokąd zwrócić się o pomoc, i podejmować inne skuteczne działania w celu poprawy swojej sytuacji finansowej.

Kompetencje finansowe (inaczej: znajomość zagadnień finansowych) to połączenie świadomości finansowej, wiedzy, umiejętności, postaw i zachowań niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych w celu osiągnięcia dobrostanu finansowego.

Dobrostan finansowy jest ostatecznym celem edukacji finansowej i obejmuje:

- Sprawowanie kontroli nad własnymi finansami przejawiające się terminowym płaceniem rachunków, umiejętnością unikania nadmiernego zadłużenia i „wiązania końca z końcem”.
- Posiadanie „poduszki” finansowej chroniącej przed niespodziewanymi wydatkami i sytuacjami awaryjnymi, np. posiadanie oszczędności, ubezpieczenia zdrowotnego i wiarygodności kredytowej, a także możliwość polegania na przyjaciółach i rodzinie – wszystkie te czynniki zwiększają zdolność konsumentów do przetrwania okresów zawirowań finansowych.
- Posiadanie celów finansowych, takich jak np. spłata kredytów studenckich w ciągu określonej liczby lat lub zaoszczędzenie określonej kwoty na emeryturę, oraz podążanie właściwą drogą do osiągnięcia tych celów.

- Posiadanie umiejętności dokonywania wyborów, dzięki którym można cieszyć się życiem – ten aspekt również jest uważany za istotny element dobrostanu finansowego.

Odporność finansową można zdefiniować jako zdolność jednostek lub gospodarstw domowych do radzenia sobie z niekorzystnymi wstrząsami finansowymi i wychodzenia z trudnej sytuacji materialnej. Na poziomie jednostki odporność finansowa zależy od dostępności odpowiednich zasobów oraz od zdolności do uruchomienia ich w celu zaradzenia negatywnym wstrząsom finansowym. Umiejętność unikania utraty środków finansowych w wyniku prób oszustwa może się również przyczyniać do zwiększenia odporności finansowej. Ponadto odporność finansowa zależy od dostępu do instrumentów służących do tworzenia odpowiednich zasobów, w tym odpowiedniego poziomu włączenia finansowego i znajomości zagadnień finansowych.

Krajowa strategia edukacji finansowej definiowana jest jako trwałe, skoordynowane podejście do zagadnień z obszaru kompetencji finansowych, które:

- uznaje znaczenie kompetencji finansowych – w stosownych przypadkach przy zastosowaniu środków ustawodawczych– oraz określa ich zakres na szczeblu krajowym, z uwzględnieniem zidentyfikowanych potrzeb i luk w ofercie edukacyjnej;
- jest spójne z innymi strategiami sprzyjającymi dobrostanowi ekonomicznemu i społecznemu, np. strategiami ukierunkowanymi na zwalczanie wykluczenia finansowego i ochronę konsumentów na rynku finansowym;
- obejmuje współpracę z interesariuszami oraz wskazanie lidera krajowego lub organu koordynującego/rady koordynującej;
- obejmuje opracowanie planu wdrażania wspierającego osiągnięcie konkretnych i z góry określonych celów w założonym przedziale czasowym;
- formułuje zalecenia, które powinny być stosowane przez poszczególne projekty wdrażane w ramach strategii krajowej, by skutecznie i odpowiednio przyczyniać się do realizacji całej strategii; oraz
- obejmuje bieżące monitorowanie i ocenę w celu weryfikacji postępów strategii i proponowania odpowiednich korekt.

Źródło: (OECD, 2020^[4]); (OECD, 2020^[11]); (OECD, 2012^[5]); (G20/OECD, 2021^[6])

2 Dlaczego kompetencje finansowe są niezbędne i mają istotne znaczenie w Polsce?

2.1. Wprowadzenie do kontekstu społeczno-gospodarczego Polski

W 2021 r. Polska obchodziła 25. rocznicę przystąpienia do OECD. W okresie przypadającym na to członkostwo kraj z powodzeniem przeszedł drogę od gospodarki planowej o niskich dochodach do gospodarki rynkowej o wysokim stopniu zintegrowania z rynkiem światowym i skutecznie na nim konkurującej. Stabilizacja makroekonomiczna i finansowa, prywatyzacje, zmiany w przepisach dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej, reformy podatkowe i rozwiązania wspierające dynamikę rynku pracy miały kluczowe znaczenie dla promowania wzrostu gospodarczego i konwergencji do statusu państwa o wyższych dochodach (cel osiągnięty w 2009 r.). Polska nieprzerwanie należała do grupy najszybciej rozwijających się gospodarek OECD, stopniowo doganiając kraje o wyższych dochodach.

Polska wypada dobrze w niektórych kategoriach dobrostanu mierzonego wskaźnikiem Better Life Index. Polska plasuje się powyżej średniej pod względem poziomu bezpieczeństwa, wykształcenia i umiejętności, ale poniżej średniej pod względem stanu zdrowia, dochodów i zamożności, więzi społecznych, zaangażowania obywatelskiego, subiektywnego poczucia dobrostanu, pracy i zarobków, jakości środowiska, równowagi pomiędzy życiem zawodowym a prywatnym oraz mieszkalnictwa (OECD, 2022^[7]).

Pomimo imponujących postępów przed Polską nadal stoją pewne wyzwania, związane przede wszystkim ze starzeniem się społeczeństwa i malejącymi zasobami siły roboczej, utrzymującą się dysproporcją w dochodach oraz poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi, a także skutkami pandemii COVID-19. Różne reformy wprowadzane przez kolejne rządy, w szczególności związane z systemem ubezpieczeń społecznych i systemem emerytalnym, oraz trudności napotymane przez konsumentów w sektorze bankowym (zwłaszcza związane z kredytami hipotecznymi w walutach obcych, zob. Ramka 2.3) podważyły zaufanie Polaków do rządu oraz instytucji finansowych, przy czym te ostatnie postrzegane są przez ogół społeczeństwa jako nastawione na maksymalizację zysków i oferowanie produktów niekorzystnych dla klientów (Genge, 2015^[8]). Zaufanie do instytucji finansowych utrzymywało się na niskim poziomie na przestrzeni ostatnich lat, przy czym jedynie około 15% Polaków deklaruje zaufanie do instytucji finansowych w kontekście oszczędności i inwestycji, według stanu na luty 2022 r., po rekordowo niskim poziomie odnotowanym w 2021 r., kiedy zaledwie 6% Polaków zadeklarowało zaufanie do pracowników instytucji finansowych (Fundacja Think!, Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga i Uniwersytet Warszawski, 2022^[9]).

Od końca lutego 2022 r. Polska odgrywa kluczową rolę we wspieraniu i przyjmowaniu ukraińskich uchodźców, którzy uciekają przed wyniszczającą wojną narzuconą ich krajowi przez rosyjską agresję, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r. Można się spodziewać, że wraz ze wstrząsami w gospodarce

światowej wojna ta przyniesie poważne konsekwencje gospodarcze, finansowe, społeczne i polityczne dla Polski oraz innych krajów europejskich.

2.1.1. Trendy gospodarcze i wpływ rosyjskiej inwazji na Ukrainę na polską gospodarkę

W ciągu ostatnich 25 lat Polska kroczyła ścieżką wzrostu gospodarczego, któremu towarzyszył stopniowy wzrost poziomu życia oraz historycznie niskie wskaźniki bezrobocia i ubóstwa. W latach 2004-2019 ogólna sytuacja finansowa gospodarstw domowych stopniowo się poprawiała (Główny Urząd Statystyczny, 2020^[10]), zaś rosnące dochody gospodarstw domowych sprzyjały bardziej inkluzywnemu rozwojowi gospodarczemu, w miarę jak wskaźniki ubóstwa, nierówności dochodowych i bezrobocia spadały. Pandemia COVID-19 przerwała na pewien czas trajektorię postępu społeczno-ekonomicznego, ponieważ jej nadejście pociągnęło za sobą gwałtowne zmniejszenie aktywności gospodarczej w Polsce w 2020 r. (i nieznaczny wzrost stopy bezrobocia). Silne odbicie gospodarcze w I poł. 2021 r. doprowadziło do ponad 5% wzrostu PKB w 2021 r., skutkując przekroczeniem poziomu sprzed pandemii (Główny Urząd Statystyczny, 2022^[11]) i dając jednocześnie nadzieję na szybkie ożywienie. OECD przewidywała, że wzrost polskiego PKB osiągnie 5,2% w 2022 r., a następnie spadnie do 3,3% w 2023 r. (OECD, 2021^[12]). Jednak inwazja Rosji na Ukrainę poddała w wątpliwość ożywienie wzrostu gospodarczego po pandemii.

Można się spodziewać, że trzy główne czynniki będą miały wpływ zarówno na gospodarkę światową, jak i Polskę (OECD, 2021^[12]). Pierwszym jest duży napływ uchodźców. Według szacunków od początku wojny (według stanu z 13 lipca 2022 r.) ponad 9 mln osób opuściło Ukrainę, z czego ponad 4 mln skierowało się do Polski, przy czym liczba ta prawdopodobnie wzrośnie (UNHCR, 2022^[13]).

Po drugie, eksperci spodziewają się, że wojna będzie miała poważne konsekwencje dla wzrostu gospodarczego i inflacji. Wzrost PKB Polski w 2021 r. wyniósł 5,9% (Główny Urząd Statystyczny, 2022^[14]), przy czym obecnie oczekuje się, że wskaźnik ten zmniejszy się i wyniesie ok. 4,7% w 2022 r. oraz ok. 1,4% w 2023 r., natomiast roczna inflacja CPI (wg projekcji z lipca 2022 r.) może osiągnąć 14,2% w 2022 r. (Narodowy Bank Polski, 2022^[15]). Konsumenci powinni brać pod uwagę taki rozwój sytuacji w swoich decyzjach konsumpcyjnych i inwestycyjnych zarówno obecnie, jak i w nadchodzących latach (OECD, 2021^[12]).

Po trzecie, należy się spodziewać, że ceny energii i żywności wzrosną, najmocniej uderzając w osoby niezamożne. Ceny gazu w Europie były w lutym 2022 r. ponad 10 razy wyższe niż rok wcześniej, zaś cena ropy naftowej w tym samym okresie niemal się podwoiła. W przypadku Polski w 2021 r. 75% wartości importu gazu ziemnego, 58% importu ropy naftowej, 53% importu węgla i 47% importu produktów rafinacji ropy naftowej pochodziło z Rosji (Obserwator Finansowy, 2022^[16]). Wynikający z tych perturbacji szok cenowy grozi wzrostem ubóstwa oraz zakłóceniem produkcji towarów i usług na całym świecie. Podobne tendencje widać na rynkach surowców, ponieważ zarówno Ukraina, jak i Rosja są ważnymi producentami pszenicy, nawozów oraz metali wykorzystywanych w przemyśle, np. niklu i palladu.

Ogólnie rzecz biorąc, zjawiska te mają określone implikacje w kontekście kompetencji finansowych. Można się spodziewać, że polska gospodarka pozostanie pod wpływem bieżących trendów globalnych i sytuacji geopolitycznej, co pociągnie za sobą istotne konsekwencje dla konsumentów, zwłaszcza tych nieposiadających stabilności finansowej, w postaci ich zmniejszonej siły nabywczej. Trwający kryzys łańcuchów dostaw i szoki cenowe zwiększają inflację na całym świecie oraz grożą wzrostem ubóstwa, który najmocniej uderzy w osoby niezamożne. Edukacja finansowa na temat budżetowania, oszczędzania i odpowiedzialnego pożyczania pieniędzy mogłaby wesprzeć Polaków, zwłaszcza tych, którzy już dziś żyją z ograniczonych środków lub znajdują się w trudnej sytuacji finansowej, ucząc ich, jak stworzyć sobie poduszkę finansową, której mogą potrzebować na „czarną godzinę”, i jak zabezpieczyć wartość swoich oszczędności.

2.1.2. Trendy demograficzne

Według danych z 2021 r.² w Polsce mieszkało 38,4 mln osób, przy czym liczba ta zmniejszała się, a społeczeństwo się starzało (OECD, 2022_[17]). Udział osób starszych (w wieku 65 lat i powyżej) w ogólnej populacji jest w Polsce powyżej średniej dla całej OECD, ale poniżej średniej UE27 (Polska – 18,4%, OECD – 17,46%, UE27 – 20,69%), aczkolwiek szybko rośnie (OECD, 2022_[18]). Dzieci (tj. osoby w wieku poniżej 15 lat) stanowią zaledwie 15,3% polskiego społeczeństwa w porównaniu do 17,7% dla całej OECD (OECD, 2022_[19]). W ciągu ostatniej dekady do grupy wiekowej 60/65+ dołączyło w Polsce ponad 1,8 mln osób (Główny Urząd Statystyczny, 2021_[20]). Można się spodziewać, że starzenie się społeczeństwa będzie w najbliższych latach głównym wyzwaniem w obszarze polityki gospodarczej zarówno w Polsce, jak i w całej Europie³. Starzejące się społeczeństwo oznacza niższą produktywność w przyszłości oraz wyższe wydatki na opiekę zdrowotną i transfery społeczne (np. na system ochrony zdrowia i emerytalny).

Osoby w wieku produkcyjnym (jako odsetek całego społeczeństwa) plasują się nieco powyżej poziomu dla całej OECD (66,3% w Polsce wobec 64,8% w OECD) (OECD, 2022_[21])⁴, natomiast występuje znaczna różnica pomiędzy mężczyznami a kobietami, jeśli chodzi o odsetek zatrudnionych mężczyzn i kobiet (około 77,7% mężczyzn i zaledwie 65,9% kobiet) (OECD, 2022_[22]). Ze względu na niski współczynnik dzietności, wzrost średniego wieku rodzących kobiet (Główny Urząd Statystyczny, 2022_[23]) oraz ujemne saldo migracji (OECD, 2020_[24]), grupa osób w wieku produkcyjnym starzeje się w Polsce szybciej niż w wielu innych krajach OECD i UE. Eksperci spodziewają się, że liczebność tej grupy będzie w dalszym ciągu maleć.

Obecnie nie można jeszcze przewidzieć, jak niedawny napływ uchodźców z Ukrainy wpłynie na te trendy demograficzne i rynek pracy w Polsce. Tendencja zmniejszania się liczebności grupy osób w wieku produkcyjnym może zostać odwrócona, jeśli większość ukraińskich uchodźców zostanie zmuszona przez okoliczności do pozostania w Polsce lub podejmie taką decyzję dobrowolnie (zob. punkt 2.1.3).

Wzrost odsetka osób w wieku emerytalnym może mieć negatywne konsekwencje dla wzrostu gospodarczego kraju oraz doprowadzić do zwiększonego obciążenia finansów publicznych w wyniku konieczności ponoszenia dodatkowych wydatków na emerytury i opiekę zdrowotną (The Economist Intelligence Unit (EIU), 2021_[25]). Starzenie się społeczeństwa pociąga za sobą szereg wyzwań, np. związanych z uczestnictwem w rynku pracy osób w wieku powyżej 50 lat oraz ubóstwem lub wykluczeniem osób starszych, przed którymi Polska prawdopodobnie stanie w najbliższej przyszłości (zob. Ramka 2.1) (Owen i in., 2016_[26]).

Ramka 2.1. System emerytalny w Polsce

Polski system emerytalny składa się z kilku filarów. Powszechny system ubezpieczeń społecznych, zarządzany przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), obejmuje wszystkich pracowników sektora prywatnego, osoby prowadzące działalność na własny rachunek poza sektorem rolniczym oraz większość pracowników sektora publicznego. Jest on finansowany na zasadzie pay-as-you-go (PAYG). Programami specjalnymi (również opartymi na zasadzie PAYG) objęci są m.in. rolnicy, wojsko i policja, a także sędziowie i prokuratorzy. Ogólny program ubezpieczeń społecznych opiera się na systemie rachunków o zdefiniowanej składce (ang. NDC). Od 2014 r. publiczny program NDC stanowi opcję domyślną dla osób wchodzących na rynek pracy. Minimalna emerytura jest gwarantowana i została ustalona od 1 marca 2022 r. na kwotę 1338,44 zł brutto (ok. 288 euro) dla osób, które spełniają wymóg 25 lat składkowych (mężczyźni) lub 20 lat składkowych (kobiety). Powszechny system emerytalny obejmuje również osoby prowadzące działalność na własny rachunek, które co do zasady zobowiązane są płacić takie same stawki składek (aczkolwiek niektóre przepisy i podstawa są inne niż w przypadku pracowników).

Ponadto istnieje w Polsce pewna liczba prywatnych programów emerytalnych o zdefiniowanej składce (ang. DC) w drugim (de facto obowiązkowym) i trzecim (dobrowolnym) filarze. Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE) stanowiły przed reformą z 2014 r. obowiązkowy drugi filar (dla osób urodzonych po 1968 r.). Planowano przeniesienie OFE do IKE (zob. niżej), jednak według stanu z kwietnia 2022 r. OFE nadal prowadzą swoją działalność.

Istnieją dwa dobrowolne programy dla pracowników, przy czym ten ostatnio wprowadzony (w 2019 r.) przewiduje automatyczną rejestrację:

- Pracownicze programy emerytalne (PPE): Dobrowolne pracownicze programy emerytalne ustanowione na podstawie uzgodnionej umowy pomiędzy pracodawcą a reprezentantami pracowników. Pracodawcy mają ograniczone pole manewru w zakresie projektowania programu – muszą się dostosować do minimalnych wymogów obejmujących prawnie zdefiniowane „podstawowe wpłaty pracodawcy”. Pracownicy opłacają składkę uzupełniającą, której wysokość jest również ograniczona stosownymi przepisami prawa. Każdy program musi zostać zaproponowany ponad 50% pracowników spółki i zostać zarejestrowany przez Komisję Nadzoru Finansowego.
- Pracownicze plany kapitałowe (PPK), wprowadzone w lipcu 2019 r., stanowią prywatny system długoterminowego oszczędzania, dostępny wszystkim pracownikom, ze składką opłacaną przez pracownika, pracodawcę i państwo. Wszyscy pracownicy w wieku od 18 do 54 lat są do PPK zapisywani automatycznie.

Funkcjonują ponadto dwa rodzaje osobistych indywidualnych kont służących do gromadzenia oszczędności na emeryturę: indywidualne konta emerytalne (IKE) oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE). Świadczenia mogą być wypłacane ryczałtowo lub w ratach. Dozwolone są wypłaty jeszcze przed osiągnięciem wieku emerytalnego, natomiast są one oszczędzającym odradzane, ponieważ wiążą się z utratą pewnych przywilejów podatkowych. Główną korzyścią wynikającą z dobrowolnych indywidualnych planów oszczędzania na emeryturę jest zwolnienie z podatku od dywidend i dochodów kapitałowych.

Istnieją obawy co do stabilności systemu emerytalnego w Polsce, ponieważ wypłaty dodatkowych emerytur wynikających ze starzenia się społeczeństwa, utrzymanie wieku emerytalnego na poziomie 60 lat (dla kobiet) i 65 lat (dla mężczyzn) mogą spowodować, że wydatki emerytalne z kasy publicznej osiągną poziom 12% PKB (szacunek na 2020 r.).

Przewiduje się również, że przyszłe stopy zastąpienia w ramach obowiązkowych systemów emerytalnych będą jednymi z najniższych w OECD. Można się spodziewać, że stopniowy spadek poziomu emerytur w porównaniu z zarobkami osób pracujących pociągnie za sobą rosnące ryzyko ubóstwa wśród osób starszych. Kobiety mają zwykle niższe stopy zastąpienia i są najbardziej zagrożone ubóstwem w podeszłym wieku. Z tego powodu wielu Polaków martwi się o swoje zabezpieczenie finansowe na starość (*2018 OECD Risks that Matter Survey*) (OECD, 2020^[24]). W 2020 r. emeryci mieli najniższy średni miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w porównaniu z jakąkolwiek inną grupą wiekową w Polsce, a ich średni dochód na osobę był o 20,7% niższy od średniej krajowej (Główny Urząd Statystyczny, 2021^[27]). Rząd próbuje przeciwdziałać tym zagrożeniom, oferując jednorazowe świadczenie dla wszystkich emerytów od 2019 r. (tzw. trzynasta emerytura), które było kontynuowane w 2020 r. i zostało zwiększone w 2021 r. o tzw. czternastą emeryturę (która prawdopodobnie będzie kontynuowana w 2022 r.), na poziomie 0,5% PKB rocznie (tzw. Emerytura+), natomiast konieczne w tym zakresie mogą się okazać rozwiązania długoterminowe i możliwe dla udźwignięcia przez budżet państwa.

Do przykładów takich rozwiązań zaliczyć można wprowadzenie pracowniczych planów kapitałowych (PPK). Od 2019 r. duże firmy zobowiązane są zapisywać swoich pracowników do PPK. Mniejsze firmy zostały objęte analogicznym obowiązkiem w latach 2020 i 2021. Pracownicy, którzy nie wypisali się z

PPK, wpłacają do planu co najmniej 2% wynagrodzenia, do tego doliczane jest 1,5% składek od pracodawców i zryczałtowana dotacja z budżetu państwa w wysokości około 0,5% przeciętnego wynagrodzenia. Udział pracowników dużych firm (250+ pracowników) w PPK wyniósł około 47% w marcu 2022 r., przy czym niższy był w przypadku mniejszych firm, które były obejmowane tym nowym obowiązkiem na późniejszym etapie (23,2% dla firm zatrudniających 50+ pracowników i 23,4% dla firm zatrudniających 20+ pracowników). Osoby prowadzące jednoosobową działalność gospodarczą nie są objęte tym programem. PPK mogą poprawić perspektywy stojące przed przyszłymi emerytami dzięki dodaniu kolejnego elementu do systemu emerytalnego, o ile uda im się odbudować zaufanie do prywatnych emerytur, które zostało podważone wycofaniem obowiązkowego systemu kapitałowego (OFE) w 2014 r. Z badania barometru finansowego ING przeprowadzonego w listopadzie 2020 r. wynika, że pomimo domyślnej automatycznej rejestracji większość osób, które zdecydowały się na wyjście z PPK (43%) uczyniła to z powodu braku zaufania do państwa: osoby te najbardziej obawiają się tego, że państwo w pewnym momencie sięgnie po oszczędności zgromadzone w PPK. Wśród osób, które zdecydowały się pozostać w systemie, 59% zrobiło to z obawy, że ich emerytura otrzymywana z ZUS będzie w przyszłości zbyt niska, by zapewnić im satysfakcjonujący poziom życia.

Źródło: (OECD, 2020^[24]), (OECD, 2015^[28]), (International Organisation of Pension Supervisors, 2018^[29]), (Aging Working Group, 2021^[30]), (Portal PFR dot. PPK, 2022^[31]), (Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2022^[32]); (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2022^[33]); <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041161205>

Znaczna część populacji kraju w dalszym ciągu mieszka na obszarach wiejskich (40% w porównaniu z zaledwie 19% w krajach OECD) (Bank Światowy, 2021^[34]), a na dodatek występują istotne różnice pod względem rozwoju gospodarczego i społecznego pomiędzy poszczególnymi regionami kraju⁵. W 2020 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwach domowych mieszkańców miast był o 28% wyższy niż mieszkańców wsi (Główny Urząd Statystyczny, 2021^[27]). W Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2030 r. Polska zadeklarowała, że głównymi wskaźnikami rozwoju kraju, z uwzględnieniem rozwoju regionalnego i lokalnego, będą: Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI) oraz PKB (OECD, 2022^[7]). W treści Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (rząd RP, 2019) utrzymujące się dysproporcje społeczne i dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym pomiędzy poszczególnymi regionami kraju również traktowane są jako istotne zagrożenie dla rozwoju Polski.

Można się spodziewać, że tendencje opisane w niniejszym punkcie, takie jak rosnący współczynnik obciążenia demograficznego w Polsce i spodziewane niskie przyszłe stopy zastąpienia z obowiązkowych systemów emerytalnych, spowodują rosnące ryzyko występowania ubóstwa wśród osób starszych oraz pociągną za sobą pewne implikacje w obszarze kompetencji finansowych. Mieszkańcy Polski odnieśliby korzyści z edukacji finansowej dzięki zrozumieniu zalet płynących z długoterminowego planowania, oszczędzania i gromadzenia aktywów, umiejętności długoterminowego planowania finansów osobistych, ubezpieczenia na wypadek choroby, inwalidztwa i długiego życia oraz nabraliby pewności siebie i umiejętności niezbędnych do inwestowania na rynkach kapitałowych, które pozwoliłyby im zdywersyfikować swoje długoterminowe oszczędności. Ludzie powinni również dobrze rozumieć system emerytalny i dostępne produkty emerytalne oraz posiadać umiejętności w zakresie zarządzania różnymi produktami emerytalnymi.

Ponadto z niniejszego punktu dobitnie wynika, że osoby starsze, osoby w wieku produkcyjnym zbliżające się do wieku emerytalnego oraz mieszkańcy obszarów wiejskich, zwłaszcza ci o niższych dochodach, mogą w znacznej mierze skorzystać ze stworzonych specjalnie z myślą o nich projektach edukacji finansowej.

2.1.3. Trendy migracyjne

Osoby urodzone za granicą stanowiły zaledwie 2% populacji Polski (stan na 2011 r.) (OECD, 2011_[35])⁶. W 2018 r. jedynie 76 tys. nowych imigrantów uzyskało w Polsce zezwolenie na pobyt dłuższy niż 12 miesięcy (nie licząc obywateli UE), zaś w 2021 r. liczba ta wzrosła o nieco ponad 34 tys. osób. Ukraina, Białoruś i Indie plasowały się w pierwszej trójce krajów, z których przybywali do Polski imigranci w 2018 r., zaś w 2021 r. takimi trzema krajami były: Ukraina, Białoruś i Gruzja (Główny Urząd Statystyczny, 2021_[36])(Urząd ds. Cudzoziemców, 2021_[37]). Polska była głównym krajem docelowym OECD dla tymczasowych migrantów zarobkowych w 2018 r. – kraj wydał 1,1 mln zezwoleń pracownikom sezonowym i tymczasowym spoza UE (OECD, 2020_[38])⁷. Do Polski przyjeżdżali głównie pracownicy tymczasowi z Ukrainy.

Oficjalnie w 2018 r. w Polsce mieszkało ok. 138 tys. Ukraińców posiadających zezwolenie na pobyt czasowy (Wrona, 2019_[39]), jednak z szacunków Departamentu Statystyki Narodowego Banku Polskiego wynika, że w 2017 r. mieszkało w Polsce około 900 tys. obywateli Ukrainy (Chmielewska, Dobroczycki i Panuciak, 2018_[40]). Niektóre źródła wskazują, że liczba Ukraińców w Polsce jest niedoszacowana, ponieważ wielu z nich mogło wjechać i pozostać w Polsce na podstawie wydanej wizy, a następnie zasilić szarą strefę na rynku pracy⁸.

Najczęściej w Polsce osiedlali się młodzi ludzie – około 60% obcokrajowców posiadających ważne zezwolenie na pobyt było w wieku od 18 do 40 lat, a jedynie około 4% miało ponad 60 lat (Urząd do Spraw Cudzoziemców, 2021_[37]).

Polska wdrożyła szereg działań mających na celu wspieranie imigrantów w integrowaniu się z polskim społeczeństwem, np. udziela wsparcia w obszarze integracji dzieci w polskich szkołach. Cudzoziemskim dzieciom oferowane są w szkołach bezpłatne lekcje języka polskiego, dzieciom tym przysługuje też prawo do korzystania z pomocy osoby posługującej się językiem kraju ich pochodzenia, zatrudnionej w charakterze pomocnika nauczyciela. Ponadto kierunki realizacji polityki oświatowej wyznaczone na rok szkolny 2021/2022 obejmują m.in. „Doskonalenie kompetencji nauczycieli w pracy z uczniem z doświadczeniem migracyjnym, w tym w zakresie nauczania języka polskiego jako języka obcego”. Ośrodki doskonalenia nauczycieli mają organizować i prowadzić doskonalenie zawodowe nauczycieli pracujących z dziećmi cudzoziemskimi w zakresie kompetencji międzykulturowych oraz nauczania języka polskiego jako języka obcego. W ostatnim czasie Polska zorganizowała intensywne kursy przygotowawcze z języka polskiego dla ponad tysiąca przybywających z Ukrainy nauczycieli oraz osób, które mogą być zatrudnione jako pomocnicy nauczycieli (por. Ramka 2.2)

Przez ostatnie miesiące (począwszy od lutego 2022), Polska przoduje w przyjmowaniu nadzwyczajnej liczby uchodźców uciekających z Ukrainy po inwazji Rosji na ich kraj. Większość spośród osób uciekających z Ukrainy stanowią kobiety, dzieci i osoby w podeszłym wieku. Może to zmienić charakter migracji do Polski oraz mieć długofalowe konsekwencje dla gospodarki kraju oraz jego społeczeństwa (zob. punkt 2.1.2 powyżej). Przed wybuchem wojny na Ukrainie, większość migrantów w Polsce stanowili pracownicy tymczasowi, którzy w regularnych odstępach czasu wracali do swoich krajów pochodzenia i, z punktu widzenia integracji w ramach sektora finansowego, nie wymagali szczególnej uwagi. Obecny kryzys zmienił tę sytuację, a uchodźcy mogą potrzebować wsparcia w skutecznej integracji w ramach polskiego społeczeństwa, w tym pomocy w zrozumieniu i korzystaniu z sektora finansowego.

Ostatnie badania (ARC Rynek i Opinia, 2022_[41])⁹ sugerują, iż ponad połowa uchodźców z Ukrainy deklaruje chęć pracy w Polsce, a 78% zamierza nauczyć się języka polskiego. Obecnie 83% ukraińskich uchodźców jest bezrobotnych, lecz ponad połowa (54%) chciałaby podjąć pracę. Kobiety stanowią 91% wszystkich ukraińskich uchodźców do Polski. Około 58% uchodźców zamierza pozostać w Polsce, jeśli w ich ojczyźnie kontynuowane będą działania wojenne, a 27% uchodźców deklaruje, że chciałoby pozostać w Polsce nawet po zakończeniu wojny. Większość Ukraińców (71%) przyznaje, że utrzymuje się ze swoich środków, a prawie połowa (44%) uważa swoją sytuację materialną za przeciętną. Około 57% respondentów deklaruje zamiar otwarcia w Polsce rachunku bankowego.

Ramka 2.2. Wspieranie dzieci ukraińskich w procesie integracji w polskim systemie edukacji

Na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej Ministerstwo Edukacji i Nauki stworzyło stronę internetową „Szkoła dla Was” w celu wspierania uczniów, którzy nie mówią po polsku lub których znajomość języka polskiego jest niewystarczająca. Na tej stronie nauczyciele, rodzice i uczniowie mogą znaleźć linki do bezpłatnych podręczników i materiałów edukacyjnych przeznaczonych do nauczania dzieci i młodzieży języka polskiego jako języka obcego, a także informacje o bezpłatnych lekcjach języka polskiego i angielskiego dla osób z Ukrainy.

Dla rodziców i opiekunów z Ukrainy, chcących zapisać swoje dziecko do polskiej szkoły, uruchomiono chatbota informacyjnego w języku polskim i ukraińskim. Ponadto uruchomiona została infolinia i e-mail prowadzony przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, gdzie można bezpośrednio zadawać pytania dotyczące przyjmowania dzieci uchodźców do szkół w Polsce. Przygotowano i rozdystrybuowano również ulotki zawierające podstawowe informacje o zapisywaniu dzieci do szkoły oraz o ich prawach, a instytucje systemu oświaty zostały poinformowane o wsparciu, jakiego należy udzielić dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi lub dzieciom uchodźczym. Ministerstwo Edukacji i Nauki wysłało również informacje i wskazówki do poradni psychologiczno-pedagogicznych i dyrektorów szkół dotyczące wsparcia dla dzieci ukraińskich i ich rodziców lub opiekunów. Formularz wniosku o wsparcie kierowanego do publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej dotyczący kształcenia specjalnego lub zajęć wyrównawczych dla dziecka został przetłumaczony na języki ukraiński i rosyjski.

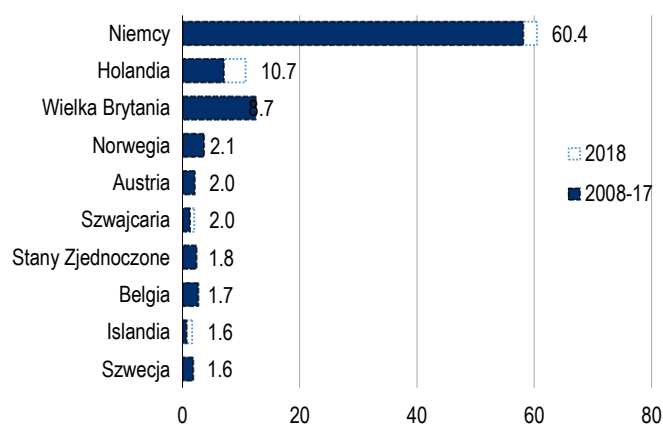
Źródło: (Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki, 2022^[42])

W marcu 2022 r. Polska przyjęła przepisy o ułatwieniu dostępu do systemu zabezpieczenia społecznego i rynku pracy dla uchodźców ukraińskich (Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium Ukrainy, Dz. U. z 2022 r. poz. 583 z późn. zm.)¹⁰.

Z drugiej strony, wielu Polaków emigruje do innych państw OECD lub UE, głównie z Niemiec, Holandii i Wielkiej Brytanii (por. Wykres 2.1). W 2018 r. Polska zajmowała siódme miejsce wśród 50 krajów o najliczniejszej emigracji do państw OECD (OECD, 2020^[38]). Mimo to, osobiste przekazy pieniężne z zagranicy do Polski w 2020 roku stanowiły mniej niż 1,5% PKB (Bank Światowy, 2020^[43]). Najistotniejsze, opisane w tym punkcie, konsekwencje trendów migracyjnych dla kwestii umiejętności finansowych związane są z dużym napływem uchodźców ukraińskich. Uchodźcy ci mogą potrzebować wsparcia w integracji w ramach polskiego systemu finansowego, a także skierowanych do nich i odpowiednio dostosowanych projektów edukacji finansowej, wspierających ich w osiąganiu trwałego dobrostanu finansowego. Polscy emigranci do innych krajów i ich rodziny również mogą skorzystać na edukacji finansowej, ale długoterminowy charakter tej migracji i stosunkowo niewielka wartość przekazów pieniężnych z zagranicy sugeruje, że nie jest to obszar priorytetowy.

Wykres 2.1. Polska emigracja do państw OECD

Udział procentowy w polskiej emigracji ogółem do państw OECD

Uwaga: Zgodnie z definicjami krajowymi

Źródło: OECD (2020^[38]), *International Migration Outlook 2020*, <https://dx.doi.org/10.1787/ec98f531-en>.

2.1.4. Dostęp do edukacji w Polsce i jej jakość

Polska dobrze wypada pod względem równego dostępu do edukacji. 99% wszystkich chłopców i dziewcząt jest w Polsce objętych wczesną edukacją przedszkolną na rok przed oficjalnym wiekiem rozpoczęcia szkoły podstawowej. Polska ma również drugi najniższy wskaźnik nierealizowania obowiązku szkolnego wśród krajów OECD, wyższy tylko niż Portugalia. W celu przeciwdziałania negatywnym skutkom pandemii COVID-19 związanym z porzucaniem szkoły lub niewracaniem do zajęć przez dzieci z rodzin w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, Ministerstwo Edukacji i Nauki opracowało rekomendacje dla szkół w zakresie wychowania, zdrowia psychicznego i zapobiegania problemom dzieci i młodzieży wynikającym z przedłużającej się pandemii. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne zostały zobowiązane do opracowania i wdrożenia projektów reintegracyjnych oraz prowadzenia warsztatów w szkołach dla zainteresowanych rodziców uczniów przeżywających trudności po pandemii (Ministerstwo Edukacji i Nauki, 2022^[44]; 2022^[45]; 2021^[46]; 2021^[47]; 2021^[48]; 2021^[46]).

W Polsce 93% dorosłych w wieku 25-64 lata ukończyło szkołę ponadpodstawową, co stawia kraj powyżej średniej OECD wynoszącej 79% oraz pośród państw o najwyższych wskaźnikach w OECD (OECD, 2022^[7]). Dotyczy to w równym stopniu kobiet, jak i mężczyzn, przy czym kobiety osiągają nieco wyższy wskaźnik (93,8%) niż mężczyźni (92,7%) dotyczący pomyślnego ukończenia szkoły ponadpodstawowej. Wśród dorosłych w młodszym wieku (pomiędzy 25 a 34 lata), średnio w krajach OECD, w tym w Polsce, 45% ma wykształcenie wyższe, ale w Polsce kobiety mają o 19 punktów procentowych wyższe prawdopodobieństwo zdobycia wykształcenia wyższego niż mężczyźni.

Jeżeli chodzi o jakość systemu edukacji to polski uczeń uzyskał średnio 513 punktów w zakresie umiejętności czytania, matematyki i nauk ścisłych w Programie Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA) OECD, czyli ocenę wyższą niż średnia OECD wynosząca 488 (OECD, 2022^[7]). W badaniu PISA 2018, polscy 15-latkowie osiągnęli jedno z najlepszych wyników i znaleźli się wśród najlepszych z krajów OECD w czytaniu, naukach ścisłych i matematyce. Osiągnęli również dobre wyniki w zakresie wiedzy finansowej (por. punkt 2.3). Ponadto, kraj ma wysoki odsetek uczniów osiągających bardzo dobre wyniki i najniższy odsetek uczniów osiągających najsłabsze wyniki w OECD oraz niską liczbę uczniów, którzy nie nadążają za materiałem. Średnio w Polsce dziewczęta osiągały lepsze o 11 punktów wyniki niż chłopcy w umiejętności czytania, matematyce i naukach ścisłych, co stanowi więcej niż średnia różnica dla krajów OECD wynosząca 5 punktów (OECD, 2019^[49]).

Wykształcenie jest ważnym czynnikiem wpływającym na kształt rynku pracy w Polsce. Premia uzyskiwana na rynku pracy z tytułu wykształcenia średniego lub policealnego względem niższego poziomu wykształcenia przekracza 20 punktów procentowych. Stopa bezrobocia wśród osób dorosłych bez wykształcenia średniego jest ponad dwukrotnie wyższa niż wśród osób dorosłych z wykształceniem średnim lub policealnym (OECD, 2021_[50]).

Chociaż osiągnięcia edukacyjne uczniów są wysokie, wielu osobom dorosłym brakuje podstawowych umiejętności liczenia oraz umiejętności cyfrowych, co omówiono w punkcie 2.2.4 (Komisja Europejska, 2021_[51])¹¹. Uczestnictwo dorosłych w kształceniu się wydaje się stosunkowo niskie, przy czym pracownicy o niskich kwalifikacjach, mieszkańcy wsi oraz pracownicy mikro- i małych przedsiębiorstw są szczególnie słabo zaangażowani w procesy doksztalania. Polska ma w rzeczywistości jeden z najniższych wskaźników, pośród krajów OECD, uczestnictwa dorosłych w zinstytucjonalizowanym lub mniej formalnym kształceniu i szkoleniach. 67% osób dorosłych w Polsce nie doksztala się i deklaruje brak chęci korzystania z dostępnych obecnie form kształcenia (Eurostat, 2021_[52]). Uczenie się przez całe życie jest kluczem do adaptacji i odniesienia sukcesu na rynkach pracy i w społeczeństwie.

Wysoka jakość i dostępność polskiego systemu edukacji oznacza, że inicjatywy z zakresu edukacji finansowej mogą opierać się na solidnych podstawach, a młodzi Polacy mogli już osiągnąć wysoki poziom umiejętności w innych dziedzinach (takich jak umiejętność czytania i matematyka), które pozwolą im na dalszy rozwój umiejętności finansowych. Jednakże niewielkie uczestnictwo dorosłych w programach doksztalania może zmniejszyć możliwości synergii wynikające z uzupełniania edukacji wiedzą finansową.

2.1.5. Uczestnictwo w rynku pracy i zatrudnienie

Stopa bezrobocia (wyrażona jako odsetek siły roboczej) obniżała się w Polsce w ciągu ostatniej dekady, osiągając w 2020 r. poziom około 3,2% (OECD, 2020_[53]). Po nieznacznym wzroście w 2020 r. spowodowanym pandemią COVID-19 bezrobocie osiągnęło pod koniec 2021 r. poziom nieco wyższy niż na koniec 2019 r. (3,1% w porównaniu z 3% w 2019 r.) (Eurostat, 2021_[52]).

Poziom uczestnictwa kobiet w rynku pracy również uległ znacznej poprawie w ciągu ostatnich lat, przy jednoczesnym spadku nierówności płacowych ze względu na płeć oraz zwiększeniu liczby kobiet zatrudnionych na pełen etat. Wskaźnik zatrudnienia kobiet wynoszący 68,4% (jako odsetek całej populacji w wieku 20-64 lata) kształtuje się nieco powyżej średniej UE27 wynoszącej 67,7% (Eurostat, 2022_[54]), a uczestnictwo w rynku pracy kobiet w starszym wieku (powyżej 50 lat) oraz o niskich kwalifikacjach jest nadal stosunkowo niskie¹² (OECD, 2020_[53]), (GUS, 2022_[23]). Zapewnienie przystępnych cenowo usług opieki nad dziećmi ma kluczowe znaczenie dla wspierania rozwoju zatrudnienia kobiet. W Polsce ponad 45% niepracujących kobiet, będących w wieku największej aktywności zawodowej, jako powód nieuczestniczenia w rynku pracy podaje obowiązki opiekuńcze (OECD, 2018_[55]).

W gospodarczo trudnych czasach, takich jak okres pandemii COVID-19, przejście z okresu edukacji do okresu pracy staje się trudniejsze. Jednak, pomimo spowolnienia gospodarczego trwającego od wybuchu pandemii COVID-19 w 2020 r., w Polsce, podobnie jak w większości innych krajów OECD, poziom udziału młodych dorosłych (w wieku 18-24 lata) w rynku pracy czy w edukacji i szkoleniach (NEET) nie zmienił się znacząco, częściowo dlatego, że więcej młodych ludzi przedłużyło swoją edukację. W Polsce pozostał on nieco powyżej 10%, czyli niżej niż średnia OECD wynosząca 15% (OECD, 2021_[56]).

Udział umów na czas określony¹³ wśród pracowników w wieku 15-64 lata, z wyłączeniem rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, jest w Polsce stosunkowo wysoki (prawie 20%) w porównaniu z innymi krajami OECD/UE (OECD, 2020_[24]). W tym, około 14% pracowników tymczasowych jest zatrudnionych w oparciu o umowy typu freelancer i nie w pełni korzysta z praw pracowniczych, a niektóre umowy mogą nie być objęte świadczeniami z systemu ubezpieczeń społecznych (OECD, 2020_[53]). Niektóre umowy na czas określony nie są objęte systemem zabezpieczenia emerytalnego (OECD, 2019_[57]). Umowy na czas określony (umowy tymczasowe) dotyczą szczególnie młodych i nisko wykwalifikowanych pracowników,

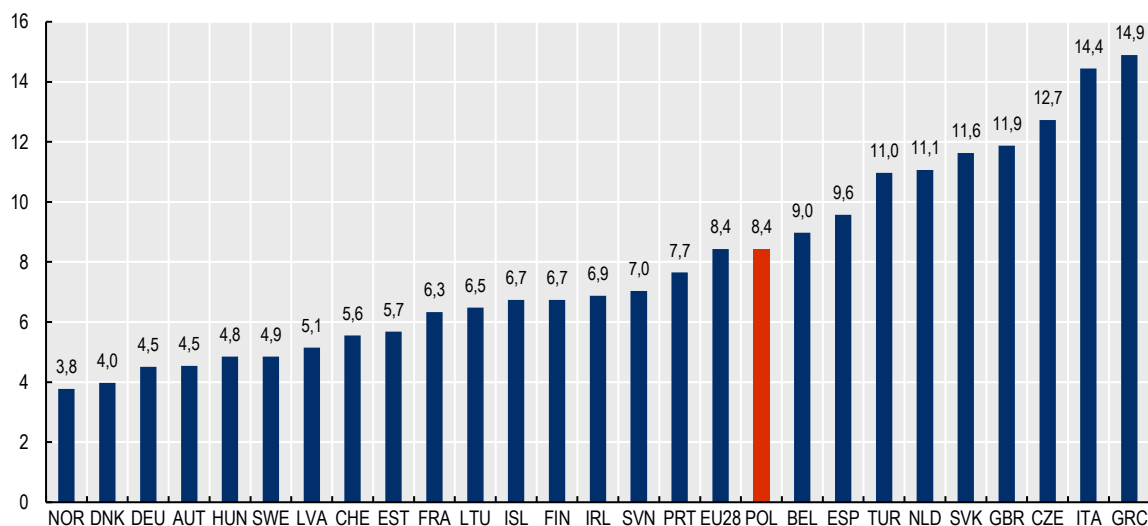
którzy w konsekwencji mają niższe zarobki, gorsze perspektywy kariery i bardziej ograniczony dostęp do szkoleń (OECD, 2020^[24]). Tego rodzaju umowy zwiększają ryzyko ubóstwa i wykluczenia społecznego, a osoby objęte tego typu zatrudnieniem zostały najbardziej dotknięte spowolnieniem gospodarczym wywołanym pandemią COVID-19.

Punkty 2.1.4 oraz 2.1.5 pokazują, że w Polsce jest niskie bezrobocie, a Polacy posiadają średnio wysoki poziom wykształcenia. Poziom wykształcenia jest ważnym czynnikiem wpływającym na kształt rynku pracy w Polsce. Stopa bezrobocia osób dorosłych bez wykształcenia średniego jest ponad dwukrotnie wyższa niż osób dorosłych z wykształceniem średnim czy policealnym. Kolejne punkty (w szczególności 2.2 i 2.3) pokazują również, że niższy poziom umiejętności finansowych i większe wykluczenie finansowe wiążą się z niższym poziomem wykształcenia i dochodami. W sumie czynniki te sugerują, że osoby z niższym wykształceniem, osoby pracujące w oparciu o czasowe lub niestabilne umowy czy też bezrobotni mogą wymagać priorytetowego traktowania w projektach edukacji finansowej, co pozwoli im pozyskać umiejętności potrzebne do planowania swoich finansów i zarządzania stosunkowo ograniczonymi i niestabilnymi dochodami.

2.1.6. Mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa (MMŚP) w Polsce

Przejęcie Polski do gospodarki rynkowej jest uważane za historię sukcesu, a szybki rozwój przedsiębiorczości i małych firm jest postrzegany jako jeden z największych sukcesów postkomunistycznej transformacji Polski (OECD, 2010^[58]). Udział samozatrudnienia jest w Polsce powyżej średniej UE28 (Wykres 2.2). Stanowiąc 99,8% wszystkich firm, MŚP zdominowały krajobraz biznesowy w Polsce (Komisja Europejska, 2021^[59]). Same mikro przedsiębiorstwa (z zatrudnieniem poniżej 10 osób) stanowią 97% wszystkich firm w kraju. W 2019 r. istniało w Polsce 2,2 miliona firm niefinansowych, które zatrudniały ponad 6,7 miliona pracowników (OECD, 2022^[60]), (OECD, 2020^[61]).

Wykres 2.2. Udział osób samozatrudnionych jako procent wszystkich pracujących (z wyłączeniem rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa)

Uwaga: Udział osób samozatrudnionych w grupie pracowników w wieku 15-64 z wyłączeniem rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa.

Źródło: (Eurostat Database, 2019^[63]).

Biorąc pod uwagę ich istotną rolę w gospodarce, rząd uruchomił „tarczę antykrzysową” w celu wsparcia krajowych przedsiębiorców w zniwelowaniu skutków pandemii COVID-19. Obejmowała ona tzw. Tarcze Finansowe, przyjmujące formę subsydiów dla firm z sektora MŚP oraz finansowania dużych

przedsiębiorstw na preferencyjnych warunkach (lipiec 2021) (OECD, 2022_[62]). Pod koniec 2020 r. odsetek firm, które nie doświadczyły problemów z płynnością osiągnął historyczny szczyt. Ponad 62% przedsiębiorstw deklaroowało posiadanie płynności gotówkowej na bezpiecznym poziomie (tj. 20%), a ponad 94,5% przedsiębiorstw deklaroowało terminowe regulowanie zobowiązań kredytowych (OECD, 2022_[62]).

Biorąc pod uwagę ważną rolę MMŚP w polskiej gospodarce, istotne może okazać się zapewnienie im odpowiednich umiejętności finansowych nie tylko dotyczących zarządzania finansami osobistymi, ale także do skutecznego zarządzania finansami firmy. Jednakże, nie ma w Polsce dostępnych danych dotyczących potrzeb edukacji finansowej w sektorze MMŚP. Podjęcie w przyszłości dodatkowych badań w celu zrozumienia specyficznych potrzeb edukacji finansowej MMŚP może okazać się w Polsce wskazane.

2.1.7. Wskaźnik nierówności i ubóstwa

Przeciętny dochód rozporządzalny netto na osobę w gospodarstwie domowym wynosi 23 675 USD i jest niższy niż średnia OECD wynosząca 30 490 USD rocznie. Istnieje znaczna przepaść między najbogatszymi a najbiedniejszymi, gdzie górne 20% populacji zarabia ponad pięć razy więcej niż dolne 20% (OECD, 2022_[16]; (GUS, 2021_[27]). Jednakże, nierówności są mniejsze niż w większości rozwiniętych gospodarek (OECD, 2021_[64]), z wskaźnikiem Giniego na poziomie 0,313 (GUS, 2021_[27])¹⁴, oznaczającym, iż rozkład dochodów w Polsce jest bardziej zrównoważony niż w Holandii, Niemczech, Portugalii czy Włoszech (OECD, 2022_[65]). Sytuacja ta może również wynikać z powodów historycznych (proces transformacji od gospodarki komunistycznej). Luka w dochodzie na osobę mierzona wskaźnikiem Giniego wzrosła w 2019 r. i 2020 r. (0,313 w 2020), po okresie spadku (2014-2017). Przez lata, w miastach była znacząco mniejsza niż na obszarach wiejskich. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w miejskich gospodarstwach domowych w 2020 r. był o 28% wyższy niż na wsi, gdzie różnice te wynikają zarówno z różnicy w dochodach gospodarstw domowych, jak i faktu, iż wiejskie gospodarstwa domowe składają się z większej liczby osób (GUS, 2021_[27]).

Okolo 10% populacji żyje we względnym ubóstwie dochodowym (OECD, 2022_[66]), (OECD, 2022_[66]), co oznacza odsetek osób z rozporządzalnym dochodem gospodarstwa domowego poniżej 50% średniej krajowej, przy częstszym występowaniu ubóstwa (12,8%) wśród osób starszych (66 lat i więcej) (OECD, 2020_[67]). Wskaźnik ten jest niższy niż w wielu krajach OECD, m.in. w Austrii, Luksemburgu, Portugalii, Grecji czy we Włoszech i na tym samym poziomie co w Niemczech (OECD, 2022_[66]). Najbardziej narażone na wykluczenie społeczne i relatywne ubóstwo są osoby bezrobotne lub nieaktywne zawodowo oraz osoby utrzymujące się z emerytury lub renty inwalidzkiej. Rodziny z trójką lub większą liczbą dzieci są również bardziej zagrożone finansowo niż te z mniejszą liczbą dzieci. Istnieje duża dysproporcja między obszarami miejskimi i wiejskimi, a wskaźniki ubóstwa na obszarach wiejskich są ponad półtora razy wyższe od średniej krajowej (GUS 2021_[27]; EAPN Polska, 2021_[68]). Powyższe grupy są wrażliwe finansowo i najprawdopodobniej najbardziej odczuwają trwający kryzys łańcucha dostaw i szoki cenowe w gospodarce światowej lub przyszłe negatywne wstrząsy finansowe. Muszą być traktowane priorytetowo w projektach edukacji finansowej w celu zapewnienia, że będą w stanie zarządzać swoimi ograniczonymi dochodami, budować poduszki finansowe stawiając czoła przyszłym negatywnym wstrząsom finansowym, jednocześnie zachowując wartość swoich oszczędności w warunkach inflacji, wiązać koniec z końcem i zarządzać swoimi zobowiązaniami finansowymi tak, aby uniknąć wpadnięcia w pułapkę zadłużenia.

2.2. System finansowy oraz trendy konsumenckie w Polsce

2.2.1. Przegląd struktury systemu finansowego w Polsce (wraz z jego nadzorem)

Na tle większości krajów gospodarczo rozwiniętych, polski system finansowy, w tym sektor bankowy, jest umiarkowanie rozwinięty (Narodowy Bank Polski, 2021^[69]). Sektor bankowy odgrywa dominującą rolę w systemie finansowym. Według najnowszej Oceny Sektora Finansowego (2019) przeprowadzonej przez Bank Światowy, na poziomie zagregowanym system bankowy jest solidnie skapitalizowany i odporny na wstrząsy. Banki komercyjne reprezentują około 90% aktywów sektora bankowego (na rok 2019) (Narodowy Bank Polski, 2020^[70]) mimo że banki spółdzielcze i spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe świadczą usługi na rzecz znacznej części populacji (World Bank Group, 2019^[71]). Według stanu na marzec 2022 sektor bankowy składał się z 30 banków komercyjnych, 502 banków spółdzielczych i 36 oddziałów instytucji kredytowych z państw Unii Europejskiej (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[72]) (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[73]). Z punktu widzenia struktury własnościowej z 30 banków komercyjnych 13 pozostaje pod kontrolą kapitału krajowego, a 17 – kapitału zagranicznego (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[72]). Polskie banki krajowe¹⁵ koncentrują się na świadczeniu tradycyjnych usług bankowych, przede wszystkim przyjmowaniu depozytów od klientów niefinansowych i udzielaniu im kredytów (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2021^[74]; Narodowy Bank Polski, 2020^[70]). Banki spółdzielcze koncentrują się na udzielaniu kredytów podmiotom z sektora rolniczego i MŚP. 22 spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[75]) reprezentują jedynie 0,5% aktywów polskiego sektora finansowego, ale obsługują 1,76 miliona członków, głównie emerytów i własnych pracowników (World Bank Group, 2019^[71]).

Depozyty gospodarstw domowych stanowią ponad 70% wszystkich depozytów sektora niefinansowego. Depozyty utrzymywane przez deponentów we wszystkich bankach krajowych (z wyjątkiem państwowego banku rozwoju BGK – Banku Gospodarstwa Krajowego) oraz w kasach oszczędnościowych SKOK są gwarantowane przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG) do kwoty stanowiącej równowartość 100 000 EUR w złotych, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Ministerstwo Finansów, 2019^[76])¹⁶.

Sektor ubezpieczeniowy jest niewielki w porównaniu z większością rynków UE, a wskaźniki penetracji są znacznie niższe niż w bardziej rozwiniętych krajach UE (World Bank Group, 2019^[71]). W Polsce istnieją trzy rodzaje ubezpieczeń obowiązkowych: ubezpieczenie pojazdów mechanicznych (OC), obowiązkowe ubezpieczenie OC rolników oraz obowiązkowe ubezpieczenie budynków gospodarczych od pożaru i innych wypadków losowych. Według stanu na grudzień 2020 r. działalność prowadziło 60 licencjonowanych zakładów ubezpieczeń, z których 27 to zakłady ubezpieczeń na życie, a 33 – zakłady ubezpieczeń majątkowych. Łączna składka przypisana brutto w 2020 r. wyniosła 63,43 mld zł, co oznacza spadek o 0,60% w stosunku do roku poprzedniego (Ministerstwo Finansów, 2022^[77]).

Polski rynek kapitałowy (Ministerstwo Finansów, 2021^[78]) jest dobrze rozwinięty; spośród państw Europy Środkowo-Wschodniej, Polska posiada największy rynek papierów wartościowych. Publiczne notowania papierów wartościowych rozpoczęły się w Polsce w 1991 r., na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW). GPW jest miejscem obrotu akcjami, innymi instrumentami kapitałowymi i instrumentami rynku pieniężnego na Głównym Rynku (certyfikaty strukturyzowane, ETF-y i certyfikaty inwestycyjne) oraz na NewConnect (akcje mniejszych i młodszych spółek). Główny Rynek jest również platformą obrotu instrumentami pochodnymi. Według indeksu FTSE Russell, od 2018 roku polski rynek kapitałowy klasyfikowany jest jako Rynek Rozwinięty. (Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, 2018^[79]) Według stanu na koniec stycznia 2022 r. Komisja Nadzoru Finansowego wydała zezwolenia 65 towarzystwom funduszy inwestycyjnych zarządzającym 702 funduszami. Wartość aktywów zarządzanych przez polskie fundusze inwestycyjne wynosiła we wrześniu 2021 r. 359,1 mld zł (Ministerstwo Finansów, 2021^[80]). W styczniu 2022 r. GPW posiadała 41 członków (21 członków krajowych i 20 członków

zagranicznych), a według stanu na luty 2022 r. na rynku było 3 231 licencjonowanych maklerów papierów wartościowych i 822 licencjonowanych doradców inwestycyjnych (Ministerstwo Finansów, 2022^[81]).

Jeden z podstawowych filarów bezpieczeństwa systemu finansowego w Polsce stanowią Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW) i jego spółka zależna, izba rozliczeniowa KDPW_CCP. KDPW odpowiada za rozliczanie transakcji zawieranych na rynku regulowanym oraz w ASO (alternatywnych systemach obrotu). KDPW świadczy szereg usług dla emitentów, w tym pośrednictwo w wypłacie dywidendy dla akcjonariuszy, przeprowadzanie asymilacji, wymiany, konwersji i podziału akcji oraz realizację prawa poboru. KDPW prowadzi również Repozytorium Transakcji EMIR i SFTR, usługi ARM oraz Agencję Numerującą. KDPW_CCP jest centralną izbą rozliczeniową odpowiedzialną za rozliczanie transakcji na rynku regulowanym i w alternatywnych systemach rozliczeniowych oraz za prowadzenie systemu gwarantowania rozliczeń. KDPW_CCP posiada uprawnienia do rozliczeń w PLN i EUR zgodnie z przepisami UE oraz rozlicza transakcje z wykorzystaniem szeregu mechanizmów, które systemowo ograniczają ryzyko niewykonania zobowiązania przez kontrahenta.

Narodowy Bank Polski (NBP) i Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (UKNF) pełnią odrębne funkcje i obowiązki ustawowe. Podstawowym celem NBP jest utrzymanie stabilności cen przy jednoczesnym wspieraniu polityki gospodarczej Rządu, o ile nie ogranicza to realizacji podstawowego celu NBP (ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 492, 655)¹⁷. NBP odpowiada za stabilność i bezpieczeństwo całego systemu bankowego oraz nadzoruje system płatniczy w Polsce (Narodowy Bank Polski, 2022^[82]).

Komisja Nadzoru Finansowego sprawuje nadzór nad całym rynkiem finansowym w Polsce (ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 660, 872, 1488)¹⁸, obejmującym m.in.: bankowość, rynek kapitałowy, ubezpieczenia, emerytury, instytucje pieniądza elektronicznego, oddziały zagranicznych instytucji pieniądza elektronicznego, instytucje płatnicze, biura usług płatniczych, spółdzielcze kasy oszczędnościowe, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe i Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościowo-Kredytową, pośredników kredytu hipotecznego i ich agentów oraz sprawuje nadzór uzupełniający nad konglomeratami finansowymi w celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rynku, jego stabilności, bezpieczeństwa i przejrzystości, zaufania do rynku finansowego, a także zapewnienia ochrony interesów uczestników rynku. KNF jako niezależny organ pozarządowy realizuje powyższe cele, pełniąc funkcje licencyjne, nadzorcze, kontrolne i dyscyplinarne. Misją UKNF jest dbanie o prawidłowe funkcjonowanie i bezpieczny rozwój rynku finansowego.

Organem sprawującym nadzór makroostrożnościowy jest Komitet Stabilności Finansowej (KSF), w skład którego wchodzi przedstawiciele NBP, MF, KNF i BFG. KSF stanowi platformę współpracy, której celem jest koordynacja działań podejmowanych na rzecz wspierania i utrzymania stabilności krajowego systemu finansowego. Jest to instytucja odpowiedzialna za nadzór makroostrożnościowy nad rynkiem. Podstawowym zadaniem KSF jest identyfikacja, ocena i monitorowanie ryzyka systemowego wynikającego z systemu finansowego lub jego otoczenia. KSF, jako organ kolegialny, służy również jako platforma wymiany informacji pomiędzy członkami Komitetu i ich instytucjami w celu realizacji powierzonych mu zadań. Komitet odpowiada za kształtowanie polityki makroostrożnościowej mającej na celu ograniczanie ryzyka systemowego, w szczególności poprzez wzmacnianie odporności systemu finansowego oraz koordynację działań w zakresie zarządzania kryzysowego.

2.2.2. Przepisy dotyczące ochrony konsumentów usług finansowych

Przepisy dotyczące ochrony konsumentów usług finansowych są niezbędne do zwiększania zaufania do systemu finansowego oraz do wspierania dobrostanu finansowego klientów. Zasadniczo celem regulacji jest zapewnienie sprawiedliwego i odpowiedzialnego traktowania klientów finansowych w procesie zakupu i korzystania z produktów i usług finansowych oraz w ich kontaktach z dostawcami usług finansowych, zmniejszenie asymetrii informacyjnej i ryzyka konsumenckiego oraz złagodzenie efektów innych błędów informacyjnych, które mogą prowadzić do przykrych dla klientów sytuacji.

Ochrona konsumentów usług finansowych jest w Polsce zapewniana przez: UKNF (zob. powyżej) (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2018^[83]), (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[84]), Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów i Rzecznika Finansowego (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2018^[83]).¹⁹ Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK) (Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, 2022^[85]) jest organem administracji centralnej podlegającym bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów, odpowiedzialnym za kształtowanie polityki ochrony konkurencji i konsumentów w Polsce. Rzecznik Finansowy został powołany w celu wspierania klientów w sporach z podmiotami rynku finansowego. Rzecznik Finansowy pomaga konsumentom, zapewniając doradztwo, interwencje i postępowania polubowne oraz wsparcie w trakcie postępowań sądowych. Na poziomie lokalnym działają miejscy i powiatowi rzecznicy konsumentów, którzy udzielają bezpłatnych porad konsumenckich, mediacji i pomocy prawnej w postępowaniach sądowych (Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, 2022^[86]).

Od stycznia 2001 r. działa w Polsce system rekompensat. System rekompensat jest prowadzony, administrowany i zarządzany przez Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW S.A.) Celem Systemu Rekompensat dla inwestorów jest zapewnienie inwestorom częściowej rekompensaty dotyczącej ich środków pieniężnych i instrumentów finansowych w przypadku niewypłacalności lub upadłości licencjonowanego domu maklerskiego. Zarówno system rekompensat jaki i KDPW pozostają pod nadzorem Komisji Nadzoru Finansowego (KNF).

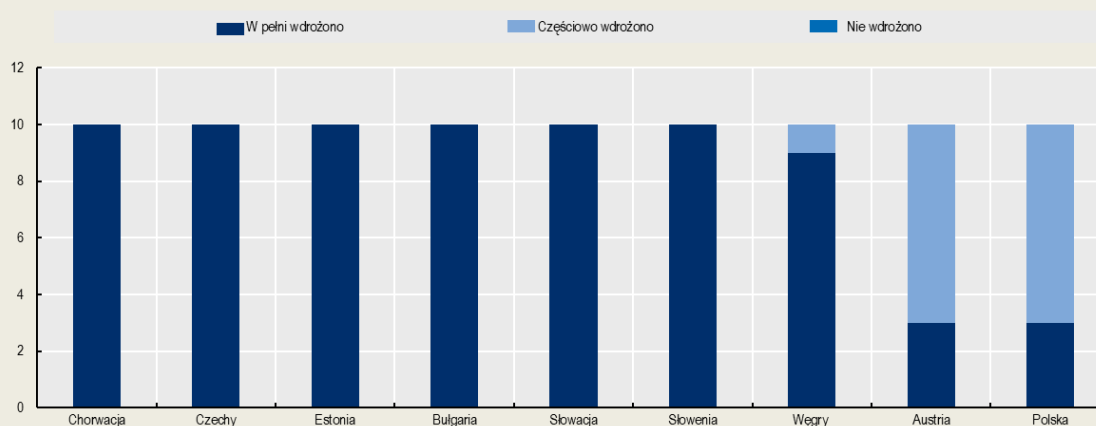
Z analizy skarg konsumentów dostarczonej przez UOKiK wynika, że najczęściej napotymane przez konsumentów problemy na rynku usług finansowych dotyczą: 1) kredytów konsumenckich, udzielanych także przez instytucje pozabankowe, a dokładniej niewłaściwego rozliczania wcześniejszych spłat, nadmiernych obciążeń prowizyjnych, refinansowania/rolowania prowadzących do spirali zadłużenia; oraz 2) klauzul abuzywnych w umowach finansowych, w szczególności tworzących asymetrię ryzyka lub klauzul abuzywnych w walutowych kredytach hipotecznych (zob. Ramka 2.4).

Ramka 2.3. Wdrożenie w Polsce Ogólnych Zasad G20/OECD dotyczących ochrony konsumentów usług finansowych

Ogólne Zasady G20/OECD dotyczące ochrony konsumentów usług finansowych (OECD, 2011^[87]), zatwierdzone przez przywódców G20 w listopadzie 2011 r. i przyjęte przez Radę OECD, są kluczowym standardem międzynarodowym wyznaczającym ramy ochrony konsumentów usług finansowych i mają charakter międzysektorowy (co oznacza, że mogą być stosowane w sektorach kredytowym, bankowym, płatniczym, ubezpieczeniowym, emerytalnym i inwestycyjnym).

W związku z planowanym na lata 2021–2022 przeglądem strategicznym Zasad, OECD oceniła realizację procesu implementacji Zasad i przeprowadziła analizę utrudnień w pełnym ich wdrożeniu (OECD, 2022^[88]). Zgodnie z wynikami analizy i raportami instytucji krajowych jedynie trzy z dziesięciu zasad ochrony konsumentów usług finansowych zostały w Polsce w pełni wdrożone, a siedem zostało wdrożonych częściowo (zob. Wykres 2.3).

Wykres 2.3. Stan realizacji w różnych krajach (dot. Ogólnych Zasad G20/OECD ochrony konsumentów usług finansowych)

Uwaga: Pytanie: „Wybierz opcję, która twoim zdaniem najlepiej opisuje stan wdrożenia każdej Zasady w twoim kraju”.

Źródło: OECD 2021 Jurisdiction Questionnaire: Review of the G20/OECD High-Level Principles on Financial Consumer Protection.

W pełni wdrożone zasady to:

- Zasada 7 odnosząca się do ochrony aktywów konsumentów przed oszustwami i nadużyciami
- Zasada 8 dotycząca ochrony danych i prywatności konsumentów
- Zasada 9 dotycząca rozpatrywania skarg i dochodzenia roszczeń

Źródło: (OECD, 2022_[89]).

Ramka 2.4. Duchy przeszłości: walutowe kredyty mieszkaniowe

Konsekwencje kryzysu konsumenckiego początku XXI wieku dotyczącego walutowych kredytów mieszkaniowych są w Polsce nadal odczuwalne.

Ze względu na niższe oprocentowanie oraz sztywny kurs franka szwajcarskiego do euro (1,2 CHF = 1 euro), kredyty hipoteczne denominowane we frankach szwajcarskich (CHF) były popularnym produktem finansowym w Polsce i innych krajach Europy Wschodniej w połowie pierwszej dekady XXI wieku. Wiążąc kredyty ze stabilną walutą obcą, banki mogły, dzięki niższemu oprocentowaniu, pożyczać klientowi więcej pieniędzy, niż w przypadku tego samego rodzaju kredytu w walucie krajowej. Naraziło to jednak konsumentów na ryzyko związane z ewentualnymi niekorzystnymi zmianami kursów walutowych. Dokładnie tak się stało, gdy kurs wymiany franka szwajcarskiego do walut narodowych gwałtownie wzrósł w związku z początkiem kryzysu finansowego. Ponadto w 2015 roku Narodowy Bank Szwajcarii (SNB) zrezygnował z powiązania franka z euro, a szwajcarska waluta umocniła się wobec głównych walut, w tym wobec polskiego złotego, stawiając wiele gospodarstw domowych wobec konieczności zmagania się ze znacznym wzrostem wartości ich kredytów w walucie lokalnej. W rezultacie pojawiły się tysiące przypadków konsumentów w trudnej sytuacji finansowej, którzy nie byli w stanie dalej obsługiwać swoich kredytów hipotecznych, a czasami musieli spłacać nawet dwukrotność wartości zaciągniętego kredytu. W kwietniu 2011 r. kredyty powiązane z walutami obcymi

stanowiły 40% portfela kredytowego polskich banków komercyjnych. Około dwie trzecie takich kredytów było powiązanych z frankiem szwajcarskim.

Wraz z narastaniem kryzysu KNF natychmiast wydała bankom rekomendacje mające na celu ochronę interesów konsumentów i ułatwienie im spłaty kredytów, czego efektem była ustawa antyspreadowa z 2011 r., która odniosła się do kwestii kredytów indeksowanych i denominowanych w walucie obcej, umożliwiając konsumentom spłacanie rat kredytowych w walucie obcej. Niektóre kraje wdrożyły mechanizmy mające na celu ochronę konsumentów i opanowanie sytuacji. Sprawa trafiła również przed Europejski Trybunał Sprawiedliwości (ETS). Orzeczenia ETS okazały się ważne dla zapewnienia skutecznej ochrony konsumentów.

Mimo że liczba i wartość tych kredytów z czasem malała, na dzień 31 grudnia 2019 r. w Polsce było nadal 451 630 aktywnych kredytów denominowanych lub indeksowanych do franka szwajcarskiego, co odpowiadało 19,6% wartości i 5,9% liczby kredytów hipotecznych. Od 2021 r. ryzyko prawne kredytów hipotecznych denominowanych w walutach obcych pozostaje głównym źródłem ryzyka w polskim systemie finansowym. Wynika to z faktu, że ciągły wzrost liczby pozwów składanych przez klientów oraz sporów sądowych może negatywnie wpłynąć na rentowność banków, jeśli warunki poszczególnych umów o kredyt hipoteczny denominowany w walucie obcej będą uznawane za abuzywne.

Oprócz odpowiedniego systemu ochrony klientów usług finansowych, konsumenci mogą również skorzystać na edukacji finansowej i lepiej rozumieć ryzyko i konsekwencje zaciągania kredytów denominowanych w walucie obcej.

Źródło: (Mańko, 2021^[90]); (Narodowy Bank Polski, 2021^[91])

2.2.3. Włączenie finansowe i udział konsumentów w rynkach finansowych

Dostęp do rachunków bankowych i usług płatniczych

Dostawcy usług płatniczych mają w Polsce obowiązek nieodpłatnego oferowania podstawowych rachunków płatniczych dla płatności krajowych. Rachunki takie są przeznaczone dla konsumentów, którzy nie posiadają żadnego innego rachunku płatniczego. Konsumenci mają dostęp do podstawowych usług umożliwiających im otrzymywanie wynagrodzenia lub świadczeń, opłacanie rachunków lub podatków oraz nabywanie towarów i usług za pomocą polecenia zapłaty, polecenia przelewu oraz przy użyciu karty płatniczej (Ministerstwo Finansów, 2019^[92]).

Według badania „Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r.” (Kotkowski, Dulnicz i Maciejewski, 2021^[93]) kobiety wykazują wyższy poziom włączenia finansowego; 90,7% z nich ma rachunki płatnicze lub rachunki bankowe w porównaniu z 86,1% mężczyzn²⁰. W grupie wiekowej 25–39 oraz 40–54 odsetek posiadaczy rachunków jest wyższy od średniej (odpowiednio 96,8% i 97,2%), natomiast w grupie osób w wieku powyżej 65 lat jest znacznie niższy od średniej (71,4%). Ogółem 88,5% respondentów w wieku 18+ posiada rachunek płatniczy lub bankowy, a w grupie respondentów w wieku 15+ taki rachunek posiada 86,5%. Wskaźnik osób nieposiadających rachunku bankowego, mierzony brakiem posiadania rachunku płatniczego lub rachunku bankowego, wyniósł 11,5% dla dorosłych (18+), natomiast dla osób w wieku 15–17 lat sięgnął 93%. Jedynie 55,7% respondentów z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub bez formalnego wykształcenia posiadało rachunek płatniczy lub bankowy (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021^[93])²¹. Najczęściej wskazywanym powodem nieposiadania rachunku jest brak potrzeby jego posiadania (80,6%), następnie preferowanie korzystania z gotówki (30,3%), koszty posiadania rachunku (21,2%), brak zaufania do instytucji finansowych (17,7%) i posiadanie zbyt małych dochodów (12,5%) (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021^[93]). Około 60% respondentów ma dostęp do swojego rachunku za pośrednictwem aplikacji mobilnej, a 99% za pośrednictwem oddziału banku. Według badania

umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020 prawie 85% respondentów jest również świadomych istnienia co najmniej pięciu produktów finansowych, a 95% posiada co najmniej jeden produkt finansowy.

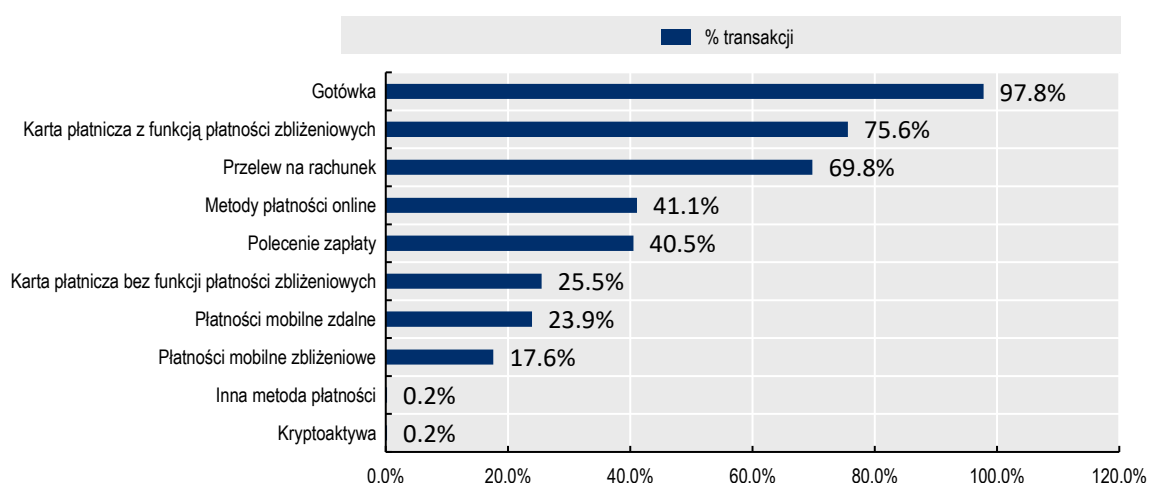
Według stanu na koniec 2021 r. banki obsługiwały 1,3 miliona obcokrajowców. Większość z nich posiadała już rachunek osobisty. Najliczniejszą grupę stanowili klienci z Ukrainy (dane sprzed rosyjskiej inwazji na Ukrainę) (PRNews.pl, 2022^[94]).

Okolo 82% dorosłych osób w Polsce posiada również kartę płatniczą, z reguły powiazaną z rachunkiem bankowym (wszyscy respondenci posiadający kartę płatniczą posiadali również rachunek). Karty płatnicze częściej posiadają kobiety (82,9%), osoby z grupy wiekowej 25–39 (96,1%) i 40–54 (96,6%), osoby z wykształceniem średnim (95,4%) i wyższym (99%) (Kotkowski, Dulinicz and Maciejewski, 2021^[93]). Głównymi powodami nieposiadania karty płatniczej były: brak konta bankowego (48,8%) i brak dostrzeganych korzyści z posiadania karty (23,6%); 21,3% respondentów uważało, że płatności kartą są zbyt skomplikowane, z kolei 20,5% miało obawy dotyczące ich bezpieczeństwa.

Generalnie, biorąc pod uwagę wolumen i wartość transakcji dokonywanych przez konsumentów, dominującą formą płatności w Polsce były płatności kartą. Transakcje gotówkowe stanowią jedynie 46,4% liczby transakcji i 29,3% ich wartości (Kotkowski, Dulinicz and Maciejewski, 2021^[93]). Jednocześnie jednak tylko 2% osób nie skorzystało ani razu z gotówki w okresie ostatnich 12 miesięcy (zobacz: Wykres 2.4), co może wynikać z różnych powodów (w tym na przykład z kosztu korzystania z płatności bezgotówkowych dla sprzedawców) lub po prostu indywidualnych preferencji. Osoby w wieku 55–64 oraz 65 lat i więcej deklarowały, że preferują płatności gotówką nad metodami bezgotówkowymi (48,1% dla 55–64 i 71,8% osób z grupy wiekowej powyżej 65 lat preferowało płatności gotówkowe). Ponadto gotówka jest preferowana przez osoby z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym i zawodowym (Kotkowski, Dulinicz and Maciejewski, 2021^[93]).

Wykres 2.4. Wykorzystanie różnych metod płatności

Na podstawie danych podanych przez konsumentów, odnosi się do ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie

Uwaga: Pytanie wielokrotnego wyboru, korzystanie z jednej metody płatności nie wyklucza korzystania z dowolnej innej metody płatności
Źródło: NBP, 2021, Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r., kluczowe wyniki badania.

Podobnie jak w innych częściach świata korzystanie z cyfrowych usług finansowych przyspieszyła w Polsce pandemia COVID-19 (o digitalizacji finansów szerzej w punkcie 2.2.4). Przyspieszenie to opierało się na już wcześniej rosnącym trendzie cyfryzacji. Odsetek użytkowników bankowości internetowej (za

pośrednictwem strony internetowej lub aplikacji) wzrósł z 47,3% w 2019 r. do 49,5% w 2020 r., ale odsetek korzystających z Internetu w celu uzyskania dostępu do usług finansowych (innych niż bankowość internetowa) pozostaje stosunkowo niski (Narodowy Bank Polski, 2021^[69]). Jednocześnie większość Polaków nie uważa tradycyjnej bankowości za bezpieczniejszą od internetowej (Związek Banków Polskich, 2019^[95]). Podczas pandemii odsetek transakcji bezgotówkowych znacząco wzrósł. Zarówno liczba, jak i wartość płatności kartami i płatności mobilnych, w tym tych od osoby do osoby (P2P), gwałtownie wzrosły w 2020 r. (Narodowy Bank Polski, 2021^[69]). Z badania NBP dotyczącego zwyczajów płatniczych w Polsce w 2020 r. wynika, że 34,1% respondentów zmieniło swoje zwyczaje płatnicze w wyniku pandemii COVID-19, z czego 81,7% wskazało na zwiększenie częstotliwości dokonywania płatności bezgotówkowych (Kotkowski, Dulinicz and Maciejewski, 2021^[93]).

Ogólnie rzecz biorąc, przedstawione w tym punkcie dane wskazują, że poziom włączenia finansowego jest w Polsce wysoki, chociaż jest on niższy wśród osób z niższym poziomem wykształcenia. Pomimo preferowania gotówki przez osoby z niższym wykształceniem i osoby starsze absorpcja cyfrowych usług finansowych rośnie również w tych grupach. Oczekuje się wzmocnienia tego trendu przez powszechną cyfryzację. Czynniki te sugerują, że edukacja finansowa może odgrywać rolę w zwiększaniu świadomości osób starszych i osób o niższym poziomie wykształcenia na temat korzyści płynących ze zinstytucjonalizowanych usług finansowych oraz w wyposażaniu ich w umiejętności bezpiecznego korzystania z cyfrowych usług finansowych. Poza solidnym systemem ochrony konsumentów usług finansowych to właśnie edukacja finansowa może pomóc w zmniejszeniu ryzyka, że ofiarami oszustwa będą padać osoby, które włączenie finansowe objęło niedawno lub które mają niższe umiejętności cyfrowe (takie jak osoby starsze).

Ramka 2.5. Dostęp młodych ludzi poniżej 18. roku życia do usług finansowych

W Polsce minimalny wiek zdolności do czynności prawnych wynosi 13 lat. Jednak, nawet umowa zawarta przez osobę poniżej tego wieku jest ważna, jeżeli umowa należy do rodzaju umów powszechnie zawieranych w drobnych sprawach życia codziennego i nie pociąga za sobą rażącej niesprawiedliwości w stosunku do osoby małoletniej. Osoby w wieku pomiędzy 13 a 18 lat mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych, co oznacza, że zdecydowana większość czynności prawnych dokonywanych przez te osoby wymaga, dla ich ważności, odpowiedniej zgody opiekuna prawnego (np. rodzica).

Dlatego też młodzi ludzie po osiągnięciu wieku 13 lat mogą korzystać z ograniczonego katalogu usług finansowych. Na przykład na nazwisko takiej osoby można wystawić kartę debetową lub kartę przedpłaconą do rachunku oszczędnościowego lub rachunku bieżącego. Młodzi ludzie poniżej 18. roku życia nie mają dostępu do kart kredytowych.

Istnieją produkty bankowe stworzone specjalnie dla dzieci poniżej 13. roku życia. Część produktów dla młodszych dzieci opiera się na rachunkach płatniczych, z tym że produkty te (np. karty przedpłacone lub inne proste instrumenty płatnicze) są powiązane z rachunkami płatniczymi otwieranymi dla rodziców.

Fakt, że polskie dzieci mają dostęp do produktów finansowych od najmłodszych lat oznacza, że edukacja finansowa dla tej grupy wiekowej powinna wyposażyć je w umiejętności bezpiecznego korzystania z produktów i usług finansowych.

Uwaga: Zob. Kodeks cywilny: art. 14 ust.2, art. 15, art. 17.

Źródło: OECD, 2019, Kwestionariusz inwentaryzacyjny dotyczący edukacji finansowej młodzieży i w szkole; (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021^[93]).

Dostęp do kredytu i nadmierne zadłużenie

W 2020 r. około jedna czwarta gospodarstw domowych (28%) posiadała jakąś formę zadłużenia. Spośród nich 47,5% gospodarstw domowych uważało zadłużenie za obciążenie, mimo że terminowo regulowało spłaty, podczas gdy dla pozostałych zadłużenie było dużym obciążeniem, a terminowe regulowanie spłat nie zawsze było możliwe, lub było obciążeniem, którego gospodarstwa domowe w ogóle nie były w stanie spłacić (GUS, 2021^[27]). W badaniu umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020 zebrano również dane na temat odczuć respondentów w odniesieniu do poziomu ich zadłużenia: 33,7% wskazało, że posiada jakiś produkt kredytowy, a 14,4% stwierdziło, że ma poczucie, iż posiada zbyt duże zadłużenie (dane zebrane przed pandemią COVID-19). W pierwszym roku pandemii COVID-19, 0,9% gospodarstw domowych w Polsce zadeklarowało, że pieniędzy nie starczało im nawet na podstawowe potrzeby, a 18,2% musiało na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi (obie te wielkości procentowe spadły w porównaniu z 2019 r.) (GUS, 2021^[27]).

Osobę nadmiernie zadłużoną definiuje się jako osobę, która nie jest w stanie dokonywać płatności związanych ze zobowiązaniami finansowymi przez dłuższy czas (kilka miesięcy). Zobowiązania te mogą obejmować kredyty lub pożyczki od instytucji finansowych, ale również nieuregulowane płatności różnego rodzaju rachunków, czynszu, opłat z tytułu opieki zdrowotnej, podatków lub obowiązkowych ubezpieczeń (Eurofound, 2020^[96]). W badaniu Eurofound 2020 obliczono odsetek osób w wieku powyżej 18 lat zagrożonych nadmiernym zadłużeniem²² w państwach członkowskich UE: Polska plasuje się nieco poniżej średniej UE28 20% gospodarstw domowych jest zagrożonych nadmiernym zadłużeniem²³. Jednocześnie, zgodnie z badaniem umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020, 13,8% respondentów

wskazało, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy ich dochody nie pokryły kosztów utrzymania, jednak jedynie 0,8% respondentów pożyczło środki z istniejących linii kredytowych, a 0,5% zaciągnęło dodatkowy kredyt.

Badanie preferencji kredytowych Polaków przeprowadzone w 2019 roku przez Fundację Rozwoju Rynku Finansowego (FRRF) i Federację Konsumentów (Federacja Konsumentów, 2020^[97])²⁴ pokazało, że konsumenci nie są w pełni świadomi swoich podstawowych praw przysługujących im w chwili zawierania umowy kredytowej lub pożyczkowej. Dla przykładu:

- 46% osób nie ma świadomości, że ma prawo odstąpienia od umowy w ciągu 14 dni bez podawania przyczyny;
- 60% nie wie, że pożyczkodawca (z wyjątkiem banku i SKOKu) nie może żądać zabezpieczenia na nieruchomości;
- 91% nie zna wysokości maksymalnego dopuszczalnego oprocentowania kredytu czy pożyczki.

Polacy zagrożeni nadmiernym zadłużeniem mogą czuć się zestresowani i mogą napotykać trudności finansowe. Mogą oni skorzystać na ukierunkowanych projektach edukacji finansowej, które pomogą im lepiej zarządzać swoimi finansami i unikać wpadnięcia w pułapkę zadłużenia. Edukację finansową można wykorzystać do podnoszenia świadomości na temat praw konsumentów, potencjalnych pułapek w procesie udzielania pożyczek czy kredytów, ryzyka związanego z kosztownymi kredytami konsumenckimi i innymi formami kredytu oraz do wspierania budżetowania i oszczędzania jako „alternatywy” dla uciekania się do kredytu.

Oszczędzanie i udział w rynkach kapitałowych

Poziomy oszczędności gospodarstw domowych w Polsce są skromne: stopa oszczędności gospodarstw domowych brutto w relacji do PKB wyniosła w 2019 r. około 2,3%, czyli znacznie poniżej celu rządu określonego w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (5% do 2030 r.)²⁵. Jednakże nastawienie Polaków do oszczędzania zmieniło się w ostatnich latach, gdyż stale rosnąca ich liczba deklaruje posiadanie przynajmniej jakichkolwiek oszczędności²⁶. Ostatnie badanie gospodarstw domowych GUS (2021) wskazuje, że 79,1% gospodarstw deklaruje oszczędzanie, z czego 23,1% – oszczędzanie regularne, a 56% – oszczędzanie nieregularne (GUS, 2021^[27]). Jednak większość tych oszczędności jest utrzymywana w gotówce lub lokatach bankowych (aż 79% aktywów finansowych gospodarstw domowych jest utrzymywanych łącznie w tych dwóch formach) (Narodowy Bank Polski, 2020^[70]). Badanie umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020 pokazało, że 33,7% Polaków posiada rachunek oszczędnościowy. Dane gromadzone przez Krajowy Rejestr Długów (KRD) wskazują na to, że w styczniu 2021 roku 24% Polaków deklarowało brak oszczędności, a tylko 17% miało ich wystarczającą ilość na utrzymanie się przez pół roku w przypadku bezrobocia (Biuro Informacji Gospodarczej Krajowego Rejestru Długów, 2021^[98]) (podobnie dane OECD wskazują, że 14% mogłoby utrzymać się przez sześć lub więcej miesięcy). W marcu 2022 r. KRD powtórzył podobne badanie, by sprawdzić poziom oszczędności Polaków, jak również to, jak oceniali oni sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego podczas pandemii i jakie mieli oczekiwania co do rozwoju sytuacji w ciągu najbliższych 12 miesięcy. Według stanu na marzec 2022 r. 43% ankietowanych deklarowało brak poduszki finansowej (wzrost z 24% w styczniu 2021 r.), natomiast osoby, które miały zarezerwowane dodatkowe środki na „czarną godzinę”, to głównie mężczyźni w wieku 18–34 lat, pracujący i z wyższym wykształceniem (Biuro Informacji Gospodarczej Krajowego Rejestru Długów, 2022^[99]).

Badania wskazują również na małe zainteresowanie inwestowaniem – tylko 8% Polaków inwestuje na rynku kapitałowym (Fundacja Think! Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga i Uniwersytet Warszawski, 2022^[9]). Badanie umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020 pokazuje, że zaledwie 0,7% respondentów posiada rachunek inwestycyjny, 1,1% – akcje i udziały, a 0,8% – obligacje (OECD, 2020^[1]). Dane dostarczane przez GPW (Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, 2021^[100]) pokazują, że inwestycje krajowych inwestorów detalicznych stanowią około 20% inwestycji w akcje na rynku głównym (stan na koniec 2021 r.). Spośród ponad 1,3 mln rachunków inwestycyjnych

zarejestrowanych w polskich domach maklerskich na koniec 2021 r. (z czego co najmniej 1 mln należy do krajowych inwestorów detalicznych) ok. 16% pozostaje aktywnych, co oznacza, że w ciągu ostatnich sześciu miesięcy zawarto na takim rachunku co najmniej jedną transakcję (Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, 2021_[100]). Dzieje się tak pomimo faktu, że prawie 90% i 65% Polaków deklaruje świadomość tego, czym są akcje i obligacje, ale 62% uważa, że nie posiada wystarczającej wiedzy, aby móc inwestować – wynika to z badania przeprowadzonego na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości oraz Fundacji Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie (Warszawski Instytut Bankowości, Fundacja Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, 2021_[101])²⁷. Inne niedawne badanie²⁸ zlecone przez Izbę Zarządzających Funduszami i Aktywami (Izba Zarządzających Funduszami i Aktywami, 2021_[102]) pokazało, że około 20% Polaków deklaruje, że inwestuje, ale większość za najbardziej opłacalny sposób inwestowania uważa inwestowanie w nieruchomości. Na podstawie ostatnich wyników Ogólnopolskiego Badania Inwestorów przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Inwestorów Indywidualnych (Stowarzyszenie Inwestorów Indywidualnych, 2021_[103]) według stanu na grudzień 2021 r. typowy inwestor indywidualny to mężczyzna (90% inwestorów indywidualnych) z wykształceniem wyższym (77,4%, w tym ci z wyższym wykształceniem ekonomicznym), w wieku pomiędzy 26 a 45 lat (60,3%). Ponad 90% inwestorów indywidualnych inwestuje samodzielnie (bez wsparcia), mimo że 14% (z tych posiadających portfel o wartości poniżej 500 tys. zł) i 8,6% (z tych posiadających portfel o wartości ponad 500 tys. zł) twierdzi, że nie potrafi analizować instrumentów finansowych. Ponad 40% inwestujących na rynku kapitałowym robi to w celu zróżnicowania swoich dochodów, a 25% postrzega to jako formę oszczędności emerytalnych.

Polacy wskazali Internet jako główne źródło informacji o funduszach inwestycyjnych. Badani deklarują również, że początkową barierą, która pojawia się przy pierwszym kontakcie z tematem funduszy inwestycyjnych, jest duża liczba źródeł internetowych. Ponadto większość Polaków uważa, że niezależne źródła informacji charakteryzuje duża ilość informacji i specjalistyczny język, co zniechęca do dalszego zgłębiania tematu (Izba Zarządzających Aktywami i Funduszami, 2021_[102]).

Edukacja finansowa na temat znaczenia oszczędzania zapobiegawczego, długoterminowego oszczędzania i budowania majątku, a także inwestowania może być ważna dla mieszkańców Polski. Może wspierać Polaków w maksymalizacji zysków i zarządzaniu ryzykiem, jednocześnie przyczyniając się do dalszego rozwoju lokalnego rynku kapitałowego. Jednocześnie edukacja finansowa mogłaby zwiększyć świadomość konsumentów i umiejętność oceny stóp zwrotu możliwych do uzyskania z danego produktu inwestycyjnego oraz pomóc im zrozumieć, jak wyglądają nieuczciwe instrumenty inwestycyjne i jak ich unikać oraz jak chronić wartość oszczędności przed inflacją.

Oszczędności emerytalne

Jak wynika z niedawnego badania przeprowadzonego przez Polską Izbę Ubezpieczeń (Polska Izba Ubezpieczeń, 2021_[104]), 73% Polaków obawia się braku wystarczającej ilości środków na starość; jednocześnie 47% Polaków deklaruje, że nie oszczędza na emeryturę, a co czwarty respondent nie widzi takiej potrzeby (lub nie interesuje się tą kwestią).

Jeśli chodzi o długoterminowe oszczędności na emeryturę, 27,6% Polaków w ogóle nie czuje się pewnie w kwestii planowania swojej emerytury, 35,6% czuje się dość pewnie, a 25,7% czuje się bardzo pewnie w kwestii swoich emerytalnych planów finansowych (OECD, 2020_[1]). Warto zauważyć, że jeżeli chodzi o planowanie emerytury, ze wszystkich grup wiekowych, najmniej pewne czują się młodzi ludzie, podczas gdy osoby w wieku powyżej 60 lat czują się najbardziej pewnie. Około 33,7% młodych ludzi (w wieku od 18 do 30 lat) twierdzi, że nie czuje się pewnie lub w ogóle nie czuje się pewnie w kwestii planowania emerytury, podczas gdy odsetek ten spada do 19,8 w przedziale wiekowym 60–79 lat. Co ciekawe, wydaje się, że kobiety również czują się bardziej pewnie w kwestii planowania emerytury niż mężczyźni, co pokazano w Tabeli 2.1. Mimo to po przejściu na emeryturę najprawdopodobniej będą otrzymywać niższe świadczenie (zob. poniżej oraz Ramka 2.6).

Tabela 2.1. Poczucie pewności w kwestii osobistego planowania emerytalnego

	Duże poczucie pewności	Średni poziom poczucia pewności	Brak poczucia pewności	Brak planów emerytalnych	Nie wiem
Kobiety	26,8%	35,2%	25,9%	2,6%	3,5%
Mężczyźni	24,5%	36,0%	29,4%	1,6%	3,3%

Uwaga: Tylko jeden respondent odmówił odpowiedzi na to pytanie.

Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Wskaźnik ubóstwa dochodowego osób starszych²⁹ w Polsce kształtował się w 2021 r. poniżej średniej OECD i wynosił 12,8% w porównaniu z 13,1% w krajach OECD, chociaż odsetek ten wzrastał na przestrzeni lat (w 2014 r. wynosił 7,6%) (OECD, 2019^[57]). Istnieje znaczna różnica między mężczyznami i kobietami jeżeli chodzi o wskaźniki ubóstwa w podeszłym wieku; wskaźniki ubóstwa starszych kobiet sięgają 15,8% w porównaniu z 8,1% dla mężczyzn (OECD, 2021^[107]). Niższe, zależne od zarobków, dochody emerytalne i dłuższa oczekiwana długość życia należą do głównych czynników powodujących wyższy wskaźnik ubóstwa wśród kobiet niż wśród mężczyzn.

Ramka 2.6. Co wiedzą Polacy o swoich emeryturach i o systemie emerytalnym?

Z badania przeprowadzonego w 2016 roku na zlecenie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) wynika, że Polacy niewiele wiedzą o systemie ubezpieczeń społecznych, a zaledwie 7% respondentów potrafi poprawnie odpowiedzieć na co najmniej 60% pytań dotyczących emerytur. Jedynie 25% Polaków oszczędza indywidualnie na zabezpieczenie swojej starości. Spośród tych, którzy deklarują chęć oszczędzania w większym zakresie, ale tego nie robią, większość twierdzi, że jest to spowodowane brakiem zasobów lub niewystarczającą wiedzą.

W innym, opublikowanym niedawno badaniu (2019) podjęto próbę zdiagnozowania poziomu wiedzy Polaków w zakresie emerytur oraz oceny, czy Polacy są świadomi zagrożeń związanych z podejmowanymi przez nich decyzjami emerytalnymi. Jak wynika z badania, Polacy spodziewają się wyższych emerytur niż emerytura wypłacana obecnie przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Choć generalnie kobiety oczekują niższych emerytur niż mężczyźni, to ich oczekiwania są raczej nierealne, gdyż liczą one na świadczenie znacznie wyższe niż obecnie wypłacana w ich grupie przeciętna emerytura. Jednocześnie 68,7% respondentów zgadza się, że emerytura państwowa nie pozwoli im na utrzymanie standardu życia po osiągnięciu wieku emerytalnego. Jednak 73,71% osób nigdy nie próbowało dowiedzieć się ani obliczyć, ile powinno dodatkowo odkładać, aby po przejściu na emeryturę zapewnić sobie satysfakcjonujący dochód emerytalny. W odpowiedzi na pytanie o powody, dla których nie próbowali dowiedzieć się, ile oszczędności będą potrzebować, 50% respondentów zadeklarowało, że planuje to zrobić w przyszłości, a 31,1% uznało, że planowanie emerytalne jest zbyt trudne. Jedynie 26% respondentów podjęło próby oszacowania wielkości oszczędności, których potrzebowałiby, aby pobierane świadczenie po przejściu na emeryturę było satysfakcjonujące, a tylko 6,7% zadeklarowało, że opracowało i wdrożyło również plan oszczędzania na przyszłą emeryturę.

W badaniu zmierzono również poziom wiedzy i zrozumienia respondentów w konkretnych kwestiach związanych z emeryturami. Okazuje się, że ci z respondentów, którzy aktywnie zarządzają swoimi emeryturami i tworzą plany emerytalne, wykazują również najwyższy poziom wiedzy finansowej w obszarze emerytur. Z badania wynika, że wyższy poziom znajomości zagadnień emerytalnych sprzyja podejmowaniu odpowiednich decyzji emerytalnych.

Obecnie o emeryturach i ubezpieczeniach społecznych naucza się w szkołach ponadpodstawowych, zgodnie z wymaganiami podstawy programowej. Uczniowie zapoznają się z obowiązującym w Polsce

systemem obowiązkowych ubezpieczeń społecznych; są zaznajomieni z kwestiami świadczeń emerytalnych, rentowych, chorobowych i wypadkowych; posiadają wiedzę dotyczącą zadań ZUS. W przyszłości może to mieć wpływ na znajomość i świadomość działania systemu emerytalnego.

Źródło: (ZUS, 2016_[105]), (Solarz, 2019_[106]), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego w liceach ogólnokształcących, technikach i branżowych szkołach II stopnia (Dz. U. z 2018 r. poz. 467 z późn. zm.).

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000467/O/D20180467.pdf>

Kobiety zwykle żyją dłużej i zarabiają mniej niż mężczyźni, dlatego są bardziej narażone na trudności finansowe w starszym wieku. Dane pokazują, że w europejskich krajach OECD świadczenia emerytalne kobiet w wieku 65 lat i starszych były średnio o 25% niższe niż mężczyzn. Dotyczy to również Polski, gdzie oczekiwana długość życia kobiet jest większa niż mężczyzn (średnio o około siedem lat) i kobiety otrzymują miesięczne emerytury o około 20% niższe niż mężczyźni (OECD data, 2019_[108]). Zróżnicowanie emerytur ze względu na płeć jest znacznie wyższe niż podobne zróżnicowanie wynagrodzenia i w krajach OECD wynosi średnio 13%, według stanu na 2017 r. Dzieje się tak dlatego, że oprócz faktu, że kobiety często pracują na gorzej płatnych stanowiskach, częściej również pracują w niepełnym wymiarze godzin i mają dłuższe przerwy w karierze zawodowej.

Niezbędne jest podnoszenie świadomości znaczenia zapewnienia sobie wystarczających oszczędności na starość oraz doskonalenie umiejętności Polaków w zakresie długoterminowego oszczędzania. Ponad jedna trzecia młodych ludzi nie czuje się pewnie lub w ogóle nie czuje się pewnie w kwestii planowania swojej emerytury, podczas gdy niższe dochody emerytalne zależne od zarobków i dłuższa oczekiwana średnia długość życia powodują częstsze występowanie ubóstwa wśród wielu osób starszych, a zwłaszcza wśród kobiet. Ograniczona jest również wiedza na temat zasad polskiego systemu emerytalnego (Ramka 2.6). Edukację finansową można by wykorzystać w celu dotarcia do osób dorosłych w wieku produkcyjnym, zwłaszcza młodych dorosłych i pracujących dorosłych przed osiągnięciem przez nich wieku emerytalnego (z naciskiem na kobiety), aby pomóc im lepiej zrozumieć zmiany wprowadzone w systemie emerytalnym, podnieść ich świadomość na temat konieczności gromadzenia oszczędności w dłuższym okresie w celu uzupełnienia emerytury państwowej oraz wesprzeć ich w wyborze indywidualnych planów emerytalnych lub jakiegokolwiek innej długoterminowej inwestycji (jednocześnie wyjaśniając implikacje wysokiej inflacji). Może to stanowić zachętę do szerszego wykorzystywania pracowniczych planów kapitałowych i indywidualnych kont emerytalnych. Oprócz wspierania indywidualnego dobrostanu finansowego, zwiększenie oszczędności długoterminowych może zmniejszyć ryzyko ubóstwa osób starszych.

Ubezpieczenia

W 2021 r. Polska Izba Ubezpieczeń (PIU) opublikowała Polską Mapę Ryzyka, identyfikującą najistotniejsze lęki i obawy Polaków wybrane z listy 40 zdarzeń, które mogą wystąpić w życiu człowieka oraz potrzeby ubezpieczeniowe i ich zakres³⁰. Pięć głównych obaw Polaków to ciężka choroba bliskiej osoby (87%), śmierć bliskiej osoby (85%), nowotwór (81%), brak pieniędzy na leczenie poważnej choroby lub upośledzenia (80%) oraz brak pieniędzy na starość (73%). Według PIU wszystkie te ryzyka mogą być objęte ubezpieczeniem.

Pomimo tych obaw (aż 80% Polaków obawia się braku pieniędzy na leczenie poważnej choroby) nieduży odsetek Polaków posiada prywatne ubezpieczenie zdrowotne. W 2021 r., około 3,5 miliona Polaków (mniej niż 10%) miało prywatne ubezpieczenie zdrowotne. W 2020 r. zanotowano 8,5-procentowy wzrost w ubezpieczeniach zdrowotnych, będący głównie efektem pandemii COVID-19 (Polska Izba Ubezpieczeń, 2021_[104]).

Relatywnie wyższy odsetek Polaków posiadał ubezpieczenie domu (w sumie 15,1 mln polis ubezpieczenia mieszkania i mienia domowego), ubezpieczenie komunikacyjne (8,1 mln), ubezpieczenie od szkód spowodowanych przez klęski żywiołowe (13 mln) czy ubezpieczenie podróżne (31,5 mln). Badanie umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE (2020) wskazuje, że ponad 60% Polaków posiada przynajmniej jeden rodzaj ubezpieczenia.

Edukacja finansowa dotycząca ubezpieczeń mogłaby pomóc Polakom w zarządzaniu ryzykami, których materializacji najbardziej się obawiają.

2.2.4. Cyfryzacja rynków finansowych w Polsce, rozwój FinTechów i konsekwencje dla konsumentów

W sektorze finansowym cyfryzacja w postaci innowacji technologicznych wywarła głęboki i znaczący wpływ na wszystkie obszary bankowości i pośrednictwa finansowego, prowadząc do zwiększenia podaży nowych usług finansowych przeznaczonych dla konsumentów (Deloitte Central Europe, 2016^[109]). Polska stała się krajem tętniącego życiem rynku FinTech³¹ – w 2021 r. działało tam 312 firm FinTech (Cashless.pl, 2021^[110]) (wzrost ze 190 w 2019 r.) (Centrum Mikrofinansów, 2019^[111]), a płatności stanowiły obszar o największej liczbie innowacyjnych rozwiązań FinTech w porównaniu z innymi obszarami sektora finansowego (kredyty, ubezpieczenia, zarządzanie finansami osobistymi itp.) (Kotkowski, Maciejewski i Maicki, 2020^[112]). Około 65% przeanalizowanych w 2021 r. polskich FinTechów oferuje swoje usługi innym firmom. Do tej grupy firm FinTech należą dostawcy oprogramowania, firmy oferujące faktoring online, świadczące usługi ułatwiające zarządzanie finansami przedsiębiorstwa, zwiększające bezpieczeństwo płatności i inne. Tylko 23% firm FinTech objętych raportem stwierdziło, że odbiorcami ich usług są klienci indywidualni, do których docierają najczęściej pośrednio, poprzez inne firmy. Co ciekawe, w Polsce działa 18 firm FinTech skupiających się na zarządzaniu finansami osobistymi (Cashless.pl, 2021^[110]).

Trwająca cyfryzacja została dodatkowo przyspieszona przez pandemię COVID-19. Ponadto UKNF uruchomił szereg inicjatyw ukierunkowanych na wspieranie rozwoju sektora FinTech (Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2022^[113]) jednocześnie zapewniając ochronę konsumentów na rynku usług finansowych.

Dostęp do urządzeń cyfrowych i Internetu, które są kluczowymi narzędziami poszerzania dostępności cyfrowych usług finansowych, jest w Polsce dobry. Według badania NBP dotyczącego zwyczajów płatniczych Polaków (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021^[93]) 95,9% posiada telefon komórkowy, w tym 79,7% smartfon (według danych z 2020 r.). Prawie trzy czwarte ma komputer (74,4%) i mniej więcej tyle samo (76,6%) osób ma dostęp do Internetu. Tylko 4% badanych nie posiadało żadnego z wyżej wymienionych urządzeń. W 2021 r. 92% polskich gospodarstw domowych posiadało dostęp do Internetu, co odpowiada średniej UE-27 (Eurostat, 2021^[114]).

Posiadanie dostępu do Internetu oraz telefonu komórkowego zapewnia dostęp do szerszej gamy cyfrowych usług finansowych, takich jak bankowość mobilna, aplikacje online, aplikacje płatnicze, portfele mobilne, zakupy w aplikacji i tak dalej. Finansowe produkty lub usługi, które są łatwo dostępne, proste, atrakcyjne i oferowane w niskiej cenie, przyciągają konsumentów, poszerzają zakres oferowanych produktów i ostatecznie zwiększają poziom włączenia finansowego i konkurencji na rynku.

Pomimo szerokiego dostępu do technologii cyfrowych umiejętności cyfrowe pozostają ograniczone. W 2021 r. Polska zajęła 24. Miejsce wśród 27 państw członkowskich UE w Indeksie Gospodarki Cyfrowej i Społeczeństwa Cyfrowego (DESI) (Komisja Europejska, 2021^[51]), syntetycznym wskaźniku publikowanym przez Komisję Europejską, który pozwala na śledzenie poziomu rozwoju cyfrowego danego kraju. Polska wypadła poniżej średniej UE-27, zwłaszcza pod względem posiadania przez obywateli podstawowych umiejętności cyfrowych – jedynie 44% osób w wieku od 16 do 74 lat ma co najmniej podstawowe umiejętności cyfrowe (UE 56%), a tylko co piąta (21%) – ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe (Komisja Europejska, 2021^[115]).

Ponadto z badania NBP wynika, że istnieje silny związek między poziomem indeksu DESI a odsetkiem osób korzystających z bankowości internetowej (Narodowy Bank Polski, 2019_[116]). Indeks DESI 2020 wskazuje, że jedynie 59% Polaków korzystało z bankowości internetowej, poniżej średniej UE na poziomie 66% (Foley i in., 2021_[117]), a jeszcze mniejszy odsetek korzystał z innych produktów finansowych za pośrednictwem Internetu (jedynie 6% Polaków w 2018 r.) (Narodowy Bank Polski, 2019_[116]). Dane NBP pozwalają również zrozumieć, kto spośród użytkowników najchętniej korzysta z cyfrowych usług finansowych. Z bankowości mobilnej najczęściej korzystały osoby w wieku 25–39 lat (73% korzystało z niej często i bardzo często) oraz w wieku 18–24 lata (63% korzystało z niej często lub bardzo często) (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021_[93]). Osoby powyżej 55. Roku życia, mieszkańcy wsi lub osoby z co najwyżej średnim wykształceniem najczęściej deklarowały, że nie mają dostępu do swojego rachunku płatniczego przez Internet lub nie wiedzą, czy go posiadają. Niedawne badanie (Senior Hub. Institute of Senior Policy, 2021_[118]) dotyczące korzystania przez seniorów (w wieku 60+) z cyfrowych usług finansowych sugeruje, że aż 53% respondentów uważa, że cyfrowe usługi finansowe są trudne w obsłudze, a rozpoczęcie korzystania z nich jest czasochłonne.

Tak jak w innych krajach, cyfryzacja rynków finansowych oraz usług finansowych niesie ze sobą szereg korzyści dla klientów, lecz jednocześnie stwarza zagrożenia, które należy wziąć pod uwagę i dobrze nimi zarządzać. Konkretnie korzyści obejmują większe włączenie finansowe, wygodne, szybkie, bezpieczne i terminowe transakcje finansowe, dostosowane usługi i zwiększoną konkurencję na rynku (G20/OECD/INFE, 2018_[119]). Jednocześnie cyfryzacja w dziedzinie finansów może stwarzać nowe zagrożenia dla konsumentów, takie jak niewłaściwe korzystanie z nieznanych produktów przez niedoinformowanych konsumentów; nowe rodzaje oszustw; zagrożenia dla bezpieczeństwa, prywatności lub poufności danych; niewłaściwe lub nadmierne wykorzystywanie profilowania cyfrowego w celu identyfikacji potencjalnych klientów i wykluczenia niepożądanych grup; szybki dostęp do drogich/krótkoterminowych kredytów i inne praktyki rynkowe, które mogą wzmocnić uprzedzenia behawioralne, a nawet wykluczenie finansowe (G20/OECD/INFE, 2018_[119]). Zagrożenia te są szczególnie istotne w kontekście niskiego poziomu umiejętności cyfrowych oraz dla określonych słabszych grup społecznych (takich jak osoby starsze lub o niższym poziomie wykształcenia). Edukacja finansowa, wraz z wysiłkami na rzecz zwiększenia umiejętności cyfrowych słabszych grup społecznych i ochrony użytkowników cyfrowych usług finansowych, może pomagać ludziom korzystać z możliwości oferowanych przez cyfrowe usługi finansowe oraz zachować bezpieczeństwo w Internecie i unikać padania ofiarą oszustwa.

2.2.5. Wpływ pandemii COVID-19 na finansowe zachowania konsumentów

Pandemia COVID-19 wywarła znaczący wpływ na klientów rynku finansowego, tak na całym świecie, jak i w Polsce. Prawie połowa Polaków (48%) odczuła pogorszenie swojej sytuacji materialnej lub obawiała się takiego pogorszenia w porównaniu z okresem przed pandemią (Fundacja Think! , 2021_[120]). Jednak pomimo pandemii COVID-19 sytuacja materialna większości gospodarstw domowych w Polsce nadal się poprawiała, choć w wolniejszym tempie niż w latach poprzednich (GUS, 2021_[27]). Znaczący odsetek Polaków (27%) przyznał się do problemów finansowych spowodowanych pandemią, a wśród najbardziej narażonych na niebezpieczeństwo znaleźli się ludzie młodzi (31% w grupie w wieku 18–34 lata), którzy częściej pracowali w branżach dotkniętych ograniczeniami związanymi z COVID-19 (ING Bank Śląski S.A., 2020_[121]). Kobiety doświadczały problemów finansowych częściej (30%) niż mężczyźni (25%), prawdopodobnie z powodu posiadania mniejszych oszczędności (ING Bank Śląski S.A., 2020_[121]). Jednocześnie, według badania przeprowadzonego w 2021 r. na zlecenie Santander Consumer Bank, Polacy zaczęli zwracać większą uwagę na codzienne wydatki, a 60% ograniczyło większe zakupy lub z nich zrezygnowało; tylko dwóch na dziesięciu Polaków wskazało, że w ciągu ostatniego roku nie wprowadziło żadnych zmian w sposobie zarządzania domowym budżetem (Santander Consumer Bank, 2021_[122]).

Jeśli chodzi o wpływ pandemii COVID-19 na zachowania finansowe konsumentów, to zaobserwowano kilka trendów. Badanie PwC z początku pandemii pokazało, że 58% Polaków zaoszczędziło tyle samo lub więcej niż przed pandemią COVID-19, w tym 25% Polaków deklaruje oszczędzanie więcej niż przed pandemią, głównie w wyniku zmniejszenia wydatków (PwC, 2020_[123])³². Według badania „Finansowy Barometr” przeprowadzonego przez ING w grudniu 2020 r. odsetek gospodarstw domowych posiadających oszczędności znacząco wzrósł, osiągając rekordowy poziom (77% w Polsce w grudniu 2020 r.) (ING Bank Śląski S.A., 2020_[121]). Kilka badań pokazało jednak, że tendencja do zwiększania oszczędności była tymczasowa, ponieważ wzrost oszczędności wynikał z ograniczeń zapobiegających wydatkom, a nie z przemyślanych decyzji finansowych mających na celu zwiększenie odporności finansowej na wstrząsy finansowe (Federacja Konsumentów, 2020_[124]). Jednocześnie wzrost oszczędności dotyczył głównie osób o stabilnej sytuacji materialnej, podczas gdy osoby samozatrudnione, bezrobotne, na umowach na czas określony oraz osoby powyżej 55 roku życia odnotowały spadek oszczędności (Polski Instytut Ekonomiczny, 2022_[125]). Badanie przeprowadzone przez CBOS (Centrum Badania Opinii Publicznej CBOS, 2022_[126]) w maju 2022 r. pokazało, że 34% Polaków było w dobrej sytuacji materialnej (posiadało oszczędności i nie miało długów), o 5 pkt proc. Mniej niż w marcu 2020 r., natomiast o 4 pkt proc. Więcej Polaków znalazło się bez oszczędności z jednoczesnym zadłużeniem (21%) niż w marcu 2020 r. Według tego samego badania prawie połowa Polaków (45%) deklaruje posiadanie zadłużenia, ale tylko 3% nie jest w stanie go spłacić. W porównaniu z danymi zebranymi przez OECD w 2019 r. (badanie umiejętności finansowych osób dorosłych) liczba Polaków z zadłużeniem wzrosła o około 10%.

Pandemia COVID-19 sprawiła również, że ludzie byli ostrożniejsi w kwestii zaciągania długów, a około 76% deklaroowało, że nie chce pożyczać pieniędzy na duże wydatki, dopóki nie będą pewni, że kryzys COVID-19 się skończył (Intrum, 2020_[127]). W sierpniu 2020 r., według analizy Biura Informacji Kredytowej, w porównaniu z początkiem pandemii, banki wydały o 41,5% mniej kart kredytowych oraz przyznały o 30,1% mniej kredytów gotówkowych i 21,5% mniej kredytów mieszkaniowych (Związek Banków Polskich, 2020_[128]). W badaniu przeprowadzonym w listopadzie 2021 r. przez Związek Banków Polskich (2021_[129]) 15% badanych Polaków wskazało na zaciągnięcie długu w 2021 r. Spośród nich 24% wskazało, że zaciągnęło pożyczkę na spłatę wcześniejszego zadłużenia. Zaciąganie pożyczek głównie na spłatę innego zadłużenia najczęściej występowało w grupie osób w wieku pomiędzy 40 a 49 lat (Związek Banków Polskich, 2021_[129]). Z danych Biura Informacji Gospodarczej (Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., 2022_[130]) wynika również, że 11% Polaków, zwłaszcza tych z gospodarstw domowych o niskich dochodach, zwiększyło swoje zobowiązania. Mimo to, pandemia skłoniła część Polaków do uporządkowania swojej sytuacji materialnej, a według Biura Informacji Gospodarczej (Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., 2022_[130]) około 23% spłaciło lub przynajmniej zmniejszyło swoje długi i zaległości płatnicze.

Badanie przeprowadzone przez PIU (Polską Izbę Ubezpieczeń, 2021_[104]) pokazały również, że pandemia zmieniła nastawienie konsumentów do ubezpieczeń. Jedna na pięć osób posiadających prywatne ubezpieczenie zdrowotne dokonała jego zakupu lub odnowienia w reakcji na pandemię. Dodatkowo, 40% osób nieposiadających prywatnego ubezpieczenia zdrowotnego rozważyło jego zakup, ponad połowa z nich z powodu pandemii, ponieważ prywatne ubezpieczenie zdrowotne zapewnia szybki dostęp przede wszystkim do profilaktyki i ambulatoryjnej opieki specjalistycznej.

W odniesieniu do płatności cyfrowych, w badaniu przeprowadzonym przez NBP na temat zwyczajów płatniczych Polaków w 2020 roku 65% respondentów wskazało, że ich nawyki konsumenckie nie zmieniły się w wyniku pandemii COVID-19, a 34,1% wskazało na zmianę swoich zachowań konsumenckich. Wśród tych zmian konsumenci wymieniali skłonność do rzadszego robienia zakupów w fizycznych punktach sprzedaży (79,8%) oraz częstsze robienie zakupów przez Internet (28,7%) (zob. też punkt 2.2.3), z szybko rosnącym udziałem transakcji bezgotówkowych (Kotkowski, Dulnicz and Maciejewski, 2021_[93]). Zgodnie z raportem Płatności Cyfrowe 2020 (Izba Gospodarki Elektronicznej, 2021_[131]) 27% respondentów deklaroowało dokonywanie zakupów za pomocą komputera lub laptopa częściej niż przed pandemią

COVID-19, a wiele osób po raz pierwszy zdecydowało się na zakupy online podczas pandemii. W tym samym badaniu około 25% respondentów zadeklarowało dokonywanie płatności za pomocą smartfona lub tabletu (Izba Gospodarki Elektronicznej, 2021^[131]). Zakupów online częściej dokonują kobiety (34%) niż mężczyźni (22%); kobiety także częściej niż mężczyźni robią zakupy za pomocą urządzeń mobilnych (29% kobiet w porównaniu z 17% mężczyzn) (Izba Gospodarki Elektronicznej, 2021^[131]). Analiza porównawcza z 2021 r. przeprowadzona dla NBP (Narodowy Bank Polski, 2021^[132]) na temat postaw Polaków wobec płatności bezgotówkowych, na podstawie danych z lat 2009, 2013 i 2016 dostarcza więcej informacji na temat ewolucji zróżnicowania postaw wobec płatności bezgotówkowych w zależności od płci i wieku:

- O ile w poprzednich pomiarach (2013, 2016) mężczyźni nieco częściej niż kobiety deklaruwali korzystanie z płatności zbliżeniowych, o tyle w 2021 r. nie odnotowuje się już różnic między płciami.
- W 2021 r. 82% Polaków deklaruowało, że płaci rachunki samodzielnie, i podobnie jak w poprzednich turach badań nieco częściej niż mężczyźni robią to kobiety.
- Na przestrzeni lat wzrost wykorzystania płatności zbliżeniowych obserwowany jest we wszystkich grupach wiekowych. Jednak w przypadku osób w wieku 65 lat i starszych korzystanie z płatności zbliżeniowych zwiększyło się ponad dwukrotnie w porównaniu z poprzednim pomiarem (z 30% w 2016 r. do 62% w 2021 r.).

Pomimo wzrostu udziału transakcji bezgotówkowych dane o oszustwach dokonywanych przy pomocy kart płatniczych publikowane przez NBP (Narodowy Bank Polski, 2021^[133]) wskazują, że w II kwartale 2020 r., na początku pandemii COVID-19, według danych dostarczonych przez banki, doszło do blisko 66,7 tys. nieuczciwych transakcji kartami płatniczymi, co stanowiło wzrost o zaledwie 4,4% w porównaniu z poprzednim kwartałem. Liczba oszustw dokonywanych przy użyciu kart płatniczych utrzymywała się na stosunkowo stabilnym poziomie w 2020 r., tymczasowo spadła w I kwartale 2021 r. i ponownie zaczęła rosnąć od II do IV kwartału 2021 r. Jednak zdecydowana większość nieuczciwych transakcji została dokonana poza granicami Polski, na kartach wydanych w Polsce. Są to głównie oszustwa realizowane przy „braku karty”, np. w sklepach internetowych. Liczby te stanowią jednak bardzo mały udział we wszystkich transakcjach dokonanych kartami płatniczymi wydawanymi przez banki w Polsce (0,003%) lub w wartości wszystkich transakcji (0,0008%) (Narodowy Bank Polski, 2022^[134]). Jednocześnie w IV kwartale 2021 r. odnotowano gwałtowny wzrost udziału nieuczciwych transakcji polegających na realizacji, za pomocą bankowości internetowej, poleceń przelewu. Najczęściej te nieuczciwe transakcje były wynikiem zainfekowania komputera przez złośliwe oprogramowanie, manipulowania klientem w celu phishingu jego danych (tj. różnych metod phishingu lub przejęcia kontroli nad komputerem klienta przez przestępców), co skutkowało przelaniem środków z rachunku klienta na rachunek, z którego następnie przestępcy realizowali wypłaty środków (Narodowy Bank Polski, 2022^[134]).

Pandemia COVID-19 najbardziej dotknęła osoby, które już wcześniej znajdowały się w trudnej sytuacji finansowej, ponieważ posiadały niższe dochody, miały niestabilną sytuację zawodową i były już zadłużone lub osoby w wieku powyżej 55 lat. Około 11% Polaków, zwłaszcza tych z gospodarstw domowych o niskich dochodach, zwiększyło swoje zobowiązania w związku z pandemią COVID-19. Pandemia spowodowała również, że Polacy aktywniej korzystają z cyfrowych usług finansowych, a najwięcej oszustw dotyczy zakupów online. Fakty te również sugerują, że edukacja finansowa powinna koncentrować się na osobach o niższych dochodach, na osobach o niestabilizowanej sytuacji zawodowej, osobach starszych i zadłużonych. Ponadto skupienie się na cyfryzacji, zachowaniu bezpieczeństwa w Internecie i unikaniu padania ofiarą oszustwa może mieć teraz większe znaczenie niż przed wybuchem pandemii COVID-19.

2.3. Poziom kompetencji finansowych w społeczeństwie

2.3.1. Poziom kompetencji finansowych osób dorosłych

W Polsce przeprowadzono kilka badań w celu zgromadzenia informacji na temat poziomu kompetencji finansowych polskiego społeczeństwa. W tym punkcie przedstawiono wybrane najważniejsze wyniki, poczynając od najważniejszych informacji z międzynarodowego badania kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020, w którym Polska uczestniczyła wraz z 25 innymi krajami i gospodarkami (OECD, 2020^[1]). W Polsce badanie przeprowadzono na statystycznie reprezentatywnej próbie 1000 osób w wieku od 18 do 79 lat przy użyciu zestawu narzędzi OECD/INFE do pomiaru kompetencji finansowych i włączenia finansowego (OECD/INFE, 2018^[135]). Podobnie jak w pozostałych krajach objętych badaniem, dane zostały zebrane przed wybuchem pandemii COVID-19, co mogło mieć wpływ na niektóre z wyników omówionych poniżej.

W ramach badania zebrano informacje na temat każdego z elementów kompetencji finansowych zgodnie z definicją OECD (wiedza, zachowanie i postawa), co pozwoliło na obliczenie globalnie porównywalnych wyników dotyczących kompetencji finansowych w krajach OECD. Ocena kompetencji finansowych jest procesem pomiaru zestawu podstawowych kompetencji finansowych, zachowań i postaw i jest obliczana przy użyciu metodologii punktowej OECD/INFE (OECD/INFE, 2018^[135]). Odpowiadając poprawnie na siedem pytań dotyczących wiedzy, trzy pytania dotyczące postaw i dziewięć pytań dotyczących zachowań, uczestnik badania może osiągnąć maksymalną ocenę kompetencji finansowych wynoszącą 21, co oznacza, że dana osoba posiada podstawowy poziom zrozumienia pojęć finansowych i stosuje pewne zasady ostrożności w swoich transakcjach finansowych. Średnia ocena indywidualnych kompetencji finansowych wyniosła w Polsce 13, co stanowi również średnią dla 12 krajów OECD uczestniczących w badaniu.

Pytania dotyczące wiedzy finansowej badają wiedzę i zrozumienie prostych pojęć finansowych, takich jak inflacja (wartość pieniądza w czasie), procent prosty (cena pieniądza w czasie), jak i składany (korzyści z długoterminowego oszczędzania i inwestowania) oraz ryzyko (koszt zwrotu finansowego). Odsetek osób, które udzieliły poprawnych odpowiedzi, przedstawiono w Tabeli 2.2. Wyniki pokazują, że Polacy dobrze rozumieją kilka podstawowych pojęć finansowych, takich jak pojęcie ryzyka i zwrotu, inflacji czy odsetek płaconych od kredytów, a około trzy czwarte populacji potrafi obliczyć zwykłe oprocentowanie i rozumie korzyści płynące z dywersyfikacji ryzyka. Jednakże jedynie 36,5% badanych rozumie pojęcie procentu składanego, ważnego zarówno w przypadku korzystania z kredytu, jak i gromadzenia oszczędności emerytalnych.

Tabela 2.2. Pytania dotyczące wiedzy finansowej

Odsetek osób, które udzieliły poprawnych odpowiedzi

Kraj	Wartość pieniądza w czasie	Rozumienie oprocentowania kredytu	Obliczanie procentu prostego	Poprawne rozumienie procentu prostego i składanego	Rozumienie pojęć ryzyka i zwrotu	Rozumienie pojęcia inflacji	Rozumienie pojęcia dywersyfikacji ryzyka
Polska	60,8	88,0	71,2	36,5	86,7	83	71,4
Austria	73,4	89	78,6	49	91,7	88,9	61,3
Czechy	71,9	84	50,4	21	78,1	80,2	69
Węgry	66,8	90,4	55,9	18,3	81,2	84,7	61,6
Rumunia	36,9	76,5	41,3	14,3	64,9	65,2	46,2
Słowenia	72,7	85,1	60,5	39,3	71,7	80,5	71,3
Średnia OECD-12	65,5	87,4	57,2	28,8	79	80,9	63,3

Źródło: Międzynarodowe badanie kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

W ankiecie poproszono również uczestników o ocenę swojej wiedzy finansowej, co pozwoliło zrozumieć, jak pewnie czują się respondenci w kwestii swoich kompetencji finansowych. Jedynie 14,7% respondentów oceniło swoją wiedzę finansową jako wysoką lub bardzo wysoką, natomiast 27% oceniło ją jako niską lub bardzo niską. Większość (55,3%) oceniło swoją wiedzę finansową jako średnią. Mężczyźni są bardziej pewni swojej wiedzy finansowej niż kobiety – więcej mężczyzn niż kobiet uważa, że ich wiedza finansowa jest wysoka lub bardzo wysoka – podczas gdy więcej kobiet uważa swoją wiedzę finansową za średnią lub dość niską. Osoby w wieku od 30 do 39 lat również wydają się najbardziej pewne posiadania wysokiej lub bardzo wysokiej wiedzy finansowej, podczas gdy osoby w wieku od 60 do 79 lat czują się najmniej pewnie, oceniając swoją wiedzę jako niską lub bardzo niską.

Podobny obraz wyłania się z badania zleconego w 2020 r. przez NBP (Narodowy Bank Polski, 2020_[136])³³: jedynie 8% Polaków uważa swoją wiedzę finansową za raczej dużą, chociaż 70% uważa, że wiedza finansowa i ekonomiczna jest niezbędna w codziennym życiu.

Ocena postaw finansowych OECD jest obliczana na podstawie odpowiedzi na trzy pytania, które mają na celu uchwycenie postaw respondentów wobec przyszłości, oszczędzania i oszczędzania długoterminowego. Respondenci proszeni są o wskazanie, w jakim stopniu zgadzają się z trzema stwierdzeniami: „Zasadniczo żyję dniem dzisiejszym, a jutro jakoś to będzie”, „Bardziej satysfakcjonujące wydaje mi się wydawanie pieniędzy niż długoterminowe ich odkładanie” oraz „Pieniądze są do wydawania”. W zakresie postaw finansowych Polacy uzyskali wynik poniżej średniej OECD-12 (3,1), osiągając zaledwie 2,6 na 5 punktów, co wskazuje, że Polacy są na ogół bardziej skłonni skupiać się na krótkoterminowych potrzebach finansowych i nie planować przyszłego bezpieczeństwa finansowego. Nieco ponad jedna czwarta Polaków (26,9%) osiąga minimalny wynik w zakresie postaw finansowych, tj. o połowę mniej niż średnia dla OECD.

Natomiast Polacy mają lepsze wyniki niż średnia OECD-12 w obszarze zachowań, osiągając ocenę zachowań na poziomie 5,5, wobec średniej OECD-12 na poziomie 5,3. Porównanie to wygląda zachęcająco, niemniej jak wskazano poniżej, oznacza to, że tylko 51,8% Polaków osiągnęło minimalną ocenę zachowań (6 osób na 9). Ocena zachowań jest obliczana na podstawie odpowiedzi na pytania mające na celu zrozumienie finansowych zachowań konsumentów: czy oszczędzają i czy robią długoterminowe plany finansowe, czy dokonują przemyślanych zakupów i czy monitorują swoje finanse.

Minimalne oceny w tych trzech wymiarach pomagają również zrozumieć, jaki procent populacji w Polsce ma przynajmniej minimalną wiedzę na temat spraw finansowych i zachowuje się w sposób wspierający osobisty dobrostan finansowy:

- 65,1% osiąga minimalną docelową ocenę wiedzy; średnia OECD-12 to 56,8%
- 51,9% osiąga minimalną docelową ocenę zachowań; średnia OECD-12 to 48,8%
- 26,9% osiąga minimalną docelową ocenę postawy; średnia OECD-12 to 46,9%

Tabela 2.3 pokazuje, jak minimalne docelowe oceny różnią się w zależności od cech społeczno-demograficznych (przyglądając się każdej z cech z osobna).

Poza analizą wyników zaprezentowanych w Tabeli 2.3 ważne jest również przyjrzenie się zróżnicowaniu ocen kompetencji finansowych, z uwzględnieniem wszystkich czynników jednocześnie (np. w warunkach wielowymiarowych), tak aby uwzględnić to, że niektóre cechy społeczno-demograficzne są ze sobą skorelowane. Tabela A E.1 zawarta w Załącznik E wskazuje, że:

- Uwzględnienie kilku czynników społeczno-ekonomicznych zaciera różnice między płciami w ogólnych umiejętnościach finansowych. Nie zaobserwowano różnic pomiędzy płciami w ocenach wiedzy, postaw i zachowań.

- Osoby młode [w wieku 18–29 lat] osiągają niższe oceny niż osoby w wieku średnim [wiek 30–59 lat] w obszarze postaw, ale po uwzględnieniu kilku czynników społeczno-ekonomicznych nie widać różnic w ocenach kompetencji finansowych, wiedzy i zachowania w różnych grupach wiekowych.
- Po uwzględnieniu kilku czynników społeczno-ekonomicznych osoby dorosłe mieszkające w małych miastach [od 3000 do 100 000 mieszkańców] wykazują postawy finansowe o krótszym horyzoncie niż osoby mieszkające w większych miastach.
- Osoby dorosłe z wykształceniem średnim lub wyższym wykazują wyższe ogólne umiejętności finansowe niż osoby z wykształceniem średnim lub niższym. Patrząc na poszczególne składowe oceny kompetencji finansowych, dorośli z wykształceniem średnim otrzymują lepsze oceny wiedzy finansowej niż dorośli z wykształceniem niższym niż średnie, a dorośli z wykształceniem wyższym radzą sobie lepiej niż dorośli z wykształceniem niższym niż średnie pod względem oceny zachowań finansowych.
- Wyższe dochody również łączą się z wyższymi umiejętnościami finansowymi. Osoby dorosłe o wyższych dochodach [dochód gospodarstwa domowego powyżej 4 850 zł miesięcznie] osiągają lepsze oceny w obszarach kompetencji finansowych, wiedzy finansowej i zachowań finansowych niż dorośli o niskich dochodach [dochód gospodarstwa domowego poniżej 2 950 zł miesięcznie].

Tabela 2.3. Minimalne wyniki wiedzy finansowej, postaw i zachowań

Odsetek respondentów, którzy osiągnęli minimalne oceny wiedzy finansowej, postaw i zachowań

		Minimalna docelowa ocena wiedzy	Minimalna docelowa ocena zachowań	Minimalna docelowa ocena postaw
Płeć	Kobieta	65,0%	54,7%	27,0%
	Mężczyzna	65,2%	49,0%	26,7%
Lokalizacja	Wieś	65,9%	51,9%	28,3%
	Małe miasto (3000 do 15000 mieszkańców)	74,1%	48,3%	18,2%
	Miasto (15000 to 100000)	54,8%	49,5%	27,1%
	Miasto (100 000 do 1 miliona mieszkańców)	66,4%	54,7%	30,5%
	Duże miasto (ponad 1 milion mieszkańców)	72,2%	57,4%	27,8%
Wiek	18-19	56,0%	28,0%	12,0%
	20-29	70,5%	55,1%	21,2%
	30-39	74,0%	58,7%	24,5%
	40-59	64,1%	55,1%	26,8%
	60-79	57,1%	53,4%	33,6%
Wykształcenie	Studia podyplomowe	69,0%	65,8%	26,1%
	Wyższe	75,7%	64,3%	30,0%
	Ponadgimnazjalne	69,7%	50,6%	24,9%
	Gimnazjalne	58,3%	42,6%	29,8%
	Podstawowe	30,9%	43,6%	30,9%
Dochody	Niskie	55,1%	36,4%	35,4%
	Średnie	66,0%	50,8%	22,5%
	Wysokie	72,4%	66,1%	26,0%

Uwaga: Terminy „ponadgimnazjalne” i „gimnazjalne” zostały użyte zgodnie z terminologią używaną w zestawie narzędzi OECD/INFE 2018 do pomiaru kompetencji finansowych i włączenia finansowego. Wykształcenie ponadgimnazjalne odnosi się do wykształcenia na poziomie średnim.
Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Wyniki te potwierdzają wyniki zaprezentowane w poprzednich punktach. Jak wskazano w punkcie 2.1.4, wykształcenie jest ważnym czynnikiem wpływającym na wyniki na rynku pracy w Polsce. Stopa bezrobocia wśród osób dorosłych bez wykształcenia średniego jest ponad dwukrotnie wyższa niż wśród osób dorosłych z wykształceniem średnim lub policealnym. A zatem niższy poziom wykształcenia wiąże się z wyższą stopą bezrobocia, ale także z niższymi umiejętnościami finansowymi (jak pokazano powyżej) i wyższym wykluczeniem finansowym; jak wskazano w punkcie 2.2, tylko 55,7% respondentów z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub bez formalnego wykształcenia posiadało rachunek płatniczy lub bankowy.

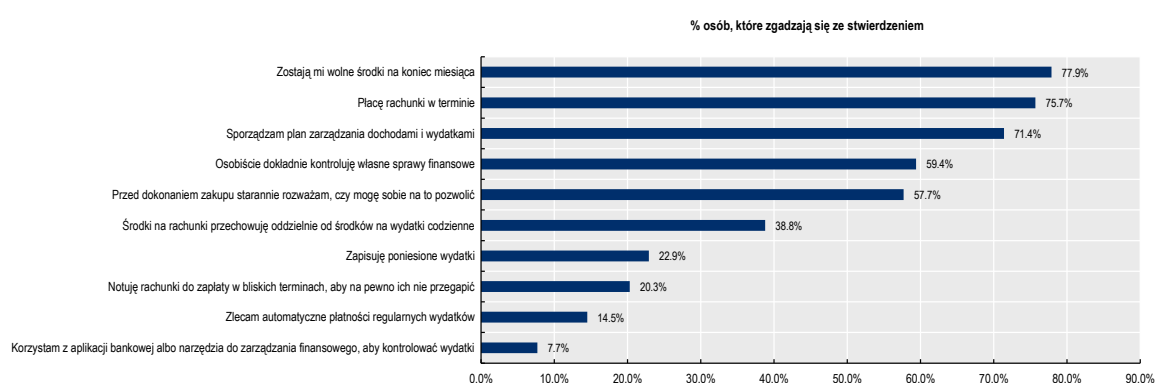
Biorąc pod uwagę znaczenie zachowań finansowych dla ostatecznej poprawy dobrostanu finansowego, pozostała część tego punktu koncentruje się na kilku rodzajach zachowań finansowych, które szczegółowo analizuje badanie OECD: podejmowanie decyzji finansowych i aktywne planowanie własnych finansów (np. poprzez budżetowanie), oszczędzanie na wypadek sytuacji awaryjnych, ale także w dłuższym okresie (w tym na emeryturę), zdolność do osiągania celów finansowych w ramach posiadanych środków (bez zaciągania kredytów).

W Polsce większość respondentów podejmuje decyzje finansowe codziennie (93,7% podejmuje decyzje finansowe każdego dnia), 30,5% podejmuje te decyzje samodzielnie, a 65,1% wspólnie z drugą osobą. Jednocześnie jedynie około 71,4% planuje zarządzanie swoimi dochodami i wydatkami, a 59,4% uważnie monitoruje osobiste sprawy finansowe.

W przypadku osób fizycznych odporność finansowa zależy przede wszystkim od dostępności odpowiednich zasobów, takich jak dochody i oszczędności, oraz od zdolności do uruchomienia ich w celu zaradzenia negatywnym wstrząsom finansowym (G20/OECD, 2021^[6]). Dlatego postawy i zachowania, jakie przejawiają osoby fizyczne w zakresie kontrolowania swoich wydatków, unikania zbędnego zadłużenia, oszczędzania i inwestowania, są ważne dla utrzymania i zwiększenia ich zdolności do opierania się negatywnym wstrząsom finansowym, radzenia sobie z nimi i wychodzenia z finansowych kłopotów oraz wpływają na indywidualny dobrostan finansowy. Wykres 2.5 przedstawia zestawienie niektórych zachowań i postaw finansowych Polaków w obszarze gospodarowania pieniędzmi, które mogą wpływać na ich odporność finansową i dobrostan finansowy.

Wykres 2.5. Zachowania w ramach zarządzania pieniędzmi związane z odpornością finansową

Odsetek osób, które zgadzają się ze stwierdzeniem

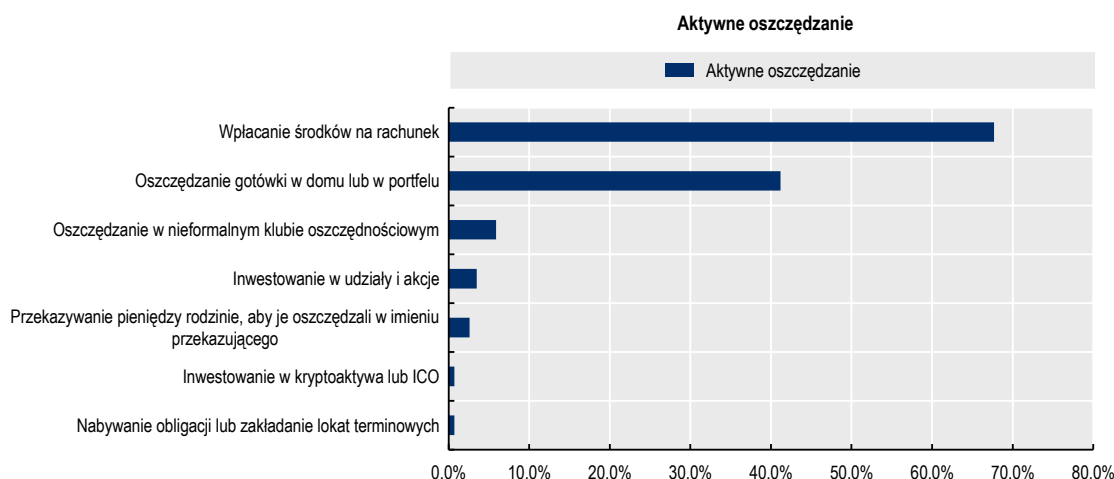
Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Oszczędności są również ważne dla indywidualnej odporności finansowej i finansowego dobrostanu, ponieważ mogą przeciwdziałać negatywnym skutkom nieprzewidzianych zdarzeń i wstrząsów finansowych (oszczędzanie na „czarną godzinę”) oraz wspierać osiągnięcie bezpieczeństwa finansowego poprzez długoterminowe cele oszczędnościowe. Posiadanie celów finansowych może motywować do

dążenia do ich osiągnięcia. W Polsce tylko 41,2% respondentów zasygnalizowało, że ma długoterminowy cel finansowy, a 52,7% z nich deklaruje oszczędzanie lub inwestowanie pieniędzy w celu jego realizacji. Jednocześnie 98,2% osób deklaruje, że aktywnie oszczędza, chociaż 41,2% z nich robi to, trzymając gotówkę w domu lub w portfelu, a jedynie 67,7% deklaruje oszczędzanie poprzez deponowanie pieniędzy na rachunku (zob. Wykres 2.6).

Wykres 2.6. Preferowane sposoby oszczędzania

Udział procentowy osób deklarujących oszczędzanie przy wykorzystaniu określonej metody

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi, wyniki nie sumują się do 100

Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Niewielki odsetek Polaków (13,8%) wskazuje, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy doświadczyło niedoborów finansowych, tak że dochody nie pokrywały kosztów utrzymania. Jest to jeden z najniższych wyników w całej próbie badawczej OECD wskazujący, że Polacy generalnie dobrze radzą sobie z wiązaniem końca z końcem i zarządzaniem swoimi finansami, niezależnie od tego, jak bardzo są one ograniczone. Jednocześnie 66,1% Polaków uważa, że radzi sobie finansowo „na styk”, 46,2% uważa, że ich finanse kontrolują ich życie, a 36,9% martwi się, czy pokryje swoje normalne wydatki na życie. Elementy te mają wpływ na indywidualny dobrostan finansowy i są ujęte przez OECD w całościowej subiektywnej ocenie dobrostanu finansowego³⁴. Każde z tych pięciu stwierdzeń może przysporzyć respondentowi maksymalnie cztery punkty lub zero punktów, w zależności od udzielonej odpowiedzi. Zatem maksymalna osiągalna ocena dobrostanu finansowego wynosi 20, a minimalna 0. Ocena dobrostanu finansowego Polaków wynosi 9,1, poniżej średniej OECD-11 na poziomie 9,9.

Odporność finansowa wiąże się również ze zdolnością do radzenia sobie z nieoczekiwanymi wydatkami i przetrwania wstrząsów finansowych, takich jak utrata dochodów, bez zadłużania się. W Polsce 58,8% respondentów deklaruowało zdolność do pokrycia dużego wydatku bez pożyczania pieniędzy. W przypadku utraty swojego głównego źródła utrzymania ponad trzy czwarte Polaków miałyby problem z pokrywaniem kosztów utrzymania przez co najmniej sześć miesięcy, bez pożyczania pieniędzy lub zmiany miejsca zamieszkania (zob. Tabela 2.4).

Liczby te obrazują sytuację gospodarstw domowych w Polsce przed pandemią COVID-19, ale jak pokazano we wcześniejszych punktach, pandemia COVID-19 wpłynęła na sytuację finansową Polaków, ich zachowania i strategie radzenia sobie ze wstrząsami finansowymi. Na przykład przed pandemią COVID-19 23,1% Polaków w przypadku utraty głównego źródła dochodów nie dałoby rady utrzymać

swojego standardu życiowego przez co najmniej miesiąc (Tabela 2.4). Natomiast w marcu 2022 r. 43% Polaków twierdziło, że nie posiada w ogóle żadnej poduszki finansowej (Krajowy Rejestr Długów Biuro Informacji Gospodarczej, 2022^[99]).

Tabela 2.4. Odporność na wypadek utraty dochodów

Odsetek osób, które deklarują zdolność utrzymania standardu życiowego bez zapożyczania się

W przypadku utraty dochodów możemy utrzymać standard życiowy przez określony czas	Odsetek (%) osób podających dany przedział czasowy
Poniżej tygodnia	7,9%
Co najmniej tydzień, lecz nie dłużej niż jeden miesiąc	15,2%
Co najmniej jeden miesiąc, lecz nie dłużej niż trzy miesiące	29,2%
Co najmniej trzy miesiące, lecz nie dłużej niż sześć miesięcy	19,0%
Sześć miesięcy lub dłużej	13,0%
Nie wiem	13,2%

Uwaga: Nie obejmuje osób, które odmówiły odpowiedzi na to pytanie (2,5%)

Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Ten punkt pokazuje, że poziom kompetencji finansowych polskiego społeczeństwa (mierzony przez OECD) jest zgodny z poziomem w innych krajach OECD. Jeżeli chodzi o wiedzę finansową, to Polacy dobrze rozumieją kilka podstawowych pojęć finansowych, takich jak pojęcie ryzyka i zwrotu, inflacji czy odsetek płaconych od kredytów, a około trzy czwarte populacji potrafi obliczyć zwykłe oprocentowanie i rozumie korzyści płynące z dywersyfikacji ryzyka. Pomimo ograniczonych zasobów finansowych Polacy radzą sobie lepiej z wiązaniem końca z końcem w porównaniu z mieszkańcami innych krajów OECD.

Mimo tych pozytywnych tendencji istnieje znaczne pole do poprawy i potrzeba wsparcia społeczeństwa, które wykazuje niski poziom odporności finansowej na wstrząsy oraz niski poziom dobrostanu finansowego. Większość Polaków uważa, że radzi sobie finansowo „na styk”, prawie połowa uważa, że finanse kontrolują ich życie, a ponad jedna trzecia martwi się, czy pokryje swoje normalne wydatki na życie. Jedynie jedna trzecia Polaków rozumie pojęcie procentu składanego, ważnego zarówno w przypadku korzystania z kredytu, jak i gromadzenia oszczędności emerytalnych. Świadomość tego, jak duże znaczenie mają długie okresy składkowe i późniejsze przejście na emeryturę dla zapewnienia odpowiedniej, emerytalnej stopy zastąpienia, jest niewielka.

Analiza zaprezentowana w tym punkcie potwierdza również niektóre z wniosków przedstawionych w poprzednich punktach dotyczące grup najbardziej potrzebujących ukierunkowanej edukacji finansowej, w tym osób o niskich dochodach i niskim poziomie wykształcenia.

Ramka 2.7. Umiejętności finansowe Polaków: badania przeprowadzone przez instytucje krajowe

Indeks wiedzy finansowej Narodowego Banku Polskiego

Na zlecenie Narodowego Banku Polskiego obliczany jest wskaźnik wiedzy finansowej („indeks 41”, gdzie 41 oznacza liczbę pytań testowych), według którego 14% Polaków ma małą lub bardzo małą wiedzę finansową, 33% średnią, a 53% dużą oraz bardzo dużą znajomość podstawowych pojęć finansowych (tylko 7% ma bardzo wysoki wskaźnik wiedzy). Ponadto badanie NBP pokazuje, że:

- Poziom wykształcenia respondentów jest mocno skorelowany z ich oceną kompetencji finansowych.
- Najmłodszy (poniżej 24 lat) i najstarsi (55 lat lub więcej) respondenci posiadają umiejętności finansowe na znacznie niższym poziomie niż inne grupy demograficzne.
- Osoby, które korzystają z Internetu, mają smartfona i są stałymi czytelnikami gazet, uzyskują wyższe wyniki w testach wiedzy finansowej.
- Istnieje wyraźny związek pomiędzy wskaźnikiem wiedzy finansowej i włączeniem finansowym.
- Osoby, które korzystały ze zinstytucjonalizowanej oraz nieformalnej edukacji ekonomicznej otrzymują wyższe oceny w testach wiedzy finansowej.

Jak pewnie czują się Polacy w kwestiach finansów osobistych – badania Warszawskiego Instytutu Bankowości i Fundacji GPW

Od 2019 roku Warszawski Instytut Bankowości i Fundacja GPW przeprowadzają coroczne badania, zgłębiające, co Polacy myślą o swoim poziomie kompetencji finansowych, oraz ich preferencje związane z pogłębianiem wiedzy o finansach. Na przestrzeni lat odsetek Polaków, którzy oceniają swoje umiejętności finansowe jako przeciętne lub raczej niskie, utrzymuje się na stałym poziomie odpowiednio około 40% i 35%. Jedynie 10% Polaków uważa swoją wiedzę za dobrą lub raczej dobrą. Wśród tematów, z którymi Polacy czują się mniej komfortowo, są: cyberbezpieczeństwo (65% uważa, że nie wie na ten temat wystarczająco dużo), pożyczki i kredyty (44%), finanse publiczne i oszczędności (34%). Zapytani o to, jakie są ich preferowane sposoby zdobywania wiedzy o sprawach finansowych, Polacy wskazują na spotkania twarzą w twarz, poradniki i infografiki.

Uwaga: Projekt badawczy zrealizowany na zlecenie Narodowego Banku Polskiego przez konsorcjum IBC Group oraz Centrum Badań Marketingowych INDICATOR z wykorzystaniem technologii CAPI i metod zdalnych na reprezentatywnej próbie N=2001 mieszkańców Polski w wieku 15+, 2020 r.

Źródło: (Narodowy Bank Polski, 2020^[136]); Fundacja GPW, 2019, 2020 i 2021, Badania „Poziom wiedzy finansowej Polaków”.

2.3.2. Poziomy kompetencji finansowych uczniów i młodych osób

Jak pokazano w punkcie 2.1.4, Polska pod względem poziomu wykształcenia wypada powyżej średniej w OECD Better Life Index. Polski system oświaty charakteryzuje równość dostępu i wysoka jakość, jak również niski odsetek dzieci w wieku szkolnym nieuczęszczających do szkoły oraz wysoki wskaźnik ukończenia szkół ponadpodstawowych i wyższych. Polscy 15-latkowie osiągają jedne z najlepszych wyników wśród krajów OECD w czytaniu, naukach ścisłych i matematyce, a oceny ich kompetencji finansowych są również powyżej średniej. Jednocześnie, młodzi ludzie są konsumentami usług finansowych od najmłodszych lat i wkraczając w dorosłość muszą mierzyć się z rosnącą złożonością i zagrożeniami na rynku finansowym, w większym stopniu niż ich rodzice, gdy byli w tym samym wieku. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach, 15-latkowie często stają przed koniecznością podejmowania decyzji finansowych i są już konsumentami usług finansowych (zob. Ramka 2.4). Dlatego zrozumienie tego, co młodzi ludzie wiedzą o sprawach finansowych, jak pewnie się czują w kwestiach finansów i co

kieruje ich zachowaniami finansowymi, jest ważne dla decydentów przy opracowywaniu zasad i projektów, które wspierają i wzmacniają młodych ludzi w obszarze finansowym.

Dane dotyczące kompetencji finansowych 15-letnich uczniów zostały zebrane w Polsce w ramach oceny kompetencji finansowych PISA (Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów) w latach 2012, 2015 i 2018, co czyni Polskę jednym z siedmiu krajów na świecie z bogatym zestawem danych dotyczących poziomu kompetencji finansowych uczniów mierzonych przez lata.

Według oceny PISA z 2018 r. polscy uczniowie osiągają jedne z najwyższych wyników w obszarze kompetencji finansowych³⁵. Ponad 90% uczniów w Polsce wykazało się biegłością w zakresie kompetencji finansowych co najmniej na poziomie 2. Oznacza to, że uczniowie co najmniej potrafią zastosować swoją wiedzę na temat powszechnie stosowanych produktów finansowych i powszechnie używanych terminów finansowych w sytuacjach, które są dla nich bezpośrednio istotne, potrafią rozpoznać wartość prostego budżetu i potrafią zinterpretować najważniejsze elementy codziennych dokumentów finansowych. W 2018 r. średnia ocena kompetencji finansowych w 13 krajach i gospodarkach OECD, dla których dane są aktualne, wyniosła 505 punktów, a uczniowie w Polsce uzyskali oceny kompetencji finansowych powyżej średniej OECD, na poziomie 520 punktów.

Porównując wyniki osiągnięte w trzech turach pomiarów, możemy również zaobserwować zmiany w czasie w kształtowaniu się średniej oceny kompetencji finansowych. W przypadku Polski tendencja jest pozytywna: średnie oceny poprawiły się w latach 2015–2018 o 34 punkty, znacznie wzrósł odsetek uczniów, którzy osiągnęli poziom 5, a zmniejszył się odsetek uczniów, którzy nie osiągnęli poziomu 1. Jednakże, wyniki uczniów w zakresie kompetencji finansowych były w Polsce niższe niż wyniki uczniów w innych krajach, którzy uzyskali podobne do polskich wyniki w matematyce i czytaniu. Jednocześnie 87% uczniów z niskim poziomem kompetencji finansowych nie rozumie prostych tekstów lub nie rozwiązuje prostych zadań matematycznych, co wskazuje, że rozwijanie umiejętności czytania i umiejętności matematycznych jest dla uczniów ważne, ponieważ w dużym stopniu pozwala również radzić sobie z problemami finansowymi (Sitek, Ostrowska and Badiak, 2020_[137]).

Z danych PISA wynika, że ogólnie dochód narodowy na mieszkańca jest pozytywnie powiązany ze średnimi wynikami w zakresie oceny kompetencji finansowych ($R^2 = 0,76$). Niemniej jednak średni wynik zarówno w Estonii (kraj o najwyższych wynikach oceny kompetencji finansowych PISA 2018), jak i w Polsce był znacznie wyższy niż w Australii i Stanach Zjednoczonych, chociaż PKB per capita w Estonii i Polsce był znacznie niższy niż w Australii i w Stanach Zjednoczonych. Podobnie pozytywną zależność obserwujemy badając relację między odsetkiem młodych ludzi i osób dorosłych posiadających produkty finansowe a średnimi wynikami uczniów w zakresie kompetencji finansowych ($R^2 = 0,72$). Jednakże dostępność produktów finansowych nie determinuje kategorycznie średnich wyników w zakresie kompetencji finansowych. Na przykład Włochy i Polska mają podobny odsetek młodych ludzi, którzy mają rachunek w instytucji finansowej (około 63%), ale uczniowie w Polsce uzyskali średnio ponad 40 punktów więcej w ocenie kompetencji finansowych niż uczniowie we Włoszech.

Osiągnięte w Polsce wyniki wyglądają zachęcająco, ponieważ kraj osiągnął zarówno wysokie oceny, jak i wysoki stopień równości: uczniowie są prawdopodobnie dobrze przygotowani do podejmowania decyzji finansowych, niezależnie od ich pochodzenia lub specyfiki ukończonej szkoły. Niemniej jednak istnieją oczywiście różnice w osiągniętych wynikach w różnych kategoriach społeczno-demograficznych. Po pierwsze, jeśli chodzi o rozróżnienie ze względu na płeć, chłopcy przewyższają dziewczęta w zakresie kompetencji finansowych o siedem punktów (i prawie 15 po uwzględnieniu wyników w matematyce i czytaniu), jednak nie było to statystycznie istotne. Wyniki chłopców były bardziej zróżnicowane niż dziewcząt, co widać w porównaniu odsetka uczniów z ocenami na najniższym i najwyższym poziomie. W Polsce zarówno w 2012, jak i w 2018 r. różnica w wynikach na poziomie 5 pomiędzy dziewczętami i chłopcami była statystycznie istotna. Mniej dziewcząt niż chłopców osiągnęło wyniki poniżej poziomu 2, ale różnica jest statystycznie istotna (Sitek, Ostrowska and Badiak, 2020_[137]). Chłopcy byli też na ogół bardziej pewni swojej wiedzy finansowej niż dziewczęta, a różnica między chłopcami i dziewczętami

wyniosła w Polsce 23 punkty procentowe. Podobnie chłopcy wykazywali większą pewność siebie niż dziewczęta w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych.

Po drugie, uczniowie uprzywilejowani społeczno-ekonomicznie (według wskaźnika statusu ekonomicznego, społecznego i kulturowego – wskaźnik ESCS – obliczanego przez OECD) osiągnęli znacznie lepsze wyniki³⁶ – o 71 punktów (78 dla średniej OECD) wyższe niż uczniowie w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. W Polsce wskaźnik ESCS wyjaśnia 9,4% różnic w wynikach uczniów, mniej niż w matematyce (15%) czy czytaniu (11,3%) (Sitek, Ostrowska and Badiak, 2020^[137]). Jednocześnie uczniowie z miast i wsi wykazywali podobny poziom kompetencji finansowych, chociaż uczniowie z dużych miast (powyżej 100 000 mieszkańców) osiągnęli średnio 38 punktów więcej niż uczniowie mieszkający w małych miastach.

W krajach OECD średnio 54% uczniów posiada rachunek bankowy, podczas gdy w Polsce posiadanie rachunku deklaruje 44,5% 15-letnich uczniów. Istnieje 28-procentowa luka pomiędzy posiadaczami kart płatniczych lub debetowych z grup uczniów znajdujących się w korzystnej i niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Uczniowie posiadający rachunek bankowy uzyskiwali wynik wyższy o 21 punktów od tych, którzy rachunku nie mają, ale po uwzględnieniu płci i statusu społeczno-ekonomicznego różnica wynosiła tylko 3 punkty. Podobnie posiadanie karty kredytowej lub debetowej przekładało się na średnio 21 punktów więcej, ale już tylko 8 punktów po uwzględnieniu dodatkowych zmiennych.

Zasadniczo, odpowiedzialne zachowania finansowe są skorelowane z umiejętnościami finansowymi. Na przykład, uczniowie, którzy wiedzieli, ile mają pieniędzy, uzyskiwali o 68 punktów więcej (60 po uwzględnieniu zmiennych kontrolnych) niż ci, którzy nie wiedzieli.

Dla uczniów w Polsce podstawowym źródłem informacji związanych z kwestiami finansowymi jest rodzina lub rodzice (dla 94% uczniów), natomiast drugim najpopularniejszym źródłem jest Internet (ocena kompetencji finansowych PISA 2018). Uczniowie, którzy wskazali rodziców, krewnych lub inne osoby dorosłe jako źródło informacji finansowych, osiągają wyższe wyniki w zakresie kompetencji finansowych (w Polsce 20 punktów procentowych i 15 po uwzględnieniu cech społeczno-ekonomicznych i płci), co potencjalnie sugeruje ważną rolę rodziców w przyczynianiu się do wzrostu kompetencji finansowych ich dzieci.

Pomimo występowania elementów edukacji finansowej w szkolnym programie nauczania w Polsce mniej niż 35% 15-letnich uczniów deklaruje, że otrzymuje informacje finansowe od swoich nauczycieli. Wyniki PISA 2018 zdają się sugerować, że poruszanie kwestii finansowych w szkole nie ma znaczącego wpływu na umiejętności finansowe polskich uczniów. Należy jednak zauważyć, że większość badanych w Polsce 15-latków najprawdopodobniej nie miała kontaktu z przedmiotem podstawy przedsiębiorczości, który w największym stopniu obejmuje koncepcje edukacji finansowej w podstawie programowej w Polsce (Sitek, Ostrowska and Badiak, 2020^[137]).

Ogólnie rzecz biorąc, wyniki opisane w tym punkcie sugerują, że polscy uczniowie mają stosunkowo dobre umiejętności finansowe. Fakt, że polscy uczniowie mają dostęp do produktów finansowych od najmłodszych lat, oznacza, że edukacja finansowa dla tej grupy wiekowej powinna wyposażyć ich w umiejętności bezpiecznego korzystania z produktów i usług finansowych oraz powinna przygotować ich do decyzji finansowych, które będą musieli wkrótce podejmować, wchodząc w dorosłość.

Ramka 2.8. Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci, młodzieży i studentów w Polsce

W 2016 r. na zlecenie NBP przeprowadzono badanie wiedzy z zakresu finansów, ekonomii i gospodarki studentów studiów licencjackich i magisterskich. Do oceny wiedzy finansowej studentów stworzono zawierającą 35 pytań ankietę (Test wiedzy ekonomicznej studentów, TWES). Średni osiągnięty przez studentów wynik wyniósł 20,9 punktu, na 35 możliwych. Około 50% studentów osiągnęło średni wynik, udzielając poprawnej odpowiedzi na od 18 do 23 pytań. Studenci, którzy uczęszczali na zajęcia z ekonomii lub finansów, osiągnęli wyniki powyżej średniej.

Według tego samego badania dla większości studentów najczęściej wykorzystywanym źródłem wiedzy z zakresu ekonomii, finansów i gospodarki jest Internet (56%), który jest również ich preferowanym źródłem (51%). Jednocześnie, większość woli pozyskiwać wiedzę na te tematy podczas rozmów i spotkań z ekspertami, kursów, warsztatów i wykładów, mimo że jedynie 16% deklaruje, że podczas studiów miało obowiązkowe lub dobrowolne kursy z ekonomii, finansów lub gospodarki.

Podobne badanie przeprowadzono w celu oceny wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży uczęszczających do klasy szóstej (szkoła podstawowa), klasy trzeciej (gimnazjum) i przedostatniej klasy ponadgimnazjalnej, a także w celu poznania preferowanego przez nich źródła pozyskiwania wiedzy na temat kwestii finansowych. Badanie ukazuje luki w wiedzy i umiejętnościach finansowych, tematy finansowe, które dzieci chciałyby zgłębić oraz preferowane przez nie metody nauczania.

Zebrane dane pokazują, że główne źródła wiedzy finansowej dzieci i młodzieży różnią się w zależności od poziomu edukacji, na którym się znajdują: dla uczniów klasy 6 szkoły podstawowej głównym źródłem są rozmowy z rodziną (40%), lekcje w szkołach (24%) i programy telewizyjne (21%). Dla uczniów gimnazjów głównym źródłem wiedzy finansowej są lekcje w szkołach (43%), portale internetowe (37%) i rozmowy z rodziną (33%). Dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych głównym źródłem wiedzy finansowej są lekcje w szkołach (37%), rozmowy z rodziną (35%) i portale internetowe (27%).

W ramach badania przyjrano się również poglądom nauczycieli i rodziców na edukację finansową dzieci i młodzieży. Wyniki badania sugerują, iż rodzice uważają, że głównymi źródłami edukacji finansowej ich dzieci powinny być szkoła i rodzina (92% rodziców uważa te dwa źródła za najważniejsze), podczas gdy własne doświadczenia dzieci wskazało 85% rodziców. Jednocześnie ponad połowa rodziców (57%) twierdzi, że często rozmawia z dziećmi na temat zarządzania pieniędzmi, a najczęściej robią to rodzice dzieci w szkołach ponadgimnazjalnych (63%).

Z drugiej strony nauczyciele wskazali, że skorzystaliby na łatwiejszym dostępie do szkoleń dotyczących zagadnień ekonomicznych i finansowych oraz do gotowych materiałów edukacyjnych, w tym multimediów, ćwiczeń interaktywnych i gier edukacyjnych, które mogą stanowić dla nich wsparcie w nauczaniu w szkole treści z zakresu edukacji finansowej.

Źródło: (Narodowy Bank Polski, 2016^[138]); (Narodowy Bank Polski, 2018^[139])

2.4. Podsumowanie potrzeb polskiego społeczeństwa w zakresie edukacji finansowej i konsekwencji dla edukacji finansowej w polskim kontekście

Opierając się na analizie przeprowadzonej w rozdziale 2, w niniejszym podsumowaniu wskazano czynniki, które sprawiają, że umiejętności finansowe są niezbędne mieszkańcom Polski, i opisano, w jaki sposób edukacja finansowa, stanowiąca uzupełnienie innych działań i priorytetów rządowych, może przyczynić

się do poprawy dobrostanu finansowego konsumentów. W związku z powyższym, w podsumowaniu wskazano:

1. konkretne potrzeby polskiego społeczeństwa oraz kwestie, które mogą wymagać priorytetowego potraktowania w polityce i projektach edukacji finansowej;
2. grupy docelowe, które mają konkretne potrzeby edukacyjne w obszarze wiedzy finansowej i mogą potrzebować priorytetowego potraktowania w projektach edukacji finansowej.

2.4.1. Dlaczego edukacja finansowa jest w Polsce potrzebna: konkretne kwestie, które mogłyby zostać potraktowane priorytetowo w projektach edukacji finansowej

Analiza przeprowadzona w poprzednich punktach wskazuje kilka obszarów, w których edukacja finansowa może wspierać dobrostan finansowy konsumentów wśród większości społeczeństwa. Dokładniej rzecz ujmując, dobrze zaprojektowane projekty edukacji finansowej mogą pomóc w zaspokojeniu konkretnych potrzeb polskich konsumentów:

- **Mieszkańcy Polski, zwłaszcza ci znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej, potrzebują wsparcia w zwiększeniu swojej odporności finansowej.** Jak wskazano w punkcie 2.3.1, mimo że prawie 95% Polaków podejmuje na co dzień decyzje finansowe, mniej niż trzy czwarte ma plan zarządzania swoimi dochodami i wydatkami, a tylko połowa uważnie śledzi swoje osobiste sprawy finansowe. Taki brak umiejętności aktywnego i wybiegającego w przyszłość zarządzania budżetem powoduje stres, a dotknięte nim osoby obawiają się, że nie mają wystarczającej ilości pieniędzy, i czują, że nie mogą osiągnąć w życiu tego, czego chcą ze względu na swoją sytuację finansową. Utrata głównego źródła dochodu oznaczałaby dla ponad 50% Polaków rezygnację, w ciągu trzech miesięcy od ewentualnego wstrząsu finansowego lub szybciej, z ich dotychczasowego standardu życiowego. Jak wskazano w punkcie 2.2.3, pandemia COVID-19 wpłynęła również na zdolność Polaków do radzenia sobie z zawirowaniami finansowymi, zwłaszcza w kwestii stawiania czoła nieprzewidzianym wydatkom. Mianowicie od marca 2022 r. około 43% Polaków deklaruje brak jakiegokolwiek poduszki finansowej. Odporność finansowa zależy od dostępności odpowiednich zasobów oraz od zdolności do uruchomienia ich w celu stawienia czoła negatywnym wstrząsom finansowym. Może to oznaczać dostęp do wystarczających oszczędności na wypadek negatywnych wstrząsów finansowych, ale także odpowiednie ubezpieczenia lub kredyt w przystępnej cenie. Nadmierny poziom zadłużenia znacznie ogranicza zasoby gospodarstw domowych i zmniejsza odporność na przyszłe wstrząsy finansowe (OECD, 2019^[140]). Dlatego edukacja finansowa na temat budżetowania, oszczędzania, ubezpieczeń i unikania niepotrzebnych długów mogłaby wesprzeć Polaków, a zwłaszcza określone grupy docelowe znajdujące się w trudnej sytuacji finansowej (zob. niżej), w budowaniu poduszki finansowej, której mogą potrzebować na „czarną godzinę” oraz pewniejszego samopoczucia w kwestii swoich finansów. Jest to szczególnie istotne w bieżącym kontekście geopolitycznym rosnących cen konsumpcyjnych i zmniejszonego wzrostu gospodarczego. Pandemia COVID-19 zwiększyła świadomość kwestii finansowych wśród Polaków i zainteresowanie nimi oraz uświadomiła wagę gromadzenia oszczędności na wypadek sytuacji kryzysowych. Projekty edukacji finansowej mogłyby wykorzystać to zwiększone zainteresowanie kwestiami finansowymi i związaną z nim chęć nauki.
- **Mieszkańcy Polski powinni odzyskać pewność i zaufanie do sektora finansowego w celu zwiększenia absorpcji i wykorzystania oferowanych przez instytucje finansowe produktów oszczędnościowych, inwestycyjnych i emerytalnych.** Około połowa osób w wieku produkcyjnym pamięta historyczną i radykalną transformację systemu ekonomiczno-finansowego w Polsce (punkt 2.1.1). Ponadto reforma systemu emerytalnego oraz pewne wydarzenia na rynku finansowym z biegiem lat obniżyły zaufanie społeczeństwa do sektora finansowego. Jeśli chodzi o

oszczędzanie i inwestowanie, zaledwie około 15% Polaków (stan na luty 2022 r.) ufało w tych kwestiach pracownikom instytucji finansowych (punkt 2.1 i Ramka 2.4). Około 22% Polaków trzyma swoje oszczędności w gotówce, 11% inwestuje w nieruchomości (Fundacja Think! Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga i Uniwersytet Warszawski, 2022^[9]), a 8% inwestuje na rynku kapitałowym (punkt 2.2.3). Najniższe poziomy zaufania wykazują osoby z niższym poziomem wykształcenia, czemu towarzyszy również niższy poziom kompetencji finansowych. Ponadto Polacy zdają się mieć niskie zaufanie do dostępnych programów emerytalnych; aż 43% osób, które zdecydowało o wyjściu z programu PPK, deklaruje, że zrobiło to z powodu braku zaufania do systemu (Ramka 2.1). Edukacja finansowa może odegrać istotną rolę w zwiększaniu zrozumienia przez konsumentów sposobu działania systemów zabezpieczenia finansowego i społecznego oraz ich praw przy zakupie i korzystaniu z produktów finansowych i może też przyczynić się do przywrócenia społecznego zaufania do zinstytucjonalizowanych form oszczędzania, produktów inwestycyjnych i emerytalnych, co docelowo poprawi dobrostan i odporność finansową konsumentów. Jednocześnie należy pamiętać, że edukacja finansowa nie może zastąpić wysiłków na rzecz poprawy wiarygodności sektora finansowego.

- **Mieszkańcy Polski powinni mieć świadomość, że długoterminowe oszczędzanie jest ważne dla ich przyszłego dobrostanu finansowego, oraz posiadać umiejętności podejmowania długoterminowych decyzji oszczędnościowych i inwestycyjnych.** Indywidualne decyzje dotyczące tego, czy oszczędzać, w jakiej wysokości, jaki produkt inwestycyjny wybrać i jakiej instytucji finansowej powierzyć swoje oszczędności, mogą mieć istotny wpływ na przyszłość finansową danej osoby. Mimo że 73% Polaków obawia się ubóstwa w podeszłym wieku, są oni bardziej skłonni skupiać się na krótkoterminowych potrzebach finansowych i nie planują przyszłego zabezpieczenia finansowego (punkt 2.2.3). Około 47% Polaków twierdzi, że nie oszczędza na emeryturę, 27,6% wskazuje na brak poczucia pewności siebie w kwestii planowania emerytury, a jednocześnie ponad 73% nigdy nie próbowało obliczyć, ile powinni zaoszczędzić, aby zapewnić sobie satysfakcjonującą emeryturę (punkt 2.3.1). Niezbędne jest podnoszenie świadomości oraz doskonalenie umiejętności Polaków w zakresie długoterminowego oszczędzania. Obecnie Polacy słabo rozumieją wartość procentu składanego i korzyści płynące z oszczędzania nawet niewielkich kwot przez długi czas (punkt 2.3.1). Ponad jedna trzecia młodych ludzi nie czuje się pewnie lub w ogóle nie czuje się pewnie w kwestii planowania swojej emerytury, podczas gdy niższe dochody emerytalne zależne od zarobków i dłuższa oczekiwana średnia długość życia powodują częstsze występowanie ubóstwa wśród wielu osób starszych, a zwłaszcza kobiet (punkt 2.2.3). Istnieje znaczna różnica między mężczyznami i kobietami, jeżeli chodzi o wskaźniki ubóstwa wśród osób starszych; wskaźniki ubóstwa starszych kobiet sięgają 15,8% w porównaniu z 8,1% dla mężczyzn. Edukację finansową można by wykorzystać w celu dotarcia do osób dorosłych w wieku produkcyjnym, zwłaszcza młodych dorosłych i pracujących dorosłych przed osiągnięciem przez nich wieku emerytalnego (z naciskiem na kobiety), aby pomóc im lepiej zrozumieć zmiany wprowadzone w systemie emerytalnym, podnieść ich świadomość na temat konieczności gromadzenia oszczędności w dłuższym okresie w celu uzupełnienia emerytury państwowej oraz wesprzeć ich w wyborze indywidualnych programów emerytalnych lub jakiegokolwiek innej długoterminowej inwestycji (uwzględniając jednocześnie konsekwencje wysokiej inflacji). Może to stanowić zachętę do szerszego wykorzystywania pracowniczych planów kapitałowych i indywidualnych kont emerytalnych. Oprócz wspierania indywidualnego dobrostanu finansowego zwiększenie oszczędności długoterminowych może zmniejszyć ryzyko ubóstwa wśród osób starszych.
- **Mieszkańcy Polski powinni posiadać niezbędne umiejętności finansowe, by korzystać z możliwości oferowanych przez rynki kapitałowe, a jednocześnie zarządzać ryzykiem.** Dobra znajomość podstawowych pojęć finansowych oraz zrozumienie koncepcji ryzyka i zwrotu z inwestycji może zachęcić społeczeństwo do bardziej efektywnego zarządzania oszczędnościami. Obecnie, mimo dobrego zrozumienia pojęć ryzyka i zwrotu, bardzo mały odsetek Polaków

inwestuje swoje pieniądze na rynkach kapitałowych (zaledwie 8%), a wielu woli trzymać swoje oszczędności w postaci gotówki lub lokaty bankowej, tracąc potencjalne zyski (punkt 2.2.3). Wśród największych barier w inwestowaniu wskazanych przez Polaków jest postrzegany przez nich brak wiedzy: aż 62% Polaków uważa, że nie ma wystarczającej wiedzy, aby samodzielnie inwestować, a większość uważa, że niezależne źródła informacji na ten temat są zbyt skomplikowane, aby je zrozumieć (punkt 2.2.3). Nawet ci, którzy inwestują na rynku kapitałowym, robią to samodzielnie (bez wsparcia), mimo że 14% z tych posiadających portfel o wartości poniżej 500 tys. zł i 8,6% z tych posiadających portfel o wartości ponad 500 tys. zł twierdzi, że nie potrafi analizować instrumentów finansowych. Edukacja finansowa dotycząca inwestowania może wspierać Polaków w maksymalizacji zysków i zarządzaniu ryzykiem, przyczyniając się też do dalszego rozwoju lokalnego rynku kapitałowego. Jednocześnie, edukacja finansowa mogłaby zwiększyć świadomość i umiejętności konsumentów w zakresie oceny stóp zwrotu możliwych do uzyskania z danego produktu inwestycyjnego oraz pomóc im zrozumieć, jak wyglądają nieuczciwe instrumenty inwestycyjne i jak ich unikać. Konsumenty powinni rozumieć, że wysokie oczekiwane stopy zwrotu są zwykle związane z wysokim ryzykiem i że stopy procentowe mogą z czasem się zmieniać oraz rozumieć wpływ inflacji na ich oszczędności i inwestycje.

- **Mieszkańcy Polski powinni potrafić mądrze zarządzać kredytem.** Jak wskazano w punkcie 2.2.3, w porównaniu z innymi krajami UE stosunkowo niewiele Polaków jest nadmiernie zadłużonych (około 20%) lub zagrożonych ryzykiem nadmiernego zadłużenia, ale dla wielu osób z tych grup dług jest obciążeniem. Często nie są w stanie go spłacić. Około 44% Polaków czuje, że nie wie wystarczająco dużo na temat pożyczek i kredytów. Kredyt, w połączeniu z niskim poziomem zrozumienia swoich praw jako konsumentów i być może swego rodzaju napiętnowaniem, staje się obciążeniem dla Polaków, którzy mogą nie mieć umiejętności zarządzania nim lub nie wiedzieć, gdzie szukać pomocy. Ponadto punkt 2.2.2 pokazuje, że z analizy skarg konsumentów wynika, że kwestie dotyczące kredytów należą do najczęściej napotykanych przez konsumentów problemów na rynku usług finansowych. Edukację finansową można wykorzystać do podnoszenia świadomości całego społeczeństwa na temat praw konsumentów, potencjalnych pułapek w procesie udzielania pożyczek czy kredytów, ryzyka związanego z kosztownymi kredytami konsumenckimi i innymi formami kredytu oraz do wspierania budżetowania i oszczędzania jako „alternatywy” dla uciekania się do kredytu.
- **Mieszkańcy Polski powinni poprawić swoją zdolność do zachowania bezpieczeństwa w Internecie oraz czerpania korzyści z cyfrowych usług finansowych.** Jak wskazano w punkcie 2.2.4, w porównaniu ze średnią UE podstawowe umiejętności cyfrowe Polaków są na niskim poziomie. Edukacja finansowa, obok umiejętności cyfrowych, może umożliwić konsumentom finansowym czerpanie korzyści z cyfryzacji przy jednoczesnym zachowaniu bezpieczeństwa finansowego w Internecie. Rosnąca cyfryzacja sektora finansowego, która dotyczy wszystkich i która została przyspieszona przez pandemię COVID-19, niesie zarówno korzyści, jak i zagrożenia dla konsumentów usług i produktów finansowych. Większość Polaków nadal preferuje gotówkę, jako główny środek płatniczy, a jedynie ułamek Polaków korzysta z usług finansowych za pośrednictwem Internetu, ale zmienia się to bardzo szybko (punkty 2.2.3 oraz 2.2.4). Jednocześnie cyfryzacja stwarza różne zagrożenia dla różnych grup konsumentów (na przykład seniorów w odróżnieniu od osób młodszych), którymi należy odpowiednio się zająć. Na przykład pomimo mniejszego zaufania do cyfrowych form płatności, większej nieufności do Internetu i niższych umiejętności cyfrowych liczba osób w wieku 65 lat i starszych, którzy korzystają z płatności zbliżeniowych, zwiększyła się ponad dwukrotnie pomiędzy rokiem 2016 a 2021 (30% w 2016 r. do 62% w 2021 r.). Może to narazić starszych konsumentów na ryzyko oszustwa³⁷. Znaczna część oszustw finansowych, których ofiarami padają konsumenci, związana jest z działaniami w świecie cyfrowych finansów (phishing, kradzież tożsamości itp.), a około 65% Polaków uważa, że nie ma wystarczającej wiedzy na temat cyberbezpieczeństwa (Ramka 2.7). Edukacja finansowa może odgrywać ważną rolę w zwiększaniu świadomości społecznej na temat kwestii

cyberbezpieczeństwa w dziedzinie finansów oraz w wyjaśnianiu konsumentom, jak zachować bezpieczeństwo w Internecie; mogłoby to również przyczynić się do zwiększenia zaufania konsumentów do sektora finansowego (zob. punkt powyżej). Jednocześnie należy pamiętać, że ochrona konsumentów usług finansowych musi odgrywać kluczową rolę w chronieniu ich przed niewłaściwymi i nieuczciwymi praktykami dostawców usług finansowych, zwłaszcza biorąc pod uwagę asymetryczną relację między klientami a dostawcami³⁸.

Okolo 70% Polaków uważa, że wiedza finansowa i ekonomiczna jest niezbędna w życiu codziennym. Zasygnalizowane powyżej kwestie dotyczą większości mieszkańców Polski, a dobre zrozumienie wyżej wymienionych pojęć finansowych może wspierać rozsądne zachowania i promować pewność siebie oraz nastawione na przyszłość postawy, które ostatecznie mogą prowadzić do zwiększenia odporności finansowej i dobrostanu finansowego. Analiza wykonana w niniejszym rozdziale pozwoliła również zidentyfikować pewne grupy w polskim społeczeństwie, które mogą potrzebować dodatkowego wsparcia i uwagi, ze względu na konkretne słabości, z jakimi się borykają, lub ze względu na szczególne etapy ich życia.

2.4.2. Kto potrzebuje szczególnego wsparcia: grupy docelowe, które mogą potrzebować priorytetowego potraktowania w projektach edukacji finansowej

Punkty od 2.1 do 2.3 wskazują, że pewne konkretne grupy polskiego społeczeństwa mogą w niedalekiej przyszłości być zmuszone do podjęcia ważnych decyzji finansowych i rozważnego zarządzania budżetami swoich gospodarstw domowych. Inne grupy, ze względu na konkretne życiowe etapy i sytuacje, mogą również czerpać korzyści z odpowiednio dopasowanej edukacji finansowej. Korzyści z ukierunkowanej edukacji finansowej mogą uzyskać również inne grupy społeczne, ale ograniczone dostępne obecnie dane nie pozwalają na przedstawienie bardziej precyzyjnych sugestii na tym etapie (zob. Ramka 2.9). Grupy docelowe, które mogą potrzebować priorytetowego potraktowania w projektach edukacji finansowej, przedstawiono poniżej:

- **Gospodarstwa domowe o niskich dochodach**, które mają ograniczoną odporność finansową z powodu pandemii COVID-19 i niższy poziom kompetencji finansowych (punkt 2.3.1). Około 11% Polaków, zwłaszcza tych z gospodarstw domowych o niskich dochodach, zwiększyło swoje zobowiązania w związku z pandemią COVID-19. Prawdopodobnie to ich najbardziej dotkną obecne wstrząsy finansowe i rosnąca inflacja. Jak pokazano w punkcie 2.1.7, gospodarstwa domowe z trójką lub większą liczbą dzieci, mieszkające na terenach wiejskich oraz te, w skład których wchodzi osoby bezrobotne lub utrzymujące się z emerytury lub renty, są bardziej zagrożone ubóstwem. Gospodarstwa domowe o niskich dochodach częściej podlegają wykluczeniu ze zinstytucjonalizowanego sektora finansowego, mają niższe oszczędności lub węższe zakresy ochrony ubezpieczeniowej i wyższe wskaźniki zadłużenia (punkt 2.2.3). Mogą one potrzebować specjalnego szkolenia w ramach edukacji finansowej, które nauczy je, jak zarządzać budżetem osobistym lub domowym w trudnych warunkach oraz jak wiązać koniec z końcem i zarządzać swoimi zobowiązaniami finansowymi, aby uniknąć wpadnięcia w pułapkę zadłużenia.
- **Osoby o niepewnej pozycji na rynku pracy, w tym bezrobotni i osoby pracujące na podstawie niestabilnych umów lub umów na czas określony**, są również wrażliwe finansowo, ponieważ mają niską odporność finansową na wstrząsy, ze względu na ograniczone lub niestabilne źródła dochodów, które również ograniczają ich zdolność do budowania buforów oszczędnościowych. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach, pandemia COVID-19 najbardziej dotknęła bezrobotnych, pracowników o niskich kwalifikacjach lub zatrudnionych na umowach na czas określony (zwłaszcza młodych ludzi), którzy również częściej pracowali w branżach dotkniętych ograniczeniami związanymi z COVID-19 (punkt 2.2.5). Osoby pracujące na czasowych lub innych niestabilnych umowach zazwyczaj mają niższe zarobki, gorsze perspektywy rozwoju kariery i mniejszy dostęp do szkoleń niż pracownicy zatrudnieni w pełnym wymiarze czasu

pracy na umowach na czas nieokreślony. Dodatkowo pracownicy zatrudnieni na umowach na czas określony lub innych niestabilnych umowach mogą nie korzystać z takiego samego poziomu zabezpieczenia społecznego, emerytur i innych uprawnień jak pracownicy zatrudnieni w pełnym wymiarze czasu pracy na stałych umowach, a bezrobotni mogą korzystać z tych świadczeń w jeszcze mniejszym stopniu. Dlatego też osoby pracujące w oparciu o niestabilne umowy lub umowy zawarte na czas określony powinny zostać objęte edukacją finansową, która pomoże im nauczyć się zarządzania ograniczonymi zasobami finansowymi i długoterminowego oszczędzania. Oprócz udziału w programach przekwalifikowania oraz uczenia się przez całe życie bezrobotni mogą potrzebować, w ramach edukacji finansowej, szkoleń dotyczących zarządzania ograniczonymi lub niestabilnymi dochodami, oszczędzania nawet niewielkich kwot na „czarną godzinę”, ubezpieczeń, zadłużenia i zarządzania zobowiązaniami finansowymi. Jednocześnie, punkt 2.1.4 pokazuje, że 67% dorosłych osób nie bierze udziału w programach edukacyjnych dla dorosłych oraz deklaruje brak chęci korzystania z dostępnych obecnie form kształcenia. Oznacza to, że dotarcie z projektami edukacji finansowej do pracowników o niepewnej sytuacji na rynku pracy, którzy jednocześnie należą do tych, którzy najbardziej takiej edukacji potrzebują, może być trudniejsze, a zaspokojenie ich potrzeb w tym zakresie może wymagać podjęcia dodatkowych wysiłków.

- **Konsumenci narażeni na nadmierne zadłużenie lub już nadmierne zadłużeni.** Około 20% Polaków jest narażonych na ryzyko nadmiernego zadłużenia, co powoduje u nich stres oraz kłopoty finansowe. Spośród osób, które w 2021 r. zaciągnęły pożyczkę, 24% wskazało, że zrobiło to w celu spłaty wcześniejszego zadłużenia. Takie osoby mogą czerpać korzyści z ukierunkowanych projektów edukacji finansowej (w tym porad dotyczących zadłużenia, zrozumienia różnych form kredytu, praw i obowiązków konsumentów, oszczędzania jako alternatywy dla kredytu itp.), które mogą pomóc im uniknąć stania się ofiarami odnawialnego kredytu konsumenckiego.
- **Osoby starsze** stanowią w Polsce grupę szczególnie wrażliwą finansowo, jak pokazano w punktach 2.1.2 i 2.2.3. W 2020 r. emeryci mieli najniższy średni miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w porównaniu z jakąkolwiek inną grupą wiekową w Polsce, a ich średni dochód na osobę był o 20,7% niższy od średniej krajowej. Wskaźnik ubóstwa dochodowego osób starszych w Polsce wzrastał na przestrzeni lat (osiągając 12,8% w 2021 r.; w 2014 r. wynosił 7,6%). Przewiduje się również, że przyszłe stopy zastąpienia zapewniane przez państwowe emerytury będą jednymi z najniższych w OECD, co może wiązać się z potencjalnym wzrostem ryzyka ubóstwa wśród osób starszych. Z tego powodu wielu Polaków martwi się o zabezpieczenie finansowe na starość. Ponadto osoby w wieku 55 lat i więcej charakteryzują się mniejszym włączeniem finansowym i deklarują, że preferują płatności gotówką wobec metod bezgotówkowych (48,1% osób w wieku 55–64 i 71,8% osób w wieku powyżej 65 lat preferowało płatności gotówkowe). Odpowiednia polityka edukacji finansowej skierowana do osób dorosłych w wieku produkcyjnym może pomóc im w przygotowaniu się do emerytury, co pozwoli zapobiec wysokim wskaźnikom ubóstwa wśród osób starszych (zob. również punkt poniżej). Ponadto edukacja finansowa osób starszych mogłaby koncentrować się na planowaniu finansowym, zarządzaniu pieniędzmi i budżetowaniu przy niskich dochodach, oszczędzaniu, ubezpieczeniach, korzystaniu z (cyfrowych) usług finansowych i zachowaniu bezpieczeństwa w Internecie. Edukacja może przyczynić się do realizacji szerszych celów w zakresie ochrony tych konsumentów usług finansowych, biorąc pod uwagę ich mniejszą wiedzę finansową i większą podatność na zagrożenia w środowisku finansowym i cyfrowym.
- **Osoby mieszkające na obszarach wiejskich** mogą również czerpać korzyści z dedykowanej edukacji finansowej, biorąc pod uwagę, że, w porównaniu z krajami OECD wysoki odsetek ludności w Polsce mieszka na obszarach wiejskich, a ich miesięczny dochód rozporządzalny na mieszkańca jest o 28% niższy niż w przypadku mieszkańców miast (punkt 2.1.2). Wskaźniki ubóstwa na wsi są ponad półtora raza wyższe od średniej krajowej, co wskazuje na trudną sytuację materialną mieszkańców wsi. Społeczności wiejskie mogą również doświadczać dodatkowych zagrożeń, na przykład ze względu na sezonowy charakter ich pracy lub zmiany klimatyczne i

ekstremalne zjawiska atmosferyczne. Jednocześnie, jak wskazano w punktach 2.1.4 i 2.2.3, mieszkańcy obszarów wiejskich są mało zaangażowani w procesy uczenia się i mają ogólnie niższy poziom włączenia finansowego niż społeczności miejskie. Szczególnie pomocne mogłyby być specjalnie dostosowane kulturowo oraz odpowiednie do ich potrzeb inicjatywy edukacji finansowej, zwłaszcza dotyczące zarządzania pieniędzmi, budżetów domowych i odpowiednich usług finansowych (takich jak ubezpieczenia).

- Dodatkowego wsparcia mogą też potrzebować **ukraińscy uchodźcy**, którzy porzucili swoje domy z powodu rozpoczętej 24 lutego 2022 r. rosyjskiej agresji na Ukrainę (punkt 2.1.3). Oczekuje się, że do integracji ponad czterech milionów uchodźców w polskim społeczeństwie potrzebne będą znaczne środki. Podczas gdy polski rząd zapewnia natychmiastowe wsparcie i pomoc w postaci żywności, bezpieczeństwa, mieszkań i usług opieki zdrowotnej, w perspektywie długoterminowej edukacja finansowa może być ważnym elementem polityki, pod kątem udanej integracji uchodźców w sferze gospodarczej oraz systemie finansowym Polski. Około 58% uchodźców zamierza pozostać w Polsce, jeśli w ich ojczyźnie kontynuowane będą działania wojenne, a 27% uchodźców deklaruje, że chciałoby pozostać w Polsce nawet po zakończeniu wojny. Większość Ukraińców (71%) twierdzi, że obecnie utrzymuje się w oparciu o własne zasoby, ale około połowa chciałaby pracować w Polsce, a około 57% deklaruje zamiar otwarcia rachunku bankowego w Polsce. Projekty edukacji finansowej mogłyby koncentrować się na poprawie znajomości całego polskiego systemu finansowego, ale także na zarządzaniu pieniędzmi, oszczędnościach, ubezpieczeniach i cyfrowych usługach finansowych.
- **Osoby w wieku produkcyjnym** muszą mieć świadomość znaczenia długoterminowych oszczędności i stosować przemyślane zachowania finansowe w celu zapewnienia sobie dobrostanu finansowego na starość. W szczególności ci zbliżający się do wieku emerytalnego (50+) mogą potrzebować dodatkowego wsparcia, ponieważ stają przed ważnymi życiowymi decyzjami związanymi z fazą dekulacji kapitału. Osobom tym pozostało niewiele czasu na zgromadzenie bardzo potrzebnych oszczędności. Dlatego też najistotniejsza może okazać się edukacja finansowa ukierunkowana na planowanie finansowe, długoterminowe oszczędności i inwestycje. W szczególności, edukacja finansowa może pomóc takim osobom w poprawnej i realistycznej ocenie rzetelności swoich planów emerytalnych, w dokonywaniu najkorzystniejszych wyborów finansowych oraz w planowaniu fazy dekulacji kapitału. W tym zakresie istotną rolę pełnić może edukacja finansowa w miejscu pracy.
- **Ludzie młodzi** również mają znaczne potrzeby dotyczące edukacji finansowej. Jak pokazano w punktach 2.2.3 i 2.3.2, są oni konsumentami usług finansowych od najmłodszych lat i wkraczając w dorosłość, muszą mierzyć się z rosnącą złożonością i zagrożeniami na rynku finansowym, w większym stopniu niż ich rodzice, gdy byli w tym samym wieku. Uczniowie w Polsce uzyskują oceny kompetencji finansowych wyższe niż w innych państwach OECD. Mimo to, biorąc pod uwagę możliwe konsekwencje dla ich przyszłego dobrostanu finansowego, powinni nadal pozostać jedną z priorytetowych grup docelowych w kwestii edukacji finansowej. W tym celu szczególny nacisk należy położyć na wspieranie dzieci i młodzieży z rodzin znajdujących się w niekorzystnej sytuacji lub ze środowisk migracyjnych, ponieważ dzieci znajdujące się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej osiągają znacznie gorsze wyniki niż uczniowie uprzywilejowani. Jak zostanie to omówione w kolejnych rozdziałach, rodzice/opiekunowie i nauczyciele są również ważnymi odbiorcami działań edukacyjnych, gdyż to oni mają wspierać dzieci i młodzież w nabywaniu kompetencji finansowych.

Ramka 2.9. Dla konkretnych grup docelowych mogą być potrzebne dalsze badania

Analiza zaprezentowana w rozdziale 2 sugeruje, że korzyści z ukierunkowanej edukacji finansowej mogą odnieść również inne grupy społeczne, ale ograniczone dostępne obecnie dane nie pozwalają na przedstawienie bardziej precyzyjnych sugestii na tym etapie.

Edukacja finansowa dla kobiet w Polsce

Kobiety w Polsce są wysoko wykształcone, a ich sytuacja na rynku pracy stopniowo się poprawia. Niemniej nadal istnieją znaczne różnice między udziałem mężczyzn i kobiet w rynku pracy (punkt 2.1.5). Ponad 45% niepracujących kobiet będących w wieku największej aktywności zawodowej jako powód nieuczestniczenia w rynku pracy podaje obowiązki opiekuńcze. Jak pokazano w punkcie 2.2.3, kobiety w Polsce charakteryzuje wyższy poziom włączenia finansowego niż mężczyzn: 90,7% posiada rachunek płatniczy lub bankowy w porównaniu z 86,1% mężczyzn; kobiety są również częściej posiadaczkami kart płatniczych (82,9%). W zakresie kompetencji finansowych (punkt 2.3.1) nie zaobserwowano różnic pomiędzy płciami w ocenach wiedzy, postaw i zachowań. Mimo to kobiety czują się mniej pewnie niż mężczyźni, jeżeli chodzi o ich wiedzę finansową, ale bardziej pewnie w kwestii planowania swojej emerytury. Kobiety oczekują również znacznie wyższej emerytury niż ta, która jest im obecnie przeciętnie wypłacana, a jednocześnie najprawdopodobniej będą miały niższą stopę zastąpienia niż mężczyźni i są najbardziej zagrożone ubóstwem w podeszłym wieku (punkt 2.2.3). Już teraz istnieje znaczna różnica między mężczyznami i kobietami, jeżeli chodzi o wskaźniki ubóstwa wśród osób starszych; wskaźniki ubóstwa starszych kobiet sięgają 15,8% w porównaniu z 8,1% dla mężczyzn. W zależności od konkretnego etapu w ich życiu i okoliczności, w jakich się znajdują, niektóre kobiety mogą wymagać specjalnej edukacji finansowej, która pomoże im osiągnąć dobrostan finansowy. Na przykład kobiety zbliżające się do emerytury, kobiety powracające na rynek pracy po latach urlopów macierzyńskich, kobiety po rozwodzie czy samotne matki mogą stanowić grupy wymagające ukierunkowanych działań. Dane zawarte w niniejszym raporcie nie pozwalają na ukazanie całego spektrum konkretnych potrzeb kobiet znajdujących się na tych etapach życia. Dlatego też podjęcie w przyszłości dodatkowych badań w celu zrozumienia specyficznych potrzeb kobiet w zakresie edukacji finansowej może okazać się wskazane.

Edukacja finansowa dla mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MMŚP)

MMŚP odgrywają kluczową rolę w polskiej gospodarce i społeczeństwie. Stanowią kręgosłup gospodarki i zatrudniają prawie 7 mln osób. Właściciele przedsiębiorstw i MMŚP również mogą mieć konkretne potrzeby edukacyjne. Jednakże, podobnie jak w przypadku kobiet, potrzeby te mogą być różnorodne, a dostępne dane, w tym te przedstawione w niniejszym raporcie, nie pozwalają na ich dogłębną analizę. Dlatego też podjęcie w przyszłości dodatkowych badań w celu zrozumienia specyficznych potrzeb MMŚP w zakresie edukacji finansowej może okazać się wskazane.

3 Edukacja finansowa w Polsce

W niniejszym rozdziale dokonano przeglądu aktualnej oferty edukacji finansowej oraz zaprezentowano interesariuszy aktywnych na polu tejże edukacji (system edukacji finansowej) w Polsce. Wskazano również luki w tej ofercie edukacyjnej. Punkt ten został opracowany głównie na podstawie danych zebranych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego. Uzupełniono go badaniami dostępnymi danych, informacjami zebranymi podczas warsztatu dla interesariuszy oraz wyjaśnieniami udzielonymi przez respondentów za pośrednictwem wymiany poczty elektronicznej z Sekretariatem OECD. Kwestionariusz inwentaryzacyjny miał na celu zebranie informacji o podmiotach aktywnych w procesie dostarczania edukacji finansowej w Polsce, aktualnie realizowanych w kraju projektach edukacji finansowej i ich celach, a także o tym, w jaki sposób realizacja poszczególnych projektów prowadzi do ostatecznego celu jakim jest zwiększenie kompetencji finansowych polskiego społeczeństwa. Analizując zawarte w kwestionariuszu odpowiedzi, OECD wybrała te inicjatywy, które skupiały się na edukacji finansowej dotyczącej finansów osobistych, i uszeregowała je zgodnie z definicjami OECD. Jak wskazano we wstępie, definicja edukacji finansowej OECD obejmuje projekty, które:

- wspierają podejmowanie indywidualnych decyzji w zakresie zarządzania pieniędzmi, oszczędności, kredytów, ubezpieczeń, inwestycji, emerytur i świadczeń emerytalnych;
- są skierowane do całego społeczeństwa, konsumentów lub konkretnych grup docelowych;
- dostarczają informacji, podnoszą świadomość, szkolą lub udzielają ogólnych porad;
- koncentrują się na finansach osobistych lub przynajmniej na niektórych elementach finansów osobistych.

Wśród inicjatyw zgłoszonych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego niektóre dotyczyły szerszych kwestii i tematów, skupiając się na rozwoju biznesu lub edukacji w zakresie przedsiębiorczości lub na zapewnianiu wsparcia biznesowego, takiego jak coaching i mentoring, dla szczególnie wrażliwych grup docelowych; inne miały na celu rozwój zawodowy osób pracujących w określonych branżach. W Polsce edukacja dotycząca przedsiębiorczości (zob. Ramka 3.1) odgrywa ważną rolę nie tylko w systemie edukacji (biorąc pod uwagę np. przedmiot podstawy przedsiębiorczości, który jest obowiązkowy we wszystkich szkołach ponadpodstawowych w Polsce od 2002 r.), ale również w szerszym zakresie. Polski rząd poczynił ważne kroki w celu rozwijania zdolności Polaków w zakresie przedsiębiorczości poprzez różne projekty edukacyjne i wsparcie udzielane MŚP³⁹. Choć takie projekty są ważne z punktu widzenia ich własnych celów, nie znajdują się w centrum tej analizy, która jest raczej ściśle skoncentrowana na projektach edukacji finansowej mających na celu poprawę kompetencji finansowych osób fizycznych, w zamierzeniu dotyczących finansów osobistych. Dlatego też, projekty, które obok szerszych kwestii związanych z przedsiębiorczością lub edukacją ekonomiczną, nie obejmowały problematyki finansów osobistych zostały z niniejszej analizy wykluczone.

Ramka 3.1. Edukacja ekonomiczna, finansowa oraz dotycząca przedsiębiorczości w Polsce: brakująca definicja

W ciągu minionych lat różne organizacje w Polsce opracowały i wprowadziły projekty edukacyjne z zamiarem podnoszenia posiadanego przez konsumentów poziomu świadomości i rozumienia szeregu kwestii związanych z kontekstem ekonomicznym i finansowym, w którym przyszło im żyć. Na przykład poszczególne publiczne instytucje finansowe w Polsce, w zależności od obszaru swoich kompetencji, mają różne uprawnienia i zadania dotyczące podnoszenia poziomu wykształcenia konsumentów na rynku finansowym (zob. Tabela 3.1). Przykładowo głównymi celami działań edukacyjnych NBP są: podnoszenie świadomości zasad funkcjonowania rynku finansowego; podnoszenie świadomości zagadnień ekonomicznych w społeczeństwie; kształtowanie postaw sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości; przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu i kształtowanie odpowiedzialności w podejmowaniu decyzji finansowych, w tym w zakresie zarządzania budżetem domowym i korzystania z usług finansowych; popularyzacja wiedzy o dziedzictwie gospodarczym i historii pieniądza oraz nowych horyzontach myśli ekonomicznej.

Tematy te wchodzą w zakres tego, co w Polsce rozumiane jest jako „edukacja ekonomiczna”. Wiele instytucji w Polsce posługuje się terminem „edukacja ekonomiczna”, w zamierzeniu rozumianym szeroko, obejmującym również edukację z zakresu przedsiębiorczości oraz edukację finansową (w zamierzeniu rozumianą jako finanse osobiste). W polskim kontekście, znaczenie edukacji w zakresie przedsiębiorczości nawiązuje do unijnej definicji „kompetencji w zakresie przedsiębiorczości”, która odnosi się do „zdolności do wykorzystywania szans i pomysłów oraz przekształcania ich w wartość dla innych osób. Przedsiębiorczość opiera się na kreatywności, krytycznym myśleniu i rozwiązywaniu problemów, podejmowaniu inicjatywy, wytrwałości oraz na zdolności do wspólnego działania służącego planowaniu projektów mających wartość kulturową, społeczną lub finansową i zarządzania nimi.” Koncepcja ta zakłada, że osoby fizyczne mają pewną wiedzę, umiejętności i postawy związane z kwestiami finansowymi, takie jak wiedza na temat „podejść do planowania i *zarządzania* projektami, obejmujących zarówno procesy, jak i *zasoby*” lub zdolność do „*podejmowania decyzji finansowych związanych z kosztem i wartością*”. Ma ona jednak specyficzny zakres i tylko częściowo obejmuje to, co jest szeroko rozumiane przez edukację finansową (jak w definicji OECD).

Wydaje się jednak, że brak powszechnie uzgodnionych na poziomie krajowym definicji edukacji ekonomicznej i finansowej oraz edukacji w zakresie przedsiębiorczości powoduje dezorientację u niektórych interesariuszy w Polsce, którzy mogą jako projekty „edukacji finansowej” (w zamierzeniu dotyczące finansów osobistych) traktować także projekty skupiające się wyłącznie na pojęciach związanych z edukacją ekonomiczną i edukacją w zakresie przedsiębiorczości, bez uwzględniania elementów finansów osobistych.

Źródło: (Directorate-General for Education Youth Sport and Culture (European Commission), 2019^[141])

Pomimo dużego odsetka odpowiedzi na kwestionariusz inwentaryzacyjny (ponad 100 odpowiedzi i ponad 95 inicjatyw analizowanych w niniejszym raporcie) oraz starań, aby dokument ten był jak najbardziej kompleksowy (badania dostępnych dokumentów, warsztat dla interesariuszy, rozmowy uzupełniające), możliwe jest, że niektórzy interesariusze, inicjatywy lub projekty mogły nie zostać uwzględnione. W niniejszym raporcie kolejne punkty są poświęcone głównie analizie odpowiedzi otrzymanych w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym i są uzupełnione szeregiem przykładów dodatkowych projektów edukacji finansowej, zebranych w drodze badania dostępnych dokumentów.

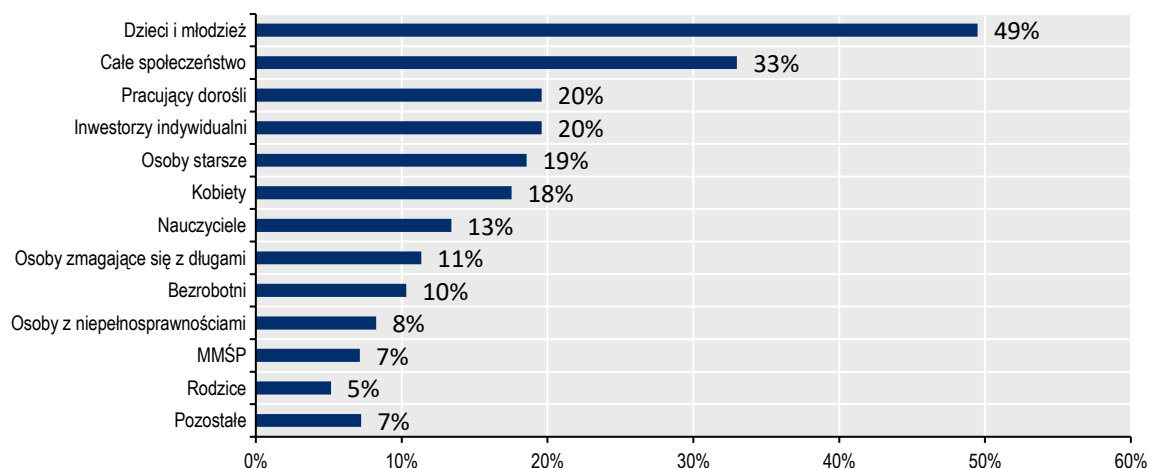
3.1. Przegląd działań w zakresie edukacji finansowej w Polsce⁴⁰

Ogółem, 97 różnych inicjatyw zgłoszonych przy pomocy kwestionariusza inwentaryzacyjnego inwentaryzacyjnej dotyczy w pewnym zakresie elementów finansów osobistych i koncentruje się na konsumentach. Większość z tych inicjatyw edukacji finansowej realizowanych w Polsce ma zasięg ogólnokrajowy (83%). Mają one charakter powtarzalny, co oznacza, że są wdrażane w regularnych odstępach czasu, co najmniej raz w roku. Treść wielu z tych powtarzających się inicjatyw jest również regularnie aktualizowana w oparciu o informacje zwrotne zebrane od grup docelowych i badania satysfakcji lub w celu odzwierciedlenia zmian zachodzących w systemie finansowym w Polsce.

Spośród wdrożonych inicjatyw prawie połowa (49%) jest skierowana do dzieci i młodzieży na różnych poziomach edukacji (zob. Wykres 3.1 poniżej).

Wykres 3.1. Projekty edukacji finansowej w Polsce w podziale na grupy docelowe

Odsetek projektów edukacji finansowej skierowanych do określonej grupy docelowej (projekty mogą być skierowane do więcej niż jednej grupy/możliwe wskazanie kilku odpowiedzi)

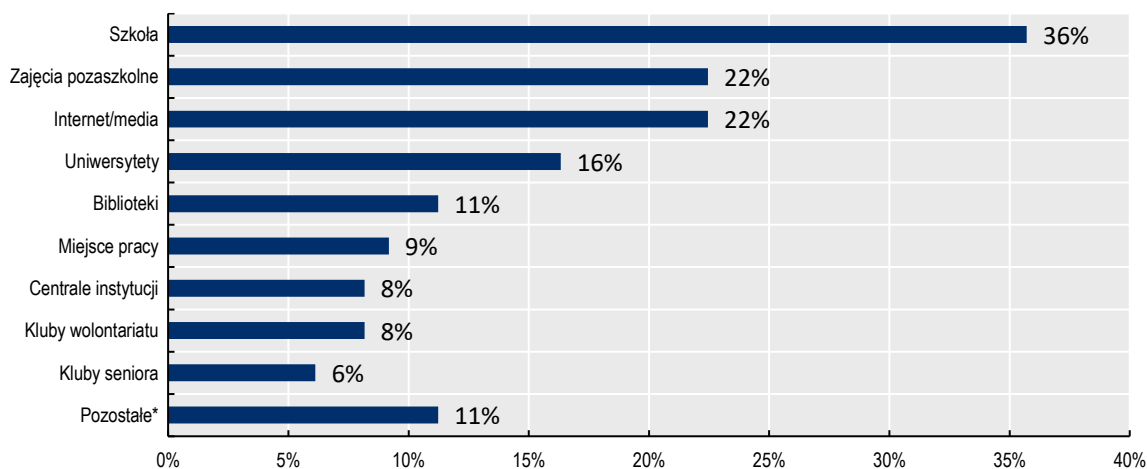

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi. „Inne” obejmują: członków otwartych funduszy emerytalnych, personel domów kultury, kupujących online, doradców ds. zadłużenia.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych.

Biorąc pod uwagę dużą liczbę inicjatyw w zakresie edukacji finansowej skierowanych do dzieci i młodzieży, nie jest zaskoczeniem, że większość z nich jest realizowana w szkołach, na uczelniach lub w ramach zajęć pozalekcyjnych. Prawie jedna czwarta jest również dostępna za pośrednictwem środków lub mediów cyfrowych (Wykres 3.2).

Wykres 3.2. Udział procentowy projektów realizowanych we wskazanej lokalizacji

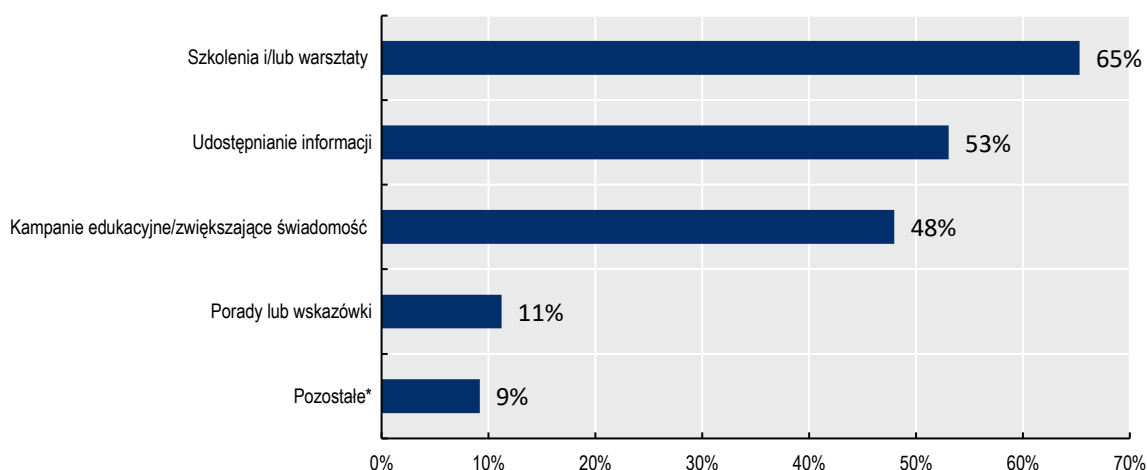

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi. „Inne” obejmują: domy pomocy społecznej, domy spokojnej starości, konkursy, punkty doradztwa ws. zadłużenia, urzędy pocztowe, giełdę.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych.

Wiele z wdrożonych inicjatyw łączy kilka celów i obejmuje kilka rodzajów aktywności. Na przykład mają na celu podnoszenie świadomości i dostarczanie informacji na temat konkretnych kwestii, poszerzanie wiedzy lub umiejętności swoich grup docelowych związanych z kwestiami finansowymi lub udzielanie wsparcia poprzez wskazówki czy porady. Biorąc pod uwagę, że dzieci i młodzież są najczęstszą grupą docelową inicjatyw edukacji finansowej w Polsce, nie dziwi fakt, że większość z tych inicjatyw składa się ze szkoleń, lekcji lub warsztatów, które są zazwyczaj prowadzone przez nauczycieli lub ekspertów w szkołach, na uczelniach, podczas zajęć pozalekcyjnych lub szkolnych klubach (zob. Wykres 3.3).

Wykres 3.3. Udział procentowy zrealizowanych projektów wykonanych w formie określonego działania

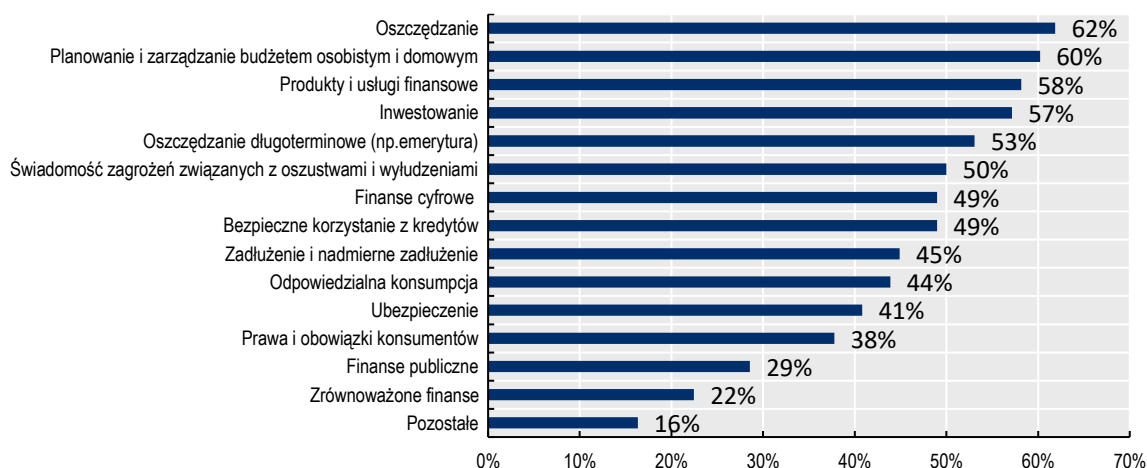

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi. „Inne” obejmują: konkursy, gry, ostrzeżenia publiczne, bazy danych i debaty.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych.

Tematy będące przedmiotem tych działań w zakresie edukacji finansowej są zróżnicowane (zob. Wykres 3.4), często w zależności od rodzaju odbiorców, do których są kierowane. Na przykład projekty skierowane do młodych ludzi obejmują podstawowe kwestie z zakresu finansów osobistych, takie jak budżetowanie lub oszczędności, podczas gdy projekty skierowane do osób starszych częściej koncentrują się na przykład na zapobieganiu oszustwom. Różnią się również w zależności od rodzaju działania. Przykładowo, szkolenia obejmują szerszy zakres tematyczny w porównaniu z kampaniami uświadamiającymi, które zazwyczaj koncentrują się na bardzo konkretnych kwestiach.

Wykres 3.4. Udział procentowy projektów zawierających określone tematy

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi. „Inne” obejmują: cyberbezpieczeństwo, przedsiębiorczość, ochronę konsumentów, bankowość otwartą, działania banku centralnego.

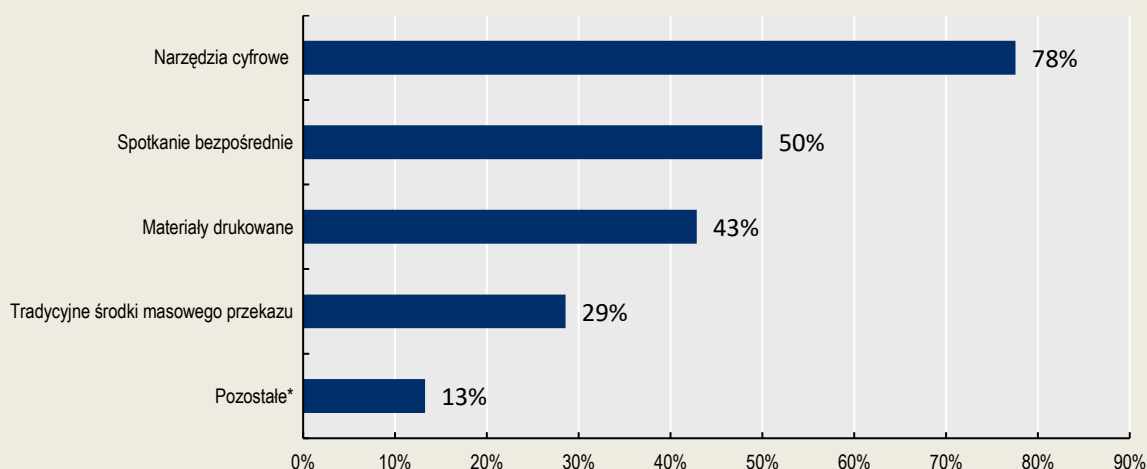
Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych

Ramka 3.2. Wpływ pandemii COVID-19 na edukację finansową w Polsce

Zgodnie z informacjami przekazanymi w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego, spośród 97 inicjatyw, na temat których zebrano dane, w odniesieniu jedynie do około 38% wskazano, że zostały one dotknięte pandemią COVID-19, podczas gdy ponad połowa nie. Pandemia wymusiła na niektórych inicjatywach przejście od bezpośredniego ich wdrażania do komunikacji za pośrednictwem środków cyfrowych, dostosowanie i zmianę przeznaczenia konkretnych komunikatów, tak aby nabrały znaczenia w świetle zmieniającego się kontekstu finansowego i wyzwań, przed którymi stoją konsumenci a także dostosowanie materiałów w formie papierowej do formatu odpowiedniego dla realizacji online. Ponadto niektóre organizacje opracowały konkretne szkolenia dotyczące sposobów zdalnego przekazywania treści z zakresu edukacji finansowej. Inne, w celu skutecznego docierania do konsumentów, rozszerzyły swoją obecność w mediach społecznościowych. W nielicznych przypadkach realizacja projektów uległa opóźnieniu, liczba uczestników została zredukowana lub projekt został w ogóle zawieszony.

W ujęciu ogólnym zaistniała sytuacja przyczyniła się to do wzrostu liczby i tak już licznych projektów realizowanych w Polsce w formie cyfrowej: prawie 80% z 97 inicjatyw, na temat których zebrano dane, wykorzystuje do ich realizacji jakieś narzędzia cyfrowe (zob. Wykres 3.5 poniżej). Ta wysoka zależność od przekazu cyfrowego, nawet przed wybuchem pandemii, może również wyjaśniać, dlaczego pod względem realizacji inicjatyw w zakresie edukacji finansowej wpływ pandemii COVID-19 i związanych z nią ograniczeń był w Polsce mniej znaczący niż w innych krajach na świecie.

Wykres 3.5. Udział procentowy projektów korzystających z określonych metod komunikacji

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi. „Inne” obejmują: połączenie kanałów tradycyjnych i cyfrowych, gry planszowe.

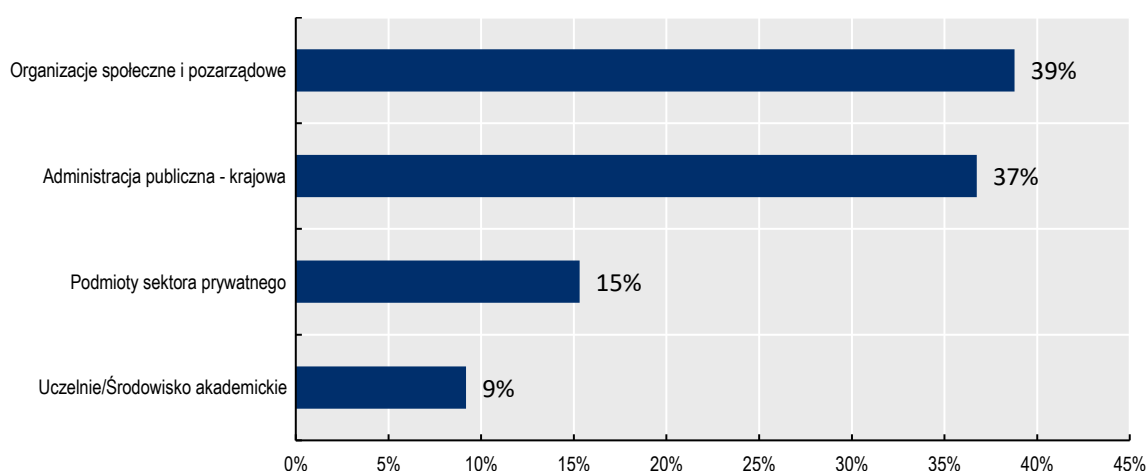
Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych.

3.2. Podmioty działające w obszarze edukacji finansowej w Polsce

W realizację edukacji finansowej w Polsce zaangażowana jest duża liczba interesariuszy: ponad 45 organizacji odpowiedziało na kwestionariusz inwentaryzacyjny i wskazało, że przekazują treści z obszaru edukacji finansowej różnym grupom docelowym. Organizacje te obejmują zarówno administrację publiczną, na poziomie krajowym, regionalnym lub lokalnym, jak i sektor prywatny i organizacje

społeczeństwa obywatelskiego. W ujęciu ogólnym większość analizowanych w raporcie projektów edukacji finansowej w Polsce jest realizowanych przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego i administrację publiczną na szczeblu krajowym (zob. Wykres 3.6 poniżej). Organizacje te często współpracują ze sobą przy realizacji projektów edukacji finansowej.

Wykres 3.6. Udział procentowy projektów edukacji finansowej realizowanych przez różnego rodzaju podmioty

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, 97 inicjatyw bazowych.

3.2.1. Instytucje publiczne

Z punktu widzenia instytucji publicznych ważne jest ustalenie jasnej podstawy prawnej dla ich inicjatyw w obszarze edukacji finansowej. Ułatwia to takiej instytucji priorytetyzację działań w zakresie edukacji finansowej, zapewnia jasny kierunek i zdefiniowanie odpowiedzialności wewnątrz instytucji, ale także pomaga w opracowaniu jasnych i przejrzystych mechanizmów zarządzania w przypadku szerszych działań w ramach współpracy z innymi publicznymi lub prywatnymi interesariuszami, na przykład w ramach krajowej strategii edukacji finansowej. Jasne umocowanie prawne może również przyczyniać się do zwiększenia odpowiedzialności za podejmowane inicjatywy wobec opinii publicznej, ich widoczności i przejrzystości. Takie umocowania mogą być jednoznaczne (np. gdy są wyraźnie zapisane w akcie założycielskim instytucji lub jego zmianach, gdzie „edukacja finansowa/umocowanie” i/lub „umiejętności/kompetencje finansowe/” są wyraźnie wymienione w takich aktach prawnych) lub mogą wynikać z innych obowiązków, takich jak ochrona konsumentów lub dostarczanie bezstronnych informacji w sprawach gospodarczych i finansowych. Odpowiednie uprawnienia w zakresie edukacji finansowej/kompetencji finansowych mogą być nadawane poszczególnym instytucjom również na mocy pierwotnej lub wtórnej legislacji (Podręcznik KSEF).

Pomimo rosnącej liczby krajowych strategii edukacji finansowej, stosunkowo niewielka liczba krajów nadała instytucjom publicznym formalne, wyraźne umocowania prawne do działania w zakresie podnoszenia poziomu kompetencji finansowych. W większości przypadków umocowanie takie posiada ministerstwo finansów, urząd odpowiedzialny za nadzór nad rynkiem finansowym, bank centralny, ministerstwo edukacji lub specjalnie utworzony organ ds. edukacji finansowej.

OECD otrzymała od polskich instytucji publicznych 57 odpowiedzi na kwestionariusz inwentaryzacyjny. Instytucje te zostały poproszone o wskazanie podstawy prawnej, na której prowadzą inicjatywy w zakresie edukacji finansowej oraz o odpowiedź czy było to bezpośrednie umocowanie do prowadzenia działań w zakresie edukacji finansowej, czy też takie obowiązki wynikały z innych obowiązków danej instytucji (takich

jak dbanie o stabilność finansową, ochrona konsumentów czy polityka społeczna). W Polsce niektóre instytucje administracji na szczeblu krajowym, które działają w obszarze edukacji finansowej, mają wyraźne umocowanie do prowadzenia inicjatyw edukacyjnych, podczas gdy w przypadku innych wynika to z odpowiedzialności ich instytucji za dostarczanie informacji dotyczących konkretnych kwestii, które leżą w gestii danej instytucji (szczegóły w tabeli poniżej). Spośród 57 odpowiedzi 12 instytucji przekazało również szczegółowe informacje na temat konkretnych inicjatyw w zakresie edukacji finansowej realizowanych przez te instytucje w ramach takiego umocowania. Te 12 instytucji to organy administracji o zasięgu krajowym (centralna administracja rządowa, bank centralny) (zob. Tabela 3.1 poniżej). Osiem instytucji administracji na szczeblu krajowym działających w obszarze edukacji robi to na podstawie wyraźnego umocowania. Jednocześnie większość tych instytucji koncentruje się na edukacji związanej z ich konkretną specjalizacją lub zakresem ich umocowania, a ich projekty edukacyjne niekoniecznie obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi.

Tabela 3.1. Kompetencje instytucji krajowych w Polsce w obszarze edukacji finansowej oraz zakres ich działalności edukacyjnej

Instytucja	Umocowanie prawne instytucji w obszarze edukacji finansowej
Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG)	Art. 5 ust. 4 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji wskazuje, że „w zakresie, o którym mowa w ust. 1 i 3 [zadania BFG], Fundusz może prowadzić działalność wydawniczą, informacyjną, promocyjną i edukacyjną ”. BFG koncentruje swoje inicjatywy edukacyjne na tematach związanych z zasadami gwarantowania depozytów oraz restrukturyzacją banków.
Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW)	Statut KDPW (par. 3.1.14) odnosi się do roli KDPW w upowszechnianiu informacji i prowadzeniu działań edukacyjnych dotyczących rynku kapitałowego . KDPW wspiera różne projekty edukacyjne skierowane zarówno do ludzi młodych, jak i tych w podeszłym wieku.
Rzecznik Finansowy (RF)	Ustawa o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym (art. 17 ust. 6) odnosi się do zadań Rzecznika, które „obejmują podejmowanie działań w celu ochrony klientów podmiotów rynku finansowego, których interesy reprezentuje, a w szczególności: (...) inicjowanie i organizowanie działalności edukacyjnej i informacyjnej w dziedzinie ochrony interesów klientów podmiotów rynku finansowego (...)”. Rzecznik Finansowy prowadzi szereg działań edukacyjno-informacyjnych mających na celu podniesienie świadomości finansowej i prawnej konsumentów na rynku usług finansowych. Informacje są przekazywane za pośrednictwem różnych kanałów, w tym kont w mediach społecznościowych, strony internetowej Rzecznika Finansowego, podcastów, webinarów na temat finansów osobistych i ubezpieczeń, publikacji artykułów i kampanii informacyjnych w radiu lub telewizji.
Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN)	Zgodnie z ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. 2021 poz. 1082) Ministerstwo Edukacji i Nauki odpowiada za treść programów nauczania w szkołach. Kompetencje Ministerstwa obejmują: podstawę programową wychowania przedszkolnego, podstawę programową kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym, kształcenie ogólne dla szkoły branżowej niższego stopnia, kształcenie ogólne dla szkół zawodowych oraz kształcenie ogólne dla szkół policealnych (Dz. U. poz. 356, z późn. zm.); kształcenie ogólne dla liceum, technikum i szkoły zawodowej II stopnia (Dz. U. poz. 467, z późn. zm.). Edukacja finansowa jest realizowana w ramach krajowej podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Do kompetencji Ministerstwa Edukacji i Nauki należą kwestie związane z kształceniem nauczycieli oraz organizacją ogólnopolskich olimpiad i turniejów dla uczniów (m.in. z zakresu edukacji finansowej i ekonomicznej).
Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE)	Ośrodek Rozwoju Edukacji jest ogólnokrajową publiczną placówką doskonalenia zawodowego nauczycieli podlegającą Ministerstwu Edukacji i Nauki. Powstał 1 stycznia 2010 r. w wyniku połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli oraz Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. Celem Ośrodka jest podejmowanie i realizacja działań na rzecz poprawy systemu edukacji i jakości kształcenia zgodnie z polityką edukacyjną państwa w zakresie kształcenia ogólnego. Ośrodek odpowiada za rozwój nauczycieli w obszarze edukacji finansowej .
Ministerstwo Finansów (MF)	Dokument „Kierunki działania i rozwoju Ministerstwa Finansów (MF) na lata 2021– 2024” wśród kluczowych inicjatyw wymienia ważne cele i działania, które należy podjąć w związku z podnoszeniem świadomości i wiedzy osób fizycznych i przedsiębiorców w zakresie finansów i podatków . W Ministerstwie Finansów działa zespół edukacji finansowej. Podstawowe zadania zespołu edukacji finansowej obejmują monitorowanie i analizowanie rynku finansowego pod kątem edukacji finansowej, w tym

Instytucja	Umocowanie prawne instytucji w obszarze edukacji finansowej
	przygotowywanie i nadzorowanie wdrażania raportów, analiz i badań; współpraca z Ministerstwem Edukacji i Nauki, jak również z innymi podmiotami zaangażowanymi w edukację finansową w ramach systemowego podejścia do edukacji finansowej; przewodniczenie zespołowi robocznemu ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego w ramach Rady Rozwoju Rynku Finansowego (organu doradczego przy Ministrze); koordynacja prac dotyczących opracowywania Krajowej Strategii Edukacji Finansowej. Zespół reprezentuje Ministerstwo także w OECD/INFE (pełnoprawny członek) oraz współpracuje z Komisją Europejską w opracowywaniu ram kompetencji finansowych.
Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (UKNf)	Ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 2059, z późn. zm.) wymienia zadania Komisji Nadzoru Finansowego, które obejmują m.in. podejmowanie działań edukacyjnych i informacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego. UKNF przystosowuje swoje inicjatywy edukacyjne do ewolucji na rynkach finansowych i zmian potrzeb konsumentów. Na ogół obejmują one szkolenia (webinaria), kampanie społeczne (w mediach społecznościowych, ogłoszeniach radiowych i reklamach telewizyjnych), podcasty, platformę e-learningową, konkursy lub publikacje.
Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK)	Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz. U. z 2021 r. poz. 275, w art. 31 ust. 12) stanowi, że „do zakresu działania Prezesa Urzędu należy opracowywanie i wydawanie publikacji oraz programów edukacyjnych popularyzujących wiedzę o ochronie konkurencji i konsumentów”. Działania informacyjno-edukacyjne UOKiK mają na celu głównie na celu promowanie praw konsumentów, wspieranie konsumentów w świadomych decyzjach zakupowych lub inwestycyjnych oraz w dochodzeniu roszczeń w przypadku sporu ze sprzedawcą. Ponadto UOKiK wydaje ostrzeżenia dotyczące potencjalnych zagrożeń na rynku.
Instytucja	Uprawnienie do świadczenia edukacji finansowej wynika z innych zadań instytucji
Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS)	Ministerstwo odpowiada za wdrażanie środków do poprawy sytuacji gospodarczej różnych grup społecznych. Ponadto Departament Polityki Senioralnej Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, w ramach programu „Aktywni+”, organizuje corocznie konkurs przyznający dotacje organizacjom pozarządowym pracującym na rzecz osób starszych. Uczestnicy konkursu mogą proponować działania mające na celu podniesienie świadomości finansowej osób starszych.
Ministerstwo Rozwoju i Technologii (MRiT)	Ministerstwo Rozwoju i Technologii wspiera przedsiębiorców, pracowników i organizacje społeczne w zakresie rozwoju działalności gospodarczej, tworzenia miejsc pracy i zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z Zarządzeniem nr 341 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2021 r. Ministerstwo odpowiada również za kształtowanie polityki inwestycyjnej w Polskiej Strefie Inwestycji/Specjalnych Strefach Ekonomicznych.
Narodowy Bank Polski (NBP)	Zadania Narodowego Banku Polskiego określa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. z 2022 r. poz. 492, 655) oraz ustawa – Prawo bankowe (Dz. U. z 2015 r. poz. 128). Podstawowym celem NBP jest utrzymanie stabilności cen przy jednoczesnym wspieraniu polityki gospodarczej Rządu, o ile nie ogranicza to realizacji podstawowego celu NBP. Do najważniejszych obszarów działalności NBP należą: polityka pieniężna, emisja pieniądza, rozliczanie płatności, zarządzanie oficjalnymi rezerwami, działania edukacyjne i informacyjne, usługi na rzecz Skarbu Państwa. Głównymi celami działalności edukacyjnej NBP są: podnoszenie świadomości zasad funkcjonowania rynku finansowego; podnoszenie świadomości zagadnień ekonomicznych w społeczeństwie; kształtowanie postaw sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości; przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu i kształtowanie odpowiedzialności w podejmowaniu decyzji finansowych, w tym m.in. zarządzaniu budżetem domowym i korzystaniu z usług finansowych; popularyzacja wiedzy o dziedzictwie gospodarczym i historii pieniądza oraz nowych horyzontach myśli ekonomicznej. Główne obszary działalności edukacyjnej NBP obejmują: podejmowanie działań edukacyjnych; wspieranie użytecznych społecznie działań edukacyjnych o tematyce ekonomicznej poprzez dofinansowanie projektów realizowanych przez podmioty zewnętrzne; prowadzenie Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira S. Skrzypka (CP NBP); publikowanie materiałów edukacyjnych w kanałach internetowych NBP; prowadzenie działalności wydawniczej; prowadzenie Centralnej Biblioteki NBP; współpraca z instytucjami państwowymi i organizacjami pozarządowymi zaangażowanymi w edukację ekonomiczną. Własna działalność edukacyjna NBP to m.in. takie inicjatywy, jak program „Złote Szkoły NBP”, kursy szkoleniowe dla nauczycieli zainteresowanych edukacją ekonomiczną oraz konkursy.
Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS)	Art. 68 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych przewiduje, że ZUS ma obowiązek popularyzacji wiedzy o ubezpieczeniach społecznych (w tym emeryturach). Zakład Ubezpieczeń Społecznych wdraża szereg projektów edukacyjnych, skierowanych w szczególności do młodzieży, od przedszkoli do szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz uczelni.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Dla dwóch regionalnych ośrodków polityki społecznej zaangażowanych w edukację finansową w Polsce, które odpowiedziały na kwestionariusz inwentaryzacyjny, podstawą działalności w zakresie edukacji finansowej wynika z innych zadań, a w szczególności przepisów ustawy o pomocy społecznej. Oba ośrodki

regionalne współpracują z Fundacją Nauka dla Środowiska, wdrażając program Aflatoun i prowadząc szkolenia w obszarze edukacji finansowej dla pracowników socjalnych, aby wspierać ich w codziennej pracy z rodzinami w niekorzystnej sytuacji oraz odbiorcami świadczeń pomocy społecznej.

Lokalne organy administracji państwowej, które odpowiedziały na kwestionariusz, zwykle wywodzą swoje uprawnienie do prowadzenia edukacji finansowej z innych obowiązków. Kilka ośrodków pomocy społecznej wskazało, że działania w zakresie edukacji finansowej można prowadzić w ramach szeroko pojętej pracy socjalnej lub jako środki ukierunkowane na konkretne grupy docelowe, takie jak osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami, rodziny z dziećmi. W zależności od rodzaju organizacji owe pośrednie uprawnienia wynikały z następujących przepisów:

- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. nr 559), rozdział 2: Zakres działania i zadania gminy⁴¹.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁴² (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268, z późn. zm.)⁴³.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 447)⁴⁴, ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 R. poz. 573, z późn. zm.)⁴⁵, ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2021 r. poz. 305, z późn. zm.)⁴⁶, ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 735, z późn. zm.)⁴⁷, ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2021 r. poz. 2354, z późn. zm.)⁴⁸.

Chociaż żaden z lokalnych organów administracji państwowej nie podał szczegółów konkretnych wdrożonych inicjatyw w zakresie edukacji finansowej, niektóre wskazały, że wdrożyły działania, które przyczyniły się do podwyższenia poziomu kompetencji finansowych i dobrostanu finansowego w Polsce. Na przykład kilka lokalnych organów administracji organizowało inicjatywy zwiększające świadomość osób starszych w zakresie oszustw finansowych, uczestniczyło w lekcjach lub zajęciach w szkołach wspólnie z instytucjami finansowymi, aby przekazać dzieciom i młodzieży informacje na temat wartości pieniądza, oszczędzania, kredytów oraz potencjalnych ryzyk związanych z korzystaniem z instrumentów finansowych albo szerzej wspierało beneficjentów pomocy społecznej, udzielając porad i wskazówek na temat zarządzania budżetem domowym, planowania finansowego i długoterminowych celów finansowych.

3.2.2. Zaangażowanie podmiotów prywatnych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w edukację finansową

Otrzymało czterdzieści odpowiedzi na kwestionariusz inwentaryzacyjny od organizacji prywatnych i podmiotów społeczeństwa obywatelskiego z odpowiedziami na temat ich wiedzy eksperckiej i zaangażowania w edukację finansową w Polsce. Ponadto otrzymano 17 odpowiedzi z uczelni lub środowisk akademickich. Na podstawie wytycznych OECD dla interesariuszy prywatnych i niekomercyjnych (*not-for-profit*) (wytyczne OECD z 2014 r.) organizacje te można zaklasyfikować następująco.

Tabela 3.2. Rodzaj podmiotów zaangażowanych w edukację finansową w Polsce

Kategoria interesariuszy niepublicznych	Interesariusze
Instytucje komercyjne świadczące usługi finansowe (np. banki i inne instytucje finansowe, w tym instytucje mikrofinansowe, instytucje kredytowe, zakłady ubezpieczeń, fundusze emerytalne, giełdy, osoby świadczące profesjonalne usługi finansowe oraz inne podmioty posiadające zezwolenie na świadczenie usług finansowych).	Biuro Informacji Kredytowej S.A.; Polska Izba Ubezpieczeń; Santander Bank Polska S.A.; StoMonet Łukasz Grygiel; Visa Europe Management Services oddział w Polsce; PFR Portal PPK Sp. z o.o.
Instytucje komercyjne świadczące usługi edukacji	Grzegorz Chłopek Wealth (blog edukacyjny na temat finansów); Centrum Prawa

Kategoria interesariuszy niepublicznych	Interesariusze
finansowej w ramach działalności gospodarczej (np. prywatni usługodawcy realizujący usługi edukacji finansowej na podstawie umowy w imieniu innych instytucji państwowych, prywatnych lub niekomercyjnych).	Bankowego i Informacji
Komercyjne instytucje niefinansowe (w tym podmioty niefinansowe, takie jak pracodawcy zajmujący się edukacją finansową w miejscu pracy lub finansujący inicjatywy edukacji finansowej, spółki rynku medialnego itp.)	Polskie Doradztwo Majątkowe Sp. z o.o.; Wood & Company
Organizacje <i>niekomercyjne</i> powiązane z sektorem finansowym, lecz niemające bezpośredniego interesu komercyjnego	Fundacja BGK im. J. K. Steczkowskiego; Polskie Stowarzyszenie Aktuariuszy; Fundacja Warszawski Instytut Bankowości; CFA Society Poland; Fundacja GPW; Krajowy Związek Banków Spółdzielczych; Izba Zarządzających Funduszami i Aktywami; Izba Gospodarcza Towarzystw Emerytalnych
Organizacje niekomercyjne niepowiązane bezpośrednio z sektorem finansowym, lecz mające interes w edukacji finansowej	Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej; Stowarzyszenie Aquila; Czepczyński Family Foundation; Federacja Konsumentów; Finanse i Ekonomia Dla Każdego/FEDK; Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego; Fundacja Szczęśliwe Dzieciństwo; Fundacja Wspomagania Wsi; Fundacja Nauka dla Środowiska; Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego; Fundacja Instytut Zarządzania Ryzykiem Społecznym; Fundacja Innowacja i Wiedza; Stowarzyszenie L4G; Fundacja im. Lesława A. Pagi; Rudzkie Konto Pomocy; Klub Seniora; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy THINK!; Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości
Uczelnie	Akademia Medycznych i Społecznych Nauk Stosowanych w Elblągu; Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; Politechnika Koszalińska, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Finansów; Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Szkoła Główna Handlowa w Warszawie; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny; Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Katedra Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie; Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego; Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Uniwersytet Opolski; Uniwersytet Szczeciński; Uniwersytet Warszawski, Zespół w ramach Katedry Prawa Handlowego Wydziału Prawa i Administracji zajmujący się projektem badawczym „Wykluczenie cyfrowe osób starszych na rynku finansowym”

Organizacje prywatne i niekomercyjne wdrażają szereg projektów edukacji finansowej, a ich zaangażowanie jest niezbędne dla zapewnienia, by edukacja ta dotarła do szerokiego kręgu społeczeństwa oraz do trudno dostępnych społeczności. Mogą także wносить zasoby finansowe, specjalistyczną i aktualną wiedzę na temat problemów finansowych, efektywną komunikację lub, poprzez interakcję z klientami, mogą wykorzystać sytuacje, w których ludzie potrzebują porad (*teachable moments*), do skutecznego prowadzenia edukacji finansowej.

Ich zaangażowanie w edukację finansową powinno jednak być traktowane ostrożnie, aby uniknąć potencjalnych problemów, takich jak prowadzenie edukacji finansowej w ramach działalności gospodarczej albo spowodowanie potencjalnego konfliktu interesów. Dlatego OECD wydała wytyczne dotyczące sposobów zaangażowania interesariuszy prywatnych i niekomercyjnych w edukację finansową (wytyczne OECD 2014). W krajach, w których nie ma skoordynowanego podejścia do edukacji finansowej na poziomie krajowym, tak jak w Polsce, może być wskazane, aby zaangażowanie interesariuszy prywatnych w inicjatywy edukacji finansowej było realizowane poprzez odpowiednie krajowe stowarzyszenia branżowe lub organy samoregulacyjne. Interesariusze prywatni i niekomercyjni mogą też opracować szczególne kodeksy postępowania lub wytyczne, których będą przestrzegać, podające zakres, sposoby i kryteria ich zaangażowania w działania w zakresie edukacji finansowej.

Aby lepiej zrozumieć sposoby zaangażowania interesariuszy prywatnych i niekomercyjnych w edukację finansową w Polsce, w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym zamieszczono pytanie, czy prywatni i niekomercyjni interesariusze stosują jakiegokolwiek zasady lub kodeksy postępowania podczas prowadzenia działań w obszarze edukacji finansowej.

Osiemnaście z 27 organizacji społeczeństwa obywatelskiego stosuje zasady lub kodeksy postępowania dotyczące prowadzenia działań w obszarze edukacji finansowej (a osiem nie), zaś na pytanie to odpowiedziało twierdząco pięć z 13 organizacji sektora prywatnego (a osiem odpowiedziało, że nie).

Bardziej szczegółowa analiza odpowiedzi pokazuje, że:

- Organizacje sektora prywatnego, które prowadzą edukację finansową, wskazują, że materiały używane w ich projektach są oparte na międzynarodowych najlepszych praktykach lub na krajowym programie nauczania, jednak w praktyce nie stosują innych wytycznych podczas wdrażania działań w zakresie edukacji finansowej.
- Stowarzyszenia branżowe (takie jak Polska Izba Ubezpieczeń lub CFA Society Poland (CFA Institute, 2014^[142])) stosują branżowe kodeksy etyczne i zasady proceduralne, które regulują zachowania członków odpowiednich stowarzyszeń.
- Podobnie organizacje społeczeństwa obywatelskiego wskazują, że ich projekty są oparte na krajowych wytycznych i zasadach dla programów nauczania w szkołach i mają w zamierzeniu być inkluzywne, praktyczne i możliwe do zastosowania przez młodzież w codziennym życiu. Podczas wdrażania działań edukacyjnych w dziedzinie finansów niektóre organizacje społeczeństwa obywatelskiego kierują się kluczowymi kryteriami, takimi jak: obiektywizm i wiarygodność używanych materiałów, unikanie działań marketingowych lub komercyjnych, uczciwość, bezstronność i odpowiedni rozkład przekazywanych informacji w czasie. Podobne kryteria mogłyby być stosowane przez interesariuszy z sektora prywatnego zaangażowanych w świadczenie usług edukacji finansowej.
- Kilka organizacji społeczeństwa obywatelskiego wskazało, że opracowały Kodeks etyczny dla trenerów edukacji ekonomiczno-finansowej, aby wprowadzić najlepsze praktyki pracy trenerów i zabezpieczyć interesy uczestników szkoleń poprzez unikanie promocji marek lub konkretnych produktów finansowych (zob. Ramka 3.3 poniżej).

Ramka 3.3. Kodeks etyczny dla edukatorów ekonomiczno-finansowych

Partnerstwo dla Edukacji Finansowej (PREF) to nieformalna grupa organizacji prowadzących działania w obszarze edukacji finansowej. Członkami PREF są: Fundacja Innowacja i Wiedza, Microfinance Centre, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego oraz Fundacja Wspomagania Wsi. Misją PREF jest stworzenie platformy do koordynacji i współpracy pomiędzy podmiotami sektora pozarządowego w celu oferowania wysokiej jakości edukacji finansowej wszystkim grupom społecznym, dostosowanej do ich potrzeb. Partnerstwo opracowało nieoficjalny Kodeks etyczny dla osób prowadzących szkolenia ekonomiczno-finansowe. Kilka organizacji pozarządowych wskazuje, że przestrzegają takiego kodeksu etycznego.

Kodeks przewiduje, że wszyscy edukatorzy finansowi powinni stosować się do ogólnych standardów profesjonalizmu w pracy oraz powinni posiadać kompetencje i umiejętności niezbędne do przekazania nauczanego przez nich materiału. W szczególności wiąże się to z posiadaniem doświadczenia w prowadzeniu warsztatów i szkoleń oraz innych form pracy edukacyjnej, znajomością odpowiednich metod szkoleniowych oraz zaangażowaniem w ciągłe uczenie się i doskonalenie własnych umiejętności trenerskich.

Przekazując treści w ramach edukacji finansowej trenerzy, powinni przestrzegać następujących zasad: partnerstwo i zaangażowanie obu stron (trenera i uczestnika szkoleń); poufność; poszanowanie sytuacji życiowej, poglądów i godności klientów; bezstronność; uczciwość i przejrzystość, z zakazem łączenia edukacji z promocją konkretnych produktów lub instytucji finansowych; odpowiedzialność.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny, (Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej, b.d.[143]); (Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej, 2017^[144])

3.2.3. Dotychczasowe formy współpracy

Z odpowiedzi udzielonych na pytania kwestionariusza wynika, że jest prowadzona bieżąca współpraca w obszarze edukacji finansowej w Polsce (74 odpowiedzi). Może to być współpraca formalna (57 odpowiedzi) lub nieoficjalna (15 odpowiedzi). Chociaż większość respondentów wskazało, że tego rodzaju współpraca jest formalna, zaznaczyli też, że zawarcie umowy nie jest warunkiem współpracy, która może również być nieformalna. Niektóre przykłady najczęstszych form współpracy przedstawiono w Tabeli 3.2 poniżej.

Tabela 3.3. Formy współpracy pomiędzy różnymi rodzajami podmiotów świadczących usługi edukacji finansowej w Polsce

Rodzaje współpracy	Przykłady
Współpraca pomiędzy organami administracji państwowej na poziomie krajowym lub lokalnym	<ul style="list-style-type: none"> Rada Edukacji Finansowej została utworzona w celu wzmocnienia nadzoru nad inwestorami na rynku finansowym oraz ich ochrony. W skład Rady wchodzi przedstawiciele Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Edukacji i Nauki, Narodowego Banku Polskiego, Komisji Nadzoru Finansowego, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Rzecznika Finansowego, Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, Polskiego Funduszu Rozwoju oraz Krajowego Depozytu Papierów Wartościowych.
Współpraca instytucji administracji publicznej ze stowarzyszeniami branżowymi lub organizacjami społeczeństwa obywatelskiego	<ul style="list-style-type: none"> Ministerstwo Finansów koordynuje zespół roboczy ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego w ramach Rady Rozwoju Rynku Finansowego (organ doradczy przy Ministrze). W skład zespołu wchodzi przedstawiciele instytucji administracji centralnej, jak również instytucje i podmioty działające na polskim rynku finansowym, w tym stowarzyszenia branżowe (35 instytucji). Celem Zespołu Roboczego jest opracowanie rozwiązań, które przyczynią się do wzrostu świadomości w obszarze rynku finansowego

Rodzaje współpracy	Przykłady
	<p>oraz budowania zaufania konsumentów do rynku finansowego w Polsce.</p> <ul style="list-style-type: none"> • BFG wspiera finansowo wybrane inicjatywy edukacyjne organizowane przez uczelnie, społeczności studenckie, fundacje lub innego rodzaju organizacje pozarządowe. Przykładami partnerów są Warszawski Instytut Bankowości, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW). • Narodowy Bank Polski dofinansowuje projekty edukacyjne wielu różnych podmiotów (publicznych, niekomercyjnych, prywatnych). Na przykład, od 2012 roku, Narodowy Bank Polski współfinansował wdrożenie projektu „ABC przedsiębiorczości. Edukacja finansowa dla mieszkańców wsi i małych miast” prowadzonego przez Fundację Wspomagania Wsi. • Fundacja GPW współpracuje z takimi podmiotami jak Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Narodowy Instytut Wolności, UOKiK, BFG, UKNF i KDPW SA. • Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW SA) wspiera finansowo kilka projektów edukacyjnych, w tym projekty z wybranymi fundacjami (Fundacja GPW, Fundacja im. Lesława A. Pagi). • Współpraca pomiędzy lokalnymi organami administracji państwowej i różnymi fundacjami (takimi jak Fundacja Nauka dla Środowiska). • Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości współpracuje z Ministerstwem Rozwoju i Technologii, Kancelarią Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (honorowy patronat Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej nad programem Dnia Przedsiębiorczości), Ministerstwem Edukacji i Nauki, Narodowym Bankiem Polskim, Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów.
Współpraca pomiędzy różnymi interesariuszami społeczeństwa obywatelskiego	<ul style="list-style-type: none"> • Fundacja im. Lesława A. Pagi współpracuje z Fundacją GPW, Fundacją Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości, Fundacją Santander Bank Polska SA, Fundacją Polska Przedsiębiorcza. • Fundacja GPW współpracuje z innymi fundacjami, takimi jak Warszawski Instytut Bankowości, Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej i Fundacją im. Lesława A. Pagi. • Federacja Konsumentów współpracuje z podmiotami publicznymi, prywatnymi i niekomercyjnymi w obszarze edukacji finansowej dla konsumentów: Rzecznikiem Finansowym, UKNF, Urzędem Komunikacji Elektronicznej (UKE) oraz UOKiK. Federacja współpracuje też z uniwersytetami trzeciego wieku i organizacjami przedsiębiorców, takimi jak Związek Banków Polskich, Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego (FRRF) i Związek Przedsiębiorstw Finansowych.
Współpraca organizacji społeczeństwa obywatelskiego z sektorem prywatnym	<ul style="list-style-type: none"> • Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej współpracuje ze spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi, Polską Izbą Ubezpieczeń, Biurem Informacji Kredytowej S.A., Saltus Ubezpieczenia.
Współpraca uczelni z interesariuszami publicznymi, prywatnymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego	<ul style="list-style-type: none"> • Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej współpracuje z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie, Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, Uniwersytetem Warszawskim, Uniwersytetem Szczecińskim. • Narodowy Bank Polski współpracuje z uczelniami w ramach programu edukacji ekonomicznej oraz ze szkołami podstawowymi i ponadpodstawowymi w całym kraju w ramach programu „Złote Szkoły NBP”. • Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie współpracuje z Ministerstwem Finansów, Narodowym Bankiem Polskim, Fundacją Warszawski Instytut Bankowości, Urzędem Komisji Nadzoru Finansowego, Stowarzyszeniem Krzewienia Edukacji Finansowej. • Fundacja GPW współpracuje z kilkoma uczelniami w Polsce w ramach programu Szkoła Giełdowa, skierowanego do potencjalnych inwestorów indywidualnych. Wykłady i warsztaty w ramach programu są prowadzone przez nauczycieli akademickich i naukowców reprezentujących m. in.: Szkołę Główną Handlową, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Szczeciński.
Szeroka współpraca w zakresie inicjatyw międzynarodowych	<ul style="list-style-type: none"> • Instytucje administracji publicznej, stowarzyszenia branżowe i organizacje niekomercyjne współpracują w celu organizacji kampanii uświadamiających, takich jak Światowy Tydzień Pieniądza albo Światowy Tydzień Inwestora, które są połączone z działaniami międzynarodowymi.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Niniejszy punkt pokazuje, że istnieje szeroka grupa organizacji społeczeństwa obywatelskiego, uczelni i środowisk akademickich, które są zainteresowane świadczeniem usług edukacji finansowej dla różnych grup docelowych i są do pewnego stopnia aktywne w tym obszarze. Jednocześnie współpraca i

koordynacja pomiędzy nimi oraz z instytucjami administracji publicznej są zróżnicowane, a często rozdrobnione. Brakuje jasnego przeglądu, kto co robi i gdzie, które grupy docelowe są objęte działaniami, jakiego rodzaju edukacja finansowa jest realizowana i czy jest skuteczna. Prowadzi to do potencjalnych braków lub przypadków częściowego pokrywania się zakresów działań w zakresie edukacji finansowej, co podkreśla niniejszy raport, zwłaszcza w kwestii grup docelowych (punkt 3.3) oraz treści inicjatyw w zakresie edukacji finansowej (punkt 3.4).

Organizacje społeczeństwa obywatelskiego mogą odegrać bardzo ważną rolę, docierając do grup, do których trudno jest dotrzeć w sytuacjach, w których osoby te potrzebują doradztwa, oraz dostosowując działania w zakresie edukacji finansowej do grup docelowych, z którymi pracują. Również szkoły wyższe i środowiska akademickie mogą odegrać kluczową rolę w obszarze konceptualizacji oraz opracowywania zasobów edukacji finansowej, kształcenia trenerów oraz oceny skuteczności projektów. Współpraca dwustronna jest ważna, podobnie jak dokładny przegląd całego systemu, w którym realizowana jest edukacja finansowa w Polsce. Koordynacja pomiędzy różnymi interesariuszami zaangażowanymi w edukację finansową w kraju poprzez, przykładowo, krajową strategię edukacji finansowej mogłaby wspierać osiągnięcie tych celów. Ponadto szeroko zakrojona współpraca może usprawnić przekazywanie sobie wiedzy i uczenie się od siebie nawzajem, pozwalając podmiotom realizującym edukację finansową na poprawianie i doskonalenie projektów edukacji finansowej, aby osiągać rezultaty w sposób bardziej efektywny.

3.3. Inicjatywy w zakresie edukacji finansowej według grupy docelowej

Niemal połowa (49%) inicjatyw w zakresie edukacji finansowej zgłoszonych w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym jest skierowana do dzieci i młodzieży, tj. 47 inicjatyw, podczas gdy 32 inicjatywy (33%) są skierowane do całego społeczeństwa. Różnica pomiędzy inicjatywami skierowanymi do młodzieży a tymi skierowanymi do jakichkolwiek innych grup demograficznych jest znacząca – na przykład inicjatyw skierowanych do dorosłych osób pracujących jest mniej więcej o połowę mniej niż inicjatyw skierowanych do dzieci i młodzieży.

3.3.1. Edukacja finansowa dla młodzieży

Edukacja finansowa dla młodzieży w Polsce jest wdrażana przede wszystkim poprzez szkoły zgodnie z podstawą programową (zob. punkt poniżej). Mianowicie już od edukacji przedszkolnej, w szkole podstawowej i w szkołach ponadpodstawowych młodzi ludzie stykają się z zagadnieniami z zakresu edukacji finansowej, które stają się bardziej złożone, na wyższych etapach edukacyjnych (zob. Ramka 3.4). Jednocześnie w Polsce działa 47 projektów edukacji finansowej (zgłoszonych poprzez kwestionariusz inwentaryzacyjny) skierowanych do dzieci i młodzieży. 34 z nich są wdrażane w szkołach, 15 na uczelniach, a trzy w klubach dla wszystkich zainteresowanych. Tylko trzy organizacje społeczeństwa obywatelskiego i jeden podmiot sektora prywatnego oferują edukację finansową dzieciom i młodzieży poza szkołą (zob. punkt poniżej), podczas gdy pozostałe projekty ofertowane poza szkołą (22) są także dostępne w szkołach. Projekty edukacyjne często wspomagają realizację celów kształcenia i treści nauczania podstawy programowej w sposób skuteczny oraz atrakcyjny dla uczniów i studentów. Ponadto ze wszystkich projektów 40 inicjatyw ma zasięg krajowy, pięć jest wdrażanych na poziomie lokalnym lub regionalnym, a dwa mają także wymiar międzynarodowy. Większość projektów (39) została opracowana przez te same organizacje, które są zaangażowane w ich wdrożenie, dwa są zorganizowane na podstawie inicjatyw międzynarodowych (Światowy Tydzień Pieniądza i Światowy Tydzień Inwestora), a sześć opracowano w partnerstwie z innymi organizacjami.

Niniejszy punkt opisuje realizację edukacji finansowej dla dzieci i młodzieży, najpierw w środowisku szkolnym, a następnie w trybie pozalekcyjnym i pozaszkolnym.

Edukacja finansowa w edukacji szkolnej

Wprowadzanie edukacji finansowej do programów szkolnych może poprawić jakość, skuteczność i bezstronność edukacji finansowej, ponieważ może ona dotrzeć do wszystkich uczniów w danym środowisku, a także do tych, którzy mogą nie mieć możliwości uczenia się w rodzinie (OECD, 2020^[2]). W Polsce w związku z trwającą reformą systemu opracowano podstawy programowe, które wyznaczają nowe wymagania dla edukacji finansowej. Zgodnie z podstawą programową elementy edukacji finansowej są włączone do obowiązkowych obszarów wychowania oraz przedmiotów, począwszy od przedszkoli, następnie w szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych. Przedmioty zawierające treści nauczania z zakresu edukacji finansowej to: wiedza o społeczeństwie, matematyka, geografia, informatyka, podstawy przedsiębiorczości, języki obce i historia. Przedmiot podstawy przedsiębiorczości, który jest obowiązkowy dla uczniów szkół ponadpodstawowych od 2002 roku, zawiera szeroki zakres zagadnień z dziedziny finansów osobistych (OECD, 2019^[145]) (zob. Ramka 3.4 gdzie podano szczegóły podstawy programowej do tego przedmiotu). Włączenie kompetencji finansowych do jednego lub większej liczby przedmiotów obowiązkowych i w różnych latach nauki oznacza podejście praktyczne i skuteczne, ponieważ oferuje uczniom możliwości poznania wielu różnych pojęć oraz nabycia umiejętności, zapewniając jednocześnie, że treści są odpowiednie do wieku ucznia (OECD, 2019^[145]).

Oprócz zapisów i treści samej podstawy programowej istnieje szereg czynników, które mogą zadecydować o ostatecznej skuteczności praktycznego wdrożenia tych treści. Na przykład badania pokazały, że do ważnych elementów należą: długość nauczania (Kaiser i Menkhoff, 2020^[146]), jego rozplanowanie (Amagir i in., 2018^[147]) i realizacja (OECD, 2019^[145]). Doświadczenia międzynarodowe sugerują, że projektując projekty, należy uwzględnić wiek oraz rozwój kognitywny, społeczny i psychologiczny dzieci i młodzieży (Simonse, van der Werf i Wilmink, 2018^[148]); (Consumer Financial Protection Bureau, 2016^[149]). W Polsce podstawy programowe zaplanowano, mając na uwadze oczekiwane społecznie rezultaty nauki dla uczniów w różnym wieku.

Dowiedziano też, że nauczanie powinno trwać dostatecznie długo i mieć nadaną określoną strukturę, gdyż tak skonstruowane będzie skuteczniejsze niż bardzo krótkie projekty jednorazowe (Kaiser i Menkhoff, 2020^[146]). W Polsce przedmiot podstawy przedsiębiorczości jest nauczany przez rok w wymiarze dwóch godzin lub przez dwa lata w wymiarze jednej godziny tygodniowo w szkołach ponadpodstawowych, w zależności od rodzaju szkoły (szkoła branżowa I stopnia, liceum ogólnokształcące lub technikum). W podstawie programowej podstaw przedsiębiorczości wskazuje się, aby na realizację zagadnień z zakresu rynku finansowego przeznaczono około 13 godzin. W teorii tak rozłożony materiał, przy założeniu efektywnej realizacji, wydaje się odpowiedni, ponieważ badanie (Kaiser and Menkhoff, 2020^[146]) polegające na metaanalizie 37 badań eksperymentalnych lub quasi-eksperymentalnych programów nauczania edukacji finansowej w szkołach wykazało, że nauczanie przez około 20–40 godzin będzie zwykle mieć większy wpływ (z odchyleniem standardowym około 20–25%) w porównaniu z krótszym lub dłuższym kursem.

Jednakże w Polsce, tak jak w wielu innych krajach, realizacja wiąże się z różnymi wyzwaniem. Krajowe podstawy programowe definiują edukację finansową jako katalog zagadnień z tego obszaru, które są włączone do różnych przedmiotów (w tym podstaw przedsiębiorczości) w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Szkoły mają obowiązek realizacji wszystkich celów kształcenia i treści nauczania z zakresu edukacji finansowej. Podstawa programowa nie określa jednak ani nie podaje wytycznych, jakie metody nauczania i pomoce naukowe wykorzystać w realizacji nauczania edukacji finansowej. Zadaniem nauczyciela jest jednak zastosowanie najbardziej interesujących i motywujących uczniów sposobów realizacji wymagań podstawy programowej, czyli obowiązkowego zakresu wiadomości i umiejętności, które powinni opanować uczniowie na danym etapie edukacyjnym.

Mimo występowania w polskiej podstawie programowej nauczania elementów edukacji finansowej mniej niż 35% 15-letnich uczniów w Polsce deklaruje, że otrzymuje od swoich nauczycieli informacje związane z tematyką finansową (OECD, 2020^[2]). Może to sugerować, że – jak wspomniano wyżej – pomimo

uwzględnienia edukacji finansowej w podstawie programowej jej realizacja może być ograniczona. Podobne rezultaty wynikają z badania przeprowadzonego w 2018 r. na zlecenie Narodowego Banku Polskiego (Narodowy Bank Polski, 2018_[139]):

- Głównym źródłem wiedzy ekonomicznej dla uczniów klasy 6 szkoły podstawowej (wiek 11–12 lat) są rozmowy z rodziną (40%), podczas gdy lekcje w szkole (24%) i programy telewizyjne (21%) są wymieniane rzadziej.
- Uczniowie klasy 8 szkoły podstawowej (wiek 13–14 lat) twierdzą, że zdobywają wiedzę ekonomiczną na lekcjach w szkole (43%), z portali internetowych (37%) i w trakcie rozmów z rodziną (33%).
- Dla uczniów w przedostatniej klasie szkoły średniej (którzy teoretycznie uczą się podstaw przedsiębiorczości) głównym źródłem wiedzy ekonomicznej są lekcje w szkole (37%), rozmowy z rodziną (35%) i portale internetowe (27%).

Cele kształcenia i treści nauczania ustalone w podstawie programowej są rozwijane przez nauczyciela w programie nauczania. W programie nauczania nauczyciel opisuje, za pomocą jakich metod nauczania oraz jakich pomocy dydaktycznych, zrealizuje cele kształcenia i treści nauczania ustalone w podstawie programowej. Nauczyciel może rozszerzać zakres treści nauczania wyznaczony przez podstawę programową, uwzględniając możliwości i potrzeby edukacyjne uczniów, dla których przeznaczony jest program nauczania. Program nauczania jest zatwierdzany do użytku w szkole przez dyrektora. Ponadto w Polsce każda klasa jest pod opieką wychowawcy klasy (Kolanowska, 2021_[150]). Jest to nauczyciel wybrany przez dyrektora, w celu opiekowania się daną klasą, wspierania i wychowywania uczniów tej klasy. Wychowawcy mają ze swoją klasą jedną godzinę tygodniowo, podczas której mogą omawiać różne problemy. Mają obowiązek podejmowania z uczniami na tych lekcjach dyskusji dotyczących ogólnych problemów zdrowotnych, prawnych, finansowych, społecznych i ochrony środowiska. Regulacja ta wynika to z rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz. U. z 2020r. poz. 1008)⁴⁹. Tak więc tematy finansowe są omawiane z uczniami również na lekcjach wychowawczych. Doświadczenie innych krajów wskazuje, że nauczyciele mogą sami nie czuć się pewnie przy omawianiu osobistych problemów finansowych albo sami mogą mieć takie problemy, a zatem uczenie tych tematów w klasie może być dla nich trudne (OECD, 2019_[145]). Potwierdzenie tej tezy w odniesieniu do Polski wymagałoby dalszych badań. W badaniu z 2018 r. (Narodowy Bank Polski, 2018_[139]) nauczyciele wskazali, że skorzystaliby na łatwiejszym dostępie do szkoleń dotyczących zagadnień ekonomicznych i finansowych oraz do gotowych materiałów edukacyjnych.

Jednakże obecność elementów edukacji finansowej w obowiązkowym kształceniu na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym stanowi szansę dotarcia do szerokiego kręgu uczniów i tę podstawę należy wykorzystać poprzez motywowanie do skutecznej realizacji i udzielanie wsparcia nauczycielom. Poza tym jest to także szansa dla szkół i nauczycieli, aby nawiązać partnerskie relacje z interesariuszami zajmującymi się edukacją finansową, takimi jak publiczne instytucje finansowe lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego w celu uzyskania wsparcia w realizacji treści dydaktycznych o tematyce finansowej. W praktyce interesariusze zajmujący się edukacją finansową już opracowują materiały dla nauczycieli do używania w klasie (takie jak scenariusze lekcji, prezentacje, filmy dydaktyczne), organizują szkolenia dla nauczycieli oraz udzielają wsparcia poprzez uczestniczenie w lekcjach edukacji finansowej (zob. punkt poniżej).

Ramka 3.4. Edukacja finansowa w polskich szkołach: przegląd podstaw programowych

Od roku szkolnego 2017/2018 w systemie edukacji realizowana jest poważna reforma, która zostanie ukończona w roku 2022/2023. Ma ona na celu wzmocnienie kształcenia ogólnego jako fundamentu dalszego rozwoju osobistego uczniów, zwiększenie elastyczności systemu edukacji zawodowej, dzięki

czemu uczniowie szkół zawodowych będą mieli więcej możliwości kontynuacji nauki oraz odpowiedź na zmieniające się potrzeby obecnego rynku pracy.

System edukacyjny obejmuje:

- 8-letnie szkoły podstawowe (dla dzieci w wieku 6/7–14 lat),
- 4-letnie licea ogólnokształcące,
- 5-letnie technika,
- 3-letnie szkoły branżowe I stopnia,
- 2-letnie szkoły branżowe II stopnia.

W związku z reformą systemu opracowano nowe podstawy programowe, które wyznaczają nowe wymogi dla edukacji finansowej.

Edukacja finansowa w edukacji przedszkolnej

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego wskazuje, że dziecko powinno rozpoznawać monety i banknoty, umieć je porządkować oraz rozumieć, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym. W rozdziale IV dotyczącym poznawczego obszaru rozwoju dziecka mówi: „dziecko rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominałach, porządkuje je, rozumie, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym”.

Edukacja finansowa w szkołach podstawowych

W szkole podstawowej zagadnienia z zakresu edukacji finansowej są zawarte głównie w podstawie programowej matematyki (działania matematyczne na przykładzie transakcji finansowych i zarządzania finansami osobistymi) oraz wiedzy o społeczeństwie (budżet domowy, budżet samorządu lokalnego). Inne przedmioty również obejmują elementy edukacji finansowej, na przykład informatyka, historia (np. historia pieniądza, bankowości) lub język polski (np. język umów). Treść podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie dla szkoły podstawowej treści dotyczące zagadnień finansowych zawarte są w dwóch rozdziałach:

- Rozdział II dotyczący rodziny mówi, że uczeń „(3) wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów (z działalności zarobkowej: pracy, działalności gospodarczej, umów cywilnoprawnych oraz ze świadczeń społecznych – w powiązaniu z rodzajami ubezpieczeń społecznych); oraz (4) wymienia kategorie wydatków gospodarstwa domowego; planuje jego budżet.
- Rozdział VI dotyczący społeczności lokalnej wskazuje, że uczeń: „(1) wymienia zadania samorządu gminnego; przedstawia główne źródła przychodów i kierunki wydatków w budżecie gminy”.

(Kilar and Rachwał, 2019^[151]) zauważają, że liczba celów nauczania dotyczących umiejętności i kształtowania postaw uczniów związanych ze sprawami pieniężnymi zwiększyła się znacząco w porównaniu z poprzednią podstawą programową.

Edukacja finansowa w szkołach ponadpodstawowych

Większość elementów dotyczących finansów osobistych w polskich szkołach jest zawarta w podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych. W szkołach tych młodzież uczy się o finansach głównie w ramach przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Jednakże elementy edukacji finansowej zawarte są także w wiedzy o społeczeństwie (finansowanie funkcjonowania samorządu lokalnego, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne, obowiązkowe i dobrowolne ubezpieczenia zdrowotne); matematyce (różne obliczenia dotyczące finansów); historii (historia gospodarcza); informatyce (ryzyka związane z używaniem Internetu, np. dokonywaniem zakupów online i transakcji za pośrednictwem

bankowości internetowej); geografii (procesy społeczno-ekonomiczne, w tym zagadnienia makroekonomiczne). Głównie jednak zagadnienia z zakresu edukacji finansowej są uwzględnione w podstawie programowej przedmiotu podstawy przedsiębiorczości.

Przedmiot podstawy przedsiębiorczości został zaktualizowany w ramach reformy oświatowej (2018), wprowadzając m. in. zmiany, które znacząco rozszerzają zakres zagadnień finansowych. Podstawa programowa przedmiotu podstawy przedsiębiorczości określa kompetencje, które uczniowie powinni nabyć, obejmujące wiedzę, umiejętności, postawy i zachowania. Podstawa programowa przedmiotu podstawy przedsiębiorczości jest podzielona na cztery obszary: Gospodarka rynkowa, Rynek finansowy, Rynek pracy i Przedsiębiorstwo. W szczególności część II Rynek finansowy dotyczy zagadnień związanych z edukacją finansową, które pozwalają uczniom stać się świadomymi konsumentami na rynku finansowym.

Dział II podstawy programowej podstaw przedsiębiorczości obejmuje tematy związane z funkcją pieniądza i jego obiegiem w gospodarce, najważniejszymi instytucjami rynku finansowego oraz rolą banku centralnego i jego polityką pieniężną. Ponadto uczniowie uczą się o różnych sposobach inwestowania oraz nabywają umiejętności korzystania z usług banków komercyjnych i spółdzielczych. Kładzie się nacisk na umiejętność czytania i zawierania umów bankowych i ubezpieczeniowych, jak również na kwestie ochrony klientów usług finansowych. Uczniowie uczą się między innymi, jak pisać reklamacje do instytucji finansowych i jak dbać o swoje prawa, gdy jest się stroną umowy finansowej. Kształtowane są też postawy etyczne uczniów dotyczące „świata” finansów.

Zagadnienia finansowe są także zawarte w innych częściach podstawy programowej. Na przykład w części Rynek pracy uczniowie uczą się o systemach płac i nabywają umiejętności związane z zatrudnieniem, w tym negocjowanie wynagrodzenia. W ramach części Przedsiębiorstwo uczniowie dowiadują się o źródłach finansowania działalności gospodarczej, w tym jak zdobyć środki do rozpoczęcia własnej działalności i obliczania wyniku finansowego spółki.

Autorzy podstawy programowej podkreślają, że szczególnie ważne jest aby uczeń na realnych przykładach poznawał i dokonywał oceny produktów finansowych oraz podejmował dojrzałe decyzje, rozumiejąc ich konsekwencje. Dla młodzieży, tak jak dla innych grup docelowych, ważne jest stworzenie szans do wprowadzenia w życie nabytej wiedzy, tak aby informacje teoretyczne mogły się przerodzić w zachowania i ostatecznie utrwalić.

Wyciąg z aktualnej podstawy programowej podstaw przedsiębiorczości dla szkół ponadpodstawowych dotyczący edukacji finansowej:

17. I. **Gospodarka rynkowa:** przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, gospodarka nakazowo-rozdzielcza (centralnie planowana) i rynkowa, rodzaje rynków, podmioty gospodarki rynkowej, struktury rynkowe, mechanizm rynkowy, fazy cyklu koniunkturalnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku. Uczeń:

- 9) charakteryzuje organizacje i instytucje prokonsumenckie, w tym rzecznika konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz wyjaśnia zakres ich działania na podstawie materiałów źródłowych;
- 10) posługując się prawami przysługującymi konsumentom, określa drogę ich egzekwowania, w tym zasady składania reklamacji oraz dostrzega możliwość skorzystania z pozasądowych metod rozwiązywania sporów konsumenckich.

II. **Rynek finansowy:** pieniądz i jego obieg, instytucje rynku finansowego, formy inwestowania, bank centralny i polityka pieniężna, bankowość komercyjna i spółdzielcza, podatki, ubezpieczenia, umowy bankowe i ubezpieczeniowe, ochrona klienta usług finansowych, etyka w finansach. Uczeń:

- 1) omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce;

- 2) charakteryzuje instytucje rynku finansowego w Polsce (Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Bankowy Fundusz Gwarancyjny, banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, zakłady ubezpieczeń, podmioty świadczące usługi płatnicze) oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej, przedsiębiorstw i życiu człowieka;
- 3) rozróżnia formy oszczędzania i inwestowania, ocenia je z punktu widzenia ryzyka i przewidywanych zysków oraz przeprowadza symulowaną inwestycję w wybraną formę;
- 4) charakteryzuje rodzaje papierów wartościowych oraz objaśnia mechanizm inwestowania na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
- 5) dyskutuje nad wyborem rodzaju funduszu inwestycyjnego, uwzględniając potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat;
- 6) dostrzega konieczność wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę;
- 7) identyfikuje najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego, charakteryzuje instrumenty polityki pieniężnej oraz omawia rolę Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych;
- 8) analizuje oferty usług banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych, kart płatniczych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek oraz oferty pozabankowych instytucji pożyczkowych, uwzględniając realną stopę procentową, a także dostrzega zagrożenia i rozumie zasady bezpieczeństwa przy korzystaniu z bankowości elektronicznej;
- 9) identyfikuje rodzaje podatków według różnych kryteriów oraz wyjaśnia ich wpływ na gospodarkę kraju, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe;
- 10) wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych;
- 11) formułuje argumenty za i przeciw stosowaniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego;
- 12) charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zakresów ochrony oraz sum ubezpieczeń do wysokości składki;
- 13) krytycznie analizuje przykładową umowę kredytu lub pożyczki;
- 14) analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia na życie lub ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków, identyfikując wyłączenia w treści umów ubezpieczeniowych i przedstawiając ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń;
- 15) formułuje reklamację do instytucji rynku finansowego i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego;
- 16) jest świadomy, że należy korzystać z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych;
- 17) ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym.

III. Rynek pracy: mierniki i wskaźniki, popyt i podaż na rynku pracy, kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, formy zatrudnienia, systemy płac, prawa i obowiązki pracownika i

pracodawcy, bhp i organizacja pracy, Państwowa Inspekcja Pracy, związki zawodowe, etyka w pracy. Uczeń:

- 9) charakteryzuje różne systemy płac, rodzaje i formy wynagrodzeń oraz identyfikuje koszty płacy i oblicza wynagrodzenie netto;

IV. **Przedsiębiorstwo:** klasyfikacje przedsiębiorstw, biznesplan, otoczenie przedsiębiorstwa, formy organizacyjno-prawne, procedury rejestracji i likwidacji, źródła finansowania działalności, analiza rynku, zarządzanie przedsiębiorstwem, praca zespołowa, marketing, wynik finansowy, formy opodatkowania, księgowość, negocjacje, etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Uczeń:

- 8) znajduje możliwości finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia (w tym ze środków instytucji finansowych, urzędów pracy, funduszy unijnych i venture capital, „aniołów biznesu”) oraz określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym startupów;

Od roku szkolnego 2023/2024 planowane jest wprowadzenie w szkołach ponadpodstawowych nowego przedmiotu nazwanego biznes i zarządzanie, mającego na celu wyposażenie uczniów w kompetencje niezbędne do efektywnego funkcjonowania w świecie finansów i zarządzania oraz do podejmowania odpowiedzialnych decyzji finansowych. Przedmiot ten będzie rozwijał treści przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Nowy przedmiot biznes i zarządzanie będzie wpisany na listę przedmiotów możliwych do wybrania na egzaminie maturalnym w zakresie rozszerzonym (od 2027 roku). Uczniowie będą mieć prawo do wyboru tego nowego przedmiotu zgodnie ze swoimi zainteresowaniami.

Przypis: Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie dla szkoły podstawowej według rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r. poz. 356).

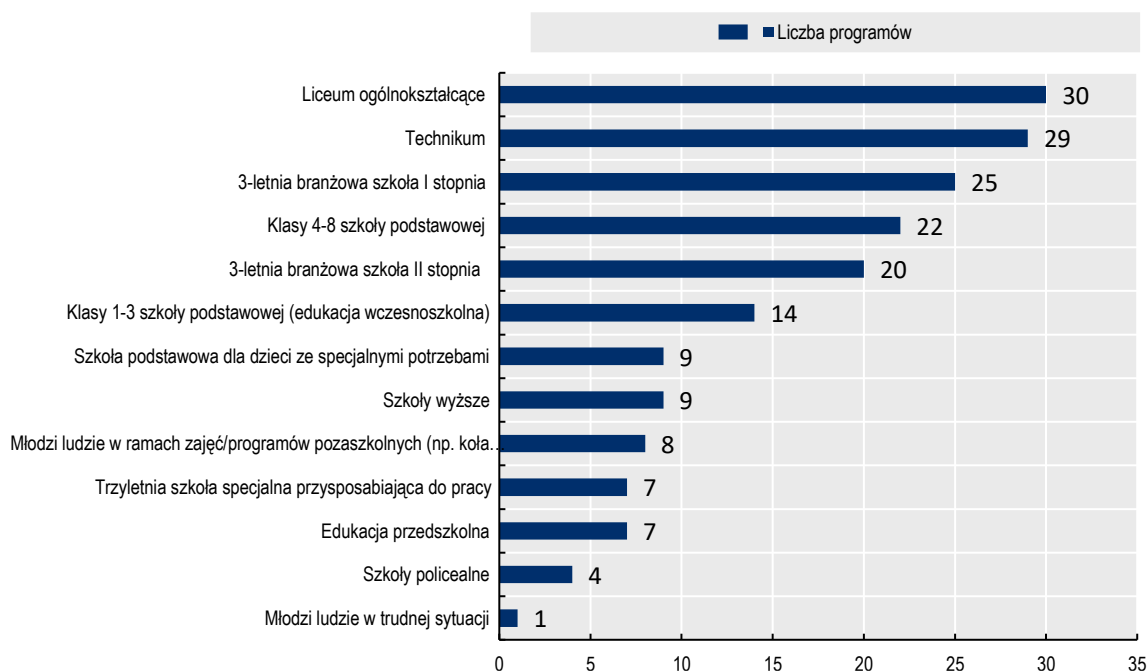
Podstawa programowa przedmiotu podstawy przedsiębiorczości została zatwierdzona rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego w liceach ogólnokształcących, technikach i branżowych szkołach II stopnia (Dz. U. z 2018 r. poz. 467 z późn. zm.).

Źródło: (Kilar i Rachwał, 2019₍₁₅₂₎); (Kilar i Rachwał, 2019₍₁₅₃₎); (Kilar i Rachwał, 2019₍₁₅₁₎)

Zaangażowanie organizacji publicznych, prywatnych i niekomercyjnych w realizację edukacji finansowej w szkołach

Dane zebrane dzięki kwestionariuszowi inwentaryzacyjnemu wskazują, że w polskich szkołach realizuje się 34 różne projekty edukacji finansowej, z których 27 ma zasięg ogólnopolski. Wiele projektów jest skierowanych do młodzieży szkół ponadpodstawowych (zob. Wykres 3.7), co jest zgodne ze strukturą programu nauczania w Polsce, w którym większość elementów edukacji finansowej jest zawarta w obowiązkowym przedmiocie podstawy przedsiębiorczości. Oprócz tego wiele projektów edukacji finansowej jest także wdrażanych w przedszkolach i szkołach podstawowych.

Wykres 3.7. Liczba projektów kierowanych do różnych grup wiekowych dzieci i młodzieży

Przypis: Kategoria „młodzieży w trudnej sytuacji” obejmuje młode osoby, które porzuciły szkołę, bezrobotną młodzież itp.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Projekty te są wdrażane ze wsparciem 25 różnych podmiotów. Większość z nich to instytucje publiczne, organizacje społeczeństwa obywatelskiego i uczelnie, lecz również kilka podmiotów prywatnych, jak podano poniżej:

- Instytucje publiczne: Rzecznik Finansowy; Ośrodek Rozwoju Edukacji; Ministerstwo Rozwoju i Technologii; Ministerstwo Finansów; Narodowy Bank Polski; Zakład Ubezpieczeń Społecznych; Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów; Komisja Nadzoru Finansowego
- Organizacje pozarządowe i uczelnie: Stowarzyszenie Aquila; Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej; Fundacja BGK im. J. K. Steczkowskiego; CFA Society Poland; Czepczyński Family Foundation; Fundacja Nauka dla Środowiska; Politechnika Koszalińska; Stowarzyszenie L4G; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; Fundacja Warszawski Instytut Bankowości; Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Fundacja GPW; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego; Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości
- Sektor prywatny: Biuro Informacji Kredytowej; Santander Bank Polska S.A.

Wdrażanie projektów edukacji finansowej w polskich szkołach przez tak dużą grupę podmiotów jest możliwe dzięki umowom o współpracy podpisanym ze szkołami wdrażającymi projekty. Szkoły i dyrektorzy szkół w Polsce mają duży poziom autonomii, co wyjaśnia współpracę różnorodnych interesariuszy ze szkołami. Dyrektor szkoły działa w porozumieniu z radą pedagogiczną i radą rodziców. Ministerstwo Edukacji i Nauki nie koordynuje współpracy szkół z podmiotami zewnętrznymi, co oznacza, że wybór instytucji, tematów i zakresu współpracy jest dokonywany autonomicznie na poziomie szkoły. Chociaż jest to zasadniczo zaletą, może powodować nierówności, gdy współpraca i skuteczna realizacja edukacji finansowej w szkołach zależą od motywacji, otwartości i wagi, jaką nadają nauczyciele i dyrektorzy edukacji finansowej.

Źródła używane do opracowania oraz treści projektów edukacji finansowej

Inicjatywy w zakresie edukacji finansowej realizowane w szkołach różnią się pod względem treści. Wiele z tych projektów wspiera realizację podstaw programowych polskich szkół. W zasadzie treść inicjatyw ma nadaną strukturę według obszaru treści lub podstawowych kompetencji oraz uwzględnia wiek osób z grupy docelowej. Inicjatywy wdrażane w celu wspierania lekcji podstaw przedsiębiorczości łączą w sobie elementy przedsiębiorczości oraz są zgodne z podstawą programową. Jednakże nie jest jasne, czy konkretne projekty zostały opracowane na podstawie krajowych ram kompetencji albo z nich wynikają. Wydaje się, że każdy podmiot opracował projekty na podstawie własnego doświadczenia, przeprowadzonych przez siebie badań, podstaw programowych uznanych za ważne przez samą organizację (jak na przykład Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej) lub na podstawie ukierunkowania i kompetencji organizacji tworzącej dany projekt (zob. Ramka 3.5). Do kilku wyjątków należą scenariusze lekcji opracowane przez Ministerstwo Finansów, projekt „Od grosika do złotówki” oraz program „Moje finanse” Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości, które są zgodne z zatwierdzoną podstawą programową przedmiotu podstawy przedsiębiorczości.

Ramka 3.5. Dane i źródła używane do opracowania projektów edukacji finansowej w Polsce

Projekty edukacji finansowej skierowane do dzieci i młodzieży są do pewnego stopnia zgodne z podstawami programowymi. Jednakże każda organizacja tworząca swój projekt korzystała z różnych danych i źródeł podczas jego tworzenia. Na przykład kilka organizacji opierało się na badaniu poziomów kompetencji finansowej i włączenia finansowego w kraju (np. projekt Politechniki Koszalińskiej wdrażany w ramach projektu „Uczelnie szkołom – o finansach z NBP”). Narodowy Bank Polski zleca realizację badań wiedzy ekonomicznej i kompetencji finansowych, w tym badanie poziomu świadomości finansowej i ekonomicznej dzieci i młodzieży⁵⁰ i korzysta z nich przy tworzeniu programów edukacyjnych.

Pozostałe źródła obejmują:

- Obserwacje behawioralne, które zostały wykorzystane przez Stowarzyszenie L4G przy opracowywaniu projektu „Kokosza, grosz do grosza!” czy Ministerstwo Finansów przy tworzeniu projektu „Finansoaktywni”. Przykładowo, materiały Ministerstwa Finansów zostały przygotowane w prosty, nieskomplikowany sposób; w celu budowania postaw propodatkowych wykorzystano normy społeczne, ucząc uczciwości podatkowej, uświadamiając uczniom konsekwencje ich działań, aby pomóc im w podejmowaniu dobrych decyzji np. poprzez uświadomienie konsekwencji unikania płacenia podatków.
- Badania innych materiałów i metod nauczania z zakresu edukacji finansowej, w tym analiza podstaw programowych dla szkół podstawowych i ponadpodstawowych.
- Badania ankietowe nauczycieli, rodziców i samej młodzieży, np. „Finansiaki” Santander Bank Polska S.A. lub wywiady pogłębione z uczniami i nauczycielami, np. inicjatywy „Dzień Ubezpieczeń – Światowy Tydzień Pieniędzy” Fundacji Warszawski Instytut Bankowości.

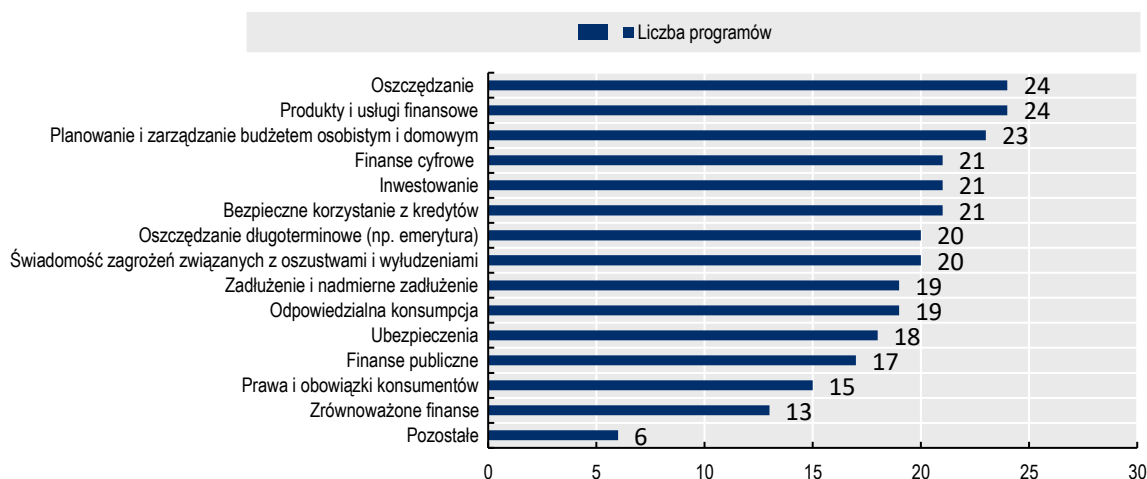
Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

W krajach, w których edukacja finansowa stanowi część programu nauczania w szkołach, treści dotyczące finansów osobistych mogą być przekazywane w ramach szerszej zakrojonych zagadnień z zakresu ekonomii, biznesu, przedsiębiorczości lub rozwoju kariery zawodowej. Specyfiką projektów edukacji finansowej realizowanych w polskich szkołach jest to, że wiele z nich charakteryzuje się ścisłym powiązaniem zagadnień z zakresu finansów osobistych z zagadnieniami obejmującymi szerszy kontekst

ekonomiczny, finansowy i społeczny życia jednostek (zob. także Ramka 3.1). Możemy wyróżnić kilka rodzajów projektów realizowanych w polskich szkołach:

- Szerokie projekty tematyczne obejmują pojęcia związane z wiedzą ekonomiczną, współczesną gospodarką, makroekonomią i mikroekonomią, rozumienie funkcjonowania systemu gospodarczego, roli obywateli w społeczeństwie i wnoszonego przez nich wkładu (na przykład w postaci podatków). Mają one na celu pobudzenie i rozwijanie zainteresowania młodzieży problematyką społeczno-gospodarczą oraz rozwojem Polski w kontekście Unii Europejskiej i gospodarki światowej, a także uświadomienie młodym ludziom, że obywatele mają nie tylko prawa, ale i obowiązki. Projekty te zawierają pewne ograniczone elementy finansów osobistych.
- Projekty rozwoju osobistego zawierające elementy finansów osobistych: niektóre skupiają się na kształtowaniu kluczowych kompetencji społecznych oraz wspieraniu krytycznego i niezależnego sposobu myślenia. W tym kontekście edukacja finansowa postrzegana jest jako element zwiększający pewność siebie, ale także jako ważny element podnoszenia wiedzy młodych ludzi na temat zasad solidarności społecznej.
- Wspieranie wyboru zawodu i umiejętności z zakresu przedsiębiorczości: często obejmują również edukację finansową dotyczącą finansów osobistych, a także są dostosowane do podstawy programowej przedmiotu podstawy przedsiębiorczości.
- Projekty koncentrowały się na kilku bardzo konkretnych kompetencjach związanych z edukacją finansową/zagadnieniach z zakresu finansów osobistych; przykładowo, EDU-Action stowarzyszenia CFA Poland czy Platforma grywalizacyjna „Score Hunter” skupiały się na kredytach i scoringu kredytowym, zaś scenariusze lekcji Rzecznika Finansowego czy projekt „Finansoaktywni” Ministerstwa Finansów dotyczyły kwestii związanych z podatkami i budżetem.

Wykres 3.8. Zagadnienia ujęte w projektach edukacji finansowej realizowanych w szkołach

Uwaga: N=34, kategoria „Inne” obejmuje przedsiębiorczość, ekologię i zdrowy styl życia, kredyty i ocenę kredytową, zabezpieczenie społeczne
Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Realizacja edukacji finansowej w szkołach: szkolenie nauczycieli i zasoby dydaktyczne

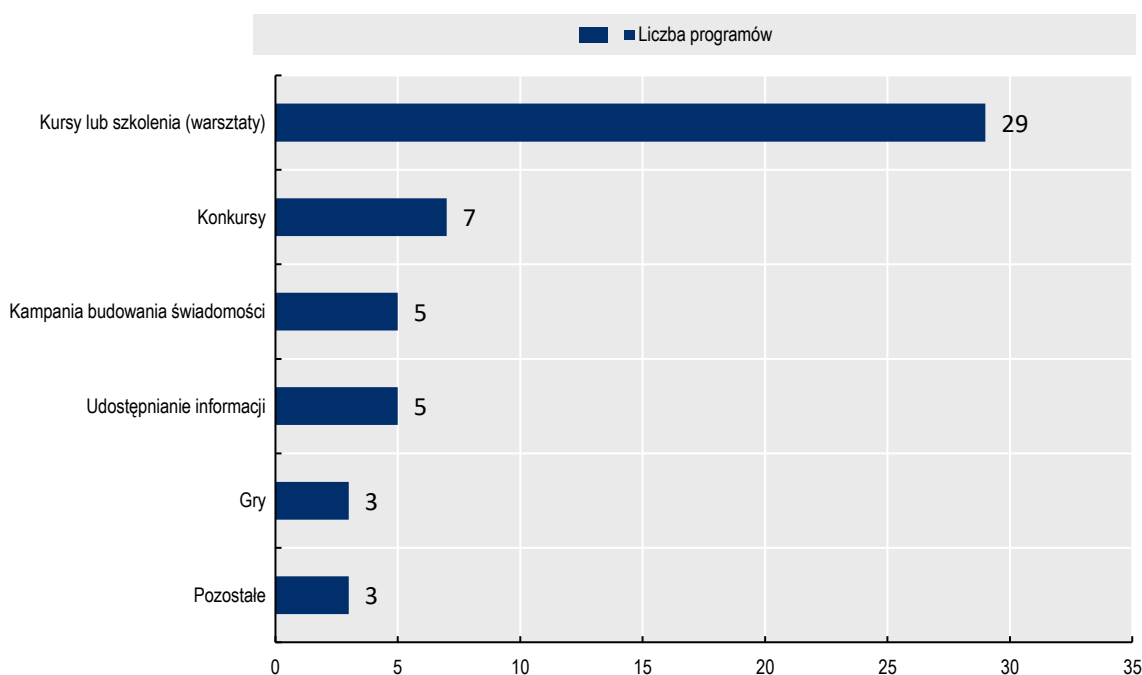
O ile program nauczania określa cele poszczególnych przedmiotów z punktu widzenia treści podstaw programowych i czasu przeznaczanego na każdy przedmiot, o tyle dla procesu zdobywania wiedzy przez uczniów ważne jest to, co i w jaki sposób jest im faktycznie przekazywane. Realizowane w polskich

szkołach inicjatywy z zakresu edukacji finansowej stanowią uzupełnienie podstawy programowej, która w ramach różnych przedmiotów zawiera elementy edukacji finansowej. Kwestie te omówiono w poprzednim punkcie. Większość inicjatyw podejmowanych w szkołach w Polsce ma formę instruktażu lub szkoleń (zob. Wykres 3.9), inne zaś obejmują kampanie informacyjne lub konkursy o tematyce finansowej lub ekonomicznej. Z kwestionariusza wynika, że ponad 70% inicjatyw z zakresu edukacji finansowej prowadzonych w szkołach realizowanych jest w formie szkoleń bezpośrednich, z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych lub w formie łączącej szkolenia bezpośrednie i narzędzia cyfrowe.

Formy bezpośrednie obejmują wykłady, szkolenia lub warsztaty prowadzone przez nauczycieli, ekspertów z sektora finansowego lub pracowników podmiotów z obszaru edukacji finansowej. Nauczyciele mogą również odwiedzać z uczniami siedziby różnych organizacji, w tym instytucji finansowych, organów regulacyjnych lub organizacji pozarządowych prowadzących edukację finansową. Formy cyfrowe obejmują szkolenia online w postaci webinarów lub moduły e-learningowe, materiały dydaktyczne lub aplikacje mobilne, do których nauczyciele i uczniowie mogą uzyskiwać dostęp online.

Wykres 3.9. Rodzaje działań w ramach projektów edukacji finansowej realizowanych w szkołach

Liczba projektów edukacji finansowej według rodzaju działania (możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi)

Uwaga: Możliwe wskazanie kilku odpowiedzi. Pozycja „pozostałe” obejmuje platformy internetowe/bazy danych.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Niezwykle ważną rolę w prowadzeniu edukacji finansowej w szkołach odgrywają nauczyciele. Dlatego też wspieranie nauczycieli poprzez odpowiednie szkolenia i materiały umożliwiające realizację programu nauczania ma kluczowe znaczenie dla jego skutecznej realizacji. Jest to szczególnie istotne, gdyż jak wynika ze wspomnianego powyżej badania przeprowadzonego przez NBP (Narodowy Bank Polski, 2018 r.^[139]), nauczyciele są zdania, że brak im odpowiedniego dostępu do szkoleń z zakresu ekonomii i finansów.

W Polsce podstawowe elementy wiedzy z dziedziny finansów są częścią programu nauczania nauczycieli przedmiotu podstawy przedsiębiorczości, zarówno na studiach magisterskich, jak i podyplomowych.

Nauczyciele mogą ponadto, w ramach ustawicznego rozwoju zawodowego, uczestniczyć w konkretnych szkoleniach z zakresu edukacji finansowej. Przykładowo, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (UKNF) realizuje projekt w ramach Centrum Edukacji Uczestników Rynku (CEDUR), którego celem jest szkolenie m.in. nauczycieli zainteresowanych zagadnieniami dotyczącymi rynku finansowego (w tym nauczycieli przedmiotu podstawy przedsiębiorczości i innych przedmiotów w szkołach ponadpodstawowych zawierających treści ekonomiczne) w celu wsparcia ich rozwoju zawodowego i nauczania pojęć finansowych w szkołach w Polsce. Również NBP opracował dla nauczycieli warsztaty z zakresu edukacji finansowej. Niektóre z nich prowadzono w Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira Skrzypka. Celem szkoleń NBP jest wsparcie doradców zawodowych i nauczycieli zainteresowanych edukacją ekonomiczną, w szczególności nauczycieli przedmiotu podstawy przedsiębiorczości, oraz dostarczenie im materiałów i narzędzi do innowacyjnego prowadzenia edukacji finansowej. Niektóre organizacje społeczeństwa obywatelskiego, takie jak Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej czy Fundacja Nauka dla Środowiska, również organizują szkolenia dla nauczycieli w celu zapewnienia wsparcia metodycznego, przygotowania nauczycieli do realizacji projektów ich organizacji oraz zapoznawania ich z metodami nauczania opartymi na aktywnym uczeniu się.

Fundacja GPW organizuje projekt edukacyjny pt. „Niebanalnie o giełdzie” www.wizytyszkolnegpw.pl/niebanalnie-o-gieldzie przeznaczony dla nauczycieli nauczających przedmiotów zawierających treści ekonomiczne. Jego głównym celem jest doskonalenie umiejętności nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W szkoleniach szczególną uwagę poświęcono wyjaśnieniu funkcjonowania rynku kapitałowego, przedstawieniu jego instrumentów oraz wskazaniu czynników psychologicznych wpływających na preferencje inwestycyjne i umiejętność oceny ryzyka w tym zakresie. Nauczyciele biorą udział w lokalnych szkoleniach, które obejmują zarówno wsparcie merytoryczne, jak i warsztaty metodyczne, w ogólnopolskich konferencjach oraz konkursach na najlepsze scenariusze lekcji. Nauczyciele otrzymują także wsparcie w postaci materiałów dydaktycznych, np. gry karcianej, której celem jest przekazywanie treści z zakresu prowadzenia własnej działalności gospodarczej i oceny własnej sytuacji finansowej, uwzględniania następstw podejmowanych decyzji oraz znaczenia oszczędzania i inwestowania środków finansowych.

Nauczyciele wysoko ocenili gotowe materiały edukacyjne, w tym multimedia, ćwiczenia interaktywne i gry edukacyjne, które mogą wykorzystywać w toku nauczania treści z zakresu edukacji finansowej (Narodowy Bank Polski, 2018 r.^[139]). Materiały takie jak podręczniki, scenariusze lekcji, gry, aplikacje czy inne narzędzia cyfrowe odgrywają istotną rolę z punktu widzenia wsparcia nauczycieli w przekazywaniu treści z zakresu edukacji finansowej. Zazwyczaj w celu realizacji programu nauczania danego przedmiotu wykorzystuje się podręczniki zatwierdzone przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, obejmujące całość programu. Nauczyciele otrzymują ponadto wsparcie ze strony różnych organizacji w formie zasobów dydaktycznych. Mają także możliwość zapraszania gości, którzy poprowadzą szkolenia z zakresu edukacji finansowej. W Polsce ponad połowa (23 z 34) zgłoszonych inicjatyw edukacji finansowej, które są realizowane w szkołach jest prowadzona przez ekspertów z instytucji organizującej lub z sektora finansowego, wspólnie z nauczycielami. Tylko cztery inicjatywy realizowane są bezpośrednio przez pracowników różnych organizacji czy ekspertów, natomiast w przypadku sześciu wdrażanie opiera się jedynie na pracy nauczycieli prowadzących lekcje edukacji finansowej w oparciu o dostarczone im materiały.

Nauczyciele w Polsce mają dostęp do szerokiej gamy zasobów opracowanych przez różne organizacje, takich jak scenariusze lekcji, poradniki dla nauczycieli, krótkie filmy edukacyjne czy kursy e-learningowe. Są one często udostępniane nauczycielom za pośrednictwem platform internetowych, a także w formie drukowanej. Przykładowo, w przypadku 22 spośród 34 inicjatyw edukacji finansowej w szkołach wspomagają materiały drukowane, takie jak broszury, ulotki, komiksy czy gry, natomiast 28 wykorzystuje narzędzia cyfrowe (np. gry cyfrowe lub aplikacje mobilne). Wiele badań wskazuje, że uczenie się poprzez doświadczenie i interaktywne doświadczenia edukacyjne to ważne elementy zapewniające pozytywne efekty projektów edukacji finansowej, szczególnie tych skierowanych do młodych ludzi (Amagir i in., 2018

r.^[147](Totenhagen i in., 2015 r.^[154]); (Drever i in., 2015 r.^[155]). Istnieje wiele przykładów gier (online lub offline), gier symulacyjnych, obozów kompetencji finansowych, do których dzieci i młodzież w Polsce mają dostęp i z których nauczyciele mogą korzystać podczas lekcji (zob. przykłady w Ramka 3.6 poniżej). Warto byłoby przeprowadzić ocenę tych projektów, aby wskazać te spośród nich, które najskuteczniej podnoszą poziom wiedzy finansowej młodych ludzi i poprawiają ich zachowania finansowe.

Ramka 3.6. Edukacyjne gry finansowe w polskich szkołach

Symulacja „Małe Miasto” Fundacji BGK

„Małe Miasto” polega na symulacji dorosłego życia w mieście stworzonym na potrzeby projektu. Projekt umożliwia symulację podejmowania decyzji finansowych. Przez pięć dni mali uczestnicy uczą się pracować, zarabiać, oszczędzać i wydawać pieniądze. W tym czasie biorą udział w warsztatach edukacyjnych u przedsiębiorców reprezentujących różne branże. Przedsiębiorcy mają za zadanie przeprowadzić zajęcia, w ramach których uczestnicy mogą w praktyce stosować zdobywaną wiedzę. Za wykonane czynności uczestnicy otrzymują wynagrodzenie w walucie „Małego Miasta”, którą mogą wydać od razu lub pomnożyć, odkładając na lokacie w „Banku”. Na terenie „Małego Miasta” funkcjonuje Małomiasteczkowy Urząd Skarbowy, do którego każdy uczestnik ma obowiązek codziennie wpłacać „podatek”. Podatki przeznaczone będą na zakup dóbr wspólnych lub inwestycje, które przyczynią się do poprawy przestrzeni publicznej „Małego Miasta”.

Projekt skierowany jest do dzieci w wieku 8-12 lat, uczących się w publicznych szkołach podstawowych zlokalizowanych w gminach o liczbie mieszkańców od 25 tys. do 100 tys. Ma on na celu zapoznanie uczestników z funkcjonowaniem gospodarki, obiegiem pieniądza, pojęciami oszczędzania i inwestowania oraz planowania budżetu. Ponadto dzieci mogą rozwijać zdolności samodzielnego podejmowania decyzji w przyjemny i praktyczny sposób, zgodnie z zasadą uczenia się przez działanie. Projekt wykorzystuje różnorodne narzędzia, takie jak materiały drukowane (ulotki, plakaty, strony projektu, itp.), szkolenia bezpośrednie, warsztaty w terenie oraz komunikację w mediach i na portalach społecznościowych.

Wirtualna gra giełdowa: „Szkolna Internetowa Gra Giełdowa” realizowana przez Giełdę Papierów Wartościowych (GPW) i Fundację GPW

Szkolna Internetowa Gra Giełdowa ma na celu uświadomienie i zainteresowanie uczniów zasadami działania rynków kapitałowych, giełdy, inwestowania i długoterminowego oszczędzania. Chodzi o to, by uczniowie zapoznali się ze specyfiką rynku kapitałowego, a także rozumieli ryzyko związane z inwestowaniem na giełdzie. Projekt może stanowić praktyczne uzupełnienie programu nauczania zajęć z przedsiębiorczości dla młodzieży w szkołach ponadpodstawowych. Inicjatywa ta funkcjonuje już od 20 lat.

Szkolna Internetowa Gra Giełdowa to gra symulacyjna, w której uczniowie poznają zasady inwestycji poprzez inwestowanie wirtualnych pieniędzy w akcje, jednostki funduszy ETF i kontrakty terminowe. Obejmuje ona także platformę internetową do samodzielnej nauki i weryfikacji wiedzy, dzięki której uczniowie mogą zdobywać wiedzę teoretyczną. Uczestnicy biorą udział w zajęciach teoretycznych, podczas których poznają instrumenty finansowe notowane na giełdzie (akcje, jednostki funduszy ETF, kontrakty terminowe), a następnie decydują, w jakie instrumenty będą inwestować. Treści na platformie podzielone są na obszary tematyczne obejmujące: bezpieczeństwo i ryzyko inwestycji; rynek kapitałowy; instrumenty finansowe; zasady inwestowania. Gra przebiega w zespołach. Każdemu zespołowi przypisuje się jeden rachunek inwestycyjny i określoną ilość wirtualnych środków. Uczestnicy w zespołach podejmują decyzje inwestycyjne dążąc do osiągnięcia jak najwyższej stopy zwrotu. Aplikacja Szkolnej Internetowej Gry Giełdowej dokładnie odzwierciedla funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych.

Program „Od grosika do złotówki” Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości

Program „Od grosika do złotówki” realizowany w Polsce od 2007 r. skierowany jest do uczniów klas drugich i trzecich szkoły podstawowej. Działania prowadzone w ramach programu pobudzają ciekawość uczniów w odniesieniu do pieniędzy i mają na celu wspieranie ich w nabywaniu praktycznych umiejętności gospodarowania pieniędzmi. Uczniowie podejmują zadania o różnym stopniu trudności,

które mają na celu stworzenie warunków do rozwoju samodzielności w zakresie decyzji finansowych, wzmocnienie wiary we własne możliwości oraz zachęcenie do osiągnięcia celów finansowych.

Program ma formę „podróży galaktycznej”, którą ułatwia przewodnik bezpiecznego podróżowania po świecie finansów, oszczędności i bezpieczeństwa. Okres realizacji projektu wynosi 10 miesięcy. W poszczególnych miesiącach uczniowie nabywają konkretne umiejętności związane z określonym tematem. Każdy uczeń otrzymuje bogaty zestaw materiałów, w tym „Dziennik podróży”, w którym dokumentuje własne dokonania w odniesieniu do konkretnego zadania. Nauczyciele otrzymują zestaw materiałów dydaktycznych (w formie drukowanej, jak i cyfrowej) oraz przewodnik zawierający szczegółowe scenariusze zajęć i materiały pomocnicze. W trakcie „podróży galaktycznej” nauczyciel realizuje zadania dydaktyczne, wspólnie z uczniami odwiedzając kilka planet.

W realizację programu zaangażowani są również rodzice, przy wsparciu materiałów dydaktycznych i dzięki zadaniom, które dzieci muszą wykonać w domu.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Olimpiady i konkursy o tematyce finansowej lub ekonomicznej są w polskich szkołach stosunkowo popularne. Wyniki kwestionariuszy wskazują, że obecnie istnieje co najmniej siedem projektów organizowanych w formie konkursów lub zawierających element rywalizacji. Są one w głównej mierze organizowane przez instytucje publiczne, takie jak Narodowy Bank Polski, Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne (podlegające Ministerstwu Edukacji i Nauki) oraz uczelnię (Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie). Zagadnienia związane z finansami osobistymi stanowią często jeden z elementów szerszej bazy wiedzy czy tematyki, której takie konkursy dotyczą. Do takich tematów można zaliczyć np. podstawy ekonomii, finanse, zarządzanie przedsiębiorstwem, przedsiębiorczość, tworzenie i prowadzenie miniprzedsiębiorstwa, budżet i podatki.

Olimpiady i konkursy to alternatywna metoda prowadzenia edukacji finansowej w szkołach w ramach zajęć pozalekcyjnych. Ich zaletą jest przekazywanie specjalistycznej wiedzy i umiejętności uczniom zainteresowanym tą tematyką (zob. przykłady w Ramka 3.7).

Ramka 3.7. Ogólnopolskie konkursy z dziedziny finansów organizowane przez Narodowy Bank Polski

Konkurs „Zanim wydam... O finansach w przedszkolach i szkołach”

Inicjatywa ma na celu zmotywowanie nauczycieli w przedszkolach, i szkołach podstawowych do prowadzenia edukacji finansowej wśród dzieci. Nauczyciele są zachęceni do opracowywania kreatywnych scenariuszy lekcji, a następnie do przeprowadzenia zajęć w oparciu o te materiały.

NBP udostępnia informacje o konkursie na swoich stronach internetowych i w mediach społecznościowych. Dodatkowo, aby dotrzeć do jak największej liczby nauczycieli, artykuły, informacje i banery dotyczące konkursu zamieszczane są na specjalistycznych portalach dla nauczycieli przedszkoli i szkół podstawowych. Konkurs po raz pierwszy zorganizowano w 2021 r.

Program Złote Szkoły NBP

Program Złote Szkoły NBP to konkurs międzyszkolny, w którym zespoły złożone z nauczycieli i uczniów klas siódmych i ósmych szkół podstawowych rywalizują w realizacji trzech konkretnych zadań wskazanych przez Narodowy Bank Polski. Zadania te mogą obejmować organizację lekcji edukacji finansowej, debat szkolnych i warsztatów dla uczniów. Każda szkoła uczestnicząca w konkursie musi w określonym terminie przedstawić całościowe sprawozdanie z prowadzonych działań za pośrednictwem specjalnej platformy. Szkoły, które uzyskają najlepsze wyniki, otrzymują tytuł „Złotej Szkoły NBP”.

Przy realizacji zadań uczestnicy mogą korzystać z materiałów dotyczących finansów osobistych opracowanych i udostępnionych przez NBP na stronie internetowej i specjalnej platformie. Konkurs, poprzez różne działania, które uczniowie muszą zorganizować, ma na celu podniesienie kompetencji uczniów w zakresie finansów i wiedzy ekonomicznej, a także kształtowanie kluczowych kompetencji społecznych młodych ludzi, takich jak praca zespołowa i kreatywne myślenie, poprzez nagradzanie innowacyjnych rozwiązań.

Program powiązany jest z platformą internetową, za pośrednictwem której nauczyciele mogą rejestrować szkoły i zespoły oraz przysyłać sprawozdania z ich osiągnięć. Ponadto zarejestrowani nauczyciele mogą korzystać z materiałów NBP dotyczących poszczególnych tematów odpowiedniej edycji programu. Zespoły mogą zapraszać ekspertów do udziału w dyskusjach związanych z tematem programu. Mogą to być, przykładowo, nauczyciele z innych szkół, uczelni lub innych instytucji naukowych. W ramach realizacji zadań szkoły nie mogą natomiast angażować przedstawicieli instytucji finansowych, w tym banków czy innych podmiotów finansowych. W roku szkolnym 2021/2022 konkurs zorganizowano pod hasłem „Bezpieczni w finansach osobistych”. Była to kontynuacja tematu finansów osobistych z pierwszej edycji programu (zorganizowanej w roku 2020/2021), w ramach której poruszano kwestie dotyczące oszczędzania, pożyczania i inwestowania. W ramach drugiej edycji szkoły przeprowadziły łącznie 2162 lekcje, 439 debat szkolnych i 1483 warsztaty. Aż 209 szkół dotarło do finału, by ubiegać się o tytuł „Złotej Szkoły NBP” i nagrody finansowe.

Konkurs dla uczelni pt. Uczelnie Szkołom – o finansach z NBP

NBP identyfikuje i dofinansowuje innowacyjne projekty edukacyjne, opracowane i realizowane przez uczelnie dla młodzieży (uczniów siódmych i ósmych klas szkół podstawowych oraz młodzieży ze szkół ponadpodstawowych) związane z zarządzaniem finansami osobistymi. Zajęcia z zakresu edukacji finansowej w szkołach prowadzone są z wykorzystaniem materiałów, takich jak scenariusze lekcji, gry edukacyjne czy prezentacje multimedialne. Co roku NBP określa obszary tematyczne, w ramach których uczelnie są zobowiązane do prowadzenia zajęć edukacyjnych realizowanych w ramach konkursu.

Przykładowo, projekt Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej (którego partnerem jest koszaliński oddział Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego), skierowany jest do uczniów szkół ponadpodstawowych i ma na celu podniesienie ich wiedzy z zakresu zarządzania finansami osobistymi, inwestycji, ubezpieczeń, funkcjonowania rynku finansowego i innych powiązanych tematów. Zajęcia prowadzone są przez pracowników naukowych Politechniki Koszalińskiej przy wsparciu merytorycznym członków Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Oddział w Koszalinie.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Edukacja finansowa dla młodzieży: projekty pozaszkolne

Spośród 97 inicjatyw zgłoszonych w ramach kwestionariusza, pewna liczba organizacji oferuje młodym ludziom edukację finansową w formie zajęć pozaszkolnych, natomiast pozostałe projekty są dostępne również w szkołach. Trzy organizacje społeczeństwa obywatelskiego i jedna instytucja sektora prywatnego oferowały projekty edukacji finansowej skierowane wyłącznie do młodych ludzi w warunkach pozaszkolnych. Dwie spośród tych inicjatyw przestały już jednak prowadzić działalność:

- Ogólnopolskie Forum Mediów Akademickich (OFMA) to platforma współpracy redakcji studenckich z całej Polski, której celem jest uświadomienie studentom Dziennikarstwa i Mediów znaczenia tematyki finansowej. Dzięki warsztatom i szkoleniom studenci mogą także podnosić poziom wiedzy na temat zarządzania finansami osobistymi.
- Wizyty edukacyjne na GPW w Warszawie: młodzież ze szkół ponadpodstawowych ma możliwość odwiedzenia siedziby Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, gdzie może uzyskać wiedzę o faktach i wydarzeniach giełdowych oraz dowiedzieć się, w jaki sposób dokonywane są inwestycje na rynku kapitałowym. Wizyta składa się z kilku części: zwiedzanie siedziby GPW, film edukacyjny, prezentacja i wypełnianie kart pracy oraz sesja pytań i odpowiedzi. Wizyty edukacyjne organizowane są przez Fundację Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie.
- Z kolei Fundacja Finanse i Ekonomia Dla Każdego (FEDK) prowadziła warsztaty m.in. dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, studentów oraz nauczycieli. Warsztaty te obejmowały tematy związane z unikaniem nadmiernego zadłużenia, zarządzaniem finansami osobistymi, oszczędzaniem i inwestowaniem, rynkiem pracy, pieniędzmi i bankowością, rynkiem kapitałowym, zakładaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej, rolą gospodarki rynkowej i państwa w gospodarce. Oferowano także szkolenia dla instruktorów. Inicjatywa ta nie jest obecnie prowadzona.
- Konkurs SKO pt. „Młodzi Mistrzowie Oszczędzania” to konkurs organizowany przez Krajowy Związek Banków Spółdzielczych (KZBS) w latach 2015-2019, mający na celu zachęcenie dzieci ze szkół podstawowych do regularnego oszczędzania. Miał on również na celu zwiększenie współpracy szkół z bankami spółdzielczymi. Co roku w organizowanym pod patronatem Ministerstwa Edukacji i Nauki konkursie uczestniczyło kilkaset szkół. Konkurs powiązany był z programem TalentowiSKO, realizowanym w szkołach przez banki spółdzielcze z Grupy BPS w formie zajęć pozalekcyjnych.

Ramka 3.8. Wsparcie rodziców w zakresie uczenia dzieci pojęć finansowych

#JasnoOFinansach – Santander Consumer Bank S.A.

Santander Consumer Bank opracował projekt #JasnoOFinansach, obejmujący materiały z zakresu kompetencji finansowych, takie jak strona internetowa, e-book, webinaria dostępne na YouTube oraz inne materiały cyfrowe. Rodzice stanowili jedną z kluczowych grup docelowych.

Projekt miał na celu udostępnianie rodzicom treści z zakresu edukacji finansowej, aby wesprzeć ich w rozmowach o sprawach finansowych z dziećmi. Materiały dla rodziców zawierały informacje ułatwiające udzielanie odpowiedzi na zadawane przez dzieci pytania dotyczące pieniędzy, np. skąd rodzice biorą pieniądze i co z nimi robią, co to znaczy mieć konto w banku, na czym polega różnica między potrzebami a pragnieniami, a także czym są instytucje finansowe.

Blogi poświęcone edukacji finansowej adresowane do rodziców

Warto przedstawić kilka przykładów blogów i newsletterów (np. EduFin Kids) oferujących zadania, karty pracy, przydatne linki i wyzwania dla rodziców i dzieci. Mają one na celu uświadomienie rodzicom, jak ważna jest edukacja finansowa ich dzieci, a także wsparcie rodziców w uczeniu ich pojęć finansowych.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Inicjatywy edukacji finansowej w szkołach wyższych

Niektóre uczelnie w Polsce oferują swoim studentom szkolenia lub kursy z zakresu edukacji finansowej, we współpracy z różnymi zainteresowanymi stronami. Często nie stanowią one elementu treści programowych, ale są prowadzone w formie zajęć dodatkowych lub dobrowolnych. Przykładowo kilka uczelni uczestniczy w programie edukacyjnym „Nowoczesne Zarządzanie Biznesem” zorganizowanym z inicjatywy Centrum Prawa Bankowego i Informacji oraz Biura Informacji Kredytowej (wśród uczelni uczestniczących są m.in. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu czy Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna). Program finansowany jest przy wsparciu instytucji rynku finansowego. Ekspertki z sektora finansowego prowadzą wykłady, warsztaty, szkolenia symulacyjne dla studentów. Sporadycznie uczestniczą także w szkoleniach dla wykładowców. Tematyka obejmuje szeroki zakres zagadnień z zakresu finansów osobistych, jak również finansów publicznych, ryzyka i zarządzania ryzykiem, systemu finansowego w Polsce, systemu ubezpieczeń społecznych i systemu emerytalnego.

Bardziej ograniczona liczba uczelni podjęła konkretne inicjatywy w zakresie edukacji finansowej we współpracy z innymi zainteresowanymi stronami lub we współpracy ze szkołami ponadpodstawowymi. Wybrane przykłady przedstawiono w Tabeli 3.4 poniżej.

Powstało także kilka ciekawych inicjatyw współpracy pomiędzy uczelniami i szkołami ponadpodstawowymi, które w pewnym stopniu obejmują również edukację finansową (zob. Ramka 3.9 poniżej).

Fundacja Innowacja i Wiedza realizuje projekt „Finansember”, skierowany do studentów różnych wydziałów i przedstawicieli organizacji studenckich. „Finansember” skupia się na zmianie mentalności młodych ludzi i postrzeganiu przez nich finansów osobistych jako kwestii dotyczącej wyłącznie studentów ekonomii. Poprzez udział w comiesięcznych wyzwaniach („Finansember”), obejmujących zadania do wykonania każdego dnia, studenci mogą poszerzać wiedzę na temat finansów osobistych i zyskać pewność siebie, by na początku dorosłego życia podejmować odpowiednie decyzje finansowe. Po ukończeniu zadania na dany dzień studenci mogą prezentować wyniki w mediach społecznościowych.

Tabela 3.4. Inicjatywy edukacji finansowej w szkołach wyższych

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego	Centrum Szkoleń i Praktyk Zawodowych prowadzi kursy i szkolenia z zakresu edukacji finansowej (np. warsztaty akademickie z ZUS, nowe technologie w bankowości mobilnej, zmiany w podatkach itp.). Kursy te mają zazwyczaj charakter jednorazowy, wynikają z zapotrzebowania i są realizowane we współpracy z podmiotami zewnętrznymi.
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	Realizuje roczny program wspólnie z Santander Universidades, we współpracy z Santander Bank i Związkiem Banków Polskich. Podejmowana tematyka obejmuje elementy finansów osobistych (zdrowie ekonomiczne, cyberbezpieczeństwo, zarządzanie ryzykiem finansowym). Kurs jest dostępny dla studentów wszystkich kierunków.
Politechnika Koszalińska, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Finansów	Studenci Politechniki Koszalińskiej mają możliwość zdobycia wiedzy z zakresu finansów osobistych, rynków i instytucji finansowych lub ogólnych podstaw wiedzy finansowej. Przykładowo, mogą uczestniczyć w programie pn. „Skarbniku, oszczędzam” poświęconym kwestiom oszczędzania i inwestowania. Ponadto wspólnie z XTB Master House w Warszawie, Wydział prowadzi cykl seminariów pt. „Łatwe inwestowanie” promujących praktyczną wiedzę na temat inwestycji giełdowych.
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny	„Kolo Naukowe Ekonomistów w mediach społecznościowych” to projekt, w ramach którego studenci przygotowują i prezentują w mediach społecznościowych grafiki i infografiki na szereg tematów, w tym z zakresu wiedzy i kompetencji finansowych. Jednym z często poruszanych tematów jest „oszczędzanie i inwestowanie”. Infografiki przedstawiają znaczenie oszczędzania pieniędzy od najmłodszych lat oraz sposoby inwestowania pieniędzy, aby zapewnić sobie zyski w przyszłości (m.in. na emeryturę). Chociaż projekt ten skierowany jest do ogółu społeczeństwa, studenci uczą się w aktywny sposób, ponieważ to oni ponoszą odpowiedzialność za badanie i opracowywanie treści z zakresu edukacji finansowej.
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu podejmuje szereg inicjatyw mających na celu podniesienie kompetencji finansowych młodzieży i studentów, w formie zajęć lub współpracy ze szkołami podstawowymi i ponadpodstawowymi. Ponadto Instytut Finansów uczestniczy w projektach edukacyjnych podnoszących poziom wiedzy finansowej. Przykładowo, Instytut uczestniczy w Ogólnopolskiej Olimpiadzie Wiedzy o Finansach, tj. projekcie edukacyjnym skierowanym do różnorodnych odbiorców (https://finansomania.edu.pl/).
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu (UEW) prowadzi działalność w zakresie edukacji finansowej i ekonomicznej dla różnych grup docelowych, począwszy od dzieci i młodzieży, poprzez grupy specjalistów, aż po uczestników uniwersytetu trzeciego wieku. Uczelnia oferuje warsztaty/webinaria (obejmujące m.in. tematykę finansową) dla studentów i absolwentów w ramach HPE Academy i Santander Universidades. Katedra Inwestycji Finansowych i Zarządzania Ryzykiem współpracuje z Fundacją GPW w ramach programu „Szkoła Giełdowa”. Wykładowcy Katedry opracowują materiały do kursu „Finansów Osobistych” Fundacji GPW. Uniwersytet bierze także udział w projekcie „Finansomania”.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Ramka 3.9. Przykłady współpracy uczelni i szkół ponadpodstawowych w zakresie edukacji finansowej

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu – Klasa akademicka

Projekt „Klasa akademicka” polega na prowadzeniu przez wykładowców Uniwersytetu lekcji i zajęć dla młodzieży w szkołach ponadpodstawowych poświęconych konkretnym tematom związanym z finansami. Uczelnia organizuje wykłady otwarte dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Każdy wykładowca indywidualnie opracowuje zajęcia we współpracy z nauczycielami szkół ponadpodstawowych na podstawie konkretnego zapotrzebowania nauczycieli i uczniów. Finanse osobiste są często poruszonym tematem, podobnie jak tematy związane z bankowością, cyberzagrożeniami czy kryptowalutami. W 2021 r. w projekcie uczestniczyło około 500 uczniów.

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny – Od Licealisty do Finansisty

Projekt „Od licealisty do finansisty” to doroczny trzyetapowy konkurs w dziedzinie finansów przeznaczony dla uczniów szkół ponadpodstawowych. W etapie finałowym bierze udział 10 najlepszych zespołów zaproszonych do sprawdzenia wiedzy na tematy związane z finansami i przedsiębiorczością. Konkurs obejmuje podstawy ekonomii, finansów i przedsiębiorczości

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

3.3.2. Inicjatywy z zakresu edukacji finansowej dla ogółu społeczeństwa

Inicjatywy finansowe skierowane do całej populacji zajmują drugie miejsce w kraju po inicjatywach skierowanych do dzieci i młodzieży, przy czym niektóre spośród nich wskazują bardziej szczegółowo określone grupy docelowe, na których się koncentrują (zob. punkty poniżej). Inicjatywy te realizowane są głównie przez instytucje administracji publicznej (18 na 31). Aktywne są także organizacje społeczeństwa obywatelskiego (6), sektor prywatny (4) i uniwersytety (3), które podejmują po kilka inicjatyw.

Przedsięwzięcia realizowane przez zainteresowane strony z sektora prywatnego, społeczeństwa obywatelskiego lub uczelnie są zazwyczaj inicjatywami związanymi z podnoszeniem świadomości i przekazywaniem informacji:

- Kampanie prowadzone w telewizji lub mediach społecznościowych, jak np. Działalność Koła Naukowego Ekonomistów w mediach społecznościowych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie czy program „Domowe finanse” Politechniki Koszalińskiej.
- Kampanie realizowane w Internecie za pośrednictwem platform e-learningowych, takie jak Zdrowie Finansowe realizowane przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy THINK!, której celem jest wspieranie rodzin w radzeniu sobie z negatywnymi skutkami finansowymi pandemii COVID-19 poprzez komunikację i wsparcie społeczności online.
- Publikacje i materiały drukowane różnego typu, jak np. „Kurier emerytalny” czy poradniki edukacyjne Izby Gospodarczej Towarzystw Emerytalnych lub kampania „Mapa ryzyka Polaków” realizowana przez Polską Izbę Ubezpieczeń.

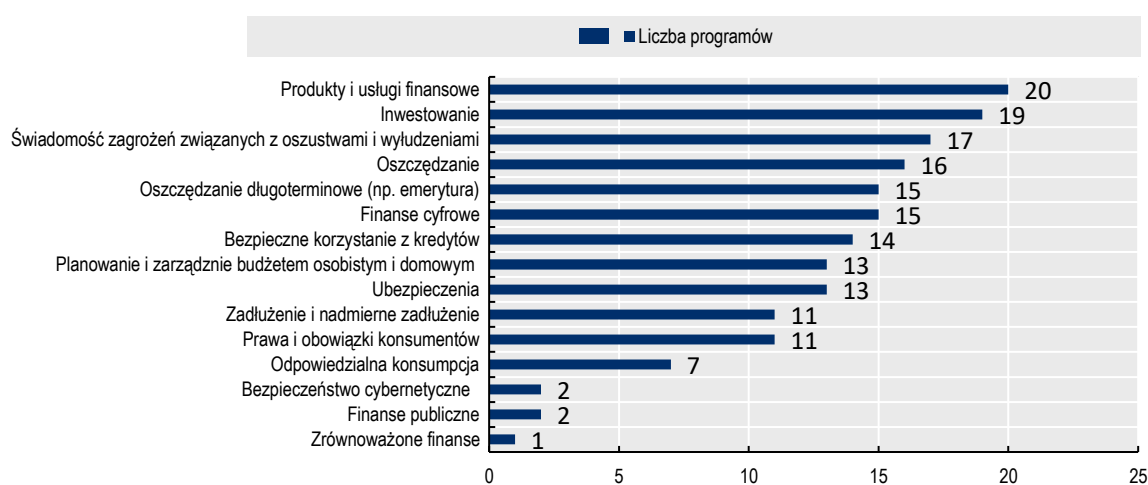
Nieliczne inicjatywy dotyczyły szkoleń lub warsztatów: Polskie Doradztwo Majątkowe Sp. z o.o. zorganizowało wirtualne webinaria mające na celu podniesienie świadomości na temat zabezpieczenia emerytalnego oraz projekt pn. „Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych”.

Inicjatywy z zakresu edukacji finansowej realizowane przez instytucje administracji publicznej również najczęściej mają na celu przekazywanie konsumentom informacji w zróżnicowanej formie oraz podnoszenie poziomu wiedzy na temat konkretnych zagadnień. Pięć z nich obejmowało konkretne szkolenia lub warsztaty, w których każdy może wziąć udział. Tylko jedna inicjatywa, zorganizowana przez Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów z okazji Światowego Dnia Konsumenta w 2021 r. polegała na udzielaniu konsumentom bezpłatnych porad finansowych przez ekspertów podczas webinarium w mediach społecznościowych. Osiem spośród 18 inicjatyw zrealizowanych przez instytucje administracji publicznej miało charakter jednorazowych kampanii, natomiast dziewięć z nich miało charakter cykliczny (w przypadku jednej nie wskazano).

Z informacji zgromadzonych w ramach kwestionariusza wynika, że aby dotrzeć do konsumentów większość inicjatyw skierowanych do ogółu społeczeństwa w Polsce wykorzystuje narzędzia lub kanały cyfrowe (28 na 31), takie jak platformy e-learningowe, aplikacje mobilne, filmy na YouTube lub media społecznościowe, lub media tradycyjne, takie jak telewizja czy kanały radiowe (10 na 29). Spośród uczestniczących w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym jedynie trzy obejmowały również spotkania bezpośrednie: Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira S. Skrzypka, projekt „Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych” oraz kampania „Mapa ryzyka Polaków” Polskiej Izby Ubezpieczeń. Tylko w czterech wykorzystywano także materiały drukowane.

Tematyka i zakres inicjatyw z zakresu edukacji finansowej skierowanych do ogółu społeczeństwa różni się w zależności od konkretnego celu danej inicjatywy. Zazwyczaj są to kampanie specjalistyczne dotyczące raczej kilku tematów niż szerokiego spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi. Z pewnością wynika to również z konstrukcji tych inicjatyw, jako że większość z nich ma charakter krótkotrwały, a około połowę stanowią jednorazowe akcje informacyjne. Jednocześnie warto zauważyć, że tematyka poruszana w projektach edukacji finansowej skierowanych do ogółu społeczeństwa różni się od tych skierowanych do młodzieży. Projekty adresowane do młodzieży koncentrują się na takich kwestiach jak planowanie wydatków, oszczędzanie, rozumienie produktów finansowych, natomiast projekty kierowane do ogółu społeczeństwa koncentrują się bardziej szczegółowo na takich kwestiach jak inwestowanie, oszczędności długoterminowe, świadomość ryzyka i oszustw, które faktycznie mogą w większym stopniu dotyczyć osób starszych, aktywnych w sektorze finansowym (zob. Wykres 3.10).

Wykres 3.10. Tematyka ujmowana w projektach edukacji finansowej kierowanych do ogółu społeczeństwa

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Kampanie informacyjne lub edukacyjne skupiają się zazwyczaj na jednym lub najwyżej dwóch zagadnieniach, na przykład:

- Zasady funkcjonowania systemów gwarantowania depozytów (kampania edukacyjna Bankowego Funduszu Gwarancyjnego 2020-2021)
- Oszczędności długoterminowe a struktura systemu emerytalnego („Kurier Emerytalny” wydawany przez Izbę Gospodarczą Towarzystw Emerytalnych)
- Prawa i obowiązki w zakresie ryzyka kredytowego i potencjalnego ryzyka związanego z rynkiem pożyczek pozabankowych (kampania „Pożyczaj bezpiecznie” czy kampania informacyjna „Ryzyko stopy procentowej zobowiązań kredytowych” realizowane przez Komisję Nadzoru Finansowego)
- Prawa i obowiązki konsumenta na rynku finansowym oraz wskazówki dotyczące poszukiwania pomocy w razie potrzeby (kilka kampanii Rzecznika Finansowego czy podcast Komisji Nadzoru Finansowego pt. „Finanse pod nadzorem”)
- Ryzyko kredytowe i powiązane w kontekście wzrostu stóp procentowych (kampania Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów zatytułowana „Policz i nie przelicz się!”). UOKiK przygotował również kalkulator, dzięki któremu konsumenci mogą sprawdzić potencjalny wzrost wartości kredytu w przypadku zmiany stóp procentowych. Jest on dostępny na stronie finanse.uokik.gov.pl.
- Podnoszenie poziomu wiedzy na temat ryzyka oszustwa podczas zakupów w Internecie (kampania „Surfuję, sprawdzam, kupuję. Bezpieczny konsument w sieci”, zrealizowana przez UOKiK podczas Światowego Dnia Konsumenta)
- Podnoszenie poziomu świadomości konsumentów na temat phishingu, zagrożeń i oszustw w zakresie cyberbezpieczeństwa lub inwestowania w instrumenty finansowe, które nie podlegają regulacjom, np. kryptowaluty (kampania KNF pn. „UWAGA! CYBEROSZUST”⁵¹)
- Podnoszenie poziomu świadomości co do znaczenia edukacji i ochrony inwestorów poprzez różne inicjatywy edukacyjne realizowane w ramach Światowego Tygodnia Inwestora, koordynowane przez Komisję Nadzoru Finansowego i dostosowane do globalnej kampanii IOSCO

Szereg organizacji opracowało również specjalne strony internetowe dla konsumentów, które dostarczają dokładnych i aktualnych informacji na tematy interesujące konsumentów. Przykładowo:

- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK) prowadzi rozmaite portale tematyczne, wśród których znajduje się strona internetowa poświęcona sprawom konsumentów, na której konsumenci mogą poszukiwać odpowiednich informacji, wskazówek i wsparcia. Przykładowo w okresie kryzysu na rynku kredytów hipotecznych we frankach szwajcarskich, na stronie internetowej konsumenci mogli znaleźć informacje na ten temat. Z biegiem czasu strona została rozbudowana o treści informacyjne i edukacyjne dotyczące obligacji korporacyjnych, inwestycji alternatywnych oraz kredytów konsumenckich.
- Platforma edukacyjna FinTech KNF to platforma e-learningowa, na której uczestnicy rynku mogą uzyskać wiedzę o działaniu rynków finansowych, możliwościach oferowanych przez innowacyjne rozwiązania na rynku finansowym (FinTech), a także o związanych z nimi zagrożeniach. Obejmuje ona również tematy takie jak otwarta bankowość i innowacje płatnicze, robodoradztwo, kryptoaktywa czy *fake news*. Korzystanie z platformy e-learningowej jest bezpłatne, a ukończenie każdego kursu zostaje poświadczony certyfikatem.

Ramka 3.10. Wykorzystanie spostrzeżeń behawioralnych przy opracowywaniu projektów edukacji finansowej

Istnieją istotne dowody na to, że ludzie nie są racjonalnymi konsumentami i że często podejmują decyzje pod wpływem pewnych uprzedzeń (Lefevre i Chapman, 2017 r.^[156]). Choć konkretne dane czy badania dotyczące uprzedzeń behawioralnych konsumentów finansowych w Polsce są dość ograniczone, dzięki monitorowaniu praktyk rynkowych organ nadzoru finansowego w Polsce zaobserwował, że niektórzy konsumenci usług finansowych wykazują uprzedzenia behawioralne. Nie jest to zaskoczeniem, ponieważ dla przeciętnego konsumenta produkty finansowe są w istocie skomplikowane, istnieje szeroki wybór, porównanie produktów jest trudne, a struktury cenowe nie zawsze są w pełni przejrzyste. Zazwyczaj decyzje finansowe oznaczają dla konsumentów ważne wybory życiowe i zawierają elementy oparte na emocjach (Lefevre i Chapman, 2017 r.^[156]). Przykładowo konsumenci mogą niezbyt uważnie czytać dokumenty przekazywane przez instytucje finansowe, ze względu na ograniczony czas i motywację związaną z podejmowaniem konkretnej decyzji finansowej, i podpisywać umowy, które nie są dla nich w pełni zrozumiałe. W związku z tym niektóre organy regulacyjne (np. w Niderlandach) stwierdziły, że stosowanie samych tylko wymogów dotyczących ujawniania informacji nie jest wystarczająco skuteczne w informowaniu konsumentów i ułatwianiu im podejmowania decyzji, i zażądały od przedsiębiorstw stosowania podejścia bardziej aktywnego i odpowiedzialnego, aby chronić interesy konsumentów (Lefevre i Chapman, 2017 r.^[156]). Wzrasta przekonanie, że wyniki badań ekonomii behawioralnej mogą wspierać ochronę konsumentów uczestniczących w transakcjach finansowych, a spostrzeżenia behawioralne warto byłoby uwzględnić w projektach edukacji finansowej, aby zwiększyć ich skuteczność.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie wskazują, że przy opracowywaniu poszczególnych inicjatyw wzięto pod uwagę badania dotyczące poziomu kompetencji finansowych, dane zgromadzone na podstawie skarg konsumentów, a także analizy dotyczące zachowań konsumentów (zob. Ramka 3.10). Dane takie wykorzystano przykładowo w wydawnictwach edukacyjnych Izby Gospodarczej Towarzystw Emerytalnych czy w kampanii „Nie rezygnuj z ochrony” Fundacji Warszawski Instytut Bankowości.

Ramka 3.11. Symulator konsument.edu.pl

Serwis dla konsumentów ma formę portalu społecznościowego, który symuluje aktywność konsumentów w sieci, a wśród zwykłych postów zastawia na nich „pułapki”. Strona prezentuje mechanizmy dziesięciu rodzajów oszustw związanych z zakupami w sieci. Motywy pułapek to między innymi „Oszustwo podczas zakupów”, „Black Friday”, „Wakacje”, „Blik”⁵², „Zbiórka charytatywna”, „Piramida finansowa” itd. Użytkowników zachęca się do podejmowania fikcyjnych działań poprzez filmy, banery, rozmowy z chatbotem, do wybierania usług lub towarów, które chcą kupić, decydowania o sposobach płatności i wprowadzania danych kart płatniczych (żadne dane nie są zapisywane ani archiwizowane). Na zakończenie konsument dowiaduje się, że wpadł w pułapkę i jest zachęcany do obejrzenia filmów edukacyjnych wyjaśniających zagrożenia oraz informujących, gdzie można szukać pomocy. Portal zawiera również 10 scenariuszy lekcji dotyczących każdej sytuacji opracowanych przez specjalistów z dziedziny edukacji.

Portal konsument.edu.pl ma na celu podnoszenie świadomości w zakresie bezpiecznych zachowań i nawyków w sieci, w odniesieniu do kupowania towarów lub usług, inwestowania, ochrony danych osobowych w sieci itp. Oferuje angażujące i praktyczne działania edukacyjne dotyczące bezpiecznych zachowań w sieci. Sytuacje, których doświadcza użytkownik, są jak najbardziej realne nie tylko ze względu na treść (czyli problemy, z jakimi każdy konsument może zetknąć się w Internecie), ale także ze względu na wykorzystywaną technologię (strona jest symulacją sieci społecznościowej).

Portal został zrealizowany przez Fundację ProPublika we współpracy z UOKiK w ramach otwartego konkursu Prezesa UOKiK dla organizacji konsumenckich („Konsument cyberbezpieczny – aktywna edukacja”).

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

3.3.3. Edukacja finansowa dla pracujących dorosłych

Chociaż 19 inicjatyw wskazuje na to, że są adresowane do pracujących osób dorosłych, większość z nich to inicjatywy skierowane również do ogółu społeczeństwa i młodzieży. Zostały one przedstawione w punktach powyżej. Wydaje się, że na grupie pracujących dorosłych koncentrują się szczególnie dwa projekty.

- Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych prowadzona przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Jest to projekt finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach programu Erasmus+ i realizowany w czterech krajach europejskich. Celem projektu jest wykorzystanie bibliotek publicznych jako miejsc szkolenia służącego podnoszeniu poziomu kompetencji finansowych osób dorosłych (zob. Ramka 3.12 poniżej).
- Targi IKE/IKZE organizowane przez PFR Portal PPK sp. z o.o. Inicjatywa ta ma na celu podnoszenie poziomu wiedzy na temat produktów oszczędnościowych takich jak Indywidualne Konto Emerytalne oraz Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego. Obejmuje debaty w Internecie, webinaria i kursy prowadzone przez ekspertów PFR Portalu PPK oraz zaproszonych gości. Na zakończenie programu uczestnicy mają okazję zapoznać się z różnorodną ofertą instytucji finansowych oferujących indywidualne produkty emerytalne.

Ramka 3.12. Międzynarodowy projekt edukacji finansowej w bibliotekach w krajach europejskich

Projekt „Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych” jest projektem ponadnarodowym, koncentrującym się na edukacji finansowej. Bibliotekarze uczestniczą w szkoleniach dla trenerów, zdobywając wiedzę i umiejętności z zakresu edukacji finansowej, co umożliwia im późniejsze edukowanie osób odwiedzających biblioteki. Oprócz warsztatów organizowane są dyskusje, wymiana doświadczeń i praktyczne wykorzystywanie wiedzy. Bibliotekarze mają do dyspozycji 12 scenariuszy zajęć, które mogą wykorzystywać w ramach prowadzonych szkoleń. Muszą oni również podpisać Kodeks etyki edukatorów finansowych (zob. Ramka 3.4).

Projekt skierowany jest do osób dorosłych nieposiadających profesjonalnego wykształcenia w zakresie ekonomii lub finansów. Zainteresowani mogą również wziąć udział w krótkim kursie podstaw obsługi komputera z dostępem do Internetu, dzięki któremu osoby o niższych umiejętnościach cyfrowych mogą nauczyć się korzystać z kursów e-learningowych. Uczestnicy mogą odbywać kursy e-learningowe indywidualnie lub podczas szkoleń z trenerami. Tematy poruszane w 12 scenariuszach obejmują podstawowe zagadnienia z zakresu finansów osobistych, takie jak planowanie finansów, budżet osobisty, uzyskanie kredytu, ubezpieczenia, ochrona konsumenta, zakupy w Internecie, bezpieczeństwo w sieci, oszczędzanie i inwestycje, aż po kwestie bardziej złożone, takie jak emerytury i renty.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

3.3.4. Edukacja finansowa dla osób starszych

Cztery projekty są skierowane w szczególności do seniorów, oprócz tych, które są skierowane do nich pośrednio, tj. adresowane do wszystkich odbiorców. Jeden z tych projektów nie dotyczy konkretnie kwestii związanych z edukacją finansową. Jest to program dofinansowania, realizowany przy wsparciu Departamentu Polityki Senioralnej Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, w ramach programu „Aktywni+”. Raz do roku Ministerstwo organizuje konkurs na dotacje dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które działają na rzecz osób starszych, a niektóre spośród wniosków mogą obejmować działania z zakresu edukacji finansowej dla osób starszych, gdyż służą one realizacji głównego celu programu „Aktywni+”, jakim jest zwiększenie udziału i zaangażowania osób starszych w życiu społecznym.

Podobnie jak w przypadku projektu przeznaczanego dla osób dorosłych Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, przy wsparciu finansowym Narodowego Banku Polskiego, realizuje projekt „O finansach... w bibliotece”, którego celem jest wspomaganie osób starszych w zdobywaniu kompetencji finansowych oraz zapoznanie ich z cyfrowymi produktami i usługami finansowymi. Projekt adresowany jest przede wszystkim do osób w wieku powyżej 50 lat, mieszkających na terenach wiejskich i w miastach do 200 000 mieszkańców. Projekt realizowany jest w formie szkoleń z zakresu edukacji finansowej prowadzonych przez bibliotekarzy w ponad 100 bibliotekach w całej Polsce. Obejmuje dwa komponenty: komponent szkolenia trenerów, w ramach którego bibliotekarze mogą zapoznać się z tematami dotyczącymi kompetencji finansowych i zdobyć umiejętności w zakresie organizacji i realizacji zajęć z edukacji finansowej; oraz komponent skierowany bezpośrednio do beneficjentów końcowych i konsumentów. Drugi komponent obejmuje lekcje, scenariusze, filmy oraz platformę e-learningową do samodzielnego uczenia się. Treść szkoleń dla seniorów dotyczy głównie sposobu działania cyfrowych produktów finansowych, ich zabezpieczeń, specyfiki płatności bezgotówkowych, kart płatniczych i płatności mobilnych oraz informacji o tym, jak chronić bezpieczeństwo finansowe podczas zakupów w Internecie. Moduły obejmują również

inne rodzaje produktów finansowych, które mogą być przydatne dla osób starszych, takie jak ubezpieczenia, kredyty, oszczędności i inwestycje, szczególnie w produkty emerytalne.

Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych realizuje projekt edukacji finansowej przeznaczony dla dzieci i osób starszych pn. „Rynek finansowy: od Juniora do Seniora”. Projekt skupia się na tych grupach społecznych, do których inne projekty edukacji finansowej w Polsce docierają w mniejszym stopniu. Chodzi głównie o bardzo małe dzieci uczęszczające do przedszkoli i seniorów. Z tego względu Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych opracował cykl wykładów na temat funkcjonowania rynku kapitałowego dla przedszkolaków oraz dla uczestników uniwersytetu trzeciego wieku. Wykłady połączone są zazwyczaj ze zwiedzaniem siedziby Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie oraz Krajowego Depozytu Papierów Wartościowych. Tematyka lekcji koncentruje się na funkcjonowaniu rynku kapitałowego oraz wyjaśnieniu pojęć takich jak giełda, inwestor, emitent, akcja, obligacja itp.

Projekt Fundacji GPW pn. „Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie” nie jest skierowany wyłącznie do osób starszych, lecz do grup szczególnie wrażliwych, w tym także osób starszych. Obejmuje on szkolenia dla osób zagrożonych wykluczeniem finansowym i społecznym oraz dla grup o niskim poziomie kompetencji finansowych, i oferuje 14-godzinny bezpłatny kurs z zakresu „finansów osobistych”. Na etapie realizacji Fundacja prowadzi również „punkt konsultacyjny”, w którym uczestnicy mogą telefonicznie zasięgnąć porady ekspertów na temat konsekwencji prawnych i finansowych planowanych decyzji finansowych. Projekt współfinansowany jest przez Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Fundacja realizuje projekt we współpracy z uczelniami, takimi jak Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, SGH w Warszawie, Uniwersytet Szczeciński i inne.

3.3.5. Inicjatywy edukacji finansowej dla kobiet

17 spośród 97 inicjatyw z zakresu edukacji finansowej wymienionych w ankiecie wskazywało na to, że są skierowane do kobiet, jednakże tylko cztery adresowane są wyłącznie do kobiet.

Fundacja BGK im. J. K. Steczkowskiego realizuje w Polsce program pn. „Skrzydła dla mamy” w gminach do 25 000 mieszkańców. Program przewiduje szkolenia dla matek przebywających na urlopie macierzyńskim, opiekujących się dziećmi nieuczęszczającymi do przedszkola lub matek niepracujących ze względu na opiekę nad dziećmi. Celem programu jest ułatwienie matkom powrotu do pracy po przerwie związanej z urlopem macierzyńskim lub długiej przerwie związanej z opieką nad dzieckiem z innych przyczyn. Niektóre warsztaty dotyczą w szczególności kwestii edukacji finansowej i mają na celu zwiększenie umiejętności kobiet w zakresie finansów osobistych. Program realizowany jest przez różne fundacje lub stowarzyszenia w poszczególnych gminach zgodnie z wytycznymi Fundacji BGK. Program nie zakłada jednak konkretnego programu nauczania, a komponenty edukacji finansowej mogą się różnić w zależności od partnera wdrażającego. W inicjatywie tej udział wzięło 1200 kobiet.

Kolejną inicjatywą skierowaną specjalnie do kobiet był projekt pn. „Bezpieczeństwo finansowe kobiet” realizowany przez PFR Portal PPK. Polega on na organizacji warsztatów, podczas których kobiety mogą dowiedzieć się, jak lepiej inwestować oszczędności. Na warsztatach omawia się szereg tematów, takich jak różne rodzaje długoterminowych projektów oszczędnościowych, zasady inwestowania oraz zasady racjonalnego zarządzania budżetem domowym. Celem projektu było podniesienie poziomu wiedzy uczestniczek na temat oszczędzania w PPK, IKE, IKZE, rozumienia znaczenia budżetu osobistego, a także zaprezentowanie podstaw inwestowania na giełdzie. Eksperci przedstawiają analizę obecnej sytuacji kobiet z punktu widzenia oszczędzania i inwestowania, wskazując na trudniejszą sytuację kobiet w tym względzie w porównaniu z mężczyznami. Prezentacjom towarzyszą propozycje praktycznych i możliwych do zastosowania sposobów inwestowania oszczędności przez kobiety. W inicjatywie tej udział wzięło około 100 uczestniczek.

Fundacja Innowacja i Wiedza pośrednio skierowała do kobiet inicjatywę pn. „Projekt Finansowy Dziecko”, realizowaną przy wsparciu Narodowego Banku Polskiego. Inicjatywa miała na celu uświadomienie 460

młodym rodzicom lub dopiero spodziewającym się dziecka, jak ważne jest zarządzanie budżetem domowym, szczególnie w kontekście niespodziewanych wydatków związanych ze zwiększeniem liczby osób w gospodarstwie domowym. Projekt ten został jednak zrealizowany tylko raz.

Fundacja Polski Fundusz Rozwoju organizuje szkolenia dla kobiet zainteresowanych założeniem działalności gospodarczej. Kursy prezentują podstawowe informacje dotyczące zagadnień prawnych i finansowych związanych z założeniem i prowadzeniem działalności gospodarczej w Polsce. Projekt adresowany jest do kobiet z małych miast lub wsi i znajdujących się w trudnej sytuacji osobistej lub finansowej. Program warsztatów zawiera pewne podstawowe elementy z zakresu finansów osobistych, jednakże skupia się głównie na budowaniu wśród uczestniczek umiejętności w zakresie przedsiębiorczości.

Projekt „Index Investment Challenge”, choć nie jest skierowany konkretnie do kobiet, lecz szerzej do studentów, w perspektywie długoterminowej ma służyć podniesieniu poziomu świadomości inwestycyjnej wśród studentów uczelni w Polsce oraz zachęceniu większej liczby studentek do uczestnictwa i zainteresowania inwestycjami, rynkiem kapitałowym i rozwojem zawodowym. Aby osiągnąć te cele, zorganizowano (dodatkowy) konkurs dla studentek pt. „Kobiety w finansach”. Dziesięć najlepszych uczestniczek otrzymało nagrody, w tym program mentorski i szkolenie z zakresu wystąpień publicznych. Do objęcia patronatu nad wydarzeniem zaproszono również blogerki finansowe. W ostatniej edycji projektu po raz pierwszy wśród dziesięciu finalistów „Index Investment Challenge” znalazły się dwie kobiety, a jedna z nich zdobyła pierwszą nagrodę. „Index Investment Challenge” odbywa się na platformie GPWtr@der. Uczestnicy rywalizują inwestując w akcje spółek wchodzących w skład indeksów WIG20 i mWIG40, fundusze ETF i kontrakty terminowe notowane na GPW. Uczestniczą również w spotkaniach online z ekspertami w ramach webinarium edukacyjnych. Konkurs zorganizowany został przez Fundację GPW w Warszawie wraz ze Studenckim Kołem Naukowym Rynku Kapitałowego „INDEX” działającym przy Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie.

Projekt „Budowanie Niezależności Finansowej Kobiet” realizowany jest przez Fundację Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga, wraz z Centrum Praw Kobiet. Celem tego projektu jest polepszenie osobistej, ekonomicznej i finansowej sytuacji kobiet doświadczających przemocy domowej. Uczestniczące w projekcie kobiety otrzymują dostęp do podstawowych kursów w zakresie finansów osobistych, w tym poświęconych opracowywaniu i zarządzaniu budżetem domowym, planowaniu i kontroli wydatków, oraz odpowiedzialnemu korzystaniu z usług finansowych, takich jak kredytowanie. Dzięki poszerzeniu ich kompetencji finansowych, kobiety mogą osiągnąć samodzielność finansową, niezależność materialną oraz wiarę we własne siły, by zakończyć relację, w której doświadczają przemocy domowej. Mogą one również skorzystać z pomocnych materiałów, w tym przewodników finansowych dla kobiet, przedstawiających praktyczne rady w zakresie finansów osobistych i ekonomii, oraz ze specjalnie opracowanej platformy zapewniającej porady i praktyczne narzędzia (www.finanse.cpk.org.pl). Projekt zrealizowany został tylko w wybranych gminach (Warszawa, Łódź, Gdańsk, Wrocław, Żyrardów i Sochaczew)⁵³. Nie jest jasne, czy jest on kontynuowany, czy też został już zakończony.

3.3.6. Inwestorzy detaliczni

W realizacji jest 19 projektów poświęconych zagadnieniom istotnym dla inwestorów detalicznych. Jednakże, wśród inicjatyw zgłoszonych w ankiecie inwentaryzacyjnej, tylko Szkoła Giełdowa Fundacji GPW skierowana była wyłącznie do inwestorów detalicznych. Jest ona prowadzona pod honorowym patronatem Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, we współpracy ze środowiskami akademickimi w całym kraju. Jest to odpłatny kurs, którego celem jest zapoznanie początkujących i przyszłych inwestorów z mechanizmami działania rynku kapitałowego, instrumentów giełdowych oraz zasadami doboru spółek do portfela inwestora detalicznego. Szkoła obejmuje warsztaty poświęcone różnym tematom z zakresu inwestowania na giełdzie, takim jak, między innymi, zasady działania giełdy papierów wartościowych, rynku kapitałowego i instrumentów finansowych, doboru i oceny sytuacji spółek, oraz

zarządzania portfelem inwestycyjnym. Dostępny jest również moduł „dla zaawansowanych” oraz moduł „praktyczne warsztaty inwestowania”. Inicjatywa ta została również rozszerzona o 14-godzinny kurs na temat finansów osobistych, opracowany przez ekspertów z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Urząd Komisji Nadzoru Finansowego koordynuje w Polsce realizację Światowego Tygodnia Inwestora (World Investor Week, WIW), ogólnosiwiatowej kampanii podnoszącej świadomość na temat znaczenia edukacji i ochrony inwestorów. Urząd KNF, we współpracy w Fundacją GPW, organizuje w ciągu tego tygodnia szereg działań, z których większość realizowana jest w formule online. Program kampanii obejmuje między innymi wydarzenia online (takie jak webinaria, warsztaty i wykłady) na tematy związane z inwestowaniem, zarządzaniem finansami osobistymi, promowaniem przedsiębiorczej postawy oraz cyberzagrożeniami i cyberbezpieczeństwem z punktu widzenia użytkowników usług finansowych. W ramach WIW 2021 zorganizowano Dzień Edukacji Finansowej oraz realizowaną grę terenową „Za głosem giełdy”. Inicjatywy te skierowane są nie tylko do inwestorów detalicznych, lecz dostępne są dla wszystkich potencjalnie zainteresowanych inwestowaniem w przyszłości (a więc wszystkich mieszkańców kraju, dzieci i młodzieży, ich rodziców, nauczycieli, osób starszych, itp.).

Aktywność w dziedzinie dostarczania zasobów edukacyjnych dla nowych inwestorów na rynku wydają się również wykazywać domy maklerskie. Na przykład domy maklerskie banku: PKO BP oraz Banku Ochrony Środowiska (BOŚ) posiadają znaczący udział w rynku inwestycji indywidualnych oraz działają aktywnie na rzecz zapewnienia inwestorom detalicznym materiałów edukacyjnych. Wspomniane domy maklerskie PKO BP i BOŚ opracowały na swych portalach internetowych wyspecjalizowane zakładki edukacyjne⁵⁴, a PKO BP prowadzi kanał YouTube prezentujący filmy edukacyjne⁵⁵.

Zakładki edukacyjne na stronie internetowej banku BOŚ zawierają między innymi linki do blogów⁵⁶ oraz szkoleń (w trakcie których czasami inwestorzy mają możliwość bezpośredniej interakcji z ekspertami), bogatej biblioteki publikacji na temat rynku finansowego oraz użytecznych informacji dla inwestorów, kursów dla inwestorów początkujących na giełdzie oraz 10 lekcji dla inwestorów stawiających dopiero pierwsze kroki.

PKO BP organizuje i uczestniczy w różnych konferencjach dla inwestorów detalicznych, a jego pracownicy są aktywnymi wykładowcami Letniej Szkoły Giełdowej GPW; ponadto bank ten aktywnie współpracuje ze szkołami wyższymi (np. Uniwersytetem Gdańskim), zapewniając wykłady.

Polskie Stowarzyszenie Inwestorów Indywidualnych⁵⁷ jest największą tego typu organizacją w kraju, z liczbą członków sięgającą niemal 17 000 inwestorów. Stowarzyszenie utrzymuje bogatą bazę materiałów na temat rynków finansowych i inwestowania, zarówno dla początkujących, jak i zaawansowanych inwestorów, w tym ponad 200 godzin materiałów i publikacji wideo poświęconych praktycznej edukacji w zakresie inwestowania, takich jak wydawnictwo „Akcjonariusz” dla inwestorów początkujących i średniozaawansowanych. Stowarzyszenie organizuje regularne webinaria dla nowych i doświadczonych inwestorów, oraz konferencję „Wall Street”, której celem jest poszerzanie wiedzy na temat inwestowania na rynkach finansowych.

3.3.7. Mikro i małe przedsiębiorstwa

Chociaż pięć projektów zdefiniowanych jest jako adresowane do właścicieli mikro i małych firm, żaden z nich nie skupia się wyłącznie na potrzebach tej grupy docelowej. Projekty te mają szerszy zakres, stawiając sobie również za cel dotarcie do ludzi młodych, kobiet oraz populacji ogólnej. Jednocześnie, jak stwierdzono już w poprzednich punktach, elementy edukacji w zakresie przedsiębiorczości stanowią istotne składniki inicjatyw skierowanych do ludzi młodych. Kursy koncentrujące się na zarządzaniu firmą oraz rozwoju umiejętności przedsiębiorczych są w Polsce dość popularne i opracowane z myślą o różnych grupach docelowych (zob. Ramka 3.1).

3.3.8. Inne grupy konsumentów

W kwestionariuszu inwentaryzacyjnym znalazły się również pytania dotyczące tego, czy projekty edukacji finansowej odpowiadają na potrzeby innych grup narażonych na trudności finansowe, takich jak osoby bezrobotne, osoby borykające się ze spłatą zadłużenia, czy też osoby z niepełnosprawnościami (osoby z niepełnosprawnościami).

Biorąc pod uwagę, że zgłoszonych zostało stosunkowo niewiele inicjatyw ukierunkowanych na konkretne potrzeby tych grup, są one przedstawione zbiorczo w tym punkcie. Jest oczywistym, że również inne grupy doświadczając trudności finansowych, w tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną, osoby dorastające w domach dziecka, które nie miały możliwości nauczania się od swoich rodziców, jak zarządzać budżetem rodzinnym, itd.

Fundacja Innowacja i Wiedza realizuje projekt „Pełny portfel”, którego celem jest dostarczenie osobom pozostającym bez zatrudnienia kompetencji finansowych oraz umiejętności w zakresie zarządzania pieniędzmi. Projekt ten stara się dotrzeć zwłaszcza do osób z niskimi dochodami, rodzin z dziećmi, osób z niepełnosprawnościami oraz mieszkańców obszarów wiejskich. Uczestnicy projektu mają bezpłatny dostęp do kursów online w zakresie edukacji finansowej, w tym praktycznych porad i narzędzi pomagających w kontroli własnego budżetu oraz dokonywania racjonalnych decyzji finansowych. Kurs obejmuje tematy takie jak budżet gospodarstwa domowego, odpowiedzialne zaciąganie pożyczek, oszczędzanie oraz prawa konsumenta. Ponadto każdy uczestnik znajduje się pod opieką e-nauczyciela, który zapewnia wsparcie w opracowaniu planu uzdrowienia finansów osobistych. Projekt zapewnia pomoc specjalistów uzależnioną od konkretnych okoliczności, w formie doradztwa, pomocy prawnej lub coachingu.

Portal www.zdrowiefinansowe.pl prowadzony przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy „THINK” stworzony został w celu pomocy rodzinom w wyjściu z kryzysu finansowego spowodowanego przez pandemię COVID-19. Zapewnia on zasoby, z których konsumenci mogą skorzystać, by nauczyć się jak rozmawiać o pieniądzu oraz jak zarządzać swoimi środkami w sposób, który zapewni im dobrostan finansowy. Znajdują się w nim porady na tematy takie jak budżet domowy, planowanie i oszczędzanie, odporność finansowa oraz radzenie sobie w gwałtownych i nieoczekiwanych trudnościach finansowych. Projekt skierowany jest do osób dorosłych w wieku 25-45 lat, które są zatrudnione, lecz również zagrożone utratą miejsca pracy, jak i do osób pozostających bez zatrudnienia, które z powodu kryzysu spowodowanego pandemią znalazły się w trudnej sytuacji.

Fundacja Innowacja i Wiedza w przeszłości zrealizowała kilka innych inicjatyw skierowanych do osób bezrobotnych lub rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, takich jak na przykład projekt „Zyskaj więcej!” (edukacja finansowa dla osób wykluczonych ekonomicznie), lecz zostały one już zakończone. Etap pilotażowy projektu w Polsce miał miejsce na Mazowszu w latach 2014-2015. Celem projektu było opracowanie nowej formy wsparcia dla rodzin borykających się z trudnościami finansowymi, polegającej na współpracy danej rodziny z edukatorem finansowym. Edukator wraz z rodziną tworzyli plan naprawy finansów rodzinnych oraz towarzyszył rodzinie w jego realizacji w okresie sześciu miesięcy. W ramach projektu przeszkolono 89 edukatorów, którzy w trakcie 6-dniowego szkolenia zostali przygotowani do pracy z rodzinami zagrożonymi ubóstwem i wykluczeniem społecznym. W szkoleniu udział wzięli pracownicy instytucji wspierających oraz organizacji pozarządowych, mających bezpośrednie kontakty z rodzinami zagrożonymi wykluczeniem ekonomicznym. W sumie w projekcie uczestniczyło ok. 68 pracowników instytucji pomocy społecznej oraz dwóch ośrodków pomocy rodzinie i 19 przedstawicieli organizacji pozarządowych. Do udziału w projekcie zaproszono 144 rodziny. Opracowano 135 planów uzdrowienia finansów rodzinnych, a projekt ukończyło 111 rodzin. Rodziny, które korzystały ze wsparcia w ciągu sześciu miesięcy trwania projektu oszczędziły w sumie 125 000 PLN.

Opisany powyżej (punkt 3.3.4) program Fundacji GPW „Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie” skierowany jest również do osób z niepełnosprawnościami.

3.4. Inicjatywy edukacji finansowej w ujęciu tematycznym

Oprócz gromadzenia informacji na temat inicjatyw edukacji finansowej realizowanych w kraju kwestionariusz inwentaryzacyjny zawierał również pytania do interesariuszy na temat rozwoju ogólnokrajowej strategii edukacji finansowej w Polsce, w tym między innymi o ich poglądy na temat tego, na jakich konkretnych treściach i obszarach z zakresu edukacji finansowej skoncentrować powinny się projekty edukacji finansowej w Polsce (zob. Wykres 3.11). Większość respondentów była zgodna, że takim podstawowym obszarem zainteresowania powinny być podstawy zarządzania pieniędzmi oraz planowanie finansowe: spośród 114 respondentów, odpowiednio 94 i 91 osób opowiedziało się za tymi tematami. Około 60% wszystkich respondentów za bardzo ważne uznało również zagadnienia zadłużenia, oszustw finansowych, rozumienia i wyboru produktów finansowych (w tym produktów w formie cyfrowej) oraz planowania emerytury. Mniej niż połowa i jedynie jedna trzecia respondentów uznała, że projekty edukacji finansowej powinny koncentrować się na kwestiach zrównoważonego rozwoju finansowego oraz uczestnictwa inwestorów w detalicznym rynku kapitałowym (odpowiednio 41% i 32%).

Porównując obecną tematykę projektów edukacji finansowej realizowanych w Polsce obserwujemy, że większość poruszanych przez nie obszarów nie jest zgodna z poglądami interesariuszy. Szczególnej uwagi wymagałyby zagadnienia związane z kredytem konsumenckim i zadłużeniem, świadomością dotyczącą oszustw finansowych, a także długoterminowym oszczędzaniem, gdyż właśnie te kwestie umieszczane były wysoko na listach priorytetów formułowanych przez interesariuszy. Jednakże podejmowane są one w zakresie jedynie połowy wszystkich projektów realizowanych w Polsce (Wykres 3.11).

Wykres 3.11. Opinie respondentów kwestionariusza na temat obszarów, na których koncentrować powinny się projekty edukacji finansowej oraz główne obszary projektów edukacji finansowej obecnie realizowanych w Polsce

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Istotnym jest, by projekty edukacji finansowej swym zakresem obejmowały szerokie spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi, w celu wspierania konsumentów w ich różnych decyzjach finansowych. Niemniej niektóre zagadnienia mogą być ważniejsze niż inne, zależnie od struktury sektora finansowego w poszczególnych krajach, dostępnych produktów i usług finansowych, problemów związanych z ochroną konsumencką, z którymi zmagają się konsumenci w danym kraju lub wyzwiań,

których z różnych powodów doświadczają. Zgodnie z rozdziałem 2 dla mieszkańców Polski szczególnie interesujące mogą być zagadnienia dotyczące budżetowania, oszczędzania, unikania niepotrzebnego zadłużenia, ubezpieczenia, zrozumienia przez konsumentów jak funkcjonują systemy finansowe i socjalne, ich praw w sytuacji kupna i korzystania z produktów finansowych oraz ich wiedzy jak unikać oszustw i jak bezpiecznie korzystać z Internetu. Wynika to z charakterystyki polskiej gospodarki i społeczeństwa oraz wyzwań, przed którymi stoją oni obecnie lub prawdopodobnie zetkną się w przyszłości. Ponadto projekty edukacji finansowej mogłyby podjąć inne ważne zagadnienia związane ze zwiększaniem świadomości konsumentów i ich umiejętności zrozumienia pojęcia procentu składanego oraz korzyści z oszczędzania, a także realistycznej oceny stóp zwrotu możliwych do uzyskania z danego produktu inwestycyjnego oraz zrozumienia, jak wyglądają nieuczciwe instrumenty inwestycyjne i jak ich unikać. Kolejną grupą zagadnień istotnych dla pewnych grup w Polsce jest: zarządzanie kredytem konsumenckim i znajomość praw konsumenta oraz potencjalnych pułapek w procesie udzielania pożyczek czy kredytów, oraz ryzyka związanego z kosztownymi kredytami konsumenckimi.

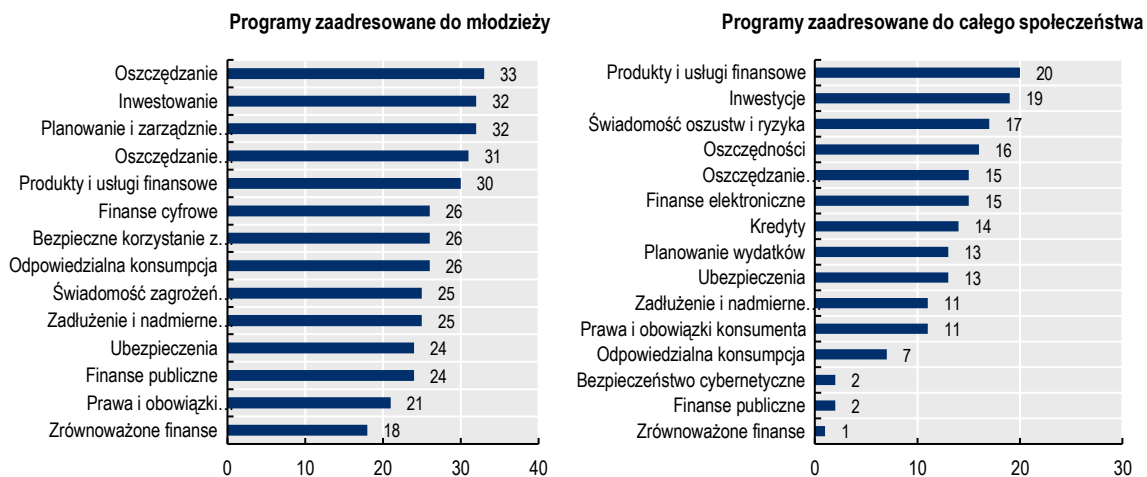
Kraje zdefiniowały kluczowe kompetencje dotyczące edukacji finansowej, przystosowane do ich poszczególnych kontekstów oraz potrzeb populacji. Również Komisja Europejska niedawno opracowała ramy kluczowych kompetencji finansowych dla dorosłych mieszkańców krajów europejskich, które mogą być wykorzystane jako podstawa tworzenia różnych projektów edukacji finansowej dla dorosłych w tych państwach (Unia Europejska/OECD, 2022^[157]). Obecnie Polska nie posiada kompleksowych ram kompetencji kluczowych na potrzeby edukacji finansowej dla dorosłych. Powoduje to, że główne obszary uwagi projektów w tym kraju są bardzo zróżnicowane i nie są uzgodnione z jakimkolwiek przyjętym standardem ogólnokrajowym. Niektóre projekty koncentrują się wyłącznie na bardzo specyficznych zagadnieniach tematycznych (zob. na przykład Ramka 3.11), dostarczając ich odbiorcom bardzo wyspecjalizowaną i pogłębioną wiedzę na temat konkretnych kwestii, podczas gdy wielu osobom potencjalnie brakować może podstawowej znajomości zarządzania środkami finansowymi lub planowania finansowego. Na przykład 20 projektów edukacji finansowej obejmuje temat inwestowania, jednakże tylko 16 z nich omawia znaczenie oszczędzania, które jest podstawą zgromadzenia przez konsumentów środków, które potem mogą zostać zainwestowane.

Ponadto zagadnienia istotne dla danej osoby uzależnione mogą być od jej wieku, statusu zatrudnienia lub innej charakterystyki społeczno-ekonomicznej. Oznacza to, że dla różnych grup docelowych, takich jak dorośli lub młodzież, inwestorzy lub przedsiębiorcy, istotne mogą być różne kompetencje kluczowe.

Również w Polsce, obszary objęte zakresem różnorodnych projektów edukacji finansowej różnią się zależnie od grupy docelowej, do której są skierowane. Na przykład projekty skierowane do młodych ludzi częściej obejmują podstawowe kwestie z zakresu finansów osobistych, takie jak budżetowanie, oszczędzanie lub inwestowanie, niż projekty skierowane do populacji ogólnej, które z kolei więcej uwagi poświęcają, na przykład, inwestycjom, produktom finansowym lub zapobieganiu oszustwom (zob. Wykres 3.12). Niemniej, bardziej systematyczne podejście oparte na zdefiniowanych i powszechnie uzgodnionych kompetencjach mogłoby przyczynić się do stworzenia lepiej zaprojektowanych i bardziej wszechstronnych projektów edukacji finansowej.

Wykres 3.12. Tematy uwzględnione w projektach edukacji finansowej kierowanych do dzieci, młodzieży i ogółu społeczeństwa

Liczba inicjatyw obejmujących dany temat

Uwaga: Tematy uwzględnione w projektach edukacji finansowej skierowanych do dzieci i młodzieży (N=47); Tematy uwzględnione w projektach edukacji finansowej skierowanych do populacji ogólnej (N=31).

Uwaga: Można było wskazać kilka odpowiedzi.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

Ramka 3.13. Projekty edukacji finansowej koncentrujące się na konkretnych tematach

Szereg inicjatyw w zakresie edukacji finansowej w Polsce koncentruje się na konkretnych zagadnieniach, takich jak, na przykład podatki, udzielanie kredytów lub inwestycje.

Co to jest scoring kredytowy: Platforma grywalizacyjna Score Hunter stworzona przez Biuro Informacji Kredytowej (BIK)

Niemal połowa osób dorosłych w Polsce korzysta z różnych form kredytu, jednakże tylko niewielu wie, jak instytucje kredytowe oceniają swych przyszłych klientów oraz na podstawie jakich danych wydają one decyzje o przyznaniu kredytu. Tylko mała grupa osób jest świadoma, że zaciągnięcie pożyczki lub kredytu wymaga przygotowania, jakim jest zbudowanie ich wiarygodności finansowej. Platforma Score Hunter jest odpowiedzią na badanie przeprowadzone przez Biuro Informacji Kredytowej w 2016 roku w zakresie kompetencji cyfrowych, kompetencji finansowych oraz nawyków finansowych, głównie w kontekście budowania wiarygodności finansowej oraz historii kredytowej.

Platforma skierowana jest do trzech różnych grup docelowych, z dostosowaniem prezentowanych treści do każdej z nich: grupy konsumentów (dorośli), studentów oraz uczniów szkół ponadpodstawowych (w wieku powyżej 16 lat). Jest ona wykorzystywana przez wykładowców szkół wyższych i ekspertów Programu Edukacyjnego „Nowoczesne zarządzanie biznesem” oraz przez nauczycieli szkół ponadpodstawowych.

Celem platformy jest poszerzanie wiedzy na temat pożyczek i kredytów, zobowiązań kredytowych, danych osobowych oraz indywidualnej oceny kredytowej. Użytkownicy zazwyczaj dokonują rejestracji na platformie scorehunter.edu.pl, by uzyskać dostęp do zasobów takich jak filmy wideo, artykuły, pytania, quizy, oraz porady eksperckie w kilku sekcjach tematycznych, takich jak wiarygodność kredytowa, kradzież tożsamości, alerty BIK, oraz do ogólnych informacji o działalności Biura Informacji Kredytowej. Użytkownicy otrzymują również zadania do rozwiązania, za które gromadzą punkty w rywalizacji z innymi użytkownikami.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

3.5. Monitoring i ewaluacja projektów

Analiza przedstawiona w poprzednim punkcie ogólnie wykazała brak systematycznego monitoringu oraz ewaluacji projektów realizowanych w Polsce (z kilkoma wyjątkami wskazanymi poniżej), co utrudnia wyciągnięcie jednoznacznych wniosków dotyczących jakości oferty edukacji finansowej w tym kraju. Sposobem wyeliminowania tego wyzwania jest skoncentrowanie się w przyszłości na ewaluacji projektów.

Bowiem śledzenie realizacji oraz wpływu inicjatywy lub projektu edukacji finansowej ma zasadnicze znaczenia dla zrozumienia, czy projekt podąża założoną ścieżką, osiąga postawione mu cele, czy jego treści i metody prezentacji są właściwie dostosowane do grupy docelowej, a także czy istnieją obszary wymagające udoskonalenia i zapewnienia, że zasoby kierowane są do najbardziej skutecznych projektów (OECD, 2013^[158]).

Monitoring i ewaluacja projektów oparte są na dwóch odrębnych, lecz powiązanych ze sobą procesach. Monitorowanie projektu polega na śledzeniu jego realizacji oraz dostarcza odpowiedzi na pytanie, czy projekt dociera do wystarczającej liczby odbiorców i czy jego zasoby wykorzystywane są zgodnie z założonymi celami. Monitorowanie może mieć charakter ciągły, a nawet podlegać pełnej automatyzacji: jego zadaniem jest zbieranie danych dotyczących realizacji projektu. Dane te mogą również stanowić

integralną część oceny projektu. Ewaluacja projektu odnosi się do procesu poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy projekt spełnia założone mu cele oraz osiąga pożądany wpływ na jego beneficjentów. Żaden projekt nie może zostać uznany za sukces bez jego oceny. Właściwa ocena powinna być jednym z wymogów uzyskania finansowania dla dowolnej inicjatywy w zakresie edukacji finansowej (OECD, 2013_[158]). W kontekście strategii ogólnokrajowej, istotne jest również zrozumienie, które projekty mogłyby przyczynić się do osiągnięcia jej celów. Wiedza ta może zostać wykorzystana przy podejmowaniu decyzji w odniesieniu do poparcia lub integracji konkretnych projektów w ramach krajowej strategii edukacji finansowej lub w odniesieniu do decyzji o udzieleniu finansowania.

U źródeł każdego procesu monitorowania i ewaluacji leży ustalenie celów projektu oraz kluczowych wskaźników efektywności (ang. *Key performance indicators*, KPI). W Polsce z 97 inicjatyw w zakresie edukacji finansowej omówionych w niniejszym raporcie, 31 zdefiniowało kluczowe wskaźniki efektywności, lecz tylko 17 z nich aktywnie monitoruje ich wartości. Ustanowione KPI zazwyczaj odnoszą się do liczby osób lub uczniów, do których projekt dotarł, liczby zrealizowanych szkoleń, lekcji, spotkań lub konkursów, liczby opracowanych materiałów, godzin szkolenia, liczby organizacji zaangażowanych w realizację projektu, liczby osób śledzących projekt w mediach społecznościowych, liczby odsłon lub liczby kliknięć na konkretną inicjatywę, bądź też do liczby pobrań konkretnych materiałów. Połowa projektów, które zdefiniowały KPI prowadzonych jest przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego (16), natomiast dziewięć realizowanych jest przez instytucje administracji publicznej (w tym przede wszystkim Narodowy Bank Polski, Ministerstwo Finansów, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Rzecznika Finansowego). Bardziej liczna grupa inicjatyw monitoruje wdrożenie projekt, nawet jeżeli nie zdefiniowano konkretnych KPI, których osiągnięcie jest celem projektu. Obok wymienionych powyżej działań, niektóre projekty również gromadzą informacje na temat profilu beneficjentów, w tym wieku, płci lub lokalizacji.

W grupie 75 inicjatyw korzystających w realizacji z narzędzi cyfrowych tylko 31 wykorzystuje zautomatyzowane zbieranie danych w celu monitorowania postępów wdrożenia, a jedynie 17 z nich śledzi te postępy względem wcześniej zdefiniowanych celów. W grupie 48 inicjatyw realizowanych w formie bezpośrednich spotkań tylko ponad połowa (25) określiła konkretne kluczowe wskaźniki efektywności, lecz tylko 14 z nich prowadzi ich regularne monitorowanie. Wynika stąd wniosek, że więcej organizacji mogłoby aktywnie monitorować wdrożenie ich projektów w celu lepszego zrozumienia skuteczności ich wysiłków komunikacyjnych oraz potencjalnego wpływu.

Sposoby śledzenia i monitorowania zakresu wdrożenia inicjatyw edukacji finansowej przez różne organizacje są wysoce zróżnicowane, podobnie jak nawet rodzaje informacji zbieranych przez każdą z inicjatyw. Utrudnia to jakiegokolwiek sensowne porównywanie różnych realizowanych inicjatyw, nawet pod względem wskaźników tak prostych jak faktyczny zasięg projektu. Bowiernie zależnie od rodzaju inicjatywy, czy jest to szkolenie, czy kampania informacyjna, oraz zależnie od docelowej grupy odbiorców oraz warunków realizacji projektu – czy wykorzystuje on narzędzia cyfrowe, czy interakcję bezpośrednią, wyniki 63 z 97 inicjatyw wdrażanych w Polsce przedstawiają bardzo różne dane dotyczące skuteczności swych wysiłków komunikacyjnych. Również czas oraz jakość interakcji z odbiorcami docelowymi różni się w ogromnym stopniu zależnie od projektu: od kilkuminutowego komunikatu w czasie sponsorowanej kampanii w telewizji lub radiu do kursu trwającego kilka godzin lub realizowanego w cyklu comiesięcznych spotkań w przypadku projektów w szkołach. Należy powtórzyć: tak wielkie zróżnicowanie bardzo utrudnia porównywanie projektów.

Ewaluacja projektu powinna być integralną częścią jego założeń, gdyż istotne jest zebranie dokładnej informacji i danych nawet jeszcze przed rozpoczęciem realizacji danej inicjatywy. W odniesieniu do oceny idealna jest sytuacja, w której ściśle określone zasady oceny wpływu opierają się na podejściu eksperymentalnym lub quasi-eksperymentalnym, które pozwala na rozwiązanie problemu samoselekcji i pozwala na bardziej rzetelne zbadanie związków przyczynowych pomiędzy działaniami projektu edukacji finansowej a jego efektami. Jednakże taka zdyscyplinowana ocena projektu jest trudna do realizacji i kosztowna. Często zdarza się, że projekty wdrażane przez organizacje posiadające ograniczone źródła finansowania pomijają ten istotny element, preferując wykorzystanie już i tak zbyt niskich środków

finansowych na same działania projektu. W innych sytuacjach organizacje decydują się na nieeksperymentalną formułę ewaluacji.

Dobry proces ewaluacji pomaga wyraźnie stwierdzić, czy wdrożenie projektu przyniosło jakiegokolwiek zmiany. Na przykład jeżeli wiedza lub zachowanie uczestników konkretnego projektu uległo zmianie, czy zmiana ta jest skutkiem danej interwencji? Czy też może wiedza i zachowanie uczestników uległoby zmianie niezależnie od projektu i jego interwencji? Ogólnie rzecz biorąc, dane zebrane w celu uzyskania odpowiedzi na takie pytanie powinny dostarczać informacji o zakresie wystarczająco szerokim i głębokim, by móc wyciągnąć wnioski dotyczące rezultatów projektu. Rezultaty takie zazwyczaj można podzielić na następujące kategorie: rezultaty w obszarze wiedzy, rezultaty w obszarze postaw oraz rezultaty w obszarze zachowań. Rezultaty w zakresie wiedzy i postaw można mierzyć z zastosowaniem testów przeprowadzanych przed i po realizacji danej interwencji.

W Polsce respondenci kwestionariusza wskazali 15 inicjatyw, które zostały ocenione pod względem skuteczności i wpływu. Dokładniejsza analiza zastosowanego rodzaju ewaluacji i metodologii pokazuje, że w 11 ze wspomnianych 15 projektów ocena polegała na wypełnieniu przez uczestników ankiety na temat ich satysfakcji lub ankiet samooceny, w których uczestników proszono o ocenę przydatności projektu oraz jego wpływu na ich wiedzę, postawę lub zachowanie. Odpowiedzi otrzymane od uczestników są pozytywne we wszystkich zgłoszonych rezultatach, lecz nie oznacza to jednoznacznie, że projekty te osiągnęły zamierzone cele. Ankiety dotyczące satysfakcji zazwyczaj oceniają sposób realizacji projektu, czy projekt był skutecznie wdrożony oraz co należy zmienić w celu jego ulepszenia. Mogą one stanowić użyteczne narzędzie prowadzące do zrozumienia, czy projekt się uczestnikom podobał, czy byli ogólnie zainteresowani prezentowanymi tematami; są one jednak mniej przydatne do zrozumienia, czy dany projekt miał jakiegokolwiek konkretny wpływ na wiedzę, postawy lub zachowania. Informacje podawane samodzielnie przez uczestników w ankietach samooceny ich własną wiedzę, a zwłaszcza zachowania, mogą nie zawsze odzwierciedlać rzeczywiste zachowania bądź mogą dokonywać pomiaru wiedzy lub zachowania, który obarczony jest wysokim błędem, gdyż podawane informacje mają charakter subiektywny (efekt nadmiernej pewności siebie).

Ewaluacja oparta na badaniu przed rozpoczęciem i po zakończeniu projektu jest zazwyczaj wykorzystywana do pomiaru, w jakim zakresie postawy, wiedza lub zachowania ludzi zmieniły się w wyniku uczestnictwa w interwencji edukacji finansowej. Ocena uczestników jest wówczas dokonywana przed daną interwencją i po danej interwencji. W trzech z 15 wspomnianych projektów wykorzystywano ankiety tego typu przeprowadzone przed rozpoczęciem i po zakończeniu interwencji. Są one przydatne w zrozumieniu bezpośredniego skutku lub rezultatu projektu dla uczestników, na przykład pod względem poszerzenia wiedzy. Testy przeprowadzane po zakończeniu projektu są również przydatne, także w przypadku powtórzenia ich po upływie określonego czasu od interwencji, gdyż pozwalają one zrozumieć, czy skutki projektu mają charakter trwały. Co istotne jednak, należy pamiętać, że w okresie tym na zwiększenie lub zmianę wiedzy uczestników wpływ może mieć wiele czynników zewnętrznych. Zmiany w zachowaniu są znacznie trudniejsze do wychwycenia i zazwyczaj dokonują się one w czasie kilku miesięcy, a nawet lat, od realizacji projektu.

Dane do oceny zmian w zachowaniu gromadzić można przy pomocy wielu narzędzi, w tym ankiet, a także wywiadów indywidualnych i grupowych. Mogą one obejmować nawet dane administracyjne (ewidencje prowadzone przez banki, dane gromadzone przez pracodawców lub organy rządowe). Wykorzystanie tych narzędzi zależy od tego, jak proces ewaluacji został zaprojektowany oraz jakie są jego cele, tzn. czy zadaniem ewaluacji jest zbadanie sposobu realizacji projektu, jego rezultatów, czy też wywartego wpływu.

Wśród 97 inicjatyw zgłoszonych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego trzy organizacje podjęły pogłębioną ewaluację swoich projektów edukacji finansowej. Projekt „Myślę, decyduję, działam – finanse dla najmłodszych” zrealizowany przez Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej, projekt „O finansach... w bibliotece” zrealizowany przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego oraz program Aflatoun zrealizowany przez Fundację Nauka dla Środowiska. Dwa pierwsze z wyżej

wymienionych projektów dofinansowane zostały przez NBP, który również podkreśla znaczenie monitorowania i ewaluacji projektów.

Ewaluacja projektu „O finansach... w bibliotece” obejmowała składnik jakościowy i ilościowy. Dane jakościowe zebrane zostały w trakcie 15 bezpośrednich pogłębionych wywiadów z różnymi podmiotami zaangażowanymi w projekt (jednym koordynatorem projektu, coachami, koordynatorami regionalnymi, bibliotekarzami oraz uczestnikami). Badanie ilościowe przeprowadzone zostało na podstawie ankiet oceniających wiedzę uczestników, którzy ukończyli pięć modułów e-learning w trybie online.

„Myślę, decyduję, działam – finanse dla najmłodszych” to trzyletni projekt edukacji finansowej dla dzieci z klas od 1 do 3 szkoły podstawowej, który może być realizowany w ramach lekcji lub jako zajęcia pozalekcyjne. W ramach projektu uczniowie otrzymują materiały wraz z kartami pracy oraz kartami wiedzy, natomiast rodzice informowani są o projekcie w formie listu zachęcającego do aktywnego udziału w procesie nauki ich dzieci. Uczniowie mogą również zaważać o nagrody w dwóch konkursach oraz wziąć udział w ostatecznym teście na zakończenie projektu. Opracowano również wsparcie dla nauczycieli, w postaci różnych materiałów – „Podręcznika dla nauczyciela” z konspektami kursu. Nauczyciele mogą także brać udział w szkoleniach i różnych warsztatach metodologicznych oraz uczestniczyć w konkursach na najlepszy scenariusz lekcji. Projekt podlega ścisłemu monitorowaniu przez ewaluatora projektu, a dane dotyczące wdrożenia zaplanowanych działań oraz zgodności działań projektu z jego harmonogramem gromadzone są w sposób ciągły. Dane zazwyczaj pobierane są z raportów nauczycieli realizujących projekt, a także z list obecności, potwierdzeń otrzymania przez uczestników materiałów szkoleniowych i dzienników działań. Podlegają one agregacji w formie macierzy monitorowania. Ewaluator projektu jest specjalistą w zakresie pedagogiki i wspierają go statystycy, którzy pomagają w budowaniu bazy danych oraz ich analizie.

Do oceny wpływu projektu wykorzystuje się szereg narzędzi, takich jak ankiety dokonujące pomiaru kompetencji finansowych dzieci (testy „przed”, „w trakcie” oraz „po”), pogłębione wywiady z nauczycielami, ankiety samorefleksji oraz samooceny dla nauczycieli, a także wywiady grupowe z nauczycielami. Ponadto organizowany jest warsztat oceniający z zespołem zarządzającym projektem. Poziom kompetencji finansowych dzieci uczestniczących w projekcie porównywany jest z poziomem kompetencji finansowych grupy kontrolnej uczniów, którzy nie biorą udziału w kursach. Pomiar poziomu kompetencji finansowych obu grup dokonywany jest w tym samym czasie. Kluczowe wnioski raportu oceniającego wykazały, że:

- Uczniowie uczestniczący w projekcie w sposób statystycznie istotny zwiększyli swoje umiejętności finansowe oraz zdolność zastosowania uzyskanej wiedzy w sytuacjach praktycznych
- Uczniowie także znacząco poprawili swoje umiejętności matematyczne
- Nauczyciele uczestniczący w projekcie również posiadają wyższy poziom kompetencji finansowych oraz udoskonaliли swoje umiejętności włączania treści edukacji finansowej w ramach nauczanych przez nich przedmiotów
- Nauczyciele czują się pewniej w wykorzystaniu różnych metod nauczania, w tym pracy grupowej. W trakcie projektu organizowali oni zajęcia oraz wycieczki dla dzieci do instytucji finansowych, firm i sklepów w celu włączenia w ramach lekcji doświadczeń praktycznych
- Rodzice wykazują zainteresowanie zajęciami z edukacji finansowej ich dzieci

W ujęciu ogólnym organizacje społeczeństwa obywatelskiego z większym prawdopodobieństwem aktywnie monitorują oraz ewaluują realizowane przez siebie projekty, gdyż ich finansowanie często zapewniają darczyńcy zewnętrzni, którzy wymagają sprawozdania z osiągnięć projektu. Z 38 inicjatyw wdrożonych przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego pięć było finansowanych przez podmioty sektora prywatnego, natomiast 14 uzyskało wsparcie z funduszy publicznych (około połowa z nich finansowana jest z funduszy darczyńców zewnętrznych). Na przykład monitorowanie i ewaluacja były i są nadal obowiązkowym elementem projektów współfinansowanych z funduszy Unii Europejskiej (UE). Inni darczyńcy, na przykład NBP również wymagają monitorowania i ewaluacji projektów. Jest to jeden z

niezbędnych wymogów warunkujących otrzymanie finansowania od NBP, którego część może także być alokowana na potrzeby oceny. Ponadto NBP w niektórych przypadkach zleca przeprowadzenie oceny zewnętrznej dofinansowanych projektów (której wyniki udostępniane są również organizacjom realizującym projekt) oraz zapewnia wsparcie techniczne na potrzeby opracowania mechanizmów monitorowania i ewaluacji. Z drugiej strony, wszystkie inicjatywy edukacji finansowej wdrażane przez administrację publiczną finansowane są albo z własnego budżetu tych jednostek, albo z funduszy Unii Europejskiej, podobnie jak inicjatywy realizowane przez firmy sektora prywatnego, które finansowane są albo z środków własnych, albo przez innych darczyńców sektora prywatnego.

Jednocześnie należy zauważyć, że ewaluacja projektu jest czasochłonna i kosztowna. Wszelkie wymagania dotyczące dogłębnej ewaluacji konkretnych projektów edukacyjnych powinny ten fakt uwzględnić i – na ile jest to możliwe – zapewnić wystarczające środki na potrzeby procesu ewaluacji.

3.6. Podsumowanie luk w ofercie edukacji finansowej oraz wyzwań, które mogą ograniczać zakres i skuteczność działań w obszarze edukacji finansowej

W rozdziale 3 zaprezentowano przegląd systemu edukacji finansowej w Polsce: istniejących interesariuszy zaangażowanych w edukację finansową, mechanizmów koordynacji oraz obecnej współpracy, a także informacje dotyczące grup docelowych oraz treści edukacyjnych dostarczanych w ramach projektów. Obraz edukacji finansowej w Polsce jest dynamiczny i złożony. Informacje zebrane w na podstawie kwestionariusza inwentaryzacyjnego pokazują, że w Polsce aktywnych jest ponad 45 organizacji, które zapewniają edukację finansową w ramach ponad 100 inicjatyw. Badanie dostępnych dokumentów źródłowych (desk research) wskazuje również, że obok inicjatyw zgłoszonych w ankiecie w Polsce realizowanych jest wiele innych projektów, w tym przez organizacje sektora prywatnego⁵⁸. Zakres, grupy docelowe, cele, struktura oraz metodologie wykorzystywane przez te inicjatywy są również bardzo różnorodne.

Na podstawie porównania potrzeb w dziedzinie edukacji finansowej omówionych w punkcie 2.4 oraz faktycznego zakresu oferty edukacji finansowej w Polsce punkt 3.6.1 prezentuje główne luki w tym obszarze. Na podstawie tych informacji, w punkcie 3.6.2 omówiono niektóre z wyzwań, które mogą stanowić wyjaśnienie powstania tych luk.

3.6.1. Luki w ofercie edukacji finansowej: grupy docelowe, treści, sposoby dostarczania

- **Istnieje potrzeba skierowania większej liczby inicjatyw w zakresie edukacji finansowej do grup społeczno-demograficznych charakteryzujących się ograniczoną odpornością finansową lub ograniczonymi kompetencjami finansowymi.** W rozdziale 2 stwierdzono, że niektóre grupy społeczne wymagać mogą szczególnej uwagi oraz podejścia dostosowanego do ich potrzeb. Dotyczy to gospodarstw domowych o niskich dochodach, osób pracujących na podstawie niestabilnych lub tymczasowych umów, osób bezrobotnych, starszych lub osób pracujących w wieku przedemerytalnym, mieszkańców obszarów wiejskich oraz konsumentów nadmiernie zadłużonych lub zagrożonych nadmiernym zadłużeniem. Jednakże tylko mniej niż 20% z 97 inicjatyw wymienia wśród swych grup docelowych (obok innych grup) pracujących dorosłych lub osoby starsze, a tylko 10% z nich (lub mniej) kieruje swe działania do osób borykających się z zadłużeniem, osób bezrobotnych lub osób z niepełnosprawnościami (zob. Tabela 3.4). Więcej uwagi poświęcić należy opracowywaniu (oraz ocenie) projektów skierowanych to tych grup docelowych.

Tabela 3.5. Potencjalnie istotne grupy docelowe oraz zakres, w jakim kierowana jest do nich oferta edukacyjna

Informacje dotyczące grup docelowych każdego projektu pochodzą z danych dostarczonych przez respondentów kwestionariusza inwentaryzacyjnego

Istotne grupy docelowe	Instytucja kierująca działania do danej grupy docelowej	Projekty dla danej grupy docelowej
Gospodarstwa domowe o niskich dochodach	Fundacja Innowacja i Wiedza	Pełny portfel; Zyskaj więcej! Edukacja finansowa dla osób wykluczonych ekonomicznie.
Osoby bezrobotne, osoby zatrudnione na niestandardowych warunkach lub osoby pracujące na podstawie umów tymczasowych	Rzecznik Finansowy, Fundacja Innowacja i Wiedza; Santander Bank Polska S.A.; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Fundacja GPW	Webinaria Rzecznika Finansowego; Podcasty Rzecznika ds. Usług Finansowych; Medialna kampania edukacyjna; Zyskaj więcej! Edukacja finansowa dla osób wykluczonych ekonomicznie; Pełny portfel; Finansiaki; Szkolenie Finanse Osobiste; Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie
Osoby starsze	Stowarzyszenie Aquila; Bankowy Fundusz Gwarancyjny; Rzecznik Finansowy; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego; Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Departament Polityki Senioralnej; Narodowy Bank Polski; Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych; Komisja Nadzoru Finansowego; Santander Consumer Bank S.A.; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Fundacja GPW; Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości	Edukacja konsumencka, w tym finansowa mieszkańców miasta Wrocławia; Kampania edukacyjna 2020/2021; webinaria Rzecznika Finansowego; Podcasty Rzecznika Finansowego; Medialna kampania edukacyjna; Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych; „O finansach... w bibliotece”; konkursy o granty w ramach Programu Aktywni+; Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira Skrzypka; Rynek finansowy: od Juniora do Seniora; Światowy Tydzień Inwestora; #JasnoOFinansach; Szkolenie Finanse Osobiste; Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie; Program edukacyjny „Moje finanse”.
Osoby borykające się z zadłużeniem	Rzecznik Finansowy, Fundacja Nauka dla Środowiska; Fundacja Innowacja i Wiedza; Komisja Nadzoru Finansowego; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy THINK!; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Fundacja GPW; Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości	Webinaria Rzecznika Finansowego; Podcasty Rzecznika ds. Usług Finansowych; Medialna kampania edukacyjna; Komunikacja w mediach społecznościowych; Aflatoun; „Pełny portfel”; Kampania informacyjna „Ryzyko stopy procentowej zobowiązań kredytowych”; Zdrowie finansowe; Szkolenie Finanse Osobiste; Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie; Program edukacyjny „Moje finanse”.
Populacja w wieku produkcyjnym	Rzecznik Finansowy; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego; Stowarzyszenie L4G; Narodowy Bank Polski; Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów; PFR PPK Portal Ltd; Santander Bank Polska S.A.; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy THINK!; Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości; Bankowy Fundusz Gwarancyjny	Webinaria Rzecznika Finansowego; Podcasty Rzecznika Finansowego; Medialna kampania edukacyjna; Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych; Kokosza, grosz do grosza!; Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira Skrzypka; Kampania „Policz i nie przelicz się!”; Wydarzenia organizowane w ramach Światowego Dnia Konsumenta „Surfuję, sprawdzam, kupuję” – Bezpieczny konsument w sieci”. Targi IKE/IKZE; Finansiaki; #JasnoOFinansach; Zdrowie finansowe; Szkolenie Finanse Osobiste; Program edukacyjny „Moje finanse”.
Mieszkańcy obszarów wiejskich	Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego; Fundacja Innowacja i Wiedza	„O finansach... w bibliotece”; „Pełny portfel”
Uchodźcy	nie dotyczy	nie dotyczy

Uwaga: Kwestionariusz inwentaryzacyjny nie prosił respondentów o wskazanie, czy ich projekty były skierowane konkretnie do gospodarstw domowych o niskich dochodach, mieszkańców obszarów wiejskich lub uchodźców/imigrantów.

Źródło: Kwestionariusz inwentaryzacyjny.

- **Projekty edukacji finansowej skierowane do młodzieży mogłyby bardziej koncentrować się na wspieraniu uczniów i studentów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Mogłyby one również zwiększyć wsparcie dla nauczycieli i poświęcać więcej**

uwagi projektom edukacji finansowej dla rodziców/opiekunów⁵⁹, zważywszy na ich rolę w edukacji dzieci. W Polsce inicjatywy na rzecz edukacji finansowej w bardzo dużym stopniu koncentrują się na dzieciach i młodzieży, lecz znacznie mniejszym na innych segmentach populacji, które mogą potrzebować wsparcia i mają ograniczoną wiedzę i umiejętności finansowe (tak, jak wskazano w podpunkcie powyżej). Edukacja finansowa w Polsce stanowi element programu nauczania szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Niemal połowa z 97 inicjatyw zgłoszonych w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym skierowana była do dzieci i młodzieży. Jest zrozumiałe, że edukacja finansowa dla ludzi młodych jest istotna oraz że – zgodnie z zaleceniami OECD – powinna rozpocząć się możliwie najwcześniej. Niemniej, pomimo licznych projektów przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, należy dołożyć dalszych starań, by działania te były lepiej ukierunkowane, a tym samym bardziej skuteczne. Po pierwsze, projekty edukacji finansowej skierowane do ludzi młodych mogłyby bardziej koncentrować się na wspieraniu uczniów i studentów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, którzy mają mniejsze szanse na uczenie się w otoczeniu domowym. Po drugie, biorąc pod uwagę, iż rodzice i rodzina odgrywają kluczową rolę w edukacji finansowej ich dzieci (i mogą sami posiadać ograniczoną wiedzę i umiejętności finansowe), organizacje opracowujące inicjatywy edukacji finansowej dla dzieci powinny również rozważyć zwiększenie części zakresu ich działań skierowanych do rodziców/opiekunów, by w ten sposób uzupełnić działania skierowane bezpośrednio do dzieci. Po trzecie, istnieje możliwość dalszego udoskonalenia sposobów zapewnienia edukacji finansowej w szkołach oraz wdrożenia elementów takiej edukacji w ramach programów szkolnych poprzez zwiększenie zakresu wsparcia nauczycieli w formie udostępnienia szkoleń i materiałów dydaktycznych. Jak wspomniano w punkcie 3.3.1, podstawy programowe nie określają, jak nauczyciele powinni prowadzić lekcje, natomiast sposób przekazania treści edukacji finansowej uzależniona jest w dużym stopniu od motywacji samego nauczyciela. Nauczyciele już dziś mają dostęp do szkoleń i materiałów dydaktycznych, lecz istnieje potrzeba dołożenia większych starań w celu skutecznego wdrożenia podstaw programowych.

- **Projekty edukacji finansowej powinny w większym stopniu koncentrować się na zagadnieniach, które wymagają traktowania priorytetowego, takich jak kwestie budżetowania, oszczędności, długoterminowego oszczędzania i inwestycji, cyfryzacji (w tym wiedzy na temat oszustw i bezpieczeństwa w Internecie), odpowiedzialnego zaciągania kredytów i pożyczek oraz ubezpieczeń,** tak jak wykazały to wnioski z analizy zaprezentowanej w rozdziale 2. Umiejętność budżetowania i kontrolowania własnych wydatków, oszczędzania oraz unikania kosztownych kredytów może pomóc w zmniejszeniu stresu finansowego, zwłaszcza wśród członków grup znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej (zob. punkt 2.4.2). Biorąc pod uwagę obecne prognozy dotyczące wysokości emerytur, większość Polaków powinna zwrócić szczególną uwagę na oszczędności emerytalne. Jednakże niski poziom zrozumienia znaczenia oszczędzania długoterminowego brak zaufania do systemu zabezpieczenia społecznego (w tym w wyniku różnych reform) oraz słabe zrozumienie mechanizmów funkcjonowania rynków finansowych stanowią barierę dla osiągnięcia zmiany nawyków w kierunku konsekwentnego oszczędzania długoterminowego. Projekty edukacji finansowej, zwłaszcza te skierowane do populacji dorosłych, powinny koncentrować się właśnie na tych zagadnieniach. Obecnie około połowa z 97 inicjatyw obejmuje swym zakresem tematykę długoterminowego oszczędzania, lecz tylko 15 z nich skierowanych jest do populacji dorosłych lub dorosłych w wieku produkcyjnym. Ponadto wiele z działań w ramach tych projektów ma formę kampanii komunikacyjnych, komunikacji w mediach społecznościowych lub prezentowania informacji na portalach internetowych. Biorąc jednak pod uwagę niski poziom oszczędności w Polsce, w dziedzinie tej wymaganych jest więcej działań.
- **Istnieje potrzeba zwiększenia wysiłków na rzecz opracowania inicjatyw, których celem jest osiągnięcie trwałej zmiany nawyków, obok inicjatyw dostarczających informacje lub podnoszących świadomość konkretnych zagadnień.** Zapewnienie informacji oraz podnoszenie

świadomości na temat konkretnych czynników, które mogą działać na niekorzyść konsumentów ma zasadnicze znaczenie, zwłaszcza jeżeli dostarczane są one we właściwym momencie. Jednakże działania te mogą być mniej skuteczne, by wspierać konsumentów w procesie nabywania potrzebnych umiejętności finansowych oraz kształtowania trwałych nawyków finansowych. W Polsce jedynie 24 z 97 projektów edukacji finansowej skierowanych jest do dorosłych i obejmuje pewne warsztaty lub szkolenia; tylko cztery z nich zapewniają wskazówki i usługi doradcze. Fakt ten wskazuje na to, że większość inicjatyw w zakresie edukacji finansowej dla dorosłych przedstawionych w niniejszym raporcie ma charakter krótkoterminowy i ograniczony zakres. Jest istotne, by twórcy oferty edukacji finansowej (zwłaszcza instytucje publiczne) nadal reagowały na ewolucję systemu finansowego, nowo pojawiające się ryzyka i zagrożenia, oraz by opracowywały kampanie podnoszące świadomość konsumentów na temat konkretnych form ryzyka, na jakie mogą być narażeni. Jednocześnie pamiętać należy, że edukacja finansowa jest procesem długofalowym i nie powinna ograniczać się wyłącznie do reakcji na zachodzące procesy. Długoterminową strategią zapewniającą ostateczny sukces wszystkich powyższych działań jest proaktywne budowanie umiejętności, postaw oraz nawyków, które uodpornią konsumentów względem dowolnego rodzaju niespodziewanych gwałtownych wydarzeń i zagrożeń. Dlatego też opracowywanie projektów wszechstronnych, które zakresem swym obejmują szeroki wachlarz zagadnień związanych z finansami osobistymi (zob. punkt powyżej), zwłaszcza dostosowanych do wcześniej zidentyfikowanych potrzeb konkretnych grup docelowych, powinno stanowić nurt działań uzupełniających kampanie podnoszące świadomość o krótszym charakterze i bardziej skoncentrowane na poszczególnych tematach. Szczególnie istotne w tym kontekście mogą być projekty edukacji finansowej dla dorosłych o bardziej długofalowej perspektywie, takie jak inicjatywy podejmowane w miejscu pracy lub uzupełniające projekty rozwoju kariery/zatrudnienia, skierowane na przykład do ludzi młodych kończących edukację i wchodzących na rynek pracy, do osób zmieniających zatrudnienie, bądź też do osób zbliżających się do emerytury.

- **Istnieje potrzeba zwiększenia wysiłków w zakresie dostosowania sposobów dostarczania treści projektów edukacji finansowej do potrzeb konsumentów.** Obecnie trzy czwarte (75%) inicjatyw skierowanych wyłącznie do dorosłych, wykorzystuje do dotarcia do odbiorców narzędzia cyfrowe (platformy e-learningowe, aplikacje mobilne, filmy YouTube, media społecznościowe), natomiast ponad 25% korzysta z mediów tradycyjnych (telewizja i radio). Wykorzystanie kanałów cyfrowych do dostarczania treści edukacji finansowej stwarza możliwość zwiększenia skali oraz zasięgu w sposób efektywny kosztowo; pozwalają one także na sprawne dostosowanie do potrzeb oraz wykorzystanie interwencji behawioralnych. Jednakże kanał cyfrowy ma również swe ograniczenia, wynikające z niskiego poziomu umiejętności cyfrowych wśród populacji ogólnej oraz konkretnych grup społecznych. Ponadto w przypadkach osób, które częściej mogą znajdować się w trudnej sytuacji finansowej, na przykład osób o niskich dochodach lub starszych, istnieje może wyższe prawdopodobieństwo braku dostępu do narzędzi cyfrowych oraz potrzebnych w tym zakresie umiejętności, o czym była już mowa w punktach 2.1.2, 2.1.7 oraz 2.4.2 (G20/OECD, 2021^[6]). Na przykład wśród wszystkich projektów skierowanych do osób starszych (choć nie wyłącznie do nich), ponad 70% korzysta z narzędzi cyfrowych, podczas gdy mniej niż połowa korzysta również z formuły bezpośrednich spotkań, co może nie być właściwe w świetle wspomnianych powyżej ograniczeń. Szereg badań podjętych już w Polsce wskazuje, jakie metody nauki preferowane są przez różne grupy. Tego rodzaju informacje powinny być wykorzystywane do przystosowania sposobów dostarczania treści i docierania do grup docelowych w miejscach i w sposób najbardziej sprzyjający ich motywacji do uczenia się.
- **Zbyt mała waga przykładana jest do oceny projektów edukacji finansowej.** Tylko ograniczona liczba spośród 97 projektów zgłoszonych w ankiecie inwentaryzacyjnej podlega monitorowaniu, a jeszcze mniej z nich poddawanych jest rygorystycznej ocenie. Aby zrozumieć, jakie działania są skuteczne dla konsumentów oraz jakie projekty i strategie prowadzą do pożądaných zmian nawyków, dalsze prace mogłyby skupić się na ocenie istniejących projektów, opublikowaniu

wyników tych ocen, oraz wbudowaniu mechanizmów monitorowania i oceny we wszystkie nowo opracowywane inicjatywy, wraz z zwiększaniem skali tych, które wydają się przynosić pożądane efekty.

3.6.2. Wyzwania, które mogą ograniczać zakres i skuteczność działań w dziedzinie edukacji finansowej

W punkcie 3.6.1 opisano najważniejsze luki na podstawie porównania potrzeb w dziedzinie edukacji finansowej (punkt 2.4) oraz faktycznego zakresu oferty edukacji finansowej w Polsce (punkt 3). W niniejszym punkcie omawiamy trzy podstawowe wyzwania, które mogły ograniczyć zakres i skuteczność dotychczasowych działań w dziedzinie edukacji finansowej, i które mogą stanowić wyjaśnienie luk zidentyfikowanych w punkcie 3.6.1. Poniżej prezentujemy kolejno każde z głównych wyzwań oraz omawiamy jego powiązanie ze zidentyfikowanymi lukami. Niektóre z tych wyzwań są wzajemnie powiązane, odnosząc się z kolei do kilku luk, o których mowa powyżej.

- **W użyciu znajduje się kilka definicji podobnych lub powiązanych ze sobą pojęć, co jednak nie daje jednolitego pojmowania zakresu edukacji finansowej na poziomie krajowym.** Istnieje wyraźna potrzeba zdefiniowania na poziomie krajowym, z jakimi podstawowymi elementami wiedzy i pojęciami zapoznawać powinni się uczestnicy projektów edukacji finansowej (rozumianymi jako finanse osobiste). W oparciu o informacje podane przez respondentów kwestionariusza odnośnie celów i treści realizowanych obecnie inicjatyw, wydaje się, że każda organizacja ma nieco inne rozumienie terminów „edukacja finansowa” oraz „kompetencje finansowe/znajomość zagadnień finansowych” (ang.: financial literacy), przy czym dla niektórych organizacji edukacja finansowa obejmuje elementy związane z edukacją na temat biznesu, przedsiębiorczości lub wartości społecznych (zob. punkt 3.2 oraz Ramka 3.1). Jest to również związane z faktem, że edukacja w zakresie ekonomii i przedsiębiorczości istnieje w Polsce już od długiego czasu i często wszystkie te pojęcia są wzajemnie utożsamiane. Brak powszechnego zrozumienia znaczenia i zakresu edukacji finansowej na poziomie krajowym mógł przyczynić się do powstania niektórych luk, powieżeń oraz zachodzących na siebie obszarów zidentyfikowanych w punkcie 3.6.1, a także mniejszej koncentracji edukacji finansowej na zagadnieniach priorytetowych i pewnych grupach docelowych. Wszystkie te pojęcia są ze sobą niewątpliwie powiązane i normalnym jest, że niektóre z nich są uwzględnione w tych samych kursach szkoleniowych lub materiałach do nauki (w tym w dziedzinie finansów osobistych, elementów makroekonomii, ekonomii monetarnej, zagadnień finansowych nie związanych z finansami osobistymi, przedsiębiorczości). Niemniej, jak będzie to omówione poniżej w rozdziale 4, przyjęcie jednoznacznej definicji kompetencji finansowych oraz edukacji finansowej, być może również uzupełnionej opracowaniem ram kluczowych kompetencji finansowych, może być pomocne dla wszystkich interesariuszy aktywnych w tej dziedzinie w Polsce. Podejście takie mogłoby również obejmować zbadanie i objaśnienie powiązań pomiędzy edukacją finansową a innymi pojęciami i celami procesów uczenia się w dziedzinie edukacji o przedsiębiorczości i gospodarce. Można oczekiwać, że konsensus w odniesieniu do definicji i zakresu edukacji finansowej doprowadzi do zmniejszenia stopnia rozproszenia zasobów i wysiłków w szerokim zakresie zagadnień, którego istnienie obecnie nie służy interesom konsumentów.
- **Koordinacja działań pomiędzy interesariuszami z sektora publicznego, prywatnego oraz sektora społeczeństwa obywatelskiego jest ograniczona, co również dotyczy ich działalności w zakresie edukacji finansowej.** Mimo istnienia wielu form współpracy, zazwyczaj dwustronnej, stopień koordynacji pomiędzy wdrażanymi inicjatywami jest stosunkowo niski: każda z organizacji realizuje swe własne inicjatywy, niekoniecznie biorąc pod uwagę pracę innych, co prowadzi do pokrywania się pewnych obszarów oraz luk (zob. punkt 3.2.3). Niektóre z aspektów tej sytuacji wynikają z ograniczonego zakresu koordynacji:

- Jednocześnie większość tych instytucji koncentruje się na edukacji związanej z ich konkretną specjalizacją lub zakresem kompetencji, a ich projekty edukacyjne niekoniecznie obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi. Prowadzi to do sytuacji, w której konsumenci mają możliwość zapoznania się z tylko niektórymi pojęciami lub elementami finansów osobistych, które niekoniecznie obejmują cały szeroki wachlarz zagadnień związanych z tą dziedziną.
- Obserwujemy również powielanie oraz zachodzenie na siebie zakresów podobnych projektów edukacji finansowej i materiałów do nauki. Na przykład konsumenci w Polsce mają dostęp do szerokiego wyboru zasobów w zakresie informacji finansowych, zapewnianych zarówno na portalach instytucji publicznych, jak i stronach internetowych przeznaczonych konkretnie dla konsumentów lub zasobów opracowanych przez podmioty sektora prywatnego. Fakt ten w pewnym stopniu może być dezorientujący, bądź wręcz utrudniać konsumentom ocenę, które z tych źródeł informacji są wiarygodne. Większa koordynacja w tym zakresie ze strony dostawców edukacji finansowej może więc być dla konsumentów korzystna. Problem ten można na przykład rozwiązać poprzez stworzenie wspólnego i cieszącego się uznaniem i renomą portalu poświęconego edukacji finansowej konsumentów.
- Prowadząc lub uczestnicząc w projektach edukacji finansowej, podmioty sektora prywatnego nie stosują żadnych konkretnych wytycznych ani kodeksów (punkt 3.2.2), co prowadzić może do zagrożenia, że edukacja finansowa wykorzystywana będzie dla działalności komercyjnej. Mechanizmy zarządzania konfliktem interesów po stronie podmiotów sektora prywatnego uznać należy za ważny aspekt kierowania realizacją przyszłej Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF), na potrzeby której rozważyć można zaangażowanie stowarzyszenia branżowego lub opracowanie kodeksu postępowania lub wytycznych dotyczących udziału sektora prywatnego i organizacji niekomercyjnych w edukacji finansowej. Sektor organizacji społeczeństwa obywatelskiego podjął próby samoorganizacji i stworzenia wytycznych i zasad na potrzeby samoregulacji. Inicjatywa ta mogłaby być wzmocniona i promowana w imię lepszej jakości szkolenia w zakresie edukacji finansowej.
- Instytucje badawcze oraz środowisko naukowe w ograniczonym zakresie zaangażowane są w prowadzenie badań istotnych z punktu widzenia edukacji finansowej. W wyniku tych prac powstają potwierdzone naukowo treści lub prowadzona jest ocena projektów w tej dziedzinie. Środowiska akademickie i szkoły wyższe wdrażają projekty edukacji finansowej, a niektóre z nich prowadzą cenne badania w tym zakresie. Niemniej istnieje potrzeba motywowania instytucji badawczych do podjęcia bardziej dogłębnych badań nad tym co determinuje i napędza postawy i zachowania finansowe mieszkańców Polski oraz wspierania różnych podmiotów zajmujących się edukacją finansową w zakresie oceny skuteczności projektów. Pewna niewielka liczba projektów w Polsce stosuje wiedzę behawioralną przy opracowywaniu ich treści. Stosowanie takiej wiedzy może wspierać tworzenie bardziej skutecznych projektów, dlatego też mała skala jej wykorzystania stanowi pewne ograniczenie. Ważne będzie również udostępnienie wyników tych badań, które pomagają zrozumieć podłoże postaw i nawyków finansowych Polaków, i tym samym wesprzeć szerszy zakres dostosowania i uszczegółowienia inicjatyw i projektów edukacji finansowej.

Do powstania niektórych z luk zidentyfikowanych w punkcie 3.6.1 przyczyniać się może ograniczony stopień koordynacji pomiędzy interesariuszami sektora publicznego, prywatnego i niekomercyjnego. Dotyczy to również ograniczonego zakresu uwagi poświęcanej zagadnieniom priorytetowym, grupom najbardziej potrzebującym oraz znaczeniu tworzenia projektów opartych na wynikach badań naukowych oraz z uwzględnieniem wyników oceny ich wpływu. Istnieje kilka sposobów wzmocnienia koordynacji działań pomiędzy interesariuszami w Polsce. Ważną rolę w tym zakresie odgrywa zarówno Rada Edukacji Finansowej, jak i Zespół roboczy ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego w ramach Rady Rozwoju Rynku Finansowego, gdyż skupiają one organizacje publiczne i przedstawicieli sektora prywatnego w celu

koordynowania edukacji finansowej w kraju. Niemniej należy uczynić więcej na rzecz koordynacji z działaniami społeczeństwa obywatelskiego, szkół wyższych, społeczności badawczej, instytucji pomocy socjalnej oraz administracji publicznej na szczeblu regionalnym i lokalnym. Na przykład jednostki samorządów lokalnych, takie jak instytucje pomocy społecznej, okazały zainteresowanie dostarczaniem edukacji finansowej, czemu sprzyja ich kontakt i znajomość populacji zagrożonych. Wydaje się jednak, że pomogłoby im w tym zadaniu większe wsparcie oraz wytyczne ze strony publicznych instytucji krajowych. Jednostki samorządowe mogłyby stać się ważnym partnerem w docieraniu do grup najbardziej potrzebujących, w momentach, gdy ich członkowie potrzebują porady i są chętni do nauki. Podobnie organizacje społeczeństwa obywatelskiego mogą odegrać bardzo ważną rolę w docieraniu do trudnodostępnych grup społecznych w momentach, w których nauka jest potrzebna oraz w dostosowaniu działań z zakresu edukacji finansowej do grup docelowych, z którymi pracują. Również szkoły wyższe i środowiska akademickie mogą odegrać kluczową rolę w obszarze konceptualizacji oraz tworzenia zasobów edukacji finansowej, kształcenia trenerów oraz oceny skuteczności projektów. W ujęciu ogólnym Polska charakteryzuje się ogromną motywacją oraz zainteresowaniem dla edukacji finansowej ze strony różnych sektorów, i istnieje potrzeba wykorzystania tego. KSEF, angażująca w swą realizację wszystkich wymienionych powyżej interesariuszy, stanowić może wymaganą podstawę dla omawianej koordynacji działań.

- **Pomimo dostępności szerokiego wachlarza danych na temat kompetencji finansowych, istnieją braki w szczegółowej diagnozie rzeczywistych potrzeb konsumentów w zakresie edukacji finansowej. Może to utrudniać skoncentrowanie się na potrzebach konsumentów w pracach nad tworzeniem projektów edukacji finansowej.** Kilka instytucji w Polsce prowadzi sondaże dotyczące kompetencji finansowych (regularnie – Narodowy Bank Polski, Warszawski Instytut Bankowości wraz z Fundacją GPW, oraz inne organizacje, ponadto realizowane są jednorazowe projekty zbierania danych). Jednak bogate zbiory danych o wiedzy i umiejętnościach finansowych dorosłych i ludzi młodych w Polsce niekoniecznie są wykorzystywane przy tworzeniu odpowiednio dostosowanych do potrzeb projektów edukacji finansowej. Owe ograniczone wykorzystanie istniejących danych w przygotowywaniu diagnozy potrzeb w zakresie edukacji finansowej związane może być z niektórymi lukami zidentyfikowanymi w punkcie 3.6.1, w tym zwłaszcza trudności w rozpoznaniu kwestii o znaczeniu priorytetowym dla konsumentów, grup najbardziej potrzebujących, a także znalezienia sposobów dostarczania treści edukacyjnych, które byłyby najbardziej odpowiednie z punktu widzenia potrzeb i preferencji użytkowników. Niektóre organizacje, w świetle posiadanego mandatu lub źródeł ich finansowania, opracowują inicjatywy edukacji finansowej w oparciu o własną wiedzę i doświadczenie. Szerszy zakres wykorzystania dostępnych danych pozwoliłby wszystkim interesariuszom na lepsze skoncentrowanie się na potrzebach konsumentów.

4 Wnioski i rekomendacje

Niniejszy dokument ma na celu sporządzenie mapy wiedzy dotyczące zarówno umiejętności finansowych, jak i dostępnej oferty edukacji finansowej w Polsce. Biorąc pod uwagę charakterystykę polskiej gospodarki i społeczeństwa wnioskujemy, że kompetencje finansowe są mieszkańcom Polski niezbędne. W szczególności, punkt 2.4.1 ukazuje, dlaczego edukacja finansowa jest w Polsce potrzebna oraz identyfikuje konkretne kwestie, które mogłyby zostać potraktowane priorytetowo w jej projektach. W punkcie 2.4.2 omówiono szereg grup społeczno-demograficznych, które wymagać mogą szczególnej uwagi i wsparcia ze względu na ich niewielkie kompetencje finansowe, ograniczoną odporność i dobrostan finansowy lub inne czynniki społeczno-ekonomiczne. Rozdział 3 opisuje zakres, w jakim realizowane obecnie w Polsce projekty edukacji finansowej obejmują treści najbardziej potrzebne mieszkańcom kraju, jak i stopień, w którym koncentrują się one na zapewnieniu odpowiednio zaprojektowanego wsparcia osobom najbardziej potrzebującym. Porównanie potrzeb oraz zakresu obecnie wdrażanych projektów pozwala na identyfikację luk w ofercie edukacji finansowej. Punkt 3.6 omawia te luki w kontekście systemu edukacji finansowej w Polsce (aktywni dostawcy edukacji finansowej, realizowana współpraca, upoważnienia) oraz zakres wdrożenia projektów edukacji finansowej; w tym również wyzwania, które mogą być związane z tymi lukami. Ramka 4.1 prezentuje podsumowanie głównych wniosków niniejszego raportu.

Ramka 4.1. Podsumowanie głównych wniosków: potrzeby w zakresie edukacji finansowej w Polsce, luki w ofercie oraz wyzwania, które ograniczyły rozwój edukacji finansowej

Potrzeby w zakresie edukacji finansowej w Polsce

Rozdział 2 opisuje kontekst demograficzny, społeczny, gospodarczy oraz finansowy w Polsce, koncentrując się na aspektach, które uzasadniają potrzebę rozwoju edukacji finansowej. Punkt 2.4 podsumowuje czynniki, które należy rozważyć w odniesieniu do edukacji finansowej w polskim kontekście oraz określa potrzeby polskiej populacji w tym zakresie.

Punkt 2.4.1 odpowiada na pytanie, dlaczego edukacja finansowa jest w Polsce potrzebna oraz jakie są potrzeby jej mieszkańców:

- Mieszkańcy Polski, zwłaszcza ci znajdujący się w trudnej lub zagrożonej sytuacji materialnej, potrzebują wsparcia w zwiększeniu swojej odporności finansowej.
- Mieszkańcy Polski powinni odzyskać pewność siebie i zaufanie do sektora finansowego w celu zwiększenia absorpcji i wykorzystania oferowanych przez instytucje finansowe produktów oszczędnościowych, inwestycyjnych i emerytalnych.
- Mieszkańcy Polski powinni mieć świadomość, że długoterminowe oszczędzanie jest ważne dla ich przyszłego dobrostanu finansowego oraz posiadać umiejętności i odpowiednie rozeznanie w podejmowaniu długoterminowych decyzji inwestycyjnych.
- Mieszkańcy Polski potrzebują wsparcia w celu dokonywania racjonalnych i korzystnych inwestycji na rynkach kapitałowych.
- Mieszkańcy Polski powinni umieć zarządzać kredytem konsumenckim i zadłużeniem.

- Mieszkańcy Polski powinni poprawić swoją zdolność do zachowania bezpieczeństwa w Internecie oraz czerpania korzyści z cyfrowych usług finansowych.

Powyższe powody uzasadniają, że populacja Polski odniosłaby korzyści z projektów edukacji finansowej, które zwiększają wiedzę, podnoszą umiejętności i kształtują właściwe nawyki w odniesieniu do budżetowania, oszczędzania na wypadek nieprzewidzianych wydatków, długoterminowego oszczędzania, podejmowania przemyślanych decyzji inwestycyjnych oraz unikania niepotrzebnego zadłużenia. Ponadto jest istotne, by konsumenci w Polsce rozumieli, jak funkcjonują systemy finansowe i socjalne, znali swe prawa przy zakupie i korzystaniu z produktów finansowych oraz byli świadomi potencjalnych zagrożeń związanych z oszustwami. W odniesieniu do inwestowania konsumenci powinni rozumieć, jaka jest realistyczna stopa zwrotu z danej inwestycji oraz jak rozpoznać instrumenty inwestycyjne, których celem jest dokonanie oszustwa. Konsumenci powinni rozumieć, że oczekiwane wysokie stopy zwrotu z inwestycji są zwykle związane z wysokim stopniem ryzyka oraz że stopy procentowe mogą z czasem ulegać zmianie. I wreszcie, biorąc pod uwagę postępujące ucyfrowienie systemu finansowego, konsumenci powinni być świadomi potencjalnych zagrożeń w zakresie cyberbezpieczeństwa i oszustw w Internecie, a także wiedzieć, jak bezpiecznie poruszać się w sieci.

Punkt 2.4.2 ukazuje, że uwzględniając stosunkowo niski poziom kompetencji finansowych oraz ograniczoną odporność finansową wszystkich grup społecznych, cała populacja Polski mogłaby czerpać korzyści z inicjatyw w zakresie edukacji finansowej. Niemniej pewne grupy wydają się wymagać bardziej dopasowanych do ich potrzeb interwencji w dziedzinie edukacji finansowej, zwłaszcza z powodu niskiego poziomu kompetencji finansowych oraz konkretnych zagrożeń i trudności, przed którymi stoją w określonym okresie ich życia. Grupy te to:

- Gospodarstwa domowe o niskich dochodach
- Osoby o niepewnej pozycji na rynku pracy, w tym bezrobotni i osoby pracujące na podstawie niestabilnych umów lub umów na czas określony
- Konsumenci narażeni na nadmierne zadłużenie lub już nadmierne zadłużeni
- Osoby starsze
- Osoby w wieku produkcyjnym zbliżający się do wieku emerytalnego
- Mieszkańcy obszarów wiejskich (zwłaszcza ci o niskich dochodach)
- Uchodźcy z Ukrainy
- Dzieci, młodzież oraz ich rodzice/opiekunowie.

Luki w ofercie edukacji finansowej

Obraz edukacji finansowej w Polsce jest dynamiczny i złożony. Na kwestionariusz inwentaryzacyjny odpowiedziało 49 organizacji, zgłaszając informacje na temat 97 inicjatyw w zakresie edukacji finansowej. W całym kraju projekty i inicjatywy edukacji finansowej tworzone i wdrażane są przez wiele organizacji: interesariuszy sektora publicznego, prywatnego i organizacji niekomercyjnych. Jednak pomimo tego faktu, oraz jak wynika z analizy zaprezentowanej w Rozdziale 3, wydaje się, iż w tej ofercie edukacyjnej nadal istnieją pewne luki (zidentyfikowane na drodze analizy, w jakim stopniu obecna oferta odpowiada na istniejące potrzeby):

- Istnieje potrzeba skierowania większej liczby inicjatyw w zakresie edukacji finansowej do grup społeczno-demograficznych charakteryzujących się ograniczoną odpornością finansową lub ograniczoną wiedzą finansową.
- Istnieje potrzeba, by projekty edukacji finansowej skierowane do ludzi młodych bardziej koncentrowały się na wspieraniu uczniów i studentów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Mogłyby one również zwiększyć wsparcie dla nauczycieli i poświęcać

więcej uwagi projektom edukacji finansowej dla rodziców/opiekunów, zważywszy na ich rolę w edukacji dzieci.

- Projekty edukacji finansowej powinny w większym stopniu koncentrować się na zagadnieniach, które wymagają traktowania priorytetowego, takich jak kwestie budżetowania, oszczędności, długoterminowego oszczędzania i inwestycji, ucyfrowienia (w tym znajomości zagrożeń związanych z cyberbezpieczeństwem i oszustwami w Internecie), odpowiedzialnego zaciągania kredytów i pożyczek oraz ubezpieczeń.
- Istnieje potrzeba zwiększenia starań na rzecz opracowania inicjatyw, których celem jest osiągnięcie trwałej zmiany nawyków, obok inicjatyw dostarczających informacje lub podnoszących świadomość konkretnych zagadnień. Projekty edukacji finansowej dla osób dorosłych o bardziej długofalowej perspektywie, takie jak inicjatywy podejmowane w miejscu pracy lub uzupełniające programy rozwoju kariery/zatrudnienia, są obecnie bardzo nieliczne lub w ogóle ich w Polsce brak.
- Istnieje potrzeba większych starań w zakresie dostosowania sposobów dostarczania treści projektów edukacji finansowej do potrzeb konsumentów.
- Zbyt mała waga przykładana jest do oceny projektów edukacji finansowej.

Wyzwania, które mogły ograniczyć rozwój i skuteczność działań w dziedzinie edukacji finansowej

W Rozdziale 3 omówiono pewne wyzwania, które mogły przyczynić się do ograniczenia rozwoju systemu edukacji finansowej w Polsce oraz postępów w podnoszeniu poziomu kompetencji finansowych całego społeczeństwa:

- Istnieje kilka definicji podobnych lub powiązanych ze sobą pojęć, co jednak nie daje jednolitego pojmowania zakresu edukacji finansowej na poziomie krajowym, ani też rozumienia, jakie priorytetowe kluczowe kompetencje projekty edukacji finansowej powinny rozwijać. Prowadzi to do rozproszenia zasobów przeznaczanych na projekty edukacji finansowej, które zakresem swym nie obejmują przynajmniej podstawowych kluczowych kompetencji finansowych.
- Koordynacja działań pomiędzy interesariuszami z sektora publicznego, prywatnego oraz pozarządowego jest ograniczona, co również dotyczy ich działalności w zakresie edukacji finansowej. Niektóre z aspektów tej sytuacji wynikają z ograniczonego zakresu koordynacji:
 - Niektóre z tych instytucji koncentrują się na edukacji związanej z ich konkretną specjalizacją lub zakresem kompetencji, a ich projekty edukacyjne niekoniecznie obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych z finansami osobistymi.
 - Obserwujemy również powielanie oraz zachodzenie na siebie zakresów podobnych projektów edukacji finansowej i materiałów do nauki.
 - Prowadząc lub uczestnicząc w projektach edukacji finansowej, podmioty sektora prywatnego nie stosują żadnych konkretnych wytycznych ani kodeksów (punkt 3.2.2), co prowadzić może do zagrożenia, że edukacja finansowa wykorzystywana będzie dla działalności komercyjnej.
 - Instytucje badawcze oraz środowisko naukowe w ograniczonym zakresie zaangażowane są w prowadzenie badań istotnych z punktu widzenia edukacji finansowej, opracowywanie treści potwierdzonych naukowo oraz ewaluację projektów w tej dziedzinie.
- Pomimo dostępności szerokiego wachlarza danych na temat kompetencji finansowych, istnieją braki w szczegółowej diagnozie rzeczywistych potrzeb konsumentów w zakresie edukacji finansowej. Może to utrudniać skoncentrowanie się na potrzebach konsumentów w pracach nad tworzeniem projektów edukacji finansowej. Projekty edukacji finansowej tworzone są w oparciu o ograniczoną lub niepełną diagnozę potrzeb populacji docelowych w tym zakresie oraz ich potencjalnych uprzedzeń i motywacji zachowania.

Ramka 4.2. Rekomendacja OECD dot. kompetencji finansowych oraz jej skutki dla Polski

Rządy OECD, w tym rząd polski, przyjęły Rekomendację dot. kompetencji finansowych w 2020 r. Stanowi ona jednolity i wszechstronny instrument w zakresie umiejętności finansowych, którego celem jest wsparcie rządów, innych organów publicznych oraz aktywnych w tej dziedzinie interesariuszy w ich wysiłkach na rzecz projektowania, wdrażania i oceniania polityk w dziedzinie kompetencji finansowych. Jest ona częścią całościowego podejścia do zagadnień konsumenckich, zakładającego, że kompetencje finansowe, wraz z lepszym dostępem do finansowania, właściwym zakresem ochrony konsumenta oraz ramami regulacyjnymi, powinny być czynnikiem wzmacniającym odporność i dobrostan finansowy. Prace nad Rekomendacją realizowane były początkowo przez Międzynarodową Sieć OECD na rzecz Edukacji Finansowej (OECD International Network on Financial Education, INFE), której zadaniem było skonsolidowanie czterech istniejących wcześniej Rekomendacji OECD dotyczących edukacji finansowej oraz uwzględnienie wyników nowszych prac OECD w dziedzinie kompetencji finansowych, uznanych przez gremia globalne, takie jak grupa G20 oraz APEC. Kolejnym etapem było doprecyzowanie Rekomendacji w ramach cyklicznego procesu z udziałem Komitetów OECD oraz konsultacji publicznych w celu odzwierciedlenia w niej konsensu wszystkich rządów w krajach OECD.

Postanowienia Rekomendacji obejmują kilka elementów, które są szczególnie istotne dla niniejszego raportu analitycznego oraz dla opracowania przez Polskę w przyszłości ogólnokrajowej strategii. W szczególności, liczne przepisy Rekomendacji zachęcają realizujące ją kraje do:

- ustanowienia i wdrożenia strategii ogólnokrajowych, które charakteryzują się trwałym skoordynowanym podejściem do zagadnień kompetencji finansowych;
- opracowania projektów w zakresie kompetencji finansowych w celu wspierania decyzji w zakresie oszczędzania, inwestowania, planowania na czas emerytury, ubezpieczeń, rozważnych decyzji dotyczących zaciągania kredytów i pożyczek oraz unikania nadmiernego zadłużenia;
- podjęcia wszelkich koniecznych działań i środków w celu zapewnienia skutecznego dostarczenia treści projektów w zakresie kompetencji finansowych, zwłaszcza poprzez:
 - wykorzystanie bogatego wachlarza różnorodnych sposobów oraz środków dotarcia do szerokich rzesz odbiorców, w tym grup zagrożonych, w sposób odpowiedni i skuteczny;
 - projektowanie i wdrażanie projektów w sposób, który daje największe szanse skutecznego dostarczenia ich treści, na przykład poprzez oparcie ich koncepcji na jasno zdefiniowanych ramach kompetencji kluczowych, obejmujących wiedzę, postawy, umiejętności oraz nawyki, zaprojektowanych z myślą o konkretnych grupach docelowych;
 - ocenę wpływu i skuteczności istniejących projektów oraz uwzględnianie wyników takich ocen w celu zapewnienia, że ich treść przekazywana jest w formie przystosowanej do uczących się odbiorców, że odzwierciedla ona aktualną wiedzę na temat ewoluującego świata finansów, oraz że stosowane metody dostarczania tych treści są skuteczne. Cele te osiągnąć powinny być na drodze przeznaczenia odrębnej części budżetu na monitorowanie i ocenę projektów w zakresie kompetencji finansowych oraz poprzez zachęcanie do rozpowszechniania wniosków z oceny i ułatwianie tego procesu.

Ocena postępów Polski we wdrażaniu Rekomendacji OECD dot. kompetencji finansowych wykracza poza zakres niniejszego raportu analitycznego. Niemniej możliwe jest wskazanie kilku czynników, które pozwoliłyby Polsce na dalszy rozwój oferty w dziedzinie edukacji finansowej, zarówno na podstawie samych przepisów Rekomendacji, jak i analizy obecnego stanu tej edukacji w Polsce zaprezentowanej w rozdziale 2 i 3 niniejszego raportu. W szczególności:

- Obecnie Polska nie posiada ogólnokrajowej strategii edukacji finansowej lub podnoszenia kompetencji finansowych, która definiuje i stanowi wyraz uznania znaczenia edukacji finansowej na poziomie krajowym;
- Pomędzy działającymi w tej dziedzinie instytucjami publicznymi istnieją pewne mechanizmy koordynacji i zarządzania, jednakże nadal są możliwości ich wzmocnienia oraz ujednoznacznienia poprzez zdefiniowanie ich ról i zakresu odpowiedzialności w dziedzinie wdrażania projektów edukacji finansowej, które zgodne są z wiedzą, doświadczeniem, silnymi stronami, zainteresowaniami oraz zasobami posiadanymi przez tych interesariuszy;
- Nie wszyscy interesariusze, w tym organizacje społeczeństwa obywatelskiego, środowiska akademickie lub instytucje administracji publicznej na poziomie lokalnym, otrzymują wsparcie w celu koordynacji działań oraz unikania ich duplikacji czy nieefektywnego wykorzystania zasobów;
- Brak jest uzgodnionych na poziomie krajowym wytycznych, zaleconych do stosowania przez poszczególne projekty edukacji finansowej, a zwłaszcza projekty realizowane przez podmioty sektora prywatnego;
- Nie wszystkie istotne grupy docelowe odbiorców posiadają dostęp do kompetencji finansowych, co wykazane zostało w niniejszym raporcie (rozdział 2);
- Projekty nie podejmują wszystkich istotnych zagadnień w zakresie kompetencji finansowych, co wykazane zostało w niniejszym raporcie (rozdział 2);
- Działania zmierzające do rozwoju kompetencji finansowych nie są obecnie oparte na ramach kompetencji kluczowych;
- Inicjatywy mające na celu ocenę wpływu i skuteczności istniejących projektów są nieliczne.

Źródło: (OECD, 2020^[41])

Na podstawie kluczowych wniosków z poprzednich punktów (Ramka 4.1), niniejszy punkt poświęcony jest sformułowaniu propozycji oraz rekomendacji w zakresie polityki. Rekomendacjom tym towarzyszy szereg studiów przypadków, które pomogą zilustrować znaczenie konkretnych zaleceń i mogą być wykorzystane jako przykłady w pracach nad stworzeniem KSEF w Polsce. Przykłady wybrane w tym rozdziale prezentują najlepsze praktyki oraz studia przypadków dotyczące wdrażania edukacji finansowej, które mogą być przydatne dla Polski. Wybór tych przykładów nie oznacza jednak, że kraje, z których są wzięte są pod każdym względem podobne do Polski. Oznaczają one po prostu, że konkretne przykłady i zastosowania edukacji finansowej mogą być interesujące i istotne w przygotowaniu KSEF w Polsce.

4.1. Propozycje i rekomendacje⁶⁰

1. Przyjęcie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej

Jak ukazano w Ramka 4.2, krajowa strategia na rzecz edukacji finansowej w Polsce może powiązać różnorodne elementy tej działalności, które obecnie w Polsce nie są skoordynowane, i zapewnić siłę napędową dla procesów zwiększania zasięgu i skuteczności oferty edukacyjnej w tej dziedzinie. Zgodnie z Rekomendacją OECD dot. kompetencji finansowych z 2020 r., strategia krajowa mogłaby:

- wyrażać uznanie dla znaczenia kompetencji finansowych i edukacji finansowej, definiować ich zakres na poziomie krajowym, pozostając jednocześnie spójną i zgodną z innymi strategiami promującymi dobrobyt gospodarczy i społeczny;
- ustanawiać współpracę i koordynację działań z aktywnymi w tej dziedzinie interesariuszami, takimi jak podmioty zidentyfikowane w niniejszym raporcie analitycznym, oraz potencjalnie inne

podmioty. Istniejące instytucje koordynujące, takie jak Rada Edukacji Finansowej oraz Zespół roboczy ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego w ramach Rady Rozwoju Rynku Finansowego, mogą rozszerzyć zakres swej współpracy z przedstawicielami innych kluczowych instytucji publicznych, organizacji niekomercyjnych, szkół wyższych, środowiska akademickiego, instytucji pomocy socjalnej lub instytucji administracji publicznej na poziomie regionalnym/lokalnym. Jeżeli uznane zostanie, że rozszerzenie takie nie jest najlepszym rozwiązaniem, rozważyć można ustanowienie nowej instytucji;

- opracować plan wdrażania wspierający osiągnięcie wspólnych, z góry określonych oraz konkretnie zdefiniowanych celów w założonym przedziale czasowym;
- sformułować zalecenia, które stosowane powinny być przez poszczególne projekty wdrażane w ramach strategii krajowej;
- zachęcać do monitorowania i oceny wszystkich projektów realizowanych w ramach KSEF, oraz do monitorowania i oceny skuteczności samej strategii.

Przyjęcie krajowej strategii w dziedzinie edukacji finansowej przynieść może następujące korzyści:

- Uznanie na poziomie krajowym priorytetowego znaczenia edukacji finansowej
- Poprawa zrozumienia oraz konsensu na poziomie krajowym w odniesieniu do definicji edukacji finansowej, kompetencji finansowych, a także najważniejszych celów polityki i projektów edukacji finansowej
- Przejrzysta i sprawniejsza koordynacja oraz mechanizmy zarządzania działaniami wszystkich interesariuszy zaangażowanych w dziedzinie edukacji finansowej w całym kraju
- Sprawniejsza koordynacja działalności z sektorem społeczeństwa obywatelskiego, środowiskami akademickimi lub instytucjami administracji publicznej na poziomie lokalnym, pozwalająca na uniknięcie duplikacji działań i nieefektywnego wykorzystania zasobów
- Zwiększona przejrzystość i wzajemne udostępnianie wiedzy pomiędzy podmiotami będącymi aktywnymi dostawcami edukacji finansowej
- Jednoznaczne zalecenia, które stosowane powinny być przez poszczególne projekty wdrażane w ramach KSEF.

Rekomendacja OECD dot. Kompetencji Finansowych opisuje kluczowe kroki prowadzące do stworzenia skutecznej strategii KSEF oraz jej kluczowe elementy⁶¹. Zależnie od wyników dalszych rozmów z Polską, następujące rekomendacje (2-9) mogą zostać włączone jako integralna część przyjętej przezeń wszechstronnej KSEF.

Ramka 4.3. Status Krajowych Strategii Edukacji Finansowej w państwach członkowskich Unii Europejskiej

W Unii Europejskiej, 20 z 27 krajów opracowało i uchwaliło Krajową Strategię Edukacji Finansowej, natomiast cztery kolejne kraje obecnie aktywnie pracują nad jej ustanowieniem. W Tabeli 4.1 poniżej przedstawiono przykłady Krajowych Strategii Edukacji Finansowej przyjętych w państwach członkowskich UE, z podaniem roku uchwalenia lub nowelizacji.

Tabela 4.1. Krajowe strategie edukacji finansowej

Kraj	Link do Krajowej Strategii	Rok uchwalenia / nowelizacji
Austria	www.oecd.org/daf/fin/financial-education/austria-financial-literacy-strategy.htm	2021
Belgia	www.wikifin.be/fr	2013
Bułgaria	www.minfin.bg/upload/46985/National+Strategy.pdf	2020
Chorwacja	https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_06_68_1316.html	2021
Finlandia	https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/17858/Talousosaamisen-strategia-EN.pdf	2021
Francja	https://www.mesquestionsdargent.fr/; https://www.economie.gouv.fr/files/files/PDF/rapport_strategie-nationale-d-education-financiere_2015.pdf	2017
Włochy	www.quellocheconta.gov.it/it/chi-siamo/strategia-nazionale/	2017
Łotwa	www.fktk.lv/wp-content/uploads/2021/05/ENG_FPS.pdf	Druga strategia 2021
Litwa	www.lb.lt/en/plan-for-the-financial-education-of-the-public	2017
Luksemburg	www.cssf.lu/en/financial-education/	2017
Holandia	www.wijzeringeldzaken.nl/bibliotheek-/media/Engels/english-direction-moneywise-2019.pdf	Trzecia strategia, uchwalona w 2019 r.
Portugalia	www.todoscontam.pt/pt-pt/orientacoes-estrategicas	Trzecia strategia, uchwalona w 2022 r.
Hiszpania	www.cnmv.es/DocPortal/Publicaciones/PlanEducacion/PlanEducacion18_21en.pdf	2018

Źródło: OECD, badania źródeł

2. Opracowanie ram dla kluczowych kompetencji finansowych

W rozdziale 3, niniejszy raport analityczny podkreśla znaczny stopień zróżnicowania tematyki podejmowanej przez inicjatywy w dziedzinie edukacji finansowej skierowane do odbiorców w Polsce, natomiast w punkcie 2.4.1 wskazuje na najbardziej pilne kwestie, które powinny zostać rozważone jako priorytety przez projekty edukacji finansowej. Ponadto w rozdziale 3 ukazano, że brak jednolitego pojmowania zakresu oraz wspólnej definicji, czym jest edukacja finansowa oraz jakich kluczowych kompetencji projekty te powinny uczyć jako umiejętności o znaczeniu priorytetowym, prowadzi do rozdrobnienia zasobów oraz struktury projektów w tej dziedzinie, które z tego powodu mogą pomijać podstawowe kompetencje w zakresie finansów. Opracowanie ram definiujących kluczowe kompetencje finansowe dla dorosłych mogłoby pomóc w ścisłym określeniu, z jakimi fundamentalnymi elementami wiedzy i pojęciami zapoznawać powinni się uczestnicy projektów edukacji finansowej. Ramy takie stanowiąc mogą zalecenie dla dostawców edukacji finansowej wdrażających w Polsce projekty w tej dziedzinie oraz przyczynić się do lepszej koordynacji i zmniejszenia stopnia zróżnicowania tematyki oraz rozproszenia zasobów. Mogłyby one również wspierać organizacje w tworzeniu wszechstronnych projektów edukacji

finansowej oraz podkreślać konkretne tematy, które są najbardziej istotne dla różnych grup docelowych. Podejście takie jest również zgodne z Rekomendacją OECD dot. kompetencji finansowych.

Możliwe jest, na przykład, opracowanie ram ogólnokrajowych z wykorzystaniem jako punkt wyjścia Ram UE/OECD kompetencji finansowych dorosłych w Unii Europejskiej przyjętych w 2022 r. (zob. Ramka 4.4). Ramy kompetencji finansowych dla dorosłych UE/OECD pozwolą interesariuszom koordynującym i wdrażającym przyszłą strategię na wybór kompetencji najbardziej istotnych w kontekście Polski, w tym kompetencji wskazanych w niniejszym raporcie (punkt 2.4.1). Biorąc pod uwagę wyzwania, przed którymi prawdopodobnie społeczeństwo polskie zmierzy się w przyszłości, istotne jest, by przyszłe krajowe ramy kompetencji obejmowały umiejętności dotyczące budżetowania, oszczędności, długoterminowego oszczędzania i inwestycji, cyfryzacji oraz odpowiedzialnego zaciągania kredytów i pożyczek; kompetencje w tym zakresie zostały jasno określone w ramach UE/OECD. Ponadto stworzenie na poziomie krajowym jednolitych ram kompetencji finansowych umożliwiłoby interesariuszom na wszechstronne podejście do tych tematów.

Opracowane mogą również zostać ramy kompetencji kluczowych dla dzieci i młodzieży, w oparciu o już istniejące kluczowe kompetencje finansowe określone w celach nauczania i treściach dydaktycznych podstawy programowej dla poszczególnych przedmiotów w polskich szkołach, która obejmuje zagadnienia kompetencji finansowych zarówno na poziomie szkoły podstawowej, jak i ponadpodstawowej. Ramy te mogłyby stać się punktem odniesienia dla wielu inicjatyw edukacyjnych dla dzieci i młodzieży wdrażanych w Polsce (zarówno w systemie szkolnictwa, jak i poza nim), oraz wspierać przyszłe starania na rzecz dalszego zintegrowania tematyki kompetencji finansowych w programach szkolnych. Wspominane ramy powinny być opracowane w ścisłej współpracy z Ministerstwem Edukacji i Nauki.

Niektóre korzyści wynikające z opracowania ram kluczowych kompetencji finansowych obejmują:

- Wspólne jednoznaczne rozumienie przez wszystkich interesariuszy w Polsce, czym jest edukacja finansowa oraz jakie są kluczowe kompetencje, których uczyć powinny projekty edukacji finansowej dla dorosłych (lub innych grup docelowych);
- Możliwa pomoc w zapewnieniu, że projekty edukacji finansowej podejmują przynajmniej podstawowe kompetencje kluczowe, poprzez zapewnienie wzorca, do którego odwoływać się mogą podmioty projektujące takie projekty;
- Tworzenie przez organizacje wszechstronnych projektów edukacji finansowej, szczególnie podkreślających tematy, które są najbardziej istotne dla różnych grup docelowych;
- Ramy stanowić mogą zalecenie dla dostawców edukacji finansowej oraz przyczynić się do lepszej koordynacji i zmniejszenia stopnia zróżnicowania treści oraz rozproszenia zasobów.

Niektóre zagrożenia lub wyzwania wynikające z opracowania ram kluczowych kompetencji finansowych obejmują:

- Tworzenie ram kompetencji kluczowych jest procesem długotrwałym, który wymaga koordynacji działań i konsultacji pomiędzy różnymi interesariuszami
- Ramy takie wymagają regularnej okresowej aktualizacji, tak by zawsze odzwierciedlały one stan obecny
- Trudnym zadaniem może okazać się wyegzekwowanie stosowania takich ram przez wszystkich dostawców edukacji finansowej

Ramka 4.4. Kluczowe kompetencje finansowe dla dorosłych w UE

W styczniu 2022 r., OECD/INFE i Komisja Europejska wprowadziły ramy kompetencji finansowych dla dorosłych w Unii Europejskiej. Ramy te stanowią zbiór kompetencji finansowych potrzebnych każdej osobie do skutecznego rozumienia zagadnień finansowych oraz podejmowania przemyślanych decyzji finansowych dotyczących ich samych i ich rodzin. Ramy wykorzystują przyjętą przez OECD definicję kompetencji finansowych, która odnosi się nie tylko do wiedzy finansowej, lecz również do postaw oraz sposobów postępowania. Wszystkie objęte ramami kompetencje podzielone są na trzy kategorie: „świadomość, wiedza i zrozumienie”, „umiejętności i zachowania” oraz „postawy, pewność siebie oraz motywacja”.

Wspomniane wspólne ramy kompetencji finansowych oparte są na istniejących Ramach kluczowych kompetencji finansowych dla dorosłych (w wieku 18+) opracowanych przez Międzynarodową Sieć Edukacji Finansowej G20/OECD i opublikowanych w 2016 r. Ramy te zostały znowelizowane w celu odzwierciedlenia najnowszych trendów na rynkach finansowych i w większym zakresie mają odniesienie to realiów UE. Na najsilniejsze podkreślenie zasługuje wprowadzenie nowych kompetencji związanych z postępującą cyfryzacją finansów oraz ich aspektami związanymi ze zrównoważonym rozwojem finansów, a także kompetencji istotnych z punktu widzenia odporności finansowej.

Ramy podzielone są na 4 główne obszary tematyczne odnoszące się do finansów osobistych:

- Pieniądz i transakcje (charakterystyka pieniądza, jak uzyskać pieniądze w formie dochodu, jak wymieniać pieniądze na towary i usługi oraz istotne znaczenie śledzenia dochodów i wydatków oraz zachowywania dowodów transakcji);
- Planowanie i zarządzanie finansami (zarządzanie sytuacją finansową osoby lub gospodarstwa domowego, w perspektywie krótko- i długoterminowej);
- Ryzyko i nagroda (ocenie różnych rodzajów ryzyka, rozumienie jak łagodzić ryzyko z wykorzystaniem ubezpieczenia i finansowych sieci bezpieczeństwa, a także rozumienie korzyści i kosztów związanych z podejmowaniem ryzyka);
- Otoczenie finansowe (charakterystyka oraz cechy świata finansów, prawa i obowiązki konsumentów produktów i usług finansowych, ochrona danych osobowych, itp.).

Powyższe ramy nie stanowią programu nauczania. Ich rolą jest raczej zdefiniowanie kompetencji finansowych, które można wykorzystać w celu:

- opracowania, wdrożenia i uaktualnienia krajowych strategii w zakresie kompetencji finansowych;
- wspierania procesu projektowania projektów edukacji finansowej oraz opracowywania materiałów i narzędzi dydaktycznych na ich potrzeby;
- ułatwienia oceny poziomu kompetencji finansowych oraz oceny inicjatyw w tym zakresie.

Niektóre kraje korzystają z kluczowych kompetencji finansowych w celu włączenia edukacji finansowej do programów szkolnych. Na przykład, w 2015 r. Centralny Bank Armenii oraz Ministerstwo Edukacji i Nauki stworzyło Macierz Kompetencji Finansowych dla Osób Uczących się, która określa kluczowe kompetencje finansowe w siedmiu obszarach tematycznych (Ekonomia, Zarządzanie budżetem, Oszczędzanie i Planowanie, Zarządzanie zadłużeniem, Poszukiwanie i porównywanie cen usług i produktów, Ochrona praw, Oszustwa) oraz w czterech aspektach (wiedza, umiejętności, postawa, zachowanie), w podziale na różne grupy wiekowe. W oparciu o wspomniane ramy kompetencji, zespół roboczy z udziałem ekspertów w dziedzinie edukacji, edukacji finansowej, praktyków oraz psychologów opracował program nauczania edukacji finansowej z myślą o włączeniu go do programów czterech przedmiotów szkolnych, by zapewnić w ten sposób wszechstronne ujęcie tematów związanych z

kompetencjami finansowymi w szkole podstawowej i ponadpodstawowej (klasy od 2 do 9 w krajowym systemie szkolnictwa).

Źródło: (Unia Europejska/OECD, 2022^[157]); (OECD, 2019^[145])

3. Stworzenie mechanizmów zaangażowania interesariuszy z sektora prywatnego i sektora społeczeństwa obywatelskiego w edukację finansową

Jak ukazano w rozdziale 3, w dostarczanie edukacji finansowej w Polsce aktywnie zaangażowani są interesariusze z sektora prywatnego i społeczeństwa obywatelskiego. Współpraca i koordynacja działań pomiędzy instytucjami administracji publicznej i sektorem finansowym, w tym ze stowarzyszeniami branżowymi, wydaje się funkcjonować skutecznie w celu opracowania rozwiązań przyczyniających się do wzrostu świadomości w obszarze rynku finansowego oraz budowania zaufania konsumentów do tego rynku w Polsce. Z drugiej strony, zaangażowanie podmiotów sektora prywatnego, zwłaszcza konkretnych instytucji finansowych, w dostarczanie edukacji finansowej powinno opierać się na dobrze zdefiniowanych zasadach lub kodeksach postępowania, wspólnie opracowanych oraz uzgodnionych, w celu unikania wszelkich konfliktów interesów oraz ewentualnych nieprawidłowości, takich jak wykorzystanie edukacji finansowej do rozpowszechniania przekazu o charakterze komercyjnym lub do budowania lojalności względem marki, bądź też kierowanie projektów wyłącznie do segmentów populacji uznanych za „dochodowe”. Tych elementów obecnie w Polsce brakuje.

Udział interesariuszy sektora prywatnego i pozarządowego w opracowywaniu i wdrażaniu projektów edukacji finansowej oraz ogólnej KSEF w Polsce może być korzystne, gdyż organizacje te wnoszą bogate i różnorodne doświadczenie i wiedzę. Ponadto sektor prywatny zapewnić może wsparcie w finansowaniu KSEF. Z drugiej strony, pożądanym rozwiązaniem może być ustanowienie przez przyszłą KSEF mechanizmów regulujących udział interesariuszy sektora prywatnego w inicjatywach edukacji finansowej (zwłaszcza tych realizowanych w szkołach), takie jak dostarczanie projektów za pośrednictwem właściwej organizacji branżowej albo instytucji odpowiedzialnych za samoregulację danej branży, bądź też poprzez opracowanie zaleceń lub zasad włączania w ramach strategii inicjatyw opracowanych przez sektor finansowy. Interesariusze sektora prywatnego i pozarządowego mogą również opracować i przestrzegać dobrowolnych kodeksów postępowania, określających zakres, tryb oraz kryteria ich udziału w działaniach edukacji finansowej (zob. Ramka 4.5).

Niektóre korzyści wynikające ze stworzenia mechanizmów zaangażowania interesariuszy z sektora prywatnego i sektora społeczeństwa obywatelskiego w edukację finansową obejmują:

- Udział interesariuszy sektora prywatnego w zakresie edukacji finansowej podlega dobremu zarządzaniu, wraz z możliwością unikania potencjalnych konfliktów interesów lub zarządzania nimi w razie, gdy wystąpią;
- Zaangażowanie interesariuszy sektora prywatnego w KSEF jest przejrzyste;
- Interesariusze sektora prywatnego otrzymują motywację do aktywnego udziału we wdrożeniu KSEF, gdyż żaden podmiot nie jest traktowany w sposób uprzywilejowany i wszystkie organizacje przestrzegają tych samych zasad.

Niektóre zagrożenia lub wyzwania wynikające ze stworzenia mechanizmów zaangażowania interesariuszy z sektora prywatnego i sektora społeczeństwa obywatelskiego w edukację finansową obejmują:

- Opracowanie mechanizmu, na który zgodę wyrażą wszyscy podlegający mu interesariusze, okazać się może trudnym zadaniem. Konieczne będzie pozyskanie udziału wszystkich istotnych interesariuszy oraz zapewnienie korzyści w zamian za przestrzeganie ustalonych zasad (np. prawo do korzystania z logo strategii, itp.)

- Niektórzy interesariusze mogą odmówić przestrzegania zdefiniowanych zasad.

Ramka 4.5. Przykłady praktycznych rozwiązań w zakresie zarządzania konfliktem interesów, jaki może powstać w związku z udziałem podmiotów sektora prywatnego w edukacji finansowej

Instytucje sektora prywatnego, zwłaszcza podmioty branży finansowej, odegrać mogą kluczową rolę w skutecznym rozwiązywaniu problemów związanych z brakiem kompetencji finansowych. Główna korzyść wynikająca z ich udziału w edukacji finansowej związana jest z łatwym dostępem do klientów, który może otwierać możliwości wykorzystania ich gotowości do nauki oraz dostarczenia im edukacji finansowej we właściwym momencie. Jednocześnie, w wyniku postępującej szybko cyfryzacji, coraz większemu zatarciu ulegają granice pomiędzy edukacją, zaleceniami, produktami i doradztwem. W kontekście tym należy pamiętać o ewentualnych konfliktach interesów, które pojawić się mogą w dowolnym momencie. Kraje członkowskie przyjęły kilka strategii w celu zarządzania takimi sytuacjami.

Na przykład w Hiszpanii, urząd nadzoru CNMV oraz Bank Centralny Hiszpanii, dwie instytucje współkierujące realizacją Krajowego Planu Edukacji Finansowej, opracowały w 2016 r. Kodeks Najlepszych Praktyk dla Inicjatyw Edukacji Finansowej. Kodeks zawiera zalecenia dotyczące wszystkich działań wdrażanych w Hiszpanii przez podmioty finansowe, organizacje społeczne działające w obszarze finansów (grupy branżowe) oraz organizacje pozarządowe aktywne w innych dziedzinach, lecz zainteresowane edukacją finansową (na przykład stowarzyszenia edukacyjne). Zadaniem kodeksu jest stworzenie zasad i dobrych praktyk zapewniających jakość i bezstronność inicjatyw w zakresie edukacji finansowej oraz unikanie sytuacji, w których edukacja finansowa postrzegana może być jako działalność komercyjna, nastawiona na przyciągnięcie nowych klientów lub koncentrująca się wyłącznie na klientach uznanych za przynoszących najwyższy dochód. Kodeks odwołuje się do trzech zasad, które spełniać powinny projekty edukacji finansowej: bezstronności, dokładności i przejrzystości. Ponadto każda organizacja sektora prywatnego lub niekomercyjnego, która pragnie powoływać na hiszpańską Krajową Strategię Edukacji Finansowej, musi zobowiązać się do przestrzegania kodeksu. Jeżeli dojdzie do naruszenia jego przepisów, CNMV i Bank Centralny Hiszpanii zastrzegają sobie prawo wycofania statusu „partnera” przyznanego danemu interesariuszowi. Jednakże sytuacja taka nie miała jeszcze miejsca.

W Portugalii, instytucje sektora finansowego mogą uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu inicjatyw z zakresu edukacji finansowej wyłącznie gdy prace te realizowane są przez właściwe stowarzyszenie branżowe będące również interesariuszem Krajowego Planu na rzecz Edukacji Finansowej. W kraju tym od 2012 r. istnieją Zasady Inicjatyw Edukacji Finansowej, stanowiące, iż treści przekazywane w ramach projektów edukacji finansowej muszą być: (i) dokładne, aktualne i kompletne; oraz (ii) bezstronne: zakaz marketingu; zapobieganie konfliktom interesów. Przestrzeganie kodeksu jest warunkiem uczestnictwa interesariuszy we wszelkich działaniach na poziomie krajowym, w których uczestniczą również członkowie krajowego planu na rzecz edukacji finansowej.

Kolejny przykład pochodzi z Chile, gdzie zarówno sektor publiczny, jak i prywatny, są aktywnie zaangażowane we wdrożenie KSEF. Kraj ten przyjął konkretną normę odnoszącą się do uczestnictwa w edukacji finansowej organizacji reprezentujących sektor bankowy, dzięki której władze publiczne mają obraz, jaki rodzaj edukacji finansowej realizowany jest w Chile przez instytucje finansowe. Norma ta, która określa zasady oraz kodeks postępowania, ma charakter przepisu „miękkiego”, wymagającego zgodności albo przedstawienia uzasadnienia, dlatego norma nie jest stosowana. Innymi słowy, instytucje finansowe zobowiązane są do informowania urzędu nadzoru o swych działaniach, a w przypadku braku zachowania zgodności z kodeksem postępowania, powinny przedstawić wyjaśnienie tego faktu. Przestrzeganie kodeksu jest dobrowolne, lecz instytucje finansowe mają obowiązek informowania urzędu nadzoru – na specjalnie opracowanych przezeń w tym celu formularzach – o wszelkich zrealizowanych działaniach w zakresie edukacji finansowej. Każda instytucja finansowa musi złożyć do urzędu nadzoru dwa formularze. W pierwszym z nich podawane są informacje na temat wdrożonych inicjatyw w zakresie edukacji finansowej (grupy docelowe, metody dostarczania treści edukacyjnych). Natomiast drugi formularz wymaga podania informacji umożliwiających weryfikację, czy inicjatywy te zachowują zgodność z zasadami i zaleceniami ustanowionymi przez kodeks postępowania. Zebrane w ten sposób informacje wykorzystywane są zarówno

na potrzeby sprawozdawczości do kierownictwa wyższego szczebla Komisji Rynku Finansowego (CMF), jak i w celu analizy danego programu edukacji finansowej, której wnioski mogą być przedstawione danej instytucji finansowej jako informacja zwrotna. W 2021 r. CMF po raz pierwszy opublikowała raport prezentujący szczegółowe informacje na temat oceny inicjatyw w zakresie edukacji finansowej wdrażanych przez sektor bankowy.

Źródło: (OECD, 2014₍₁₁₅₉₎)(OECD, 2015₍₁₁₆₀₎); Prezentacja chilijskiej Komisji Rynku Finansowego w trakcie webinarium pt. „Krajowe strategie edukacji finansowej: struktury zarządzania i koordynacji działań z interesariuszami sektora prywatnego i sektora organizacji niekomercyjnych”.

4. Koordynacja działań w zakresie gromadzenia i wykorzystania danych

W Polsce istnieje kilka organizacji prowadzących sondaże na temat kompetencji finansowych. W tym kontekście lepsza koordynacja w dziedzinie gromadzenia danych oraz doboru badanych wskaźników i zastosowania tych informacji mogłaby prowadzić do bardziej wydajnego wykorzystania zasobów. Ponadto ciągle istnieją możliwości lepszego wykorzystania dostępnych rezultatów. Pomimo bogatego wachlarza danych na temat kompetencji finansowych dostępnych w Polsce, przy opracowywaniu dostosowanych do potrzeb odbiorców projektów edukacji finansowej stosowane są one jedynie w ograniczonym zakresie. Lepsza komunikacja odnosząca się do wyników projektów zbierania danych mogłaby również podnieść świadomość najważniejszych rezultatów, potrzeb konkretnych grup społecznych w Polsce, oraz luk w ofercie, dając możliwość wyeliminowania ich w sposób systemowy.

Ponadto dane o wiedzy i umiejętnościach finansowych uczniów zebrane w badaniu PISA również mogą być wykorzystywane w szerszym zakresie, stanowiąc pomocne zasoby dające wgląd na potrzeby wspierania dalszego rozwoju, przystosowania oraz oceny projektów edukacji finansowej skierowanych do ludzi młodych.

Przyszła polska KSEF mogłaby zawierać mechanizmy lepszej koordynacji projektów gromadzenia danych na temat kompetencji finansowych dorosłych w całym kraju, oraz zachęcania do większego udziału społeczności akademickiej w analizie kompetencji finansowych populacji i podejmowania badań dających lepsze zrozumienie nawyków finansowych Polaków (zob. punkt 5 poniżej).

Niektóre korzyści wynikające z koordynacji w zakresie gromadzenia i wykorzystania danych obejmują:

- Gromadzenie danych w sposób skoordynowany oraz według uzgodnionych kryteriów, na potrzeby późniejszego wykorzystania przez różnych interesariuszy;
- Uzyskanie wszechstronnych zbiorów danych, pozwalających na analizę i porównanie tendencji w czasie (lub w innych krajach, zależnie od rodzaju danych);
- Ogólna dostępność zasobów, eliminująca obecną praktykę gromadzenia podobnych zbiorów danych przez różne instytucje, umożliwiającą ich wykorzystanie w innych celach, takich jak wdrożenie KSEF, badania lub ocena projektów;
- Dane służyć mogą naukowcom w celach badania różnych czynników prowadzących do określonych rezultatów oraz potencjalnego zidentyfikowania obszarów, gdzie możliwa jest dalsza poprawa systemu finansowego w kraju.

Niektóre przewidywane zagrożenia lub wyzwania wynikające z koordynacji w zakresie gromadzenia i wykorzystania danych obejmują:

- Koordynacja gromadzenia danych może być zadaniem trudnym lub wymagającym dużych wysiłków w celu spełnienia wszystkich zgłaszanych potrzeb;
- Każda z instytucji potencjalnie pracować może według różnych programów badań lub różnych harmonogramów, co utrudni działania koordynacyjne;

- Wdrożenie kompleksowych i dobrze skoordynowanych projektów gromadzenia wszechstronnych danych może być kosztowne we wdrożeniu i trudne może być pozyskanie zgromadzenie zasobów od różnych organizacji w celu realizacji takich projektów.

Ramka 4.6. Wykorzystanie danych na temat znajomości finansów w celu zwrócenia uwagi opinii publicznej, mediów oraz decydentów na potrzeby edukacji finansowej

Wyniki badania PISA na temat kompetencji finansowych z 2012 r., opublikowane w 2014 r., stanowią punkt wyjścia budzący zainteresowanie naukowe i polityczne tymi zagadnieniami we Włoszech. Znaczenie edukacji finansowej było już we Włoszech uznane przed badaniem PISA z 2012 r., jednakże to właśnie jego rezultaty nadały tok dalszym pracom w tej dziedzinie, w świetle bardzo niskich wyników uzyskanych przez ten kraj. Wyniki te były nieoczekiwane, biorąc pod uwagę już wówczas znaczące zaangażowanie szkół w działania edukacji finansowej. Rezultaty badania PISA wywołały również refleksję nad możliwymi przyczynami niskich wyników w zakresie kompetencji finansowych, a wśród nich nad faktem, że szkoły uczestniczyły w różnych projektach dobrowolnie, nawet na poziomie pojedynczych klas, a nie na poziomie całej szkoły, oraz że treści edukacji finansowej nie były zintegrowane w ramach krajowych programów nauczania szkolnego. Owa nieobecność edukacji finansowej w programie nauczania oznaczała również, że brak było strategii oceny poziomu wiedzy uczniów. W ten sposób, badanie PISA z 2012 r. uświadomiło interesariuszom i decydentom politycznym, że obszar ten wymaga większej uwagi. W 2017 r. rząd włoski ustanowił „Komitet planowania i koordynacji działań w zakresie edukacji finansowej”, który opracował oraz rozpoczął realizację krajowej strategii na rzecz edukacji finansowej oraz towarzyszącego jej Planu operacyjnego mającego umożliwić osiągnięcie celów strategii. Krajowa strategia uwzględniła działania edukacji finansowej skierowane do konkretnych grup docelowych, takich jak dzieci, ludzie młodzi, dorośli, oraz grupy zagrożone, takie jak osoby starsze, kobiety oraz osoby o niskich dochodach. W przypadku dzieci i młodzieży, rezultaty badania PISA stanowią najważniejszy punkt odniesienia w ocenie projektów edukacji finansowej. Wyniki badania PISA w 2012 r. pozwoliły również na merytoryczną dyskusję decydentów politycznych i przedstawicieli społeczności naukowej we Włoszech na temat silnych i słabych stron oferty edukacji finansowej zależnie od rezultatów, zmiennych socjo-demograficznych oraz roli czynników kontekstowych, a także na temat relacji pomiędzy kompetencjami finansowymi a umiejętnościami w zakresie czytania i matematyki. W oparciu o dane badania PISA z 2012 r., badacze opublikowali szereg opracowań badających zależności pomiędzy wynikami w dziedzinie kompetencji finansowych a czynnikami i mechanizmami na poziomie ucznia i szkoły w porównaniu z innymi krajami. Zgodnie z danymi dostarczonymi przez wiele projektów monitorujących, liczba działań w obszarze edukacji finansowej w szkołach wzrosła we wszystkich grupach wiekowych. Według stanu na 2022 r., parlament Włoch dyskutuje różne projekty ustawy dotyczącej włączenia edukacji w zakresie kompetencji finansowych do programu nauczania przedmiotu wychowanie obywatelskie.

Bank Japonii opracował ankietę dotyczącą życia dzieci i młodzieży oraz ich postaw wobec pieniędzy. Sondaż ten przeprowadzany jest od 2005 r. co pięć lat przez Centralną Radę Informacji o Usługach Finansowych (CCFSI). W 2015 r. wzięło w niej udział ponad 50 tys. uczniów. W czasie badania przeprowadzanego w formie testu trwającego 50 minut, uczestnicy odpowiadają na pytania dotyczące zagadnień takich jak kieszonkowe, warunki otrzymywania pieniędzy od rodziców oraz czy dzieci prowadzą jakąkolwiek dokumentację swoich wydatków. Ponadto zapytano dzieci, co sądzą na temat pieniędzy, czy rozmawiają o nich ze swoimi rodzicami oraz czy mają jakieś doświadczenia pracy w niepełnym wymiarze godzin. W ciągu omawianego okresu, sondaż odegrał istotną rolę w promowaniu edukacji finansowej w Japonii. Nauczyciele szkół uczestniczących w sondażu otrzymują od CCFSI informacje zwrotne, natomiast popularne media przygotowują relacje na temat wyników Sondażu i w ten sposób zwiększają zainteresowanie obywateli zagadnieniami edukacji finansowej. CCFSI również wykorzystuje zgromadzone w ten sposób informacje do planowania i nowelizacji Programu edukacji finansowej oraz Celów edukacji finansowej dla każdej grupy wiekowej.

Źródło: (OECD, 2019^[145]); Prezentacje Włoch i Japonii na dorocznym spotkaniu regionu Europy Południowo-Wschodniej projektu Pomocy Technicznej na rzecz edukacji finansowej zorganizowanego przez program partnera holenderskiego w listopadzie 2020 r.

5. Współpraca z instytucjami badawczymi i szkołami wyższymi w celu prowadzenia badań nad zrozumieniem postaw i zachowań finansowych osób mieszkających w Polsce

Zrozumienie czynników, które kształtują normy, nawyki, postawy oraz zachowania finansowe mieszkańców Polski oraz jak rozwijają się postawy i nawyki już w młodym wieku może pozwolić na zaprojektowanie polityk i projektów edukacji finansowej lepiej skoncentrowanych na potrzebach konsumenta i odnoszących silniejszy wpływ. Cel ten osiągnąć można poprzez partnerstwa instytucji publicznych, prywatnych i badawczych.

Obecnie kilka uczelni w Polsce zaangażowanych jest w badania nad edukacją finansową oraz gromadzenie danych stanowiących bogate źródło informacji do wykorzystania, lecz które – jak już wspomniano powyżej – mogłyby być usprawnione poprzez lepszą koordynację. Ich zaangażowanie oraz współpraca za pośrednictwem, na przykład, komitetu naukowego ustanowionego w ramach KSEF mogłoby mieć korzystny wpływ na wdrożenie KSEF oraz wspierać dostawców edukacji finansowej pomagając im w tworzeniu lepiej przystosowanych do potrzeb i bardziej skutecznych interwencji w tej dziedzinie (zob. Ramka 4.7). Tego rodzaju szeroka współpraca sektora publicznego, prywatnego i niekomercyjnego oraz środowisk akademickich mogłaby zostać zdefiniowana w ramach konkretnych ram współpracy określonych w KSEF, o których mowa w punkcie 3 powyżej.

Niektóre korzyści wynikające ze współpracy z instytucjami badawczymi w zakresie prowadzenia dalszych badań obejmują:

- Lepsze zrozumienie czynników, które kształtują normy, nawyki, postawy i zachowania konsumentów w Polsce;
- Sprawniejsza współpraca pomiędzy instytucjami badawczymi i innymi interesariuszami aktywnymi w dziedzinie edukacji finansowej w Polsce;
- Opracowanie projektów edukacji finansowej oparte w większym zakresie na wynikach badań oraz odpowiedzi na określone potrzeby;
- Interesariusze zaangażowani w edukację finansową uzyskują aktualną wiedzę na temat tendencji oraz wyników badań dotyczących edukacji finansowej;
- Wdrożenie KSEF w oparciu o wyniki badań naukowych.

Niektóre zagrożenia oraz wyzwania wynikające ze współpracy z instytucjami badawczymi w zakresie prowadzenia dalszych badań obejmują:

- Koordynacja działań z instytucjami badawczymi wymagać może dużego wysiłku, gdyż każda z nich działać może według własnego planu badawczego, trudnego do uzgodnienia z innymi instytucjami;
- Wdrożenie projektów badawczych może być trudne i kosztowne;
- Brak wiedzy i doświadczenia wśród szkół wyższych zainteresowanych prowadzeniem badań nad kompetencjami finansowymi;
- Brak zainteresowania ze strony instytucji badawczych do prowadzenia badań uznanych za znaczące i istotne przez różnych dostawców edukacji finansowej.

Ramka 4.7. Rola Komitetu naukowego/Komitetu ds. badań w ramach Krajowej strategii na rzecz kompetencji finansowych w Austrii i Kanadzie

W ramach austriackiej Krajowej strategii na rzecz kompetencji finansowych ustanowiony został Komitet naukowy, będący częścią Rady Interesariuszy, którego zadaniem jest zapewnienie wkładu społeczności naukowej na rzecz projektowania i wdrożenia strategii. Zadania Komitetu naukowego obejmują:

- zaferowanie przedstawicielom środowiska badawczego platformy do dogłębnej dyskusji zagadnień akademickich istotnych z punktu widzenia strategii, z udziałem innych badaczy i przedstawicieli departamentów ich instytucji;
- zapewnienie członkom Rady Interesariuszy na rzecz kompetencji finansowych aktualnych informacji na temat trendów badawczych w tej dziedzinie oraz związanych z nią polityk;
- zapewnienie społeczności badawczej możliwości wniesienia wkładu w projektowanie, monitorowanie oraz ocenę strategii.

Ponadto Komitet naukowy może wносить wkład do analiz wyników różnych sondaży prowadzonych w Austrii w zakresie kompetencji finansowych oraz prezentować swe pogłębione poglądy na temat poziomu kompetencji finansowych mieszkańców kraju.

Kanadyjski Komitet ds. badań nad kompetencjami finansowymi, będący częścią Agencji ds. Konsumentów Finansowych (FCAC), doradza agencji w zakresie zagadnień związanych z badaniami. Jego członkowie uprawnieni są do współpracy z innymi interesariuszami w celu koordynowania inicjatyw badawczych, promowania wyników badań oraz promowania rozwoju w dziedzinie badań nad kompetencjami finansowymi. Komitet realizuje konkretne kluczowe zadania, które obejmują:

- ciągłe wdrażanie i aktualizację Krajowego planu badań nad kompetencjami finansowymi;
- opracowywanie i wdrażanie strategii pozyskiwania środków na finansowanie potrzeb badawczych;
- opracowywanie i wdrażanie strategii transferu wiedzy.

Źródło: (OECD, 2021^[161]); (Rząd Kanady, 2021^[162])

6. Stworzenie wspólnego, godnego zaufania, rozpoznawalnego i łatwego w użyciu portalu poświęconego edukacji finansowej

Konsumenci w Polsce mają dostęp do szerokiego wyboru zasobów cyfrowych w zakresie informacji finansowych, zapewnianych zarówno na portalach instytucji publicznych, jak i na stronach internetowych przeznaczonych konkretnie dla konsumentów lub zasobów opracowanych przez podmioty sektora prywatnego. Interesariusze w Polsce mają już doświadczenia w koordynacji wspólnych projektów i kampanii uświadamiających, takich jak Światowy Tydzień Pieniądza albo Światowy Tydzień Inwestora. Przyszła KSEF mogłaby zaplanować stworzenie wspólnego portalu internetowego o jednoznacznie kojarzonej marce, łatwo rozpoznawalnej przez konsumentów. Portal taki mógłby służyć podnoszeniu świadomości oraz stanowić dla obywateli jedyne w swoim rodzaju wszechstronne źródło rzetelnej informacji finansowej (zob. Ramka 4.8, w której zaprezentowano przykłady portali konsumenckich w kilku krajach). Kolejnym zadaniem portalu mogłoby być gromadzenie danych na temat wdrażania edukacji finansowej w kraju, materiałów dydaktycznych dla dostawców programów lub nauczycieli oraz monitorowanie intensywności podejmowanych działań oraz skuteczności dotarcia do odbiorców. Stworzenie wspólnego portalu dla konsumentów edukacji finansowej wzmocniłoby współpracę pomiędzy

interesariuszami w całym kraju, w miarę opracowywania przez różne instytucje na jego potrzeby spójnych treści i materiałów w tej dziedzinie.

Niektóre korzyści wynikające ze stworzenia wspólnego, obdarzonego zaufaniem, renomowanego i łatwego w użyciu portalu konsumenckiego poświęconego edukacji finansowej obejmują:

- Uznanie portalu przez konsumentów za godne zaufania źródło kompetencji finansowych oraz podnoszenie ich umiejętności poszukiwania potrzebnych informacji, bez poczucia zagubienia wśród licznych innych stron internetowych;
- Portal prezentowałby różnorodne zasoby, gromadząc materiały dostarczone przez różne organizacje i unikając w ten sposób nadmiernej specjalizacji w zakresie jednego konkretnego zagadnienia;
- Portal służyć może terminowemu przekazywaniu konsumentom ważnych i pilnych informacji, wspierając ich w ten sposób w unikaniu potencjalnego nowo pojawiającego się ryzyka oraz pomagając w radzeniu sobie w razie zaistnienia nieoczekiwanych niekorzystnych zdarzeń (takich jak na przykład pandemia COVID-19);
- Koszt utrzymania jednego portalu konsumenckiego jest niższy niż utrzymywanie wielu stron internetowych przez różne instytucje.

Niektóre zagrożenia lub wyzwania wynikające ze stworzenia wspólnego, obdarzonego zaufaniem, renomowanego i łatwego w użyciu portalu konsumenckiego poświęconego edukacji finansowej obejmują:

- Stworzenie portalu wymaga gotowości wszystkich działających w tej dziedzinie interesariuszy do pracy na rzecz wspólnego celu. Niektóre instytucje mogą chcieć zachować własne strony internetowe poświęcone edukacji finansowej zgodnie z programem ich działalności;
- Stworzenie portalu i wybór marki łatwo rozpoznawalnej przez konsumentów może być zadaniem trudnym.
- Strona internetowa wymaga starannego projektu i oprawy, by przyciągać zainteresowanie konsumentów, oraz regularnych aktualizacji odzwierciedlających zmieniające się okoliczności oraz potrzeby konsumentów. Wymagać to może nie tylko znaczących zasobów finansowych, lecz również wiedzy i doświadczenia w zakresie edukacji finansowej oraz aspektów technicznych.

Ramka 4.8. Przykłady portali internetowych poświęconych edukacji finansowej wspierających realizację krajowych strategii

Dobrze zaprojektowane ogólnokrajowe portale poświęcone edukacji finansowej mogą poprawić dostęp mieszkańców kraju do informacji i porad finansowych oraz odgrywać kluczową rolę jako obdarzone zaufaniem źródło zasobów dotyczących zagadnień finansowych, zwłaszcza jeżeli portal działa pod przyjazną dla użytkownika i łatwo rozpoznawalną marką. Często zdarza się, że krajowe portale poświęcone kompetencjom finansowym stają się swoistymi agregatorami informacji, zawierającymi również linki do różnych kanałów medialnych oraz kampanii uświadamiających. Prezentowane w nich treści skierowane mogą być do całej populacji, wraz z zakładkami opracowanymi dla konkretnych grup docelowych (rodzice, ludzie młodzi), bądź też ich projekt oparty może być na kolejnych etapach życia. Wiele portali zawiera narzędzia i kalkulatory, wspierające odwiedzających daną stroną internetową w podejmowaniu decyzji dotyczących ich budżetu, emerytury, kredytu, itp.

Istnieje wiele przykładów ogólnokrajowych portali poświęconych edukacji finansowej pod przyjazną dla użytkownika marką. Należą do nich między innymi:

- Australia: portal „MoneySmart” (Znam się na pieniądzu), www.moneysmart.gov.au
- Francja: Portal „Mes questions d’argent” (Moje pytania finansowe), www.mesquestionsdargent.fr
- Włochy: Portal „Quello che conta” (Wszystko, co się liczy), www.quellocheconta.gov.it
- Holandia: Portal „Money wise” (Mądry pieniądz), www.wijzeringeldzaken.nl
- Nowa Zelandia: Portal „Sorted” (Załatwione), <https://sorted.org.nz>
- Portugalia: Portal „Todos Contam” (Każdy (się) liczy), <https://www.todoscontam.pt>
- Hiszpania: Portal „Finanzas para todos” (Finanse dla każdego), www.finanzasparatodos.es
- Słowacja: Portal „5penazi” (5 monet), <https://5penazi.sk> prowadzony przez Narodowy Bank Słowacji

Źródło: (OECD, 2021^[163])

7. W celu podnoszenia kompetencji finansowych dzieci i ludzi młodych, działania powinny skupić się również za wspieraniu nauczycieli i rodziców/opiekunów⁶² w celu umożliwienia im zdobycia wiedzy i pewności siebie w zakresie zagadnień finansowych

Jak już stwierdzono w punkcie 2, stworzenie ram kluczowych kompetencji finansowych dla dzieci i ludzi młodych może mieć korzystny wpływ na bardziej systematyczne dostarczanie projektów edukacji finansowej w szkołach i w formule pozaszkolnej. Poprawa dostarczania edukacji finansowej w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych wydaje się być celem łatwym do osiągnięcia. Bowiern jak wykazano w rozdziale 3, istnieje rozległa grupa interesariuszy i projektów edukacji finansowej skierowanych do dzieci i młodzieży szkolnej. Interesariusze ci opracowali różnorodne zasoby, dostępne zarówno dla nauczycieli, jak i uczniów. Z drugiej strony, skuteczne dostarczenie treści edukacji finansowej w czasie lekcji zależy od motywacji nauczyciela i tego, jak dobrze on/ona orientuje się i czuje pewnie w zagadnieniach finansowych. Sondaże dowodzą, że prowadząc zajęcia z edukacji finansowej nauczyciele nie czują się pewni i odnieśli by korzyść z dodatkowego wsparcia pod tym względem (Ramka 2.6). Oznacza to, że priorytetem powinno być zapewnienie wsparcia nauczycielom prowadzącym zajęcia w zakresie edukacji finansowej (zarówno w ramach nauki innych przedmiotów, takich jak matematyka, wiedza o społeczeństwie, historia, itd., jak i tych nauczających przedmiotów podstawy przedsiębiorczości) w formie uczestnictwa w szkoleniu

poświęconym konkretnie nauczaniu edukacji finansowej oraz zapewnienia ciekawych i łatwych do wykorzystania materiałów. Miałoby to efekt motywujący ich do prowadzenia zajęć edukacji finansowej w formie atrakcyjnej dla uczniów.

Już obecnie szkoły nawiązują partnerskie relacje z interesariuszami zajmującymi się edukacją finansową, takimi jak krajowe organy nadzoru finansowego lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Stworzenie zasad lub mechanizmów zaangażowania interesariuszy z sektora prywatnego i sektora społeczeństwa obywatelskiego w edukację finansową w szkołach (zob. również punkt 3) mogłoby stanowić kolejne zabezpieczenie umożliwiające właściwe zarządzanie ewentualnym konfliktem interesów.

Należy również pamiętać, że rodzice odgrywają kluczową rolę w edukacji swoich dzieci, w tym w zakresie spraw finansowych. Dlatego też pewną uwagę można by poświęcić opracowaniu projektów wspierających rodziców w uzyskaniu wiedzy, umiejętności i rozeznania wystarczającego do uczenia ich dzieci na temat zagadnień związanych z pieniędzmi (zob. Ramka 4.9)

Niektóre korzyści wynikające ze wsparcia nauczycieli i rodziców w uzyskaniu szerszego zakresu umiejętności i rozeznania w zagadnieniach finansowych obejmują:

- Wyższy poziom kompetencji finansowych przyszłych pokoleń dzieci i młodzieży mieszkającej w Polsce;
- Lepszą jakość dostarczania edukacji finansowej w szkołach;
- Odczuwane przez nauczycieli przekonanie i motywacja do nauczania edukacji finansowej w szkołach, z jednoczesnym podwyższaniem poziomu ich własnych kompetencji finansowych;
- Skierowanie uwagi na zapewnienie wsparcia rodzicom i poprawę ich kompetencji finansowych prowadzi do powstania efektu mnożnikowego, zwiększającego wiedzę i umiejętności finansowe dzieci i ludzi młodych;
- Uczestnicząc w projektach, których celem jest zwiększenie posiadanych przezeń możliwości wspierania edukacji ich dzieci, rodzice również podnoszą swą wiedzę i umiejętności finansowe.

Niektóre zagrożenia lub wyzwania wynikające ze wsparcia nauczycieli i rodziców w uzyskaniu szerszego zakresu umiejętności i rozeznania w zagadnieniach finansowych obejmują:

- Programy szkolne już obecnie zawierają bardzo wiele treści i nauczycielom może być trudno znaleźć czas na uczestnictwo w kursach lub innych projektach nastawionych na umotywowanie ich do nauczania edukacji finansowej;
- Rodzice znajdujący się w trudnej sytuacji finansowej mogą czuć się zbyt niepewnie, by podejmować tematy finansowe z ich dziećmi;
- Szkolenia i zasoby tworzone dla nauczycieli i rodziców mogą nie być wystarczająco ciekawe lub atrakcyjne, co spowoduje, że ta grupa odbiorców w ogóle straci zainteresowanie edukacją finansową.

Ramka 4.9. Wspieranie nauczycieli i rodziców w celu rozwijania u dzieci i młodzieży pozytywnych nawyków finansowych

Dzieci i ludzie młodzi są jedną z grup traktowanych priorytetowo w ramach Krajowej Strategii Edukacji Finansowej w Gruzji. Narodowy Bank Gruzji (NBG) nawiązał bliską współpracę z Ministerstwem Edukacji w celu włączenia treści edukacji finansowej do formalnych i nieformalnych form nauczania. W ramach projektu „SchoolBank” (Szkolny bank), realizowanego w kilku szkołach publicznych i prywatnych w stolicy kraju i regionach, w okresie 2017 do 2019 zorganizowanych zostało pięć szkoleń dydaktycznych dla nauczycieli. Dla nauczycieli organizowane są 2-dniowe intensywne szkolenia we wszystkich tematach objętych projektem, w tym w zakresie metod aktywnego uczenia się. Szkolenia były oceniane za pomocą ankiet przeprowadzanych przed i po ich zakończeniu a uczestnikom przekazywano niezbędne materiały edukacyjne. NBG realizował również monitoring lekcji uzupełniających, pozostając w kontakcie z nauczycielami i wspierając ich w dostosowywaniu materiałów do przekazywanych przez nich zaleceń. Opracowano nowy moduł szkoleniowy dla nauczycieli oraz dodatkowe materiały dydaktyczne dla klas siódmych dotyczące nowo wprowadzonych tematów z zakresu edukacji finansowej, ujętych w obowiązkowym programie nauczania w ramach przedmiotu edukacja obywatelska.

Na Ukrainie nauczycielom brakowało motywacji do prowadzenia zajęć z edukacji finansowej w klasie i generalnie poziom ich umiejętności cyfrowych był niski. Dodatkowo trudności wynikały z niewielkiej dostępności materiałów dydaktycznych i ograniczonych możliwości korzystania z gadżetów. Aby pokonać te wyzwania, Narodowy Bank Ukrainy (NBU) zdecydował się na stworzenie silnej sieci trenerów edukacji finansowej w celu opracowania i przeprowadzenia szkoleń dla nauczycieli. Do stworzenia tej sieci NBU wykorzystał tzw. Zasady „ITEM”, które obowiązują przy kształceniu nauczycieli: Inform, Train, Equip and Motivate – Informowanie, Szkolenie, Wyposażanie i Motywowanie. Do informowania nauczycieli NBU wykorzystywał różne kanały, takie jak media społecznościowe, e-maile, strony internetowe i kampanie informacyjne, a także współpracę z lokalnymi delegaturami Ministerstwa Edukacji Narodowej. W odniesieniu do szkoleń, w czasach przed COVID-19 były one realizowane głównie stacjonarnie. Jednakże ze względu na pandemię kursy zaczęły być prowadzone przez internet na platformach MOOC z obowiązkową certyfikacją. Po ukończeniu kursów nauczyciele otrzymywali certyfikaty. NBU przygotował też dla nauczycieli narzędzia edukacyjne, takie jak książki, filmy edukacyjne, gry, stronę internetową i kampanie informacyjne. Wreszcie, aby motywować nauczycieli, NBU organizował imprezy, wydawał certyfikaty po każdym kursie, opracowywał konkursy dla szkół, angażował nauczycieli, dzieci i młodzież oraz promował współpracę z rodzicami.

Australijska Komisja Papierów Wartościowych i Inwestycji (ASIC) opracowała projekt edukacji finansowej w szkołach o nazwie MoneySmart Teaching (www.moneysmart.gov.au/teaching). Projekt zapewnia bezpłatny rozwój zawodowy dla nauczycieli i gotowe do użycia materiały edukacyjne, które są dostosowane do australijskiego programu nauczania, w którym „Umiejętności konsumenckie i finansowe” są tematem przekrojowym. Rozwój zawodowy nauczycieli jest akredytowany i dostosowany do australijskich Standardów Zawodowych dla Nauczycieli. Kursy edukacji finansowej, dostępne online poprzez platformę społecznościową o nazwie Open Learning, mają na celu rozwijanie osobistej wiedzy finansowej nauczycieli, jak również wspieranie ich w integrowaniu edukacji konsumenckiej i finansowej w ich nauczaniu. Materiały dydaktyczne są opracowywane przez nauczycieli, którzy mogą również podzielić się swoimi doświadczeniami na temat tego, jak uczą kompetencji finansowych w swoich szkołach i klasach. Punkt „Zdrowie finansowe dla nauczycieli” zawiera szereg filmów, które mają pomóc nauczycielom wzmocnić posiadaną wiedzę i pewność siebie w zakresie finansów osobistych. Dotyczą one wydarzeń życiowych, na przykład zdobywanie pierwszej pracy, urodzenie dziecka, przygotowanie

do przejścia na emeryturę, a także tematy związane z finansami osobistymi, takie jak radzenie sobie z zadłużeniem czy rozpoczynanie inwestowania.

Istotną rolę w edukacji dzieci w zakresie spraw finansowych odgrywają również rodzice. Rada ds. Edukacji Inwestorów i Edukacji Finansowej (IFEC) w Hongkongu, przeprowadziła cztery badania rodzicielskie, aby zrozumieć trudności napotykane przez rodziców przy nauczaniu dzieci o sprawach finansowych. Wyniki badań przeprowadzonych w Hong Kongu sugerują, że jedynie 54% rodziców nauczyło swoje dzieci wyznaczać cele finansowe; 60% rodziców martwiło się, że ich dzieci nie rozumieją, że pieniądze pochodzą z ciężkiej pracy, natomiast 57% rodziców skomentowało, że ich dzieciom brakuje dyscypliny wymaganej do oszczędzania pieniędzy. Aby wspierać rodziców w nauczaniu dzieci o finansach, IFEC zaczęła docierać do rodziców zarówno poprzez kontakty bezpośrednie, jak i internetowe, a także zapewniać wsparcie przy rozwijaniu umiejętności i pewności siebie w rozmowach z dziećmi o pieniądzu. IFEC opracowała również arkusze ćwiczeń, z których rodzice mogli korzystać do pracy z dziećmi, obejmujące szereg tematów, takich jak zestaw do śledzenia wydatków, kieszonkowe i inne, a także kilka warsztatów bezpośrednich dla dzieci i rodziców. „Szkoły rozwijające wiedzę i umiejętności finansowe” to projekt, w ramach którego IFEC wspiera 20 szkół w rozwijaniu ogólnoszkolnej edukacji finansowej oraz włączaniu edukacji finansowej do lekcji programowych, inicjatyw pozalekcyjnych i edukacji rodziców. Dzięki tej strategii IFEC stosuje całościowe podejście do stymulowania edukacji finansowej u dzieci na wczesnym etapie, poprzez badania i rozwój.

Brytyjski serwis Money Advice pilotował w latach 2016-2017 program kompetencji finansowych dla rodziców w Walii, aby pomóc im w nauczaniu dzieci o sprawach finansowych (IFF Research and Belmana Consulting, 2018_[164]). Uświadamiano rodziców dlaczego ważne jest rozmawianie z dziećmi o pieniądzu oraz wyposażano w narzędzia rozwijające ich umiejętności i wzmacniające pewność siebie w rozmowach z dziećmi o pieniądzu. Rodzice brali udział w dwugodzinnej sesji, w ramach tygodnia nauki rodzinnej, która obejmowała takie działania, jak omówienie scenariusza wycieczki na zakupy lub różnych sposobów dawania kieszonkowego dziecku, postrzeganych jako okazje do omawiania kwestii finansowych z dziećmi. Ocena wykazała, że program miał pozytywny wpływ, przy czym niektóre wyniki nadal wskazywały, że wpływ następował dopiero po roku od realizacji – dotyczyło to kwestii takich jak pewność siebie i wiedza rodziców na temat sposobów rozmawiania z dziećmi o pieniądzu, rozmowy rodziców z dziećmi oraz nadmierne zadłużenie rodziców.

Źródło: (OECD, 2019_[145]) ; (Rada ds. Inwestorów i Edukacji Finansowej, 2018_[165]); (Rada ds. Inwestorów i Edukacji Finansowej, 2021_[166]); (Barbakadze, 2018_[167]); (Narodowy Bank Ukrainy, 2019_[168]); (Australian Securities and Investment Commission, niedatowany_[169])

8. Opracowanie i wdrożenie dostosowanych i dopasowanych projektów edukacji finansowej dla poszczególnych społeczno-ekonomicznych grup docelowych, które tych projektów najbardziej potrzebują

Obecnie w Polsce istnieje ograniczona liczba dobrze opracowanych projektów edukacji finansowej, które są skierowane do innych grup społeczno-ekonomicznych niż dzieci i młodzież. Ze względu na niski poziom wiedzy finansowej, niski poziom odporności finansowej, szczególną sytuację finansową lub etap życia, osoby te mogą mieć szczególne potrzeby w zakresie edukacji finansowej, które nie są konsekwentnie wspierane przez trwałe projekty edukacji finansowej. Wśród projektów przeanalizowanych i przedstawionych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego niemal połowa dotyczy dzieci i młodzieży, a mniej uwagi poświęca się innym grupom społecznym, które mogą potrzebować dostosowanej do konkretnych potrzeb i specyficznej uwagi. Jak przedstawiono w punkcie 2.4.1, należą do nich gospodarstwa domowe o niższych dochodach, bezrobotni, osoby pracujące na podstawie niestabilnych lub tymczasowych umów, osoby starsze lub osoby pracujące w wieku przedemerytalnym, osoby o niskich

dochodach mieszkające na obszarach wiejskich, osoby nadmiernie zadłużone czy uchodźcy. Jedynie od 10% do 20% z 97 inicjatyw zgłoszonych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego dotyczy takich grup docelowych. Konkretnie projekty edukacji finansowej mogą zostać opracowane z uwzględnieniem potrzeb każdej grupy docelowej, jej obecnego poziomu znajomości zagadnień finansowych, zainteresowań i preferowanych sposobów pozyskiwania wiedzy.

Dostosowanie treści jest ważne, aby zwiększyć zainteresowanie, zaangażowanie oraz akceptację danego projektu edukacji finansowej. Dlatego też w celu opracowania projektów edukacji finansowej dostosowanych do potrzeb tych grup docelowych konieczne mogą być bardziej dogłębne badania i analizy potrzeb i preferencji. Informacje można zebrać poprzez ukierunkowane działania w zakresie gromadzenia danych (ankiety z próbami wspomagającymi), konsultacje lub badania jakościowe, takie jak wywiady z przedstawicielami przedmiotowych grup docelowych. W oparciu o te oceny organizatorzy edukacji finansowej mogą opracowywać projekty łączące wiedzę specjalistyczną różnych instytucji, aby opracować kompleksowe projekty edukacji finansowej, które mogą odpowiadać na zidentyfikowane potrzeby.

Badania wykazały, że samo dostarczenie wiedzy i informacji nie wystarczy; liczy się również sposób zaprojektowania i realizacji projektu edukacji finansowej. Oprócz dostosowania treści, projekty powinny również brać pod uwagę, jakie są najbardziej odpowiednie i skuteczne kanały realizacji dla każdej grupy docelowej. Na przykład w przypadku niektórych grup docelowych najodpowiedniejsza może być realizacja za pomocą narzędzi cyfrowych, podczas gdy inne grupy mogą preferować kontakt bezpośredni, na przykład w formie warsztatów w miejscu pracy. Przydatne w opracowywaniu narzędzi pomagających jednostkom podejmować działania mające na celu zmianę ich zachowań mogą być również informacje behawioralne⁶³.

Zrozumienie tych potrzeb oraz preferowanych kanałów komunikacji i przekazywania wiedzy w odniesieniu do poszczególnych grup docelowych może znaleźć przełożenie w postaci lepiej dostosowanych projektów edukacji finansowej, bardziej skutecznego docierania do odbiorców, a co za tym idzie – doprowadzić do większej efektywności procesu edukacyjnego. Spersonalizowane projekty zwiększają zaangażowanie i lojalność, ponieważ dostarczane informacje są dostosowane do potrzeb osób uczących się. Najskuteczniejsze są projekty stworzone w oparciu o sposób działania ludzi w ich realnym życiu. Przykłady podejść, które mogą przyczynić się do lepszej personalizacji projektów przedstawiono w Ramka 4.11.

Niektóre przewidywane korzyści z opracowania i realizacji dostosowanych do konkretnych potrzeb i kompleksowych projektów edukacji finansowej dla społeczno-ekonomicznych grup docelowych, które najbardziej tego potrzebują:

- Projekty skierowane są do populacji w najtrudniejszej sytuacji i wspierają jej odporność finansową i dobrostan finansowy;
- Projekty są skuteczne i angażujące dla grup docelowych.

Niektóre przewidywane zagrożenia i wyzwania wynikające z opracowania i realizacji dostosowanych do konkretnych potrzeb i kompleksowych projektów edukacji finansowej dla społeczno-ekonomicznych grup docelowych, które najbardziej tego potrzebują:

- Ustalenie specyficznych potrzeb dobrze zdefiniowanych grup docelowych jest kosztowne
- Należy zadbać o wybór odpowiednich metod badawczych w celu określenia potrzeb i preferencji określonych grup docelowych
- Projekty mogą nie odpowiadać na konkretne potrzeby lub mogą nie być skuteczne w osiągnięciu celów (jest to jednak ryzyko i wyzwanie związane z każdym projektem, który nie jest właściwie opracowany).

Ramka 4.10. Kilka podejść do edukacji finansowej mieszkańców obszarów wiejskich

Mieszkańcy terenów wiejskich mogą być trudniej dostępni i często mają ograniczony dostęp do urządzeń cyfrowych. Aby sprostać tym wyzwaniom, podmioty zajmujące się edukacją finansową opracowywały innowacyjne rozwiązania i praktyki. Dla przykładu Narodowy Bank Republiki Macedonii Północnej realizuje projekt zatytułowany „Objazdowa Edukacja Finansowa”, który jest elementem jego regularnych działań w zakresie edukacji finansowej. Od 2013 roku wiele szkoleń w ramach projektu skierowanych było do mieszkańców wsi. Na przykład około 30% wszystkich wykładów odbyło się na terenach wiejskich, a około 25% ogólnej liczby uczniów/studentów pochodzi ze wsi.

Ludność wiejska w Kazachstanie ma ograniczony dostęp do projektów edukacji finansowej i utrudniony dostęp do usług finansowych w połączeniu z brakiem świadomości na temat dostępnych produktów i usług finansowych. Rolnicy są mało zainteresowani uczestnictwem w jakichkolwiek szkoleniach. Aby sprostać temu wyzwaniu, rząd nakazał, aby w celu uzyskania wsparcia ze strony państwa (korzystne kredyty i dotacje) mikrorolnicy musieli poprawić swoją wiedzę finansową poprzez obowiązkowe szkolenia, często prowadzone przez instytucje finansowe.

Aby poznać skuteczność klasowych warsztatów edukacji finansowej, Centralny Bank Armenii (CBA) przeprowadził kontrolowany eksperyment z udziałem 100 losowo wybranych wiosek, w których uczestnicy zostali zaproszeni do wzięcia udziału w dwudniowych warsztatach poświęconych tematom związanym z ogólną gospodarką i systemem finansowym, budżetem osobistym i rodzinnym, oszczędzaniem i planowaniem, zarządzaniem zadłużeniem, porównywaniem produktów i narzędzi finansowych, ochroną praw i bezpieczeństwem finansowym oraz oszustwami i wyłudzeniami. Uczestnicy zostali wybrani przez sołectwa i lokalne szkoły. Warsztaty przeprowadzono w grudniu, jako sposób na przekazanie rolnikom istotnych informacji w czasie, kiedy ich potrzebują. Celem warsztatów była edukacja finansowa istotna dla okresu siewu zimowego i wiosennego, czyli wtedy, gdy podejmuje się najwięcej decyzji finansowych dotyczących budżetu, kredytów i wydatków. Ocena wykazała, że krótkoterminowy wpływ warsztatów edukacji finansowej na umiejętności finansowe i zaufanie do systemu finansowego był istotny i pozytywny. Jednak te pozytywne efekty stopniowo kurczyły się, prowadząc w dłuższej perspektywie do znikomych rezultatów.

Źródło: (OECD, 2022^[170]) ; (Alliance for Financial Inclusion, 2020^[171]) ; (OECD, 2019^[172])

Ramka 4.11. Personalizacja projektów edukacji finansowej w celu osiągnięcia lepszych wyników

Informacje z zakresu ekonomii behawioralnej pozwalają zrozumieć, jakie techniki i narzędzia można wykorzystać do personalizacji edukacji finansowej i zwiększenia skuteczności projektów. Do przykładów należą:

- Zapewnienie edukacji finansowej w „odpowiednim” momencie lub w momentach, w których osoby zainteresowane potrzebują porady, z uwzględnieniem cyklu życia danej osoby
- Zwracanie uwagi na osobiste uprzedzenia
- Połączenie indywidualnego doradztwa, wyznaczania celów i coachingu celem zwiększenia personalizacji
- Zapewnienie dopasowania do sposobu myślenia danej osoby
- Budowanie więzi i zaufania odbiorców poprzez elementy socjokulturowe i opowieści

Spersonalizowane doradztwo lub mentoring oraz gry i aplikacje mobilne mogą umożliwić przekazanie uczniom i osobom dorosłym informacji i zachęcenie ich do udziału w dalszym szkoleniu. Pomocny w rozwijaniu umiejętności podejmowania decyzji finansowych może być również coaching osób o zbliżonym profilu (near-peer).

Cyfrowa edukacja finansowa może być wykorzystana do dostosowania treści w oparciu o wiedzę finansową użytkowników i zaspokajania potrzeb osób w najtrudniejszej sytuacji. Dla przykładu randomizowane badanie kontrolne przeprowadzone we Flandrii miało na celu sprawdzenie skuteczności narzędzia, jakim jest internetowy „escape room”, w radzeniu sobie z heterogenicznością klasy. „Escape room” to komputerowa gra poważna składająca się z czterech wykładów, po 50 minut każdy, na temat „środków płatniczych”. W escape roomie uczniowie muszą dostać się do sejf w banku, znajdując kody i rozwiązując zadania z zakresu wiedzy finansowej. Format ten został wykorzystany w celu stworzenia interaktywnego środowiska, ukierunkowanego na jasno ustalony cel i zapewniającego studentom natychmiastową informację zwrotną. Podczas wykładów uczniowie zostali zapoznani z różnymi środkami płatniczymi, sposobami ich wykorzystania oraz ryzykiem i kosztami z nimi związanymi. Przy rozwiązywaniu zadań dotyczących tematu uczniowie mogli pracować indywidualnie lub w parach. Na potrzeby rozwiązywania zadań, gra zawierała dodatkowe materiały szkoleniowe. Materiał został podzielony na trzy moduły, a uczestnicy mogli rozpocząć nowy moduł dopiero po poprawnym odpowiedzeniu na wszystkie pytania z poprzedniego modułu. W przypadku udzielenia błędnej odpowiedzi, uczniowie byli proszeni o ponowne przeanalizowanie informacji w celu znalezienia prawidłowego rozwiązania. Aby zagwarantować jednolitość realizacji we wszystkich szkołach, nauczyciele otrzymali jasne instrukcje wyjaśniające, że materiał jest celowo samodzielnym zadaniem dla uczniów, w które ingerencja nauczyciela powinna być ograniczona do minimum. Projekt okazał się wysoce skuteczny. Oprócz praktycznej i skalowalnej implementacji, gry poważne okazują się być bardziej efektywne pod względem nauki i retencji wiedzy w porównaniu do konwencjonalnych metod nauczania. Ponadto fakt, że uczniowie mogą robić postępy w grze i uczyć się we własnym tempie, oznacza, że osoby ze środowisk w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej odniosły największe korzyści z projektu.

Źródło: (G20/OECD, 2021^[6]); (OECD, 2019^[173])

www.oecd.org/financial/education/oecd-financial-resilience-webinar-series-presentations-19-jan.pdf;

9. Opracowanie wytycznych dotyczących monitorowania i ewaluacji projektów edukacji finansowej oraz motywujących do ich przyjmowania i realizacji

Spośród projektów przeanalizowanych i przedstawionych w ramach kwestionariusza inwentaryzacyjnego ocenie poddano ograniczoną liczbę projektów, co utrudnia zrozumienie, czy projekty te osiągnęły swój cel, oraz utrudnia jakiegokolwiek znaczące porównanie różnych treści i metodologii wykorzystywanych do ich realizacji. Aby zrozumieć, jakie działania są skuteczne dla konsumentów oraz jakie projekty i strategie prowadzą do pożądaných zmian nawyków, dalsze prace mogłyby skupić się na ocenie istniejących projektów, w budowaniu mechanizmów monitorowania i oceny, począwszy od fazy projektowania, we wszystkie nowo opracowywane projekty, wraz z zwiększaniem skali tych, które przynoszą pożądanę efekty.

Przyszła KSEF mogłaby opracować wytyczne dotyczące monitorowania i ewaluacji projektów edukacji finansowej oraz mechanizmów dostarczających motywacji do ich akceptacji i wykorzystania. Z kolei lepsze monitorowanie i ewaluacja pojedynczych inicjatyw edukacji finansowej wspierałaby również skuteczniejszą ocenę samej strategii (zob. przykłady w Ramka 4.12).

Ważnym celem KSEF w Polsce może być również dzielenie się zdobytymi doświadczeniami i dobrymi praktykami wśród interesariuszy aktywnych w kraju poprzez działania informacyjne oraz aktywne rozpowszechnianie wyników oceny projektów, a także wszelkich innych projektów badawczych związanych z edukacją finansową.

Niektóre spodziewane korzyści wynikające z przyjęcia wytycznych dotyczących monitorowania i ewaluacji projektów edukacji finansowej:

- Projekty zawierają odpowiedni element monitorowania i ewaluacji (M&E);
- Zainteresowane strony rozumieją, że monitorowanie i ewaluacja są ważne przy opracowywaniu projektów edukacji finansowej i przeznaczają niezbędne zasoby na te elementy każdego projektu;
- Interesariusze wykorzystują wytyczne do monitorowania i oceny, co prowadzi do budowania bazy danych ocenianych projektów o podobnej metodologii;
- Rozszerzanie bazy wiedzy o tym, jakie projekty edukacji finansowej są skuteczne w Polsce oraz o dobrych praktykach w zakresie treści i kanałów przekazu.

Niektóre spodziewane zagrożenia i wyzwania wynikające z przyjęcia wytycznych dotyczących monitorowania i oceny projektów edukacji finansowej:

- Monitorowanie i ocena jakości stanowi wyzwanie i jest kosztowna, a organizacje mogą nie mieć odpowiednich środków finansowych na przeprowadzenie oceny jakości.
- Interesariusze realizujący projekty mogą czuć się zniechęceni do przeprowadzania jakiegokolwiek oceny, jeśli uznają, że nie są w stanie zastosować się do dobrych praktyk zawartych w wytycznych dotyczących monitorowania i ewaluacji.
- Interesariusze realizujący projekty nie posiadają specjalistycznej wiedzy pozwalającej na prowadzenie odpowiedniego monitoringu i oceny.

Ramka 4.12. Ewaluacja projektów edukacji finansowej i strategii krajowej

Projekty edukacji finansowej: dlaczego ocena ma znaczenie

Zrozumienie, czy projekt edukacji finansowej realizuje zamierzone cele, jest kluczowe dla decyzji związanych z jego finansowaniem i skalowalnością. Właściwa ocena jest jednak trudna i kosztowna, ale jeśli zostanie prawidłowo przeprowadzona, korzyści mogą przewyższać jej koszty. W ostatnich latach widzimy coraz więcej literatury przedstawiającej dowody potwierdzające skuteczność różnych podejść do edukacji finansowej wraz ze skutecznością związanych z nimi metodologii oceny projektów edukacji finansowej. OECD podjęła również prace związane z ewaluacją projektów edukacji finansowej i wydała wskazówki dotyczące oceny projektów zgodnie z Rekomendacją OECD dot. kompetencji finansowych.

Kraje takie jak Wielka Brytania opracowały zestawy narzędzi ewaluacyjnych do oceny projektów, aby pomóc decydentom i organizacjom wdrażającym ustrukturyzować ich podejście do oceny. Wielka Brytania ustanowiła również specjalny fundusz na ocenę projektów edukacji finansowej. Brytyjski Urząd ds. Finansów i Emerytur (Money and Pensions Service) koordynuje realizację strategii dobrostanu finansowego. Aby wesprzeć podejście oparte na faktach, opracowano projekt What Works w sposób umożliwiający budowanie, gromadzenie i wzmacnianie materiałów potwierdzających skuteczność interwencji w zakresie umiejętności finansowych. W praktyce fundusz What Works udziela dotacji na projekty mające na celu prowadzenie ewaluacji i badań. Do kwietnia 2022 roku dofinansowano 65 projektów na łączną kwotę ponad 11,3 mln funtów. Oceniane projekty różnią się pod względem kanału przekazu, beneficjentów i koncepcji oceny, obejmując większość grup docelowych – od małych dzieci po osoby w wieku emerytalnym. Każdy z projektów jest poddawany rygorystycznej ocenie przed przyznaniem finansowania, a przy opracowywaniu teorii zmian i wyborze metodologii oceny zachęca się do uwzględnienia ramowych rezultatów Money and Pensions Service. Wyniki projektów są następnie publikowane w Evidence Hub obok innych istotnych badań, ocen i przeglądów zebranych materiałów z Wielkiej Brytanii i z całego świata.

Ocena Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF)

Proces ewaluacji Krajowej Strategii Edukacji Finansowej jest często złożony i wielowarstwowy, tak jak sama KSEF, która obejmuje różne cele, interesariuszy, mechanizmy zarządzania i źródła finansowania. Jednocześnie oceny KSEF mają kluczowe znaczenie dla ukierunkowania strategii i jej projektów wspierających na zaspokojenie potrzeb ludności danego kraju.

OECD podjęła ostatnio prace nad dobrymi praktykami związanymi z ewaluacją Krajowych Strategii Edukacji Finansowej i zwróciła uwagę na szereg wniosków, które można uwzględnić przy projektowaniu procesów ewaluacji KSEF:

- Mapowanie krajobrazu finansowego, określanie potrzeb i priorytetów w zakresie oceny.
- Opracowanie planu ewaluacji dla strategii krajowej z jasno przypisanymi liniami odpowiedzialności i przejrzystymi i wielokrotnymi przepływami danych.
- Stworzenie angażującego i włączającego procesu ewaluacji, który sprzyja systemowi oceny, z wyraźnymi zachętami do rozliczalności.
- Szerokie komunikowanie wyników ewaluacji w celu popularyzacji sukcesów.

Dla przykładu nowa kanadyjska Krajowa Strategia Edukacji Finansowej (KSEF) na lata 2021-2026 wbudowała w strategię ramy oceny już na etapie jej opracowywania. Ramy te obejmują ciągłe działania na rzecz zrozumienia elementów skutecznych oraz obszarów wymagających poprawy w procesie wdrażania. W trakcie realizacji strategii oraz na zakończenie jej pięcioletniego okresu obowiązywania

ramy te pozwolą na zbadanie osiągniętych wyników, ewolucji otoczenia interesariuszy oraz poprawy odporności finansowej Kanadyjczyków.

Źródło: (OECD, 2022^[174]); (OECD, niedatowany^[175]); (Money and Pensions Service, 2021^[176]); (Money and Pensions Service, 2021^[177]); (Financial Consumer Agency of Canada (FCAC), 2021^[178])

Ramka 4.13. Jak rygorystyczna ocena wpływu może wskazać skuteczne cechy projektów edukacji finansowej

W szeregu metaanaliz, przeprowadzonych na rygorystycznie ocenianych projektach edukacji finansowej, głównie poprzez randomizowane badania kontrolowane (RCT), określono pewne kluczowe cechy projektów edukacji finansowej, które zwiększają ich skuteczność.

W badaniu opublikowanym w październiku 2021 roku, dokonano przeglądu 76 randomizowanych eksperymentów o łącznej wielkości próby ponad 160 000 osób. Uzyskane dowody wskazują, że projekty edukacji finansowej przynoszą w ujęciu średnim pozytywne efekty przyczynowo-skutkowe w zakresie wiedzy finansowej i dalszych zachowań finansowych. Efekty są ekonomicznie znaczące pod względem wielkości i podobne do efektów osiąganych przez interwencje edukacyjne w innych domenach, a także są odporne na uwzględnianie stronniczości publikacji w literaturze. Badanie stwierdza również na brak wystarczających dowodów wspierających lub obalających rozkład efektów edukacji finansowej po upływie sześciu miesięcy lub więcej po interwencji.

W odniesieniu do edukacji finansowej w szkołach, metaanaliza badań eksperymentalnych wskazuje na znaczenie następujących elementów:

- Skuteczność projektów edukacji finansowej jest najwyższa w szkołach podstawowych, jednak nie oznacza to, że edukacja finansowa powinna być koniecznie ograniczona do wczesnego wieku.
- Istotne znaczenie ma długość projektów, a projekty powinny trwać wystarczająco długo i mieć nadaną określoną strukturę, a nie mieć formę bardzo krótkich projektów jednorazowych.
- Projekty powinny dawać możliwość uczenia się przez działanie, co jest szczególnie istotne w życiu młodych osób, a także pozwalać uczestnikom na doświadczanie skutków podjętych decyzji oraz uwzględniać uprzedzenia, postawy i nawyki, gdyż mają one większe szanse na wspieranie pozytywnych zachowań finansowych.

Źródło: (Kaiser i in., 2021^[179]; Kaiser i Menkhoff, 2020^[146]; Amagir i in., 2018^[147]).

Bibliografia

- Aging Working Group (2021), *Polish country fiche on pension projections 2021*, [30]
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/pl_-_ar_2021_final_pension_fiche.pdf.
- Alliance for Financial Inclusion (2020), *The long-term effectiveness of financial education classroom workshops in rural areas the case of Armenia*, Alliance for Financial Inclusion, [171]
http://www.afi-global.org/wp-content/uploads/2020/07/3-AFI_ECAPI_long_term_AW_digital.pdf (dostęp z 21 lipca 2022 r.).
- Amagir, A. i in. (2018), „A review of financial-literacy education programs for children and adolescents”, *Citizenship, Social and Economics Education*, t. 17/1, s. 56-80, [147]
<https://doi.org/10.1177/2047173417719555>.
- ARC Rynek i opinia (2022), *Wpływ uchodźców z Ukrainy na polską gospodarkę*, ARC, [41]
<https://arc.com.pl/wplyw-uchodzcow-z-ukrainy-na-polska-gospodarke/> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Australian Securities and Investment Commission (niedatowany), *About Moneysmart for teachers – Moneysmart.gov.au*, <https://moneysmart.gov.au/teaching> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [169]
- Barbakadze, I. (2018), „Effectiveness of Financial Literacy Program at Schools. The Case Study of Schoolbank in Georgia”, *SSRN Electronic Journal*, [167]
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3206094>.
- Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A. (2022), *Sposoby Polaków na radzenie sobie z problemami finansowymi*, <https://media.big.pl/informacje-prasowe/723420/sposoby-polakow-na-radzenie-sobie-z-problemami-finansowymi> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [130]
- Cashless.pl (2021), *The map of Polish fintech 2021*, <http://www.cashless.pl/report/mapa-polskiego-fintechu-2021-ang.pdf> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [110]
- Centrum Badania Opinii Publicznej CBOS (2022), *Oszczędności i długi Polaków po dwóch latach pandemii*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_065_22.PDF. [126]
- CFA Institute (2014), *Code of ethics and standards of professional conduct preamble*, [142]
<http://www.cfainstitute.org/-/media/documents/code/code-ethics-standards/code-of-ethics-standards-professional-conduct.pdf> (dostęp z 21 lipca 2022 r.).
- Chmielewska, I., G. Dobroczycki i A. Panuciak (2018), *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania*, Narodowy Bank Polski, Departament Statystyki, [40]

https://www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2018/obywatele-Ukrainy-pracujacy-w-Polsce-raport.pdf.

- Consumer Financial Protection Bureau (2016), *Building blocks to help youth achieve financial capability*, CFPB, <http://www.consumerfinance.gov/data-research/research-reports/building-blocks-help-youth-achieve-financial-capability/> (dostęp z 11 sierpnia 2022 r.). [149]
- Deloitte Central Europe (2016), *FinTech in the CEE region: Charting the course for innovation in financial services technology*, Departament for International Trade, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/central-europe/ce-fintech-in-cee-region-2016.pdf>. [109]
- Demirgüç-Kunt, A. i in. (2022), *Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, World Bank Group, Washington, DC, <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1897-4>. [3]
- Drever, A. i in. (2015), „Foundations of Financial Well-Being: Insights into the Role of Executive Function, Financial Socialization, and Experience-Based Learning in Childhood and Youth”, *Journal of Consumer Affairs*, t. 49/1, s. 13-38, <https://doi.org/10.1111/joca.12068>. [155]
- Dyrekcja Generalna ds. Edukacji, Młodzieży, Sportu i Kultury (Komisja Europejska) (2019), *Key competences for lifelong learning*, Urząd Publikacji UE, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [141]
- EAPN Polska (2021), *Poverty Watch 2021 Poland*, <http://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/10/eapn-Poverty-Watch-2021-Poland-EN-final-5234.pdf>. [68]
- Eurofound (2020), *Addressing household over-indebtedness*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, <http://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/addressing-household-over-indebtedness>. [96]
- Eurostat (2022), *Employment and activity by sex and age – annual data [lfsi_emp_a]*, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_emp_a&lang=en (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [54]
- Eurostat (2021), *Households – level of internet access [ISOC_CI_IN_H]*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_in_h/default/table?lang=en (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [114]
- Eurostat (2021), *Unemployment by sex and age (UNE_RT_A) – annual data*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_a/default/table?lang=en (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [52]
- Eurostat Database (2019), *Employment, Labour Force Statistics series*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>. [63]
- Federacja Konsumentów (2020), *Finanse Polaków w czasie COVID-19*, <http://www.federacja-konsumentow.org.pl/n,6,1471,1,1,finanse-polakow-w-czasie-covid19--raport-z-badania.html> (dostęp z 22 lipca 2022 r.). [124]

- Federacja Konsumentów (2020), *Preferencje pożyczkowe Polaków*, <http://www.federacja-konsumentow.org.pl/n,6,1431,1,1,preferencje-pozyczkowe-polakow--raport-z-badania.html> (dostęp z 22 lipca 2022 r.). [97]
- Financial Consumer Agency of Canada (FCAC) (2021), *Make Change that Counts: National Financial Literacy Strategy 2021-2026 – Canada.ca*, <http://www.canada.ca/en/financial-consumer-agency/programs/financial-literacy/financial-literacy-strategy-2021-2026.html#toc19> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [178]
- Financial Stability Board (2017), *Financial Stability Implications from FinTech: Supervisory and Regulatory Issues that Merit Authorities' Attention*, Financial Stability Board, <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf>. [180]
- Foley, P. i in. (2021), *International Digital Economy and Society Index 2020*, European Commission, https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=72352. [117]
- Fundacja Think!, Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga i Uniwersytet Warszawski (2022), *Podejście Polaków do oszczędzania po dwóch latach pandemii [Attitudes of Poles towards Finance 2022]*, <http://www.think.org.pl/projekty/aktualnosci/318-podejscie-polakow-do-oszczedzania-po-dwoch-latach-pandemii> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [9]
- Fundacja Think! (2021), *Zdrowie finansowe Polaków*, <https://zdrowiefinansowe.pl/analizy-raporty/18-analizy-raporty/121-raport-zdrowi-finansowe-polakow> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [120]
- G20/OECD (2021), *G20/OECD-INFE Report on supporting financial resilience and transformation through digital financial literacy*, G20/OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/finance/supporting-financial-resilience-and-transformation-through-digital-financial-literacy.htm> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [6]
- G20/OECD/INFE (2018), *G20/OECD INFE Policy Guidance on Digitalisation and Financial Literacy*, http://www.gpfi.org/sites/gpfi/files/documents/G20_OECD_INFE_Policy_Guidance_Digitalisation_and_Financial_Literacy.pdf. [119]
- Genge, E. (2015), „Zaufanie do instytucji publicznych i finansowych w polskim społeczeństwie – analiza empiryczna z wykorzystaniem ukrytych modeli Markowa”, *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 384, s. 100-107, <https://doi.org/10.15611/pn.2015.384.10>. [8]
- Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie (2021), *Analysis – investor share in trading [Analizy - udział inwestorów w obrotach]*, <http://www.gpw.pl/analysis-investor-share-in-trading> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [100]
- Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie (2018), *Poland Developed Market [Polska w gronie najbardziej rozwiniętych rynków świata]*, <http://www.gpw.pl/Polanddevelopedmarket> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [79]
- Główny Urząd Statystyczny (2022), *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r., Analizy statystyczne 12/2021*, <https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5498/1/116/1/sytuacja-spooleczno-gospodarcza-kraju-w-2021.pdf> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [11]
- Główny Urząd Statystyczny (2022), *Informacja Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie zaktualizowanego szacunku PKB według kwartałów za lata 2020-2021*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/kwartalne-rachunki-> [14]

- [narodowe/informacja-glownego-urzedu-statystycznego-w-sprawie-zaktualizowanego-szacunku-pkb-wedlug-kwartalow-za-lata-2020-2021,8,10.html](https://stat.gov.pl/en/topics/living-conditions/living-conditions/household-budget-survey-in-2020,2,16.html) (dostęp z 10 sierpnia 2022 r.).
- Główny Urząd Statystyczny (2021), *Household budget survey – 2020 [Budżety gospodarstw domowych w 2020 roku]*, <https://stat.gov.pl/en/topics/living-conditions/living-conditions/household-budget-survey-in-2020,2,16.html> (dostęp z 10 sierpnia 2022 r.). [27]
- Główny Urząd Statystyczny (2021), *Preliminary results of the National Population and Housing Census 2021, News Release [Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021]*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, <https://stat.gov.pl/en/national-census/national-population-and-housing-census-2021/national-population-and-housing-census-2021/preliminary-results-of-the-national-population-and-housing-census-2021,1,1.html> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [20]
- Główny Urząd Statystyczny (2021), *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2020 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/zezwozenia-na-prace-cudzoziemcow-w-2020-roku,18,4.html> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [36]
- Główny Urząd Statystyczny (2020), *Household budget survey in 2019 [Budżety gospodarstw domowych w 2019 roku]*, <https://stat.gov.pl/en/topics/living-conditions/living-conditions/household-budget-survey-in-2019,2,14.html> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [10]
- IFF Research i Belmana Consulting (2018), *Talk, Learn, Do evaluation: a financial capability intervention for parents: Findings from 6- and 12-month impact evaluation and process evaluation*, The Money Advice Service, Londyn, Wielka Brytania, <https://www.financialcapability.gov.au/sites/www.financialcapability.gov.au/files/2022-01/talk-learn-do-evaluation-a-financial-capability-intervention-for-parents-findings-from-6-and-12-month-impact-evaluation-and-process-evaluation.pdf>. [164]
- ING Bank Śląski S.A. (2020), *Oszczędności Polaków w czasie pandemii. Wyniki międzynarodowego badania Finansowy Barometr ING*, Biuro Analiz Makroekonomicznych, <http://www.ing.pl/fileserver/item/pkse0py>. [121]
- International Organisation of Pension Supervisors (2018), *IOPS Country profile Poland*, IOPS, <http://www.iopsweb.org/resources/44873983.pdf>. [29]
- Intrum (2020), *European Consumer Payment Report 2020*, <https://www.intrum.com/publications/european-consumer-payment-report/european-consumer-payment-report-2020/> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [127]
- Investors and Financial Education Council (2021), *IFEC Publishes Annual Report 2020-21: Financial Learning under the New Normal*, <http://www.ifec.org.hk/web/en/about-ifec/press-release/pr-20210630.page> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [166]
- Investors and Financial Education Council (2018), *The Financially Literate Schools Programme*, <http://www.ifec.org.hk/web/en/other-resources/programmes/tcf-financially-literate-schools.page> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [165]
- Izba Gospodarki Elektronicznej (2021), *Płatności cyfrowe 2020*, <https://eizba.pl/wp-content/uploads/2020/12/Raport-Platnosci-cyfrowe-2020-10.12.2020.pdf>. [131]
- Izba Zarządzających Funduszami i Aktywami (2021), *Badanie wiedzy, postaw wobec inwestowania oraz funduszy inwestycyjnych. Raport z badania*, [102]

- <https://www.izfa.pl/download/pobierz/raport-z-badania-izfia-2021>.
- Kaiser, T. i in. (2021), „Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors”, *Journal of Financial Economics*, [179]
<https://doi.org/10.1016/J.JFINECO.2021.09.022>.
- Kaiser, T. i L. Menkhoff (2020), „Financial education in schools: A meta-analysis of experimental studies”, *Economics of Education Review*, t. 78, artykuł 101930, [146]
<https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2019.101930>.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów (2022), *Emerytura+*, [33]
<http://www.gov.pl/web/premier/emeryturaplus> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Kilar, W. i T. Rachwał (2019), „Changes in Entrepreneurship Education in Secondary School under Curriculum Reform in Poland”, *Journal of Intercultural Management*, t. 11/2, s. 73-105, [151]
<https://doi.org/10.2478/joim-2019-0010>.
- Kilar, W. i T. Rachwał (2019), „Przedsiębiorczość w edukacji przedszkolnej i szkole podstawowej w warunkach zmian podstawy programowej”, Tomasz Rachwał (red.), *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Wydawnictwo Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, [153]
<https://p-e.up.krakow.pl/article/view/20833296.14.28/4438>.
- Kilar, W. i T. Rachwał (2019), „Przedsiębiorczość w szkole średniej w warunkach reformy systemu oświaty”, *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Wydawnictwo Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, s. 184-202, [152]
https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/06/02/ythdu3/104705065591760-184-202.pdf.
- Kolanowska, E. (2021), *The System of Education in Poland 2020*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, [150]
<https://doi.org/10.47050/66515222>.
- Kotkowski, R., M. Dulnicz i K. Maciejewski (2021), *Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r.*, [93]
Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego,
https://www.nbp.pl/systemplatniczy/zwyczaje_platnicze/zwyczaje_platnicze_Polakow_2020_p.pdf.
- Komisja Europejska (2022), *Development of entrepreneurship competence | YouthWiki | Poland*, [181]
<https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/poland/38-development-of-entrepreneurship-competence> (dostęp z 21 lipca 2022 r.).
- Komisja Europejska (2021), *Digital Economy and Society Index (DESI) 2021 Poland*, [115]
<https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/80495> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Komisja Europejska (2021), *Poland – SME Fact Sheet 2021*, [59]
<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46086> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Komisja Europejska (2021), *Poland in the Digital Economy and Society Index for 2021*, [51]
<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi-poland> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej S.A. (2022), *Portfel statystycznego Polaka w pandemii*, [99]
<https://krd.pl/getattachment/88708ecb-e201-4c21-9ed4-42f70988061c?stamp=637837131344170000>.

- Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej S.A. (2021), *Barometr oszczędności*, Krajowy Rejestr Długów (KRD), <https://krd.pl/centrum-prasowe/raporty/2021/barometr-oszczednosci>. [98]
- Lefevre, A. i M. Chapman (2017), „Behavioural economics and financial consumer protection”, *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, nr 42, OECD, Paryż, http://www.oecd-ilibrary.org/economics/behavioural-economics-and-financial-consumer-protection_0c8685b2-en. [156]
- Mańko, R. (2021), *Unfair terms in Swiss franc loans Overview of European Court of Justice case law*, Parlament Europejski, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689361/EPRS_BRI\(2021\)689361_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689361/EPRS_BRI(2021)689361_EN.pdf). [90]
- Microfinance Centre (2019), *The Fintech market in Poland*, https://mfc.org.pl/wp-content/uploads/2020/03/POLAND_FINTECH-CASE-STUDY_FEB2020.pdf. [111]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2022), *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/pomoc-psychologiczno-pedagogiczna2> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [44]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2022), *Przepisy określające standardy zatrudniania nauczycieli specjalistów*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/przepisy-okreslajace-standardy-zatrudniania-nauczycieli-specjalistow> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [45]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2021), *Możliwość zwiększenia liczby godzin zajęć wspomagających – nowelizacja przepisów rozporządzenia MEiN*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/mozliwosc-zwiekszenia-liczby-godzin-zajec-wspomagajacych--nowelizacja-przepisow-rozporzadzenia-mein> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [182]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2021), *Zajęcia wspomagające dla uczniów*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zajecia-wspomagajace-dla-uczniow--mamy-gotowe-przepisy> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [48]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2021), *Wsparcie uczniów w powrocie do szkół – materiały edukacyjne*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wsparcie-uczniow-w-powrocie-do-szkol--materialy-edukacyjne> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [46]
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2021), *Program wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla uczniów i nauczycieli w pandemii*, <http://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/program-wsparcia-psychologiczno-pedagogicznego-dla-uczniow-i-nauczycieli-w-pandemii> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [47]
- Ministerstwo Finansów (2022), *Insurance and Reinsurance Activity [Działalność ubezpieczeniowa i reasekuracyjna]*, <http://www.gov.pl/web/finance/insurance-and-reinsurance-activity> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [77]
- Ministerstwo Finansów (2022), *Stock Exchange [Giełda Papierów Wartościowych]*, <http://www.gov.pl/web/finance/stock-exchange> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [81]
- Ministerstwo Finansów (2021), *Capital market [Rynek kapitałowy]*, <http://www.gov.pl/web/finance/capital-market> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [78]
- Ministerstwo Finansów (2021), *Investment funds [Fundusze inwestycyjne]*, [80]

- <http://www.gov.pl/web/finance/investment-funds> (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Ministerstwo Finansów (2019), *Access to payment account [Dostęp konsumentów do bezpłatnego rachunku podstawowego]*, <http://www.gov.pl/web/finance/access-to-the-payment-account>. [92]
- Ministerstwo Finansów (2019), *Protection of depositors [Ochrona deponentów]*, <http://www.gov.pl/web/finance/protection-of-depositors> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [76]
- Money and Pensions Service (2021), *Evidence Hub | UK Strategy for Financial Wellbeing – FinCap*, <http://www.fincap.org.uk/en/articles/financial-capability-evidence-hub> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [177]
- Money and Pensions Service (2021), *What Works Fund | Financial Capability Strategy for the UK – FinCap*, <http://www.fincap.org.uk/en/articles/what-works-fund> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [176]
- Narodowy Bank Polski (2022), *Funkcje banku centralnego*, http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/onbp/informacje/funkcje_banku_centralnego.html (dostęp z 11 sierpnia 2022 r.). [82]
- Narodowy Bank Polski (2022), *Inflation and GDP projection – July 2022 [Projekcje inflacji i PKB – lipiec 2022]*, http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/publikacje/raport_inflacja/projekcja_inflacji.html (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [15]
- Narodowy Bank Polski (2022), *Informacja o transakcjach oszukańczych dokonywanych przy użyciu bezgotówkowych instrumentów płatniczych w IV kwartale 2021 r.*, <http://www.nbp.pl/systemplatniczy/informacja-o-transakcjach-oszukanczych-2021q4.pdf>. [134]
- Narodowy Bank Polski (2021), *Financial Stability Report – December 2021 [Raport o stabilności systemu finansowego – grudzień 2021 r.]*, <https://www.nbp.pl/en/systemfinansowy/fsr202112.pdf?v=2>. [91]
- Narodowy Bank Polski (2021), *Financial System in Poland 2020 [Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r.]*, http://www.nbp.pl/en/systemfinansowy/fsd_2020.pdf. [69]
- Narodowy Bank Polski (2021), *System Płatniczy – Informacja o transakcjach oszukańczych*, <http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/systemplatniczy/informacja-o-transakcjach-oszukanczych.html> (dostęp z 11 sierpnia 2022 r.). [133]
- Narodowy Bank Polski (2021), *Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego – raport z badania 2021 i analiza porównawcza z danymi z 2009, 2013 i 2016 roku*, http://www.nbp.pl/systemplatniczy/obrot_bezgotowkowy/obrot-bezgotowkowy-2021.pdf. [132]
- Narodowy Bank Polski (2020), *Financial System in Poland 2019 [Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2019 r.]*, http://www.nbp.pl/en/systemfinansowy/fsd_2019.pdf. [70]
- Narodowy Bank Polski (2020), *Prezentacja wyników „Badania świadomości i wiedzy ekonomicznej Polaków”*, <https://www.nbp.pl/edukacja/badania/wiedza-ekonomiczna-polakow.pdf>. [136]
- Narodowy Bank Polski (2019), *Financial system in Poland 2018 [Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2018 r.]*, http://www.nbp.pl/en/systemfinansowy/fsd_2018.pdf. [116]

- Narodowy Bank Polski (2018), *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce*, <http://www.nbp.pl/edukacja/badania/diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-dzieci-mlodziezy.pdf>. [139]
- Narodowy Bank Polski (2016), *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej studentów w Polsce*, <http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/edukacja/badania/diagnoza-studentow.html>. [138]
- Narodowy Bank Ukrainy (2019), *NBU Presents the Vision of the Strategy for Financial Literacy*, Financial Literacy Strategy, <https://bank.gov.ua/en/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-bachennya-strategiyi-finansovoyi-gramotnosti> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [168]
- Obserwator Finansowy (2022), *Oczekiwane załamanie polskiego eksportu do wschodnich sąsiadów*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/oczekiwane-zalamanie-polskiego-eksportu-do-wschodnich-sasiadow/> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [16]
- OECD (2022), *2022 Report to Council on the Implementation of the Recommendation*, OECD, [https://one.oecd.org/document/C\(2022\)7/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2022)7/en/pdf) (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [89]
- OECD (2022), *Better Life Index Poland*, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/poland/> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [7]
- OECD (2022), *Boosting Financial Literacy of Rural Populations in South East Europe*, OECD, <http://www.oecd.org/financial/education/boosting-financial-literacy-of-rural-populations-in-south-east-> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [170]
- OECD (2022), *Elderly population* (indicator), <https://doi.org/10.1787/8d805ea1-en> (dostęp z 29 sierpnia 2022 r.). [18]
- OECD (2022), *Employment rate* (indicator), <https://doi.org/10.1787/1de68a9b-en> (dostęp z 29 sierpnia 2022 r.). [22]
- OECD (2022), *Evaluation of National Strategies for Financial Literacy*, OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/financial/education/evaluation-of-national-strategies-for-financial-literacy.htm> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [174]
- OECD (2022), *Financing SMEs and Entrepreneurs 2022: An OECD Scoreboard*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/e9073a0f-en>. [62]
- OECD (2022), *Income inequality* (indicator), <https://doi.org/10.1787/459aa7f1-en> (dostęp z 29 sierpnia 2022 r.). [65]
- OECD (2022), *OECD Data Portal Poland*, OECD Data Portal, <https://data.oecd.org/poland.htm> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [17]
- OECD (2022), „Poland”, w *Financing SMEs and Entrepreneurs 2022: An OECD Scoreboard*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/99753307-en>. [60]
- OECD (2022), *Poverty rate* (indicator), <https://doi.org/10.1787/0fe1315d-en> (dostęp z 29 sierpnia 2022 r.). [66]
- OECD (2022), *Report on the implementation of the Recommendation of the Council on High-Level Principles on Financial Consumer Protection*, [https://one.oecd.org/document/C\(2022\)7/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2022)7/en/pdf) (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [88]
- OECD (2022), *Working age population* (indicator), <https://doi.org/10.1787/d339918b-en> [21]

(dostęp z 29 sierpnia 2022 r.).

- OECD (2022), *Young population* (indicator), <https://doi.org/10.1787/3d774f19-en> (dostęp z 29 sierpnia 2022 r.). [19]
- OECD (2021), *A National Financial Literacy Strategy for Austria*, <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/austria-financial-literacy-strategy.htm>. [161]
- OECD (2021), *Digital Delivery of Financial Education: Design and Practice*, OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/financial/education/Digital-delivery-of-financial-education-design-and-practice.pdf> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [163]
- OECD (2021), *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>. [56]
- OECD (2021), *Educational attainment and labour-force status*, Education at a Glance Database, https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=EAG_NEAC (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [50]
- OECD (2021), *OECD Economic Outlook, tom 2021 wyd. 2*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/66c5ac2c-en>. [12]
- OECD (2021), *Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>. [107]
- OECD (2021), „Poland: Economic Policy Reforms 2021”, w *Economic Policy Reforms 2021: Going for growth*, OECD, <http://www.oecd.org/economy/growth/Poland-country-note-going-for-growth-2021.pdf> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [64]
- OECD (2020), *Financing SMEs and Entrepreneurs 2020: An OECD Scoreboard*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/061fe03d-en>. [61]
- OECD (2020), *How's Life? 2020: Measuring Well-being*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/9870c393-en>. [67]
- OECD (2020), *International Migration Outlook 2020*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/ec98f531-en>. [38]
- OECD (2020), *OECD Economic Surveys: Poland 2020*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/0e32d909-en>. [24]
- OECD (2020), *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy*, OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/financial/education/launchoftheoecdinfeglobalfinancialliteracysurveyreport.htm> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [1]
- OECD (2020), *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?*, PISA, OECD Publishing, Paryż, <https://dx.doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>. [2]
- OECD (2020), „Poland”, w *OECD Labour Force Statistics 2020*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/2c5e551f-en>. [53]
- OECD (2020), *Recommendation of the Council on Financial Literacy*, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [4]

- OECD (2019), *Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>. [57]
- OECD (2019), *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*, PISA, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>. [49]
- OECD (2019), *Policy Handbook on Financial Education for Young People in the Commonwealth of Independent States (CIS)*, OECD, Paryż, <https://www.oecd.org/financial/education/Youth-Policy-Handbook-on-Financial-Education-CIS-EN.pdf>. [145]
- OECD (2019), *Roadmap for a national strategy for financial education in Kazakhstan*, <http://www.oecd.org/education/financial-education-cis.htm> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [172]
- OECD (2019), *Short-Term Consumer Credit: provision, regulatory coverage and policy responses*, G20 Taskforce on Financial Consumer Protection, Finconet, OECD/INFE, <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Short-term-consumer-credit-report.pdf>. [140]
- OECD (2019), *Smarter Financial Education Key lessons from behavioural insights for financial literacy initiatives*, OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/financial/education/smarter-financial-education-behavioural-insights.pdf> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [173]
- OECD (2018), *OECD Economic Surveys: Poland 2018*, OECD Publishing, Paryż, https://doi.org/10.1787/eco_surveys-pol-2018-en. [55]
- OECD (2016), *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/9789264258051-en>. [184]
- OECD (2015), *Ageing and Employment Policies: Poland 2015*, Ageing and Employment Policies, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/9789264227279-en>. [28]
- OECD (2015), *OECD/INFE Policy Handbook on National Strategies for Financial Education*, OECD, Paryż, <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/national-strategies-for-financial-education-policy-handbook.htm> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [160]
- OECD (2014), *OECD/INFE GUIDELINES FOR PRIVATE AND NOT-FOR-PROFIT STAKEHOLDERS IN FINANCIAL EDUCATION*, OECD, <http://www.oecd.org>. [159]
- OECD (2013), *Evaluating Financial Education Programmes: survey, evidence, policy, instruments and guidance*, OECD, Paryż, http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/G20-Evaluating_Fin_Ed_Programmes_2013.pdf (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [158]
- OECD (2012), *OECD/INFE High-Level Principles on National Strategies for Financial Education*, OECD, <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-Principles-National-Strategies-Financial-Education.pdf> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [5]
- OECD (2011), „G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection”, <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>. [87]
- OECD (2011), *Poland – Foreign born population 2011*, <http://www.oecd-ilibrary.org/sites/3f3503b0-en/index.html?itemId=/content/component/3f3503b0-en> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [35]
- OECD (2010), *Poland: Key Issues and Policies*, OECD Studies on SMEs and [58]

- Entrepreneurship, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/9789264081918-en>.
- OECD (niedatowany), *Evaluating Financial Education Programmes – OECD*, [175]
<http://www.oecd.org/finance/financial-education/evaluatingfinancialeducationprogrammes.htm> (dostęp z 21 lipca 2022 r.).
- OECD data (2019), *Wide gap in pension benefits between men and women*, Pensions at a Glance – OECD Indicators, [108]
<http://www.oecd.org/gender/data/wide-gap-in-pension-benefits-between-men-and-women.htm>.
- OECD/Unia Europejska (2017), *Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education in Poland*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paryż/Unia Europejska, Bruksela, <https://doi.org/10.1787/9789264270923-en>. [185]
- OECD/INFE (2018), *OECD/INFE Toolkit for measuring financial literacy and financial inclusion*, <http://www.oecd.org/financial/education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf>. [135]
- Owen, D. i in. (2016), *Social Inclusion in Poland*, World Bank, Washington, DC, [26]
<https://doi.org/10.1596/24728>.
- Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej (2017), *Standardy edukacji finansowej – edukatorzy*, https://edukacja-finansowa.org/wp-content/uploads/2017/12/standardy_edukator_27122017-2.pdf (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [144]
- Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej (niedatowany), *Standardy edukacji finansowej*, <https://edukacja-finansowa.org/standardy-edukacji-finansowej/> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [143]
- PFR Portal PPK (2022), *Biuletyn miesięczny Pracowniczych Planów Kapitałowych, numer 4 (6) – kwiecień 2022*, <http://www.mojeppk.pl/pliki/repozytorium-plikow/materialy-dopobrania/pdf/Biuletyn-PPK-04-2022.pdf> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [31]
- Polska Izba Ubezpieczeń (2021), *Mapa ryzyka Polaków*, https://piu.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Mapa-ryzyka-Polakow-2022.02.23_ENG.pdf. [104]
- Polski Instytut Ekonomiczny (2022), *Tygodnik Gospodarczy PIE nr 18/2022*, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2022/05/Tygodnik-PIE_18-2022.pdf. [125]
- PRNews.pl (2022), *Raport PRNews.pl: Liczba obcokrajowców wśród klientów banków – IV kw. 2021 r.*, <https://prnews.pl/raport-prnews-pl-liczba-obcokrajowcow-wsrod-klientow-bankow-iv-kw-2021-r-464064> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [94]
- PwC (2020), *A new image of the Polish consumer*, <http://www.pwc.pl/en/publikacje/new-image-of-the-polish-consumer.html>. (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [123]
- Rutecka-Góra, J. (2020), „Rola edukacji finansowej w ograniczaniu nadużyć i oszustw na rynku finansowym”, Jurkowska-Zeidler, A. (red.), *Manipulacje i oszustwa na rynku finansowym: perspektywa konsumenta, wykrywanie, przeciwdziałanie, zapobieganie*, Warszawa, https://cor.sgh.waw.pl/bitstream/handle/20.500.12182/943/Rola_edukacji_finansowej_w_ograniczeniu_naduzyc_JRG_14012021.pdf?sequence=2&isAllowed=y. [183]
- Rząd Kanady (2021), *Financial Consumer Agency of Canada (FCAC) committees and networks*, <http://www.canada.ca/en/financial-consumer-agency/programs/financial-> [162]

- literacy/committee-network.html#toc2 (dostęp z 22 lipca 2022 r.).
- Santander Consumer Bank (2021), *Czy pandemia zmieniła podejście Polaków do świadomości finansowej?*, <https://www.santanderconsumer.pl/s/10PPW>. [122]
- Senior Hub. Instytut Polityki Senioralnej (2021), *Cyfrowe usługi finansowe a seniorzy*, <https://seniorhub.pl/jak-radza-sobie-seniorzy-w-swiecie-cyfrowych-finansow/> (dostęp z 10 sierpnia 2022 r.). [118]
- Simonse, O., M. van der Werf i G. Wilminck (2018), *Effective ways to advance responsible financial behaviour*, MoneyWise, NIBUD, <http://www.wijzeringeldzaken.nl/bibliotheek-media/pdf/English/Effective-ways-to-advance-responsible-behaviour.pdf>. [148]
- Sitek, M., E. Ostrowska i M. Badiak (2020), Wyniki badania *PISA 2018 w Polsce*, Instytut Badań Edukacyjnych, https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2020/05/Raport_PISA_umiejtnosci-postawy-i-zachowania-finansowe-mlodziezy-w-Polsce.pdf. [137]
- Stowarzyszenie Inwestorów Indywidualnych (2021), *Ogólnopolskie Badanie Inwestorów 2021*, <https://www.sii.org.pl/14446/aktualnosci/badania-i-rankingi/wyniki-ogolnopolskiego-badania-inwestorow-2021.html>. [103]
- The Economist Intelligence Unit (EIU) (2021), „Poland Briefing Sheet”, <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=691616652&Country=Poland&topic=Summary&subtopic=Briefing+sheet> (dostęp z 20 November 2021). [25]
- Totenhagen, C. i in. (2015), „Youth Financial Literacy: A Review of Key Considerations and Promising Delivery Methods”, *Journal of Family and Economic Issues*, t. 36/2, s. 167-191, <https://doi.org/10.1007/s10834-014-9397-0>. [154]
- UNHCR (2022), *Operational Data Portal – Situation Ukraine Refugee*, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [13]
- Unia Europejska/OECD (2022), *Financial competence framework for adults in the European Union*, <http://www.oecd.org/finance/financial-competence-framework-for-adults-in-the-European-Union.htm> (dostęp z 21 lipca 2022 r.). [157]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2022), *FinTech KNF – Innovation Hub*, <https://fintech.gov.pl/en/innovation-hub-menu> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [113]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2022), *Informacja o sytuacji spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w IV kwartale 2021 roku*, http://www.knf.gov.pl/?articleId=77304&p_id=18 (dostęp z 10 sierpnia 2022 r.). [75]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2022), *Monthly data on the banking sector – April 2022 [Dane miesięczne sektora bankowego według stanu na 30 kwietnia 2022 r.]*, http://www.knf.gov.pl/en/REPORTS_AND_ANALYSIS/Banking/Monthly_data (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [72]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2022), *Sąd Polubowny przy Komisji Nadzoru Finansowego*, http://www.knf.gov.pl/dla_rynku/sad_polubowny_przy_knf (dostęp z 22 lipca 2022 r.). [84]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2022), *Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe*, [73]

- http://www.knf.gov.pl/podmioty/Podmioty_sektora_kas_spoldzielczych (dostęp z 20 lipca 2022 r.).
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2021), *Banking sector data November 2021 [Dane miesięczne sektora bankowego według stanu na 30 listopada 2021 r.]*, http://www.knf.gov.pl/knf/en/komponenty/img/2021_11_Banking_Sector_EN_76920.pdf (dostęp z 20 lutego r.). [74]
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2018), *Customer Protection on Financial Services Market [Ochrona konsumenta na rynku usług finansowych]*, http://www.knf.gov.pl/en/CONSUMERS/Customer_Protection_on_Financial_Services_Market (dostęp z 22 lipca 2022 r.). [83]
- Urząd do Spraw Cudzoziemców (2021), *Cudzoziemcy w Polsce po 2020 r.*, <http://www.gov.pl/web/udsc/cudzoziemcy-w-polsce-po-2020-r> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [37]
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (2022), *Consumer protection in Poland [Ochrona konsumentów w Polsce]*, https://uokik.gov.pl/consumer_protection_in_poland.php (dostęp z 7 lipca 2022 r.). [85]
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (2022), *Pomoc dla konsumentów*, https://uokik.gov.pl/sprawy_indywidualne.php (dostęp z 22 lipca 2022 r.). [86]
- Warszawski Instytut Bankowości, Fundacja Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie (2021), *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2021*, http://www.wib.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Poziom-wiedzy-finansowej-Polakow-2021_badanie-WIB-i-FGPW.pdf. [101]
- World Bank (2021), *Rural population (% total population) Poland and OECD members*, World Bank Data, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?locations=PL-OE> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [34]
- World Bank (2020), *Personal remittances received (% GDP), Poland*, World Bank Data, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=PL> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [43]
- World Bank Group (2019), *Republic of Poland Financial Sector Assessment*, World Bank, Waszyngton, DC, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32110> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [71]
- Wrona, M. (2019), *Ukrainians on the Polish labour market*, The European Migration Network, Warszawa, <http://www.gov.pl/attachment/02dd9ca9-e768-4be8-a85c-223a4b01b3b3> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [39]
- Zakład Ubezpieczeń Społecznych (2022), *Emerytury i renty*, <http://www.zus.pl/swiadczenia/renty/kwoty-najnizszych-swadczen-emerytalno-rentowych> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [32]
- Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki (2022), *Komunikaty Ministerstwa Edukacji i Nauki*, <https://zpe.gov.pl/a/oddzialy-przygotowawcze/D1EzffxI8> (dostęp z 20 lipca 2022 r.). [42]
- Związek Banków Polskich (2021), *InfoKredyt – grudzień 2021*, Związek Banków Polskich (ZBP), <https://www.zbp.pl/getmedia/0c90e935-dba1-4b6f-bcc0-720b59a36759/InfoKredyt-> [129]

[12-21.](#)

Związek Banków Polskich (2020), *Covid-19, banki i technologia – w jaki sposób pandemia wpłynęła na sytuację w sektorze bankowym*, http://www.zbp.pl/getmedia/3834338e-8ca9-4a8d-8a1b-c6f7d6e2b3aa/covid_a_technologie_fin. [128]

Związek Banków Polskich (2019), *Poland and Europe – Challenges and Limitations 2019 [Polska i Europa. – wyzwania i ograniczenia 2019]*, https://zbp.pl/getmedia/9f6b36fe-1463-4d24-be98-17f4d4647dca/01-40_Poland_and_Europe_2019. [95]

Załącznik A. Kwestionariusz inwentaryzacyjny

Instrukcja

1. Kwestionariusz można wypełnić w językach polskim lub angielskim.
2. Kwestionariusz można wypełnić w całości lub w części. Należy podać informacje, które są jak najbardziej dokładne, aktualne i kompletne. Przed ostatecznym przesłaniem będzie można edytować odpowiedzi.
3. Prosimy o wypełnienie kwestionariusza najpóźniej do 14 stycznia 2022 r.
4. Informacje przekazane w odpowiedzi na kwestionariusz zostaną wykorzystane do przygotowania raportu, który może zostać udostępniony publicznie.
5. W przypadku problemów z wypełnieniem kwestionariusza lub pojawienia się pytań prosimy o kontakt z paniami Katarzyną Świąder [Katarzyna.Swiader@mf.gov.pl] lub Biancą Isaincu [Bianca.Isaincu@oecd.org].

1. Dane dotyczące respondenta

- 1.1 Prosimy podać następujące informacje:
 - Nazwa instytucji/organizacji, którą reprezentujesz
- 1.2 Prosimy wybrać kategorię, która dotyczy Twojej instytucji/organizacji:
 - Administracja publiczna**
 - Prosimy zaznaczyć, czy Twoja instytucja działa na:
 - obszarze kraju (np. administracja rządowa, urząd centralny, bank centralny);
 - obszarze regionu (np. urząd wojewódzki, urząd marszałkowski);
 - obszarze lokalnym (np. powiat, gmina).
 - Czy Twoja instytucja ma bezpośrednią podstawę prawną do prowadzenia działań w zakresie edukacji finansowej, czy podstawa do działań w zakresie edukacji finansowej wynika z innych obowiązków (takich jak stabilność finansowa, ochrona konsumentów lub polityka społeczna)?
 - Moja instytucja ma bezpośrednią podstawę prawną do prowadzenia edukacji finansowej
 - Prosimy o określenie podstawy prawnej i podanie szczegółów:
 - Podstawa do działań w zakresie edukacji finansowej wynika z innych obowiązków
 - Prosimy o określenie podstawy prawnej i podanie szczegółów:
 - Organizacje społeczne i pozarządowe:**
 - **Stowarzyszenia konsumentów**

- Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):
- Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- **Stowarzyszenia pracodawców**
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):
 - Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- **Stowarzyszenie nauczycieli**
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):
 - Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- **Inne stowarzyszenia**
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):
 - Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- **Fundacje**
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):

- Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
 - o **Związki zawodowe**
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności organizacji (czy edukacja finansowa jest jednym z głównych celów projektów realizowanych przez Twoją organizację, czy stanowi uzupełnienie innych):
 - Prosimy wskazać, czy Twoja organizacja działa z upoważnienia instytucji sektora administracji publicznej bądź została powołana przez instytucję sektora administracji publicznej:
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
 - o **Inne organizacje**
 - Prosimy o określenie podstawy prawnej i podanie szczegółów:
 - o Czy Twoja organizacja stosuje jakiegokolwiek zasady lub kodeksy postępowania w zakresie prowadzenia działań w obszarze edukacji finansowej?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- Uczelnie / Środowisko akademickie**
- Prosimy wskazać, które jednostki organizacyjne uczelni koncentrują się na projektach związanych z kompetencjami finansowymi, na działaniach w zakresie edukacji finansowej oraz jakie kursy/zajęcia są w tym obszarze prowadzone:
- Podmioty sektora prywatnego**
- o Podmiot sektora finansowego (np. bank, zakład ubezpieczeń, fundusz emerytalny, firma inwestycyjna, firma fintech)
 - o Inny podmiot sektora prywatnego
 - o Organ branżowy (np. stowarzyszenia banków, zakładów ubezpieczeń, towarzystwa funduszy inwestycyjnych)
 - o Inny podmiot
 - Prosimy krótko opisać charakter i obszary działalności Twojej instytucji/organizacji:
 - o Czy Twoja instytucja/organizacja stosuje jakiegokolwiek zasady lub kodeksy postępowania w zakresie prowadzenia działań w obszarze edukacji finansowej?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie

2. Obecne podejście do edukacji finansowej w Polsce i doświadczenia Twojej instytucji/organizacji

- 2.1 Biorąc pod uwagę aktualne szanse i wyzwania, przed którymi stoją osoby indywidualne i gospodarstwa domowe, wyjaśnij, dlaczego uważasz, że obecnie istotne jest poprawienie kompetencji finansowych w Polsce:
- 2.2 Prosimy opisać, w jaki sposób działania realizowane przez Twoją instytucję/organizację przyczyniają się do zwiększenia poziomu kompetencji finansowych i dobrostanu finansowego w Polsce oraz jakie są cele Twojej instytucji/organizacji w tym zakresie:

3. Inicjatywa(y) edukacji finansowej

Na końcu tej części będziesz mieć możliwość dodania informacji o dodatkowych inicjatywach (możesz dodać maksymalnie 10 inicjatyw)

Szczegóły dotyczące inicjatywy z zakresu edukacji finansowej realizowanej przez Twoją instytucję/organizację

- 3.1 Nazwa inicjatywy:
- 3.2 Jeśli funkcjonuje strona internetowa inicjatywy, prosimy podać link:
- 3.3 Ramy czasowe inicjatywy:
 - Data rozpoczęcia: *[w formacie daty]*
 - Data zakończenia (jeżeli inicjatywa jest już zakończona bądź ma planowaną datę zakończenia): *[w formacie daty]*
- 3.4 Prosimy podać informacje dotyczące częstotliwości realizacji inicjatywy:
 - Cykliczna
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Jednorazowa
- 3.5. Prosimy określić, jaki jest zasięg terytorialny inicjatywy:
- 3.6 Czy inicjatywa została przygotowana przez Twoją instytucję/organizację, inną instytucję/organizację lub została zaadaptowana na podstawie inicjatyw realizowanych na arenie międzynarodowej? Prosimy o podanie szczegółów:
- 3.7. Czy treść inicjatywy jest regularnie aktualizowana?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- 3.8 Jaki rodzaj działań obejmuje inicjatywa (prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi):
 - Działanie informacyjne
 - Kampania edukacyjna/uświadamiająca (np. udział w Światowym Tygodniu Pieniądza (Global Money Week), kampaniach krajowych itp.)
 - Szkolenie i/lub warsztat (odnosi się do inicjatyw, które wiążą się z realizacją określonego programu edukacyjnego obejmującego określone tematy i realizowanego w miejscach, takich jak szkoła, internet, miejsce pracy, biblioteka itp.)
 - Doradztwo lub poradnictwo (odnosi się do udzielania spersonalizowanych porad finansowych w określonej dziedzinie; np. porad w wychodzenia z długów, porad inwestycyjnych itp.)
 - Inne

- Prosimy o podanie szczegółów:
- 3.9 Prosimy o podanie informacji na temat danych lub badań, które posłużyły do opracowania inicjatywy, oraz określenia sposobu, w jaki inicjatywa została zaprojektowana (prosimy wskazać, czy przy projektowaniu wzięto pod uwagę kompetencje kluczowe, czy zastosowano rozwiązania z zakresu ekonomii behawioralnej, innowacyjne technologie itp.):
- 3.10 Prosimy krótko opisać cel(e) oraz oczekiwany(e) rezultat(y) inicjatywy.

Na przykład celem inicjatywy może być zwiększenie wiedzy w danym obszarze (produkty bankowe, inwestowanie, oszczędzanie itp.) lub na temat nowych zjawisk na rynku finansowym (takich jak cyfryzacja), zmiana postaw i zachowań czy rozwiązanie konkretnych problemów, takich jak nadmierne zadłużenie.

- Cel(e):
- Oczekiwany(e) rezultat(y):
- Czy zostały określone konkretne kluczowe wskaźniki efektywności (KPI) dla inicjatywy?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
- 3.11 Prosimy podać informacje na temat sposobu/źródła finansowania inicjatywy:

Realizacja inicjatywy

- 3.12 Prosimy wskazać, czy inicjatywa jest realizowana przez tę samą instytucję/organizację, która ją opracowała:
 - Tak
 - Nie
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 3.13 Jakie narzędzia/kanały są/były wykorzystywane do realizacji inicjatywy? (prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi)
 - Materiały drukowane (broszury, ulotki, komiksy, gry itp.)
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Tradycyjne środki masowego przekazu (telewizja, radio itp.)
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Spotkania bezpośrednie
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Narzędzia cyfrowe (platformy e-learningowe, aplikacje mobilne, filmy na YouTube, media społecznościowe itp.)
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Inne (np. połączenie kanałów tradycyjnego i cyfrowego)
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 3.14 Kto realizuje inicjatywę (np. nauczyciele, eksperci, wolontariusze itp.):
- 3.15 W jakim miejscu realizowana jest/była inicjatywa? (prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi)
 - Szkoła
 - Uczelnia
 - Zajęcia pozaszkolne

- Kluby wolontariatu
- Miejsce pracy
- Biblioteki
- Kluby Seniora
- Inne
 - Prosimy o podanie szczegółów:

Opis inicjatywy

- 3.16 Prosimy opisać zawartość merytoryczną inicjatywy:
- 3.17 Prosimy opisać strukturę zawartości merytorycznej (czy jest ułożona według obszarów, kluczowych kompetencji, etapów życia itp.):
- 3.18 Jakie tematy obejmuje inicjatywa? (prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi)
 - Planowanie i zarządzanie budżetem osobistym i domowym
 - Oszczędzanie
 - Oszczędzanie długoterminowe (np. emerytura)
 - Bezpieczne korzystanie z kredytów
 - Odpowiedzialna konsumpcja (adekwatna do posiadanych środków)
 - Zadłużenie i nadmierne zadłużenie
 - Ubezpieczenie
 - Inwestowanie
 - Zrównoważone finanse (np. produkty i usługi, które uwzględniają kryterium wpływu na społeczeństwo i środowisko)
 - Prawa i obowiązki konsumentów
 - Produkty i usługi finansowe (bankowość, płatności, ubezpieczenia itp.)
 - Finanse cyfrowe (np. cyfrowe usługi finansowe, zasady bezpieczeństwa, które należy stosować w internecie, dane osobowe w sferze finansowej itp.)
 - Świadomość zagrożeń związanych z oszustwami i wyłudzeniami
 - Finanse publiczne (np. podatki, budżet państwa)
 - Inne
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 3.19 Prosimy podać informacje na temat opracowanych i/lub wykorzystywanych w ramach inicjatywy materiałów edukacyjnych (np. ulotki, książki, filmy, gry, narzędzia cyfrowe lub inne zasoby zewnętrzne):
- 3.20 Czy pandemia COVID-19 spowodowała zmiany w realizacji i/lub zawartości merytorycznej inicjatywy?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie

Grupa docelowa inicjatywy

- 3.21 Kim są odbiorcy docelowi inicjatywy? (prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi)
 - Całe społeczeństwo
 - Dzieci i młodzież

- Edukacja przedszkolna
- Szkoła podstawowa
 - Klasy 1–3 (edukacja wczesnoszkolna)
 - Klasy 4–8
- Szkoła podstawowa dla dzieci ze specjalnymi potrzebami
- Szkoła ponadpodstawowa
 - Liceum ogólnokształcące
 - Technikum
 - Trzyletnia letnia branżowa szkoła I stopnia
 - Dwuletnia letnia branżowa szkoła II stopnia
- Trzyletnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy
- Szkoły policealne
- Szkoły wyższe
- Młodzi ludzie w ramach zajęć/projektów pozaszkolnych (np. koła zainteresowań, kluby wolontariatu)
- Młodzi ludzie w trudnej sytuacji (np. którzy przedwcześnie zakończyli naukę, młodzi bezrobotni itp.)
- o Osoby z niepełnosprawnościami
- o Osoby starsze
- o Mikroprzedsiębiorcy i mali przedsiębiorcy
- o Kobiety
- o Inwestorzy indywidualni
- o Pracujący dorośli
- o Bezrobotni
- o Osoby zmagające się z długami
- o Inne, prosimy o podanie szczegółów:
- 3.22 Do ilu osób dociera/dotała inicjatywa (prosimy podać konkretne lub przybliżone dane):

Monitorowanie i ewaluacja

- 3.23 W jaki sposób inicjatywa jest/była monitorowana (prosimy opisać proces i monitorowane kluczowych wskaźników efektywności (KPI):
- 3.24 Czy w przypadku inicjatyw realizowanych za pomocą narzędzi cyfrowych dane są/były zbierane automatycznie?
 - o Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - o Nie
 - o Nie dotyczy
- 3.25 Czy przeprowadzona została ewaluacja inicjatywy pod kątem skuteczności i wpływu?
 - o Tak
 - Prosimy podać informacje na temat zastosowanych metod i osiągniętych rezultatów. Prosimy podać linki do publikacji, jeśli są dostępne:
 - o Nie

Wyjaśnienia:

- **Monitorowanie** odnosi się do zestawu działań, które śledzą realizację inicjatywy, w tym poprzez zbieranie w regularnych odstępach czasu określonych kluczowych wskaźników efektywności inicjatywy (KPI), takich jak liczba osób, do których dociera inicjatywa, wykorzystane zasoby itp. W przypadku inicjatyw cyfrowych takie gromadzenie/monitorowanie danych może być zautomatyzowane w celu śledzenia zasięgów, rejestracji, rezygnacji, godzin kontaktu itp.
- **Ewaluacja** ogólnie odnosi się do procesu oceny, czy inicjatywa osiąga ustalone cele i oczekiwane rezultaty. Ewaluacja prowadzona jest zazwyczaj rzadziej lub mniej regularnie niż działania monitorujące, ale opiera się na danych zebranych w ramach procesu monitorowania oraz na innych danych ilościowych i jakościowych. Celem ewaluacji jest przygotowanie szczegółowej analizy wpływu inicjatywy na beneficjenta końcowego.

Wyciągnięte wnioski

- 3.26 Prosimy podać informacje na temat tego, czego Twoja instytucja/organizacja nauczyła się podczas projektowania i wdrażania inicjatywy, co można by zrobić lepiej/ inaczej, co było skuteczne i jakie rozwiązania można by wdrożyć w kontekście strategii krajowej.

4. Dane i badania

- 4.1 Jeśli Twoja instytucja/organizacja zebrała dane na temat kompetencji finansowych w Polsce, przeprowadzała odpowiednie badania lub zebrała dane z monitorowania i ewaluacji dotyczące projektowania i realizacji projektów edukacji finansowej w Polsce, podaj link lub wyślij dokument do OECD:

5. Współpraca

- 5.1 Czy Twoja instytucja/organizacja współpracuje z innymi podmiotami publicznymi, prywatnymi lub niekomercyjnymi w obszarze edukacji finansowej?
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 5.2 Prosimy wskazać, czy współpraca ta jest sformalizowana (np. porozumienie, umowa, grupa robocza itp.):
 - Tak
 - Prosimy o podanie szczegółów:
 - Nie

6. Twoje oczekiwania dotyczące Krajowej Strategii Edukacji Finansowej

Prosimy o przedstawienie Twoich poglądów i oczekiwań dotyczących krajowej strategii edukacji finansowej w Polsce:

- 6.1 Dlaczego należy opracować krajową strategię edukacji finansowej?
- 6.2 Jakie powinny być główne cele tej strategii?
- 6.3 Prosimy o wskazanie, które grupy społeczne powinny być priorytetowymi grupami docelowymi ujętymi w strategii (zdefiniowanymi na podstawie cech społeczno-ekonomicznych, takich jak wiek, zawód, lub innych cech, takich jak zadłużenie lub brak kompetencji cyfrowych). Prosimy wziąć pod uwagę potrzebę dotarcia również do odbiorców obecnie nieobjętych inicjatywami w zakresie

edukacji finansowej w kraju, w oparciu o istniejące lub potencjalne przyszłe problemy. Prosimy zaznaczyć wszystkie pasujące odpowiedzi:

- Dzieci i młodzież
 - Edukacja przedszkolna
 - Szkoła podstawowa
 - Klasy 1–3 (edukacja wczesnoszkolna)
 - Klasy 4–8
 - Szkoła podstawowa dla dzieci ze specjalnymi potrzebami
 - Szkoła ponadpodstawowa
 - Liceum ogólnokształcące
 - Technikum
 - Trzyletnia letnia branżowa szkoła I stopnia
 - Dwuletnia letnia branżowa szkoła II stopnia
 - Trzyletnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy
 - Szkoły policealne
 - Szkoły wyższe
- Młodzi ludzie w ramach zajęć/projektów pozaszkolnych (np. koła zainteresowań, kluby wolontariatu)
- Młodzi ludzie w trudnej sytuacji (np. którzy przedwcześnie zakończyli naukę, młodzi bezrobotni itp.)
- Osoby z niepełnosprawnościami
- Osoby starsze
- Mikroprzedsiębiorcy i mali przedsiębiorcy
- Kobiety
- Inwestorzy indywidualni
- Pracujący dorośli
- Bezrobotni
- Osoby zmagające się z długami
- Inne

Prosimy o uzasadnienie:

- 6.4 Na jakich obszarach priorytetowych powinna skupiać się strategia?
 - Zarządzanie pieniędzmi
 - Planowanie finansowe
 - Wybór produktów i usług finansowych
 - Zadłużenie
 - Uczestnictwo osób indywidualnych w rynku kapitałowym
 - Zrównoważone finanse (np. produkty i usługi, które uwzględniają kryterium wpływu na społeczeństwo i środowisko)
 - Cyfryzacja usług finansowych (np. bankowość internetowa, kantory internetowe, aplikacje bankowości mobilnej, płatności mobilne, płatności zbliżeniowe, aplikacje mobilne do inwestowania, kryptowaluty itp.)
 - Planowanie emerytury i zarządzanie dochodami emerytalnymi

- Oszustwa finansowe i wyłudzenia
- Inne:
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 6.5 Jakiego rodzaju wsparcia lub wytycznych powinna dostarczyć krajowa strategia edukacji finansowej?
- 6.6 Czy widzisz potrzebę większej współpracy i wymiany informacji między interesariuszami w Polsce w obszarze edukacji finansowej?
 - Tak
 - Prosimy o wyjaśnienie, na jakich zasadach mogłoby się to odbywać:
 - Nie
 - Prosimy o podanie szczegółów:
- 6.7 Czy chciałbyś/chciałabyś wziąć aktywny udział w procesie opracowywania strategii krajowej wraz z innymi instytucjami publicznymi, prywatnymi i organizacjami niekomercyjnymi?
 - Tak
 - Nie
- 6.8. Czy wyrażają Państwo zgodę, na to by OECD mogło się z Państwem skontaktować w przypadku pojawienia się pytań dotyczących odpowiedzi udzielonych w kwestionariuszu, w celu przekazania informacji na temat kolejnych etapów projektu, w tym ewentualnego zaproszenia do udziału w spotkaniach i/lub warsztatach? Tak
 - Nie

Jeśli tak, proszę podać swoje imię i nazwisko oraz adres e-mail:

Podane tu dane osobowe tj. imię i nazwisko, adres e-mail będą przechowywane przez OECD zgodnie z polityką prywatności tej organizacji i nie będą udostępniane żadnemu innemu podmiotowi.

Załącznik B. Respondenci

Instytucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Instytucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
Administracja publiczna		
Bankowy Fundusz Gwarancyjny	Bank Guarantee Fund	Administracja publiczna
Fundacja BGK im. J. K. Steczkowskiego	BGK J. K. Steczkowski Foundation	Administracja publiczna
Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie	Centre for Education Development	Administracja publiczna
Rzecznik Finansowy	Financial Ombudsman	Administracja publiczna
Ministerstwo Rozwoju i Technologii	Ministry of Development and Technology	Administracja publiczna
Ministerstwo Edukacji i Nauki	Ministry of Education and Science	Administracja publiczna
Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministry of Family and Social Policy	Administracja publiczna
Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministry of Family and Social Policy	Administracja publiczna
Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministry of Family and Social Policy	Administracja publiczna
Fundacja Szczęśliwe Dzieciństwo	Ministry of Family and Social Policy, Department of Senior Policy	Administracja publiczna
Ministerstwo Finansów	Ministry of Finance	Administracja publiczna
Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej	Ministry of Funds and Regional Policy	Administracja publiczna
Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (MriPS) Departament Funduszy MriPS	Ministry of Family and Social Policy Funds Department	Administracja publiczna
Narodowy Bank Polski	National Bank of Poland	Administracja publiczna
Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW SA)	Central Securities Depository of Poland (KDPW SA)	Administracja publiczna
Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Office of Competition and Consumer Protection	Administracja publiczna
Urząd Komisji Nadzoru Finansowego	Polish Financial Supervision Authority	Administracja publiczna
Zakład Ubezpieczeń Społecznych	Social Insurance Institution	Administracja publiczna
Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej	Regional Centre of Social Policy	Administracja publiczna
ROPS UMWZ	ROPS UMWZ	Administracja publiczna
Centrum Usług Społecznych w Górowie Iławeckim	Centre for Social Services in Górowo Iławeckie	Administracja publiczna

Instytucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Instytucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
Centrum Usług Społecznych w Opolu Lubelskim	Centre for Social Services in Opole Lubelskie	Administracja publiczna
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	poviat family assistance centres	Administracja publiczna
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	poviat family assistance centres	Administracja publiczna
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Radomiu	poviat family assistance centre in Radom	Administracja publiczna
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Zambrowie	poviat family assistance centres in Zambrów	Administracja publiczna
Powiat Staszowski	Staszów Powiat	Administracja publiczna
GOPS Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Municipal social welfare centre	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kolbudach	Kolbudy Municipal social welfare centre	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lanckoronie	Lanckorona Municipal Social welfare Centre	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Municipal Social welfare centre	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Zabrodziu	Municipal Social welfare centre in Zabrodz	Administracja publiczna
gminny ośrodek pomocy społecznej	Municipal social welfare centre	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Nasielsku	Municipal social welfare centre in Nasielsk	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Spytkowicach	Municipal social welfare centre in Spytkowice	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Starej Kamienicy	Municipal social welfare centre in Stara Kamienica	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Świeszynie Niedalino 29A	Municipal social welfare centre in Świetyn Niedalino 29A	Administracja publiczna
GMINNY OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ W LICHNOWACH	Municipal social welfare centre in Lichnowy	Administracja publiczna
Urząd Miasta Opola	Opole City Hall	Administracja publiczna
Urząd Miejski Pniewy	Pniewy City Hall	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Potęgowie	Potęgów Municipal social welfare centre	Administracja publiczna
Urząd Miasta Rybnika	Rybnik City Hall	Administracja publiczna
URZĄD MIASTA RZESZOWA	RZESZÓW CITY Hall	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej w Narolu	Social Welfare Centre in Narol	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej w Niedźwiadzie	Social Welfare Centre in Niedźwiad	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej w Szamotułach	Social Welfare Centre in Szamotuły	Administracja publiczna

Instytucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Instytucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyszogrodzie	Urban — Municipal social welfare centre in Wyszogrod	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej	Urban social welfare centre	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej	Urban social welfare centre	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie	Municipal Family assistance Centre	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Zabrze	Municipal Family assistance Centre in Zabrze	Administracja publiczna
MIEJSKI OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ W SZCZYTNIE	Urban social welfare centre in Szczytno	Administracja publiczna
Organizacje społeczne i pozarządowe		
Stowarzyszenie Aquila	Aquila Association	Organizacje społeczne i pozarządowe
CFA Society Poland	CFA Society Poland	Organizacje społeczne i pozarządowe
Izba Gospodarcza Towarzystw Emerytalnych	Chamber of Commerce of Pension Societies	Organizacje społeczne i pozarządowe
Czepczyński Family Foundation	Czepczyński Family Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Polska Przedsiębiorcza	Entrepreneurial Poland Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Federacja Konsumentów	Federation of Consumers	Organizacje społeczne i pozarządowe
FEDK (Finanse i Ekonomia Dla Każdego)	FEDK (Finance and Economics for Everyone)	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego	Financial Market Development Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Nauka dla Środowiska	Science for the Environment Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji	Foundation for the Development of the Education System	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego	Foundation for the Development of the Information Society	Organizacje społeczne i pozarządowe
FUNDACJA MŁODZIEŻOWEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI	Foundation for Youth Entrepreneurship	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Instytut Zarządzania Ryzykiem Społecznym	Foundation Institute for Social Risk Management	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Szczęśliwe Dzieciństwo	Happy Childhood Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Innowacja i Wiedza	Innovation and Knowledge Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy THINK!	Knowledge Society Development Foundation THINK!	Organizacje społeczne i pozarządowe
Stowarzyszenie L4G	L4G Association	Organizacje społeczne i pozarządowe

Institucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Institucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
Fundacja im. Lesława A. Pagi	Lesław A. Paga Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Polskie Stowarzyszenie Aktuariuszy	Polish Actuaries Association	Organizacje społeczne i pozarządowe
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Kępnie	Poviat Family Assistance Centre in Kępno	Organizacje społeczne i pozarządowe
Rudzkie Konto Pomocy	Ruda's Association for Social Help	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Wspomagania Wsi	Rural Development Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Klub Seniora	Senior's Club	Organizacje społeczne i pozarządowe
Izba Zarządzających Funduszami i Aktywami	The Chamber of Fund and Asset Management	Organizacje społeczne i pozarządowe
STOWARZYSZENIE KRZEWIENIA EDUKACJI FINANSOWEJ	The Society for Promotion of Financial Education	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja Warszawski Instytut Bankowości	Warsaw Banking Institute Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Fundacja GPW	Warsaw Stock Exchange Foundation	Organizacje społeczne i pozarządowe
Sektor prywatny		
Centrum Prawa Bankowego i Informacji	Centre for Banking Law and Information	Podmioty sektora prywatnego
Biuro Informacji Kredytowej S.A.	Credit Information Bureau JSC	Podmioty sektora prywatnego
Grzegorz Chłopek Wealth	Grzegorz Chłopek Wealth	Podmioty sektora prywatnego
Krajowy Związek Banków Spółdzielczych	National Association of Cooperative Banks	Podmioty sektora prywatnego
PFR Portal PPK sp. z o.o.	PFR PPK Portal Ltd	Podmioty sektora prywatnego
Polska Izba Ubezpieczeń	Polish Chamber of Insurance	Podmioty sektora prywatnego
Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	Polish Motor Insurers' Bureau	Podmioty sektora prywatnego
Polskie Doradztwo Majątkowe sp. z o.o.	Polish Property Consultancy Limited liability company	Podmioty sektora prywatnego
Santander Consumer Bank S.A.	Santander Bank Polska S.A.	Podmioty sektora prywatnego
Santander Consumer Bank S.A.	Santander Consumer Bank S.A.	Podmioty sektora prywatnego
StoMonet Łukasz Grygiel	StoMonet (one hundred coins) Lukasz Grygiel	Podmioty sektora prywatnego
Visa Europe Management Services oddział w Polsce	Visa Europe Management Services branch in Poland	Podmioty sektora prywatnego
Wood & Company	Wood & Company	Podmioty sektora prywatnego
Uczelnie / Środowisko akademickie		

Instytucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Instytucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
VIII Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	Adam Mickiewicz High School in Poznan	Uczelnie / Środowisko akademickie
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego	Faculty of Economics and Sociology the University of Łódź	Uczelnie / Środowisko akademickie
Politechnika Koszalińska, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Finansów	Koszalin University of Technology, Faculty of Economic Sciences, Department of Finance	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	Krakow University of Economics	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	Krakow University of Economics	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny	Marie Curie-Skłodowska University in Lublin, Faculty of Economics	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Katedra Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej	Pedagogical University of Cracow, Department of Entrepreneurship and Spatial Management	Uczelnie / Środowisko akademickie
Państwowa Uczelnia Zawodowa im. Prof. S. Tarnowskiego w Tarnobrzegu	Prof. S. Tarnowski State Vocational University in Tarnobrzeg	Uczelnie / Środowisko akademickie
Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego	The Stefan Batory State University	Uczelnie / Środowisko akademickie
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie	State University of Applied Sciences in Konin	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	Poznań University of Economic and Business	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Opolski	University of Opole	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Szczeciński	University of Szczecin	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Szczeciński	University of Szczecin	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Warszawski, Zespół w ramach Katedry Prawa Handlowego Wydziału Prawa i Administracji zajmujący się projektem badawczym „Wykluczenie cyfrowe osób starszych na rynku finansowym”	University of Warsaw, Department of Commercial Law, Faculty of Law and Administration	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	Wroclaw University of Economics and Business	Uczelnie / Środowisko akademickie
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	Wroclaw University of Economics and Business	Uczelnie / Środowisko akademickie
Odpowiedzi niewykorzystane		
Centrum Księgowo-Administracyjne Oświaty Gminy Krynica-Zdrój	Accounting and Administrative Centre of the Municipality of Krynica-Zdrój	Administracja publiczna
Ośrodek Pomocy Społecznej w Gryficach	Gryfice Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Dom Pomocy Społecznej	Residential home	Administracja publiczna
Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Municipal Social Welfare Centre	
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Municipal Social Welfare Centre	Administracja publiczna

Institucja udzielająca odpowiedzi: Nazwa w języku polskim	Institucja udzielająca odpowiedzi: Tłumaczenie nazwy na język angielski	Kategoria organizacji
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Darłowie	Municipal Social Welfare Centre in Darłowo	Administracja publiczna
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Parczewie	Municipal Social Welfare Centre in Parczew	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzeźnicy	Municipal Social Welfare Centre in Brzeźnica	Administracja publiczna
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kole	Municipal Social Welfare Centre in Kole	Administracja publiczna
ngo	NGO	Organizacje społeczne i pozarządowe
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Powiat Family Assistance Centre	Administracja publiczna
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Zduńskiej Woli	Powiat Family Assistance Centre in Zduńska Wola	Administracja publiczna
osoba prywatna	private individual	Podmioty sektora prywatnego
samorząd	self-government	Administracja publiczna
SGH Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	SGH Warsaw School of Economics	Uczelnie / Środowisko akademickie
Ośrodek Pomocy Społecznej	Social Welfare Centre	Administracja publiczna
Akademia Medycznych i Społecznych Nauk Stosowanych	The Elbląg University of the Humanities and Economics	Uczelnie / Środowisko akademickie
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej	Urban Social welfare centre	Administracja publiczna
MIEJSKO-GMINNY OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ W OPOCZNIE	Urban Municipal social welfare center in Opoczno	Administracja publiczna
Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji	University of Economics and Innovation	Uczelnie / Środowisko akademickie

Załącznik C. Wykaz inicjatyw edukacji finansowej realizowanych w Polsce

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
Finansoaktywni	Finansoaktywni	
EduFin Kids 2021/22 – newsletter z zadaniami i wyzwaniem dla rodziców i ich dzieci	EduFin Kids 2021/22 — newsletter with tasks and challenges for parents and their children	
Akademia Rozwoju – Fundacja Polskiego Funduszu Rozwoju	Academy of Development — Foundation of the Polish Development Fund	
Szkolna Internetowa Gra Giełdowa	Online School Stock Exchange	
Szkoła Giełdowa	Stock Exchange School	
Niebanalnie o giełdzie	Unconventionally about the stock exchange	
Wizyty edukacyjne na GPW w Warszawie	Educational visits to the GPW in Warsaw	
Finanse osobiste dla grup wykluczonych społecznie	Personal finance for socially excluded groups	
Działalność Koła Naukowego Ekonomistów w mediach społecznościowych	Activities of the Student Scientific Club of Economists on social media	
„Od grosika do złotówki”	From a penny to a buck	
Program edukacyjny „Moje finanse”.	Education programme 'My Finance'.	
Rynek finansowy: od Juniora do Seniora	Financial market: from Junior to Senior	
Program Nowoczesne Zarządzanie Biznesem – BIK (Biuro Informacji Kredytowej) jest partnerem inicjującym i współfinansującym Program	Modern Business Management — BIK (Credit Information Bureau) is the initiating and co-financing partner of the Programme	
Platforma grywalizacyjna Score Hunter	Score Hunter gamification platform	
Od Licealisty do Finansisty	From a high school student to a financier	
Webinarium z zakresu finansów osobistych	Webinar on personal finance	
Index Investment Challenge	Index Investment Challenge	
Kokosza, grosz do grosza!	Kokosza, grosz do grosza! – the title means: look after the pennies and the pounds will look after themselves	
Edukacja konsumencka, w tym finansowa mieszkańców miasta Wrocławia	Consumer education, including financial education for residents of the city of Wrocław	
Szkolenie Finanse Osobiste	Personal Finance Training	
ABC-Ekonomii	ABC of Economics	
Kampania „Pożyczaj bezpiecznie”	„Borrow safely” campaign	
Olimpiada finansowa „Finansomania”	Nationwide finance knowledge Olympiad „Finansomania”	
Święto Spółdzielczości Bankowej	Cooperative Banking Day	
Konkurs SKO – Młodzi Mistrzowie Oszczędzania	SKO (School Savings Bank)— Young Savings Champions competition	
Były Sobie Pieniądze...	Once upon a dime	
Małe Miasto	Small City	

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
„Skrzydła dla Mamy”	“Wings for Mom”	
„Mapa ryzyka Polaków” (badanie, raport, kampania)	“Poland Risk Map” (study, report, campaign)	
Kampania edukacyjna 2020/21	Education campaign 2020/21	
Gra finansowa z wykorzystaniem planszy i smartfonów – „emeryt kuty na IV filary”	Financial game using a board and smartphones — “Pillar 4th pillar pension”	
Zdrowie Finansowe	Financial health	
VVA- Financial education Train for Trainers, Bruselss	VVA-Financial education Train for Trainers, Brussels	
niezrygnujochrony	don't give up on protection / don't drop your coverage	
Bakcyl – Bankowcy dla Edukacji Finansowej Młodzieży	Bakcyl — Bankers for Youth Finance Education	
Ogólnopolskie Forum Mediów Akademickich	Polish Forum of Academic Media	
Finanse i Ekonomia Dla Każdego (FEDK)	Finance and Economics for Everyone (FEDK)	
Projekt Klasa Akademicka	The Academic Class project	
Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira S. Skrzypka (CP NBP) – placówka edukacyjno-wystawiennicza	The Sławomir S. Skrzypek NBP Money Centre — educational and exhibition institution	
The Education Centre for Market Participants (CEDUR) [Centrum Edukacji dla Uczestników Rynku (CEDUR)]	The Education Centre for Market Participants (CEDUR)	
Strona internetowa poświęcona wybranym zagadnieniom finansowym	Website on selected financial issues	
Portal „Konsument.edu.pl”	„Konsument.edu.pl” portal	
Webinary Rzecznika Finansowego	Financial Ombudsman webinars	
Kampania „Policz i nie przelicz się!”	“Calculate and don't miscalculate” campaign	
Działania z okazji Światowego Dnia Konsumenta – „Surfuję, sprawdzam, kupuję. Bezpieczny konsument w sieci.”	Activities on World Consumer Day — „I surf, I check, I buy. Consumer Safe On-line”	
„Zyskaj Więcej! Edukacja finansowa dla osób wykluczonych ekonomicznie”.	Gain more! Financial education for economically excluded persons”.	
Projekt edukacyjny pod nazwą „Szkolna Akademia Finansów”	Educational project called “School Academy of Finance”	
Studio Rzecznika Finansowego	Financial Ombudsman's podcasts	
Projekt Finansowy Dziecko	Child – a financial project	
Warnings about phishing sites and methods used by cyber criminals	Warnings about phishing sites and methods used by cyber criminals	
Konkursy dotacyjne w ramach Programu Aktywni+	Grant competitions under the Active+ Programme	
Kulturalnie o Finansach	Culturally about Finance	
Pełny Portfel	Full wallet	
Szkolenia dla pracowników OPS	Training for employees of Social Welfare Centres	
Awareness-raising campaign on cyber fraud „UWAGA! CYBEROSZUST [PROTECT YOURSELF FROM FRAUD AND SCAMS!]”	Awareness-raising campaign on cyber fraud „UWAGA! CYBEROSZUST [PROTECT YOURSELF FROM FRAUD AND SCAMS!]”	
Dzień z ubezpieczeniami – Global Money Week	Insurance Day — Global Money Week	
Medialna kampania edukacyjna	Media education campaign	
Awareness-raising campaign “Invest Knowledgeably!” [Inwestuj świadomie!]	Awareness-raising campaign “Invest Knowledgeably!”	

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
Program Złote Szkoły NBP	the NBP Golden Schools Programme	
Kampania informacyjne „Ryzyko stopy procentowej zobowiązań kredytowych”	Information campaign “Interest Rate Risk on Credit Obligations”	
„Program akceleracji i komercjalizacji rozwiązań startupów przy udziale odbiorców technologii – Scale Up by PP”	“Program for acceleration and commercialization of startup solutions with participation of technology recipients — Scale Up by PP”	
Konkurs dla uczelni pt. Uczelnie Szkołom – o finansach z NBP	Competition for universities: From Universities for Schools – about finances with the NBP	
Targi IKE/IKZE	IKE/IKZE fairs	
Program Edukacyjny "Nowoczesne Zarządzanie Biznesem"	Modern Business Management Education Programme	
Akademia Santander Universidades	Santander Universidades	
Awareness-raising campaign “Crowdfunding”	Awareness-raising campaign “Crowdfunding”	
Szkolenia/ webinary dla nauczycieli	Training/webinars for teachers	
Komunikacja w mediach społecznościowych	Communication on social media	
Aflatoun (Aflatot, Aflateen, Wybierz Przyszłość)	Aflatoun (Aflatot, Aflateen, Choose Future)	
Kapitał młodzieży – inicjatywa planowana na rok 2022.	Youth Capital — an initiative planned for 2022.	
Bezpieczeństwo finansowe kobiet	Financial security of women	
Scenariusze zajęć	Lessons scenarios	
"Żyj finansowo! czyli jak zarządzać finansami w życiu osobistym"	"Live financially! how to manage finances in your personal life	
Global Money Week (GMW)	Global Money Week (Gmw)	
Konkurs na najlepszy scenariusz i realizację zajęć edukacyjnych pt. „Zanim wydam... O finansach w przedszkolach i szkołach”	Competition for the best scenario and delivery of learning activities: “Before I spend.... About finances in kindergartens and schools	
Projekt edukacyjny „Uczelnie Szkołom – o finansach z NBP. Edycja II, realizowany przez Wydział Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej. Partnerem Projektu jest Polskie Towarzystwo Ekonomiczne O/Koszalin	Educational project “From Universities for Schools – about finances with the NBP”. 2nd edition, implemented by the Faculty of Economics of Koszalin University of Technology. Koszalin's branch of the Polish Economic Society is a partner of the project.	
Domowe finanse	Personal finance	
#JasnoOFinansach	#JasnoOFinansach	
World Investor Week (WIW)	World Investor Week (WIW)	
Edukacja ekonomiczno-finansowa w szkole. Przedsiębiorczość. Lekcje z ZUS.	Economic and financial education at school. Entrepreneurship. Lessons with the Social Insurance Institution.	
"Myślę, decyduję, działam – finanse dla najmłodszych" 1 edycja	"I think, I decide, I act — finances for the youngest" 1st edition	
Finanse pod nadzorem – podcast Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego	“Finance under supervision” – the series of podcasts	
Platforma edukacyjna FinTech KNF	FinTech KNF Education Platform	
Finansiaki	Finansiaki	
Olimpiada Wiedzy Ekonomicznej	The Economic Knowledge Contest	
Taxedu	TAXEDU	
Educational materials for teachers about taxes and budget – lesson scenarios, short animated films	Educational materials for teachers about taxes and budget — Lesson scenarios, short animated films	

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
Database of educational materials and projects offered by different institutions and organisations	Database of educational materials and projects offered by different institutions and organisations	
Edukacja finansowa w bibliotekach publicznych (Financial literacy through public libraries)	Financial literacy through public libraries	
O finansach... w bibliotece – edycje 1-6	About finances... in the Library — 6 editions	
Finanseber	Finanseber	
Lekcje z ZUS,	Lessons with the Social Insurance Institution	
Edu-akcja	EDU-Action	
Kurier emerytalny	Pension courier	
Wydawnictwa edukacyjne	Educational Publications	
AKADEMIA Polska Agencja Rozwoju Przemysłu (PARP)	PARP ACADEMY	
Zwiększanie świadomości ubezpieczeniowej	Raising insurance awareness	
Konferencja WallStreet	Wall Street Conference	Konferencja/spotkanie
Kongres Edukacji Finansowej i Przedsiębiorczości	Congress of Financial Education and Entrepreneurship	Kongres dla specjalistów z dziedziny edukacji finansowej, nie wydaje się być skierowany do konsumentów i nie oferuje szkoleń dla nauczycieli
Konkurs Matematyka i Pieniądze	Mathematics and money contest	Brak szczegółowych informacji do oceny inicjatyw
Ubezpieczeniowy program edukacyjny: "Jest ryzyko jest... ubezpieczenie!"	Insurance education programme: "Where risk is Insurance is (!?)"	Brak szczegółowych informacji do oceny inicjatyw
Konkurs na najlepszą pracę dyplomową	Competition for the best diploma	Nie przekazuje informacji, nie podnosi świadomości, nie szkoli ani nie udziela ogólnych porad
Noc Naukowców	Researchers' nights	Nie wydaje się skupiać na kwestiach związanych z finansami osobistymi
kurs na Europejski Certyfikat Bankowca	course for the European Banker Certificate	Wydaje się, że nie skupia się na kwestiach związanych z finansami osobistymi, ale raczej na umiejętnościach przydatnych na rynku pracy
PPK dla księgowych	Polish Employee Capital Plans for accountants	Wydaje się, że nie skupia się na edukacji finansowej konsumentów, ale raczej na edukowaniu profesjonalistów w dziedzinie finansów. Nie wydaje się skupiać na kwestiach związanych z finansami osobistymi
Nieodpłatna pomoc konsumentom w sprawach sądowych	Free assistance to consumers in court cases	Skupia się raczej na ochronie konsumenta, a nie na edukacji finansowej
Poradnictwo i interwencje konsumenckie	Consumer advice and intervention	Skupia się raczej na ochronie konsumenta, a nie na edukacji finansowej
Szkoła Przedsiębiorczości	Entrepreneurship School	Skupia się na edukacji w zakresie przedsiębiorczości, brak szczegółowych informacji
Projekt z ZUS	Project with the Social Insurance Institution	Inicjatywa opisana dwukrotnie
Program Nowoczesne Zarządzanie Biznesem	Modern Business Management Programme	Inicjatywa wspomniana dwukrotnie, już uwzględniona

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
Deklaracja Odpowiedzialnej Sprzedaży	Declaration of Responsible Sale	Wydaje się, że inicjatywy skupiają się na instytucjach finansowych, a nie na konsumentach
Ogólnopolska Olimpiada Wiedzy o Finansach "Finansomania"	Nationwide finance knowledge Olympiad „Finansomania”	Wspomniana dwukrotnie, dlatego w jednym przypadku nieuwzględniona w analizie
Organizowanie projektów dla osób bezrobotnych	Organising projects for the unemployed	Brak szczegółowych informacji na temat inicjatyw – nie wiadomo, czy skupiają się na finansach osobistych
uczniowski projekt społeczny "W świat z pieniędzmi" w ramach olimpiady "Zwolnieni z Teorii"	student social project "In the world with money" as part of the Olympic Games "Without Theory"	Brak szczegółowych informacji na temat inicjatyw – nie wiadomo, czy skupiają się na finansach osobistych
Research Challenge	Research Challenge	Nie dotyczy finansów osobistych
Ethics Challenge	Ethics Challenge	Nie dotyczy finansów osobistych
Akademia Inwestowania Orlen i CFA Society	Orlen and CFA Society Investment Academy	Nie dotyczy finansów osobistych
AI in ESG Investing	AI in ESG Investing	Nie dotyczy finansów osobistych, ma na celu promowanie wskaźników ESG wśród młodych ludzi
Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?	Risk climate. How can prevention and insurance reduce the impact of natural disasters on the environment?	Badanie, które nie wydaje się być skierowane do konsumentów
System finansowy w Polsce w obliczu kryzysu pandemicznego	The financial system in Poland in the face of the pandemic crisis	Badanie, które nie wydaje się być skierowane do konsumentów
Bezpieczny Bank	Safe Bank	Czasopismo naukowe
Przedsiębiorczość – Edukacja (czasopismo naukowe z art. dot. finansów)	Entrepreneurship — Education (an academic journal with articles on finance)	Czasopismo naukowe
Badania polsko-niemieckie Financial education and Financial literacy	Polish-German Financial Education and Financial literacy research	Badania naukowe, które nie wydają się dotyczyć zapewniania konsumentom edukacji finansowej
Kongres Rynku Kapitałowego (KRK)	Capital Market Congress (CRC)	Nie jest jasne, czy skupia się na konsumentach, czy na profesjonalistach finansowych; nie wydaje się dotyczyć finansów osobistych
Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej	Partnership for financial education	Nie wiadomo, czy skupia się na konsumentach, czy raczej na określonych typach organizacji
Przedsiębiorcze Miasto	Entrepreneurial City	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Studia na kierunku Finanse i Rachunkowość I II stopnia	Studies in Finance and Accounting 1st cycle studies and 2nd cycle studies	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Crowdnews	Crowdnews	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Aktywizacja inwestorów indywidualnych na GPW – zwiększenie udziału w Walnych Zgromadzeniach Akcjonariuszy	Activation of retail investors in the GPW — increasing participation in the General Meetings of Shareholders	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
ECDN- Financial Education	ECDN-Financial Education	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych

Nazwa inicjatywy	Name of the initiative	Przyczyna nieuwzględnienia w raporcie*
Konferencja Perspektywy organizowana przez Studenckie Koło Naukowe Bankowości	"Perspektywy" – conference organised by the student's science club of banking	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Koło naukowe Forum E-Biznesu	Student's science club – E-Biznes Forum	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Ogólnopolskie Konferencje i Zjazdy Nauczycieli Przedsiębiorczości.	National Conferences and Meetings of Teachers of Introduction to entrepreneurship	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych
Ogólnopolski Konkursu na Najlepsze Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo PRODUKCIAK	Polish national competition for the best youth mini-enterprise "PRODUKCIAK"	Nie jest jasne, czy dotyczy finansów osobistych

* Inicjatywy, które nie mają żadnego wskazania w tej kolumnie, zostały uwzględnione w analizie niniejszego raportu.

Załącznik D. Podsumowanie kluczowych ustaleń warsztatu dla interesariuszy dotyczącego opracowania Krajowej Strategii Edukacji Finansowej w Polsce

Warsztat dla interesariuszy na temat edukacji finansowej w Polsce zostały przeprowadzone w formie wideokonferencji 15 marca 2022 r. Ich współorganizatorami byli: OECD, polska krajowa grupa robocza i DG REFORM.

Celem warsztatu było zaprezentowanie wstępnych wyników kwestionariusza inwentaryzacyjnego dotyczącego edukacji finansowej w Polsce oraz omówienie tych wyników z uczestnikami warsztatu. Warsztat stał się również okazją do przeprowadzenia wstępnych konsultacji i zebrania opinii interesariuszy na temat szeroko pojętych celów i założeń Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF) w Polsce, a także jej potencjalnych priorytetów i grup docelowych. W warsztacie wzięło udział 92 uczestników reprezentujących podmioty należące do sektora publicznego, sektora prywatnego, instytucji edukacyjnych i organizacji niekomercyjnych działających w Polsce.

Spotkanie otworzyli przedstawiciele Ministerstwa Finansów, Komisji Europejskiej i OECD, a mianowicie:

- Sebastian Skuza – sekretarz stanu w Ministerstwie Finansów RP
- Flore-Anne Messy – szefowa Pionu Finansów Konsumenckich, Ubezpieczeń i Emerytur Prywatnych w Dyrekcji ds. Finansów i Przedsiębiorstw OECD
- Laura Rinaldi – Kierownik Działu ds. Sektora Finansowego i Dostępu do Finansowania w DG REFORM Komisji Europejskiej

Dzielenie się dobrymi praktykami w obszarze krajowych strategii edukacji finansowej w Europie

Pierwsza sesja dotyczyła wymiany informacji na temat dobrych praktyk i doświadczeń związanych z opracowywaniem Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF). Prezentacja OECD poświęcona była znaczeniu opracowania krajowej strategii edukacji finansowej i kluczowym działaniom niezbędnym do jej stworzenia, popartym przykładami konkretnych działań zrealizowanych w innych krajach europejskich. Przedstawiciele Austrii, Włoch i Holandii podzielili się z pozostałymi uczestnikami bardziej szczegółowymi informacjami na temat doświadczenia własnych krajów nabytego w trakcie opracowywania i wdrażania krajowych strategii edukacji finansowej. Przedstawicielami tymi byli:

- Bianca Isaincu – analityczka ds. polityki w Dyrekcji ds. Finansów i Przedsiębiorstw OECD
- Vanessa Koch – ekspertka z dziedziny polityki gospodarczej, rynków finansowych i cel z Departamentu Rynków Finansowych i Nadzoru nad Rynkami Finansowymi Federalnego Ministerstwa Finansów Austrii
- Christian Meijer – szef Wijzer in geldzaken w Ministerstwie Finansów Niderlandów

- Nadia Linciano – szefowa Działu Badań we włoskim CONSOB, członkini Włoskiego Komitetu Edukacji Finansowej

Dyskusja na temat Krajowej Strategii Edukacji Finansowej w Polsce

Trzecia sesja warsztatu dotyczyła prezentacji wstępnych wyników kwestionariusza inwentaryzacyjnego dotyczącej projektów edukacji finansowej w Polsce, która posłużyła za punkt wyjścia do dyskusji wśród jej uczestników. Podczas spotkania uczestnicy mieli okazję podzielić się z pozostałymi uczestnikami swoimi poglądami na temat głównych celów, priorytetów i oczekiwań dotyczących krajowej strategii edukacji finansowej w Polsce. Niektóre spośród uwag zostały opisane poniżej:

- **Konieczność współpracy:**
 - Obecnie realizowane w Polsce inicjatywy w obszarze edukacji finansowej nie są koordynowane ze względu na brak wspólnej platformy, która uczyniłaby taką koordynację możliwą. Brak owej koordynacji pociąga z kolei za sobą ryzyko powielania lub pomijania dobrych praktyk, które mogą być wdrażane w jednym miejscu, pozostając jednocześnie niedostępnymi dla innych.
 - W proces tworzenia KSEF powinni zostać zaangażowani wszyscy interesariusze aktywnie zaangażowani w działania z obszaru edukacji finansowej. Podmioty z sektora administracji publicznej zadeklarowały swoją gotowość do współpracy ze wszystkimi właściwymi interesariuszami, zwłaszcza tymi, którzy wykazali wysoki poziom zaangażowania już na wczesnych etapach opracowywania krajowej strategii edukacji finansowej.
 - Strategia powinna zapewnić sformalizowaną strukturę/ramy w celu ukierunkowania mobilizacji i motywacji wszystkich instytucji do zaangażowania się w szerzenie edukacji finansowej.
- **Sformułowanie założeń strategii w oparciu o doświadczenie zdobyte przy już zrealizowanych projektach, aby była ona możliwa do wdrożenia:**
 - Strategia powinna zostać oparta na posiadanym już doświadczeniu przy realizacji podobnych przedsięwzięć w Polsce lub dobrych praktykach i zasobach potwierdzonych na szczeblu międzynarodowym, np. na ramach kompetencji finansowych opracowanych przez OECD/INFE.
 - Istotne znaczenie mieć będzie strategiczne i skoordynowane podejście do edukacji finansowej. Jednocześnie uczestnicy dyskusji podkreślili, że strategia winna być również praktyczna i możliwa do wdrożenia oraz cieszyć się wsparciem ze strony rozmaitych interesariuszy. Wkład w jej powstanie powinny wnieść wszystkie osoby zajmujących się edukacją finansową w Polsce, dlatego zaangażowanie szerokiego spektrum interesariuszy już na etapie projektowania i obmyślenia strategii, a następnie w trakcie jej realizacji mają kluczowe znaczenie dla powodzenia KSEF.
- **Uwzględnienie różnych grup docelowych:**
 - Strategia powinna zostać skierowana do ogółu Polaków i jednocześnie skupiać się w największym stopniu na tych grupach społecznych, którym edukacja finansowa jest najbardziej potrzebna.
 - Niezbędny jest dalszy rozwój i wdrażanie edukacji finansowej w szkołach. W trakcie warsztatu interesariusze podzielili pogląd, że praktyczna realizacja edukacji finansowej w szkołach podstawowych winna ulec poprawie, ponieważ cechuje się dziś niewystarczającym stopniem integracji. Według Ministerstwa Edukacji i Nauki (MEiN) edukacja finansowa prowadzona w szkołach podstawowych jest właściwie dostosowana do wieku i możliwości percepcyjnych

uczniów. W szkołach ponadpodstawowych przedmiot o nazwie podstawy przedsiębiorczości jest obowiązkowy dla wszystkich uczniów. Ponadto można się spodziewać, że w 2023 r. w szkołach zostanie wprowadzony nowy przedmiot: „biznes i zarządzanie”. Podczas warsztatu uczestnicy sformułowali zalecenie, by w porozumieniu z podmiotami mającymi doświadczenie w prowadzeniu edukacji finansowej zapewnić odpowiednie włączenie wszystkich istotnych elementów edukacji finansowej do nowej podstawy programowej. Dyskutanci zwrócili również uwagę, że nowemu przedmiotowi należy nadać odpowiednią rangę oraz umożliwić uczniom jego wybór na egzaminie maturalnym. Według zapewnień MEiN nowy przedmiot zapewni uczniom możliwość zapoznania się z dziedziną biznesu w bardziej praktyczny sposób. Ministerstwo poinformowało również, że opracowywanie treści podstawy programowej nowego przedmiotu odbywa się we współpracy z podmiotami posiadającymi odpowiednie doświadczenie w prowadzeniu edukacji finansowej w kraju.

- **Finansowanie KSEF i projektów edukacji finansowej:**
 - Strategia winna również obejmować opracowanie i wdrożenie systemu finansowania inicjatyw w obszarze edukacji finansowej realizowanych przez podmioty nienależące do sektora publicznego. Wdrażanie szeroko zakrojonych inicjatyw edukacji finansowej wymaga stałego i długoterminowego wsparcia finansowego. Podmioty realizujące przedsięwzięcia z obszaru edukacji finansowej powinny mieć zapewnioną długoterminową perspektywę finansowania, by ich funkcjonowanie nie było krótkotrwałe, lecz by mogły się rozwijać w ramach wieloletniego planu działania. Do promowania edukacji finansowej mogą zostać wykorzystane środki finansowe pochodzące od instytucji finansowych.

Rozmowy w podgrupach

Po zakończeniu dyskusji przy okrągłym stole uczestnicy zostali podzieleni na cztery równoległe sesje realizowane w podgrupach, w zależności od rodzaju organizacji, którą reprezentowali: instytucje administracji publicznej, podmioty prywatne i organizacje branżowe, organizacje niekomercyjne oraz uczelnie. Rozmowy w podgrupach przebiegały przy udziale wyznaczonego moderatora w oparciu o konkretne pytania przygotowane przed warsztatem przez OECD i krajową grupę roboczą. Moderator poinformował wszystkich uczestników o głównych wnioskach płynących z dyskusji przy okrągłym stole. Poniżej przedstawione zostały kluczowe postulaty wypracowane w ramach każdej z rozmów prowadzonych w podgrupach.

Przedstawiciele instytucji **administracji publicznej** zostali poproszeni o pochylenie się nad następującymi pytaniami:

- Jakie są Państwa oczekiwania w odniesieniu do mechanizmów koordynacji współpracy i zarządzania, które będzie określać krajowa strategia? Którzy interesariusze powinni być zaangażowani jako kluczowi i jak wyobrażają sobie Państwo zaangażowanie podmiotów prywatnych, organizacji pozarządowych i uczelni w krajową strategię?
- Czy Państwa instytucja będzie w stanie aktywnie uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu krajowej strategii? Jeżeli tak, to w jaki sposób (poprzez wsparcie eksperckie, dostosowywanie swoich projektów do wskazówek krajowej strategii, uczestnictwo w grupach roboczych, finansowanie wdrażania itp.)?
- Czy strategia powinna określać zasady zaangażowania interesariuszy prywatnych i organizacji pozarządowych w edukację finansową?
- Jakie są Państwa doświadczenia i wnioski z istniejących form współpracy i partnerstwa pomiędzy interesariuszami zajmującymi się edukacją finansową w Polsce?

Oto **kluczowe punkty dyskusji**, jaka odbyła się na powyższe tematy:

- Koordynację i współpracę w obszarze edukacji finansowej w Polsce można zapewnić, korzystając z niektórych spośród wypracowanych już wcześniej mechanizmów obejmujących instytucje publiczne, np. Radę Edukacji Finansowej, która jest ponadto podmiotem mogącym przyjąć na siebie wiodącą rolę w rozwoju i wdrażaniu KSEF.
- Zespół roboczy ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego powołany przy Radzie Rozwoju Rynku Finansowego skupia zarówno podmioty z sektora publicznego, jak i prywatnego. Prowadzona obecnie współpraca została nawiązana w 2017 r. i jest od owego czasu nieustannie rozwijana. Niemniej jednak niezbędne jest włączenie do tej współpracy większej liczby organizacji pozarządowych działających na rzecz różnych grup docelowych, środowisk akademickich i samorządów lokalnych. Istnieje wielki potencjał współpracy, który nie został do tej pory w pełni wykorzystany.
- Przedstawiciele podmiotów sektora publicznego chętnie włączają się w proces tworzenia i wdrażania KSEF. Przedstawiciele Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS) nie uczestniczyli w warsztacie z interesariuszami i dyskusjach w podgrupach, niemniej jednak resort ten został wskazany przez pozostałych interesariuszy jako ważny partner w tym procesie, zwłaszcza zważywszy na potencjalne i możliwe zaangażowanie ze strony instytucji pomocy społecznej w docieraniu do potencjalnie najbardziej zagrożonych grup społecznych.
- Strategia powinna określać zakres zaangażowania organizacji pozarządowych w mechanizmy koordynacji edukacji finansowej w uzupełnieniu do podmiotów sektora prywatnego, o których zaangażowanie dbają odpowiednie stowarzyszenia branżowe. Dokument opisujący zasady takich mechanizmów współpracy powinien zostać sporządzony i uzgodniony przez wszystkich odpowiednich interesariuszy.

Przedstawiciele **środowisk akademickich** zostali poproszeni o omówienie następujących kwestii:

- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze uważają za istotne zbudowanie dialogu między różnymi dyscyplinami naukowymi na temat edukacji finansowej, zwłaszcza w ramach zespołu naukowego wspierającego strategię. Czy zgadzają się Państwo z tym postulatem i w jaki sposób widzielibyście Państwo wdrożenie go w praktyce?
- Czy Państwo lub uczelnia, którą reprezentujecie, jesteście w stanie aktywnie uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu krajowej strategii edukacji finansowej? Jeśli tak, to w jaki sposób (poprzez zapewnianie wsparcia eksperckiego, dostosowywanie swoich projektów do wskazówek krajowej strategii edukacji finansowej, uczestnictwo w grupach roboczych, inicjatywy badawcze itp.)?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze oczekują od KSEF ustanowienia ram współpracy pomiędzy podmiotami publicznymi i niepublicznymi. Jak Państwa zdaniem mogłyby takie ramy współpracy wyglądać?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze oczekują od KSEF ustanowienia punktu odniesienia co do jakości dla inicjatyw edukacji finansowej w kraju i przełożenia krajowych priorytetów na projekty lokalne. Jak w Państwa opinii mogłyby to być wdrożone i jaki będzie to miało wpływ na Państwa projekty?

Oto **kluczowe punkty dyskusji**, jaka odbyła się na powyższe tematy:

- Obecnie w Polsce realizowanych jest wiele inicjatyw związanych z edukacją finansową, dlatego niezbędne jest zapewnienie ich koordynacji. Uczelnie zainteresowane są współpracą w ramach sektora akademickiego, a także zacieśnianiem współpracy z innymi interesariuszami, w tym organizacjami pozarządowymi, instytucjami administracji publicznej oraz podmiotami sektora prywatnego.

- Dyskutanci zgodzili się z postulatem, by edukacja finansowa rozpoczynała się jak najwcześniej oraz została włączona do podstawy programowej (np. by objęte nią były już dzieci w przedszkolu), co zostało już zresztą zapisane w aktualnej podstawie programowej z 2017 r.⁶⁴ Wspieranie kształcenia dzieci nie może się obejść bez nauczycieli i rodziców, dlatego należy zadbać o to, by włączyć ich do grona grup docelowych w KSEF oraz udzielać im konkretnego wsparcia. Kolejną bardzo istotną grupą docelową są osoby starsze, których można by wspierać poprzez Uniwersytety Trzeciego Wieku.
- Dialog interdyscyplinarny ma bardzo istotne znaczenie, w związku z czym – oprócz placówek prowadzących kształcenie w obszarach ekonomii i finansów – do udziału w procesie opracowywania i wdrażania KSEF poprzez prace zespołu interdyscyplinarnego należy zapraszać uczelnie o innym profilu. Mowa o dziedzinach takich jak psychologia, socjologia, pedagogika, prawo i informatyka.
- Przedstawiciele uczelni chętnie włączają się w proces tworzenia i wdrażania KSEF poprzez:
 - Zapewnianie wiedzy fachowej w zakresie prowadzenia badań i projektowania treści projektów edukacji finansowej.
 - Wspieranie nauczania treści związanych z finansami osobistymi oraz szkolenia nauczycieli.
 - Wspieranie działań ukierunkowanych na ocenę prowadzonych projektów edukacji finansowej i wypracowanie poziomu referencyjnego dla jakości edukacji finansowej.

Przedstawiciele podmiotów **sektora pozarządowego** zostali poproszeni o pochylenie się nad następującymi pytaniami:

- Jakie są Państwa oczekiwania w zakresie roli krajowej strategii edukacji finansowej w dostarczaniu wskazówek dla praktyków z organizacji pozarządowych (non-profit) pod względem ich zaangażowania w edukację finansową?
Czy powinny istnieć "zasady" takiego zaangażowania? Czy krajowa strategia edukacji finansowej powinna stanowić punkt odniesienia co do jakości dla inicjatyw edukacji finansowej w kraju?
- Czy Państwa instytucja jest w stanie aktywnie uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu krajowej strategii edukacji finansowej i jeśli tak, to w jaki sposób (poprzez zapewnianie wsparcia eksperckiego, dostosowywanie swoich projektów do wskazówek krajowej strategii edukacji finansowej, uczestnictwo w grupach roboczych, itp.)?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze organizacji pozarządowych oczekują od KSEF ustanowienia ram współpracy pomiędzy podmiotami publicznymi i niepublicznymi. Jak Państwa zdaniem mogłyby takie ramy współpracy wyglądać?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze organizacji pozarządowych oczekują od KSEF ustanowienia punktu odniesienia co do jakości dla inicjatyw edukacji finansowej w kraju i przeniesienia krajowych priorytetów na projekty lokalne. Jak w Państwa opinii takie standardy mogłyby być wdrożone i jaki będzie to miało wpływ na Państwa projekty?

Oto kluczowe punkty dyskusji:

- Podmioty należące do sektora pozarządowego potwierdziły chęć zaangażowania się w proces tworzenia i wdrażania KSEF oraz wyraziły swoje preferencje co do modelu KSEF opartego na szerokiej współpracy sektora administracji publicznej z sektorem pozarządowym.
- Zespół roboczy Rady Rozwoju Rynku Finansowego, Rada Edukacji Finansowej oraz inne platformy współpracy, jakie ewentualnie powstaną w trakcie prac nad strategią, mogą stanowić fundament, na którym oparta zostanie dalsza współpraca. Strategia powinna poprawiać i wzmocniać rozwiązania, które już dziś funkcjonują.

- Powinna ona również podkreślać znaczenie edukacji finansowej dla społeczeństwa, sektora finansowego i wszystkich poziomów administracji państwowej. Współpraca z przedstawicielami samorządów lokalnych jest niezmiernie istotna, dlatego powinna być traktowana priorytetowo.
- KSEF powinna również zawierać plan działania oraz dodatkowe wytyczne w zakresie inicjatyw i działań związanych z edukacją finansową. Powinna ona także obejmować środki i proces współpracy pomiędzy poszczególnymi interesariuszami. Co więcej, regularne spotkania i konsultacje mają tak duże znaczenie, że powinny się odbywać regularnie – kilka razy w roku.
- Sektor organizacji pozarządowych jest kluczowym interesariuszem w obszarze wdrażania edukacji finansowej, podobnie jak środowisko akademickie, które może wnieść swój wkład poprzez badania i ocenę realizowanych projektów. Istnieje również spora przestrzeń współpracy pomiędzy tymi sektorami.

Przedstawiciele podmiotów **sektora prywatnego** zostali z kolei poproszeni o omówienie następujących zagadnień:

- Jakie są Państwa oczekiwania w zakresie roli krajowej strategii edukacji finansowej w dostarczaniu wskazówek dla praktyków sektora prywatnego powiązanych z ich zaangażowaniem w edukację finansową: czy powinny być tam określone zasady zaangażowania interesariuszy prywatnych w inicjatywy edukacji finansowej? Czy krajowa strategia edukacji finansowej powinna stanowić punkt odniesienia co do jakości dla inicjatyw edukacji finansowej w kraju?
- Czy Państwa organizacja jest w stanie aktywnie uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu krajowej strategii edukacji finansowej i jeśli tak, to w jaki sposób (poprzez zapewnianie wsparcia eksperckiego, dostosowywanie swoich programów do wskazówek krajowej strategii edukacji finansowej, uczestnictwo w grupach roboczych, finansowanie wdrażania itp.)?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze sektora prywatnego oczekują od KSEF ustanowienia ram współpracy pomiędzy podmiotami publicznymi i niepublicznymi (lub określenia wytycznych i „zasad” zaangażowania interesariuszy sektora prywatnego i pozarządowych w edukację finansową). Jak Państwa zdaniem mogłyby takie ramy współpracy wyglądać?
- Wyniki analizy wskazują, że interesariusze sektora prywatnego oczekują od KSEF ustanowienia punktu odniesienia co do jakości dla inicjatyw edukacji finansowej w kraju i przełożenia krajowych priorytetów na projekty lokalne. Jak w Państwa opinii by to wyglądało i jaki miałyby to wpływ na Państwa projekty?

Kluczowe punkty dyskusji:

- Przedstawiciele sektora prywatnego również wyrazili gotowość do włączenia się w proces tworzenia KSEF. Sektor prywatny chciałby mieć wpływ na procesy decyzyjne związane z działaniami z zakresu edukacji finansowej oraz oddelegować swoich przedstawicieli do ewentualnych podkomitetów, jeżeli takowe powstaną.
- Jednocześnie powinny zostać zdefiniowane i uzgodnione zasady współpracy pomiędzy sektorem publicznym a prywatnym w oparciu o najlepsze wypracowane dotychczas praktyki. Zasady zaangażowania podmiotów z sektora prywatnego w KSEF powinny być jasne i przejrzyste. Potencjalnie mogłyby zostać wskazane konkretne warunki do spełnienia, które stanowiłyby kryterium zaangażowania/integracji danej organizacji lub programu w KSEF i stworzony na jej podstawie plan działania.
- Sektor prywatny zrealizował już wiele projektów w obszarze edukacji finansowej, które nie były skoordynowane. Przeanalizowanie wszystkich projektów realizowanych obecnie w Polsce powinno na obecnym etapie zostać potraktowane priorytetowo. Sektor prywatny mógłby udzielić wsparcia poprzez opracowanie projektów dla grup docelowych, które nie zostały jeszcze w wystarczającym stopniu objęte edukacją finansową.

- Kluczowe jest przyjęcie systemowego podejścia do edukacji finansowej, polegającego na wdrażaniu edukacji finansowej w szkołach ponadpodstawowych oraz na uczelniach o różnych kierunkach, w tym naukach ścisłych, prawie itp.
- Od sześciu lat działa Sektorowa Rada ds. Kompetencji Sektora Finansowego, która skupia się na rozwoju kompetencji w tym sektorze. Wyraziła ona swoje zainteresowanie zaangażowaniem się w projekt opracowania KSEF.

Po zakończeniu dyskusji w podgrupach moderator podziękował sprawozdawcom i zapewnił uczestników, że przydatne informacje zwrotne, którymi się podzielili, zostaną uwzględnione w procesie tworzenia KSEF.

Na zakończenie spotkania pani Flore-Anne Messy przedstawiła uwagi końcowe i przypomniała uczestnikom o dalszych działaniach:

- Sporządzeniu raportu analitycznego dotyczącego potrzeb społeczeństwa polskiego w zakresie kompetencji finansowych i luk w ofercie edukacji finansowej oraz formułującego rekomendacje na przyszłość.
- Opracowaniu KSEF i planu działań wdrożeniowych przy wsparciu i wkładzie wszystkich zaangażowanych interesariuszy.

Załącznik E. Analiza danych

Tabela A E.1. Analiza regresji

		Wynik w kategorii kompetencji finansowych (w procentach)	Wynik w kategorii wiedzy (w procentach)	Wynik w kategorii nawyków (w procentach)	Wynik w kategorii postaw (w procentach)
Płeć	Kobieta	1,608	0,952	1,775	2,227
		(1,69)	(0,51)	(1,27)	(1,71)
Miejsce zamieszkania	Wieś	-0,303	-3,258	3,367	-2,773
		(0,25)	(1,43)	(1,85)	(1,69)
	Miasto	-1,631	-2,207	2,672	-8,573
		(1,27)	(0,94)	(1,50)	(5,15)**
Wiek	18-29	-2,098	0,106	-2,437	-4,573
		(1,65)	(0,04)	(1,17)	(2,69)**
	60-79	0,536	-3,347	2,49	2,455
		(0,44)	(1,42)	(1,41)	(1,43)
Wykształcenie	Gimnazjalne/Średnie	3,728	6,711	2,944	0,962
		(3,05)**	(2,82)**	(1,72)	(0,59)
	Wyższe lub podyplomowe	5,311	4,162	8,036	2,014
		(3,75)**	(1,52)	(4,11)**	(1,00)
Dochody	Średnie dochody	2,593	2,000	5,93	-2,583
		(1,78)	(0,72)	(2,96)**	(1,47)
	Wysokie dochody	7,125	7,595	12,143	-2,566
		(4,64)**	(2,65)**	(5,44)**	(1,29)
	Dochody – odmowa odpowiedzi	(-4,771)	-10,612	-4,657	3,201
		(2,32)*	(2,59)**	(1,65)	(1,23)
_cons	55,824	65,682	47,712	56,627	
		(29,58)**	(18,93)**	(18,08)**	(23,64)**
R2		0,13	0,08	0,12	0,07
N		700	700	700	700

* p<0,05; ** p<0,01

Uwagi: Terminy „gimnazjalne” i „średnie” zostały użyte zgodnie z terminologią używaną w zestawie narzędzi OECD/INFE 2018 do pomiaru kompetencji finansowych i włączenia finansowego. Wykształcenie średnie odnosi się do wykształcenia na poziomie ponadpodstawowym.

Uwagi: Wyniki te zostały oparte na regresji liniowej (OLS) z przypisanymi wagami próbkowania. Kategorie porównawcze: mężczyźni, osoby mieszkające w mieście lub dużym mieście (od 100 tys. do ponad 1 mln mieszkańców), respondenci z wykształceniem niższym niż gimnazjalne, respondenci o niższych dochodach (gospodarstwa domowe o dochodach poniżej 2950 zł miesięcznie), respondenci w wieku 30-59 lat.

Uwaga dotycząca zmiennych zależnych: Zmiennymi zależnymi są: ogólny wynik w kategorii kompetencji finansowych przeskalowany do zakresu 0-100, ogólny wynik w kategorii wiedzy przeskalowany do zakresu 1-100, ogólny wynik w kategorii nawyków przeskalowany do zakresu 0-100, ogólny wynik w kategorii nastawienia przeskalowany do zakresu 1-100.

Jak czytać tabelę: współczynnik 3,728 związany z wykształceniem gimnazjalnym i średnim dotyczący wyniku w kategorii kompetencji finansowych oznacza, że osoby, które ukończyły gimnazjum lub szkołę ponadgimnazjalną (obecnie szkoły ponadpodstawowe), osiągnęły ogólny wynik w kategorii kompetencji finansowych o 3,728 punkty procentowe wyższy od osób z wykształceniem niższym niż średnie.

Wyniki, które są statystycznie istotne na poziomie 5%, zostały oznaczone gwiazdką (*); Wyniki, które są statystycznie istotne na poziomie 1%, zostały oznaczone dwiema gwiazdkami (**)

Źródło: Analiza w oparciu o międzynarodowe badanie umiejętności finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020.

Uwagi

¹ Ważna uwaga: termin „rekomendacja” stosowany jest w niniejszym raporcie w znaczeniu propozycji w zakresie polityki wynikającej z przedstawionej tu analizy. Terminu tego nie należy mylić z oficjalną „Rekomendacją OECD”, która jest instrumentem prawnym OECD uchwalonym przez wszystkie rządy krajów członkowskich OECD. Z kolei „rekomendacje” prezentowane w niniejszym raporcie niekoniecznie odzwierciedlają poglądy wszystkich rządów krajów członkowskich OECD.

² Pojęcia „populacja/ ludność/ społeczeństwo/ mieszkańcy Polski” traktujemy w niniejszym raporcie inkluzywnie, tzn. obejmujemy nim wszystkie osoby posiadające stałe lub tymczasowe miejsce zamieszkania w Polsce.

³ Według danych GUS (2022) na koniec 2020 r. mieszkało w Polsce 14,4 mln osób w wieku 50 lat i starszych, co stanowiło 37,6% ogółu ludności. W strukturze populacji osób powyżej 50 roku życia dominują osoby w wieku 60-64 lat (18,6%).

⁴ Wskaźnik ten mierzy udział osób w wieku produkcyjnym (w wieku 15-64 lat) w ogólnej populacji.

⁵ Dane GUS i Szkoły Głównej Handlowej wskazują na znaczne dysproporcje w rozwoju społecznym pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi.

⁶ Pełne dane ze spisu ludności z 2021 r. nie zostały jeszcze opublikowane (stan z maja 2022 r.).

⁷ Pięcioma głównymi krajami docelowymi OECD dla tymczasowych migrantów zarobkowych są: Polska, Stany Zjednoczone, Niemcy, Australia i Francja.

⁸ www.prawo.pl/kadry/rpo-40-proc-ukraincow-,289179.html, opublikowano 28 marca 2018 r.

⁹ Badanie przeprowadzono na próbie 1620 osób w wieku powyżej 18 lat, którzy przybyli do Polski z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. i którzy złożyli wnioski o nadanie polskiego numeru PESEL lub w czasie badania już taki numer posiadali. Badanie wykonano w 11 polskich miastach o największym napływie ludności ukraińskiej po 24 lutego 2022 r.

¹⁰ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000583/U/D20220583Lj.pdf>

¹¹ Zob. średnia PIAAC (OECD, 2016^[184])

¹² Zgodnie z (GUS, 2022^[23]), jedynie jedna kobieta na cztery w wieku powyżej 50 lat jest aktywna zawodowo. Wskaźnik zatrudnienia mężczyzn w wieku powyżej 50 lat wyniósł 42%, czyli o 16% więcej niż kobiet w tej samej grupie wiekowej.

¹³ W niniejszym raporcie, używając terminu „umowy tymczasowe/na czas określony”, odnosimy się do niestabilnych form umów, pracy sezonowej, osób wykonujących prace dorywcze lub innego rodzaju niestandardowych form pracy, takich jak osoby pracujące w tzw. gospodarce współdzielenia (gig economy), które zazwyczaj nie są objęte ochroną socjalną i świadczeniami z systemu zabezpieczenia społecznego.

¹⁴ Gdzie 0=całkowita równość i 1=całkowita nierówność

¹⁵ Odnosi się do banków z zarejestrowanymi na terytorium Polski przedstawicielstwami

¹⁶ Polskie przepisy regulujące kwestie ochrony depozytów są w pełni zgodne z Dyrektywą 2014/49/EU Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów. Więcej informacji: <https://www.bfg.pl/en/>

¹⁷ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971400938/U/D19970938Lj.pdf>

¹⁸ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061571119/U/D20061119Lj.pdf>

¹⁹ Instytucje te nie są zobowiązane do prowadzenia każdego indywidualnego przypadku, ale po przeanalizowaniu zgłoszonego problemu mogą zdecydować o podjęciu działań zgodnie ze swoimi kompetencjami.

²⁰ Ostatnie dane z Global Findex 2021 wskazują, iż odsetek posiadaczy rachunków zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn wynosi 96% (dla mężczyzn i kobiet w wieku powyżej 15 lat). Zob. (Demirgüç-Kunt i in., 2022^[3])

²¹ Badanie zostało przeprowadzone na reprezentatywnej próbie 1265 osób w wieku 15 lat i starszych, w okresie od 15 września do 15 października 2020 r. czyli w czasie pandemii COVID-19.

²² Definiowani jako posiadający zaległości w dowolnym momencie w ciągu roku związane z zaplanowanymi płatnościami z powodu niemożności zapłaty lub trudności z wiązaniem końca z końcem.

²³ Analiza Eurofound – Europejskie badanie jakości życia 2016

²⁴ Test i ankietę przeprowadzono w październiku 2019 r. na reprezentatywnej próbie 1122 Polaków w wieku 18+ z wykorzystaniem dwóch technik badawczych: 399 wywiadów zrealizowano za pomocą kwestionariuszy papierowych, a kolejne 723 wywiady zrealizowano za pomocą CAWI.

²⁵ Oszczędności brutto to ta część dochodu do dyspozycji brutto, która nie jest wykorzystywana na wydatki na spożycie ostateczne. Jeśli oszczędności są dodatnie, niewydany dochód jest wykorzystywany na zakup aktywów lub spłatę zobowiązań. Jeżeli są ujemne, niektóre aktywa są likwidowane lub zwiększają zobowiązania. Zobacz: <https://strateg.stat.gov.pl/#/strategie/krajowe/78>. W celu zaradzenia niskim poziomom inwestycji i znalezienia sposobów stymulowania rozwoju rynku akcji i obligacji w Polsce, Rząd RP przyjął 1 października 2019 r. Strategię Rozwoju Rynku Kapitałowego (SRRK).

²⁶ Badania były prowadzone przez Fundację Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga przez 11 lat. Raporty Postawy Polaków wobec oszczędzania były publikowane w latach 2008-2014 a raporty Postawy Polaków wobec finansów były publikowane w latach 2015-2018. www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/10199.htm

²⁷ Badanie przeprowadzono na próbie 500 osób dorosłych metodą CATI w dniach 22 lutego-8 marca 2021 r.

²⁸ Badanie przeprowadzono na próbie 1031 osób dorosłych metodą CAWI w maju 2021 r.

²⁹ Odsetek osób w wieku powyżej 65 lat z dochodami niższymi niż 50% średniego ekwiwalentnego dochodu rozporządzalnego gospodarstwa domowego

³⁰ Badanie zostało przeprowadzone na reprezentatywnej próbie 2000 osób w lutym 2020 r. i ponownie w lutym 2021 r., umożliwiając poznanie, jak zmieniło się postrzeganie ryzyka w wyniku pandemii COVID-19.

³¹ FinTech definiowany jest przez Radę Stabilności Finansowej jako innowacja w usługach finansowych oparta na technologii, która może zaowocować nowymi modelami biznesowymi, aplikacjami, procesami lub produktami, z jednoczesnym istotnym wpływem na świadczenie usług finansowych. Zob. (Rada Stabilności Finansowej, 2017_[180])

³² Badanie zleczone przez PwC Polska i przeprowadzone przez Ipsos Polska, które miało formę ankiety internetowej (CAWI) i objęło reprezentatywną grupę 1000 Polaków, z którymi przeprowadzono wywiady w sierpniu 2020 roku.

³³ Projekt badawczy zrealizowany na zlecenie Narodowego Banku Polskiego przez konsorcjum IBC Group oraz Centrum Badań Marketingowych INDICATOR z wykorzystaniem technologii CAPI i metod zdalnych na reprezentatywnej próbie N=2001 mieszkańców Polski w wieku 15+ w okresie luty-kwiecień 2020 r.

³⁴ Pięć subiektywnych stwierdzeń, które stanowią część struktury oceny dobrostanu finansowego to: Moja sytuacja finansowa sprawia, iż czuję, że nigdy nie będę miał/miała rzeczy, których w życiu pragnę; Jakoś radzę sobie finansowo; Obawiam się, że moje pieniądze nie wystarczą; Na koniec miesiąca zostają mi jakieś pieniądze; Moje finanse kontrolują moje życie.

³⁵ Poniższa treść jest oparta na informacjach i analizie danych z (OECD, 2020_[2])

³⁶ Określenia „uprzywilejowani” lub „będący w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej” uczniowie czy młodzi ludzie odnoszą się do dostępnych im i ich rodzinom zasobów finansowych, społecznych, kulturowych oraz tych z kategorii kapitału ludzkiego.

³⁷ Zob. np. (Rutecka-Góra, 2020_[183]) w związku z narażeniem osób starszych i młodych na ryzyko oszustwa.

³⁸ Szczególnie pomocne w tym zakresie mogą być przepisy dotyczące ochrony konsumentów usług finansowych, świadomie biorące pod uwagę aspekty behawioralne.

³⁹ Na przykład: (Komisja Europejska, 2022_[181]); (OECD/Unia Europejska, 2017_[185]); (OECD, 2022_[60]).

⁴⁰ Przegląd niniejszy uwzględnia jedynie inicjatywy, które zostały opisane w kwestionariuszu inwentaryzacyjnym

⁴¹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000559/U/D20220559Lj.pdf>

⁴² Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu wspieranie osób i rodzin w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych, z którymi nie są w stanie sobie poradzić, wykorzystując własne możliwości i uprawnienia. Zadaniem pomocy społecznej jest także zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem.

⁴³ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>

⁴⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111490887/U/D20110887Lj.pdf>

⁴⁵ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971230776/U/D19970776Lj.pdf>

⁴⁶ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091571240/U/D20091240Lj.pdf>

⁴⁷ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19600300168/U/D19600168Lj.pdf>

⁴⁸ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001650/U/D20131650Lj.pdf>

⁴⁹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001008/O/D20201008.pdf>

⁵⁰ www.nbp.pl/home.aspx?f=/edukacja/badania.html

⁵¹ www.knf.gov.pl/dla_konsumenta/kampanie_informacyjne/uwaga_cyberoszust, [Poradnik dla inwestorów w akcje i inne instrumenty finansowe – GieldaToProste \(gieldatoprote.pl\)](http://Poradnik.dla.inwestorow.w.akcje.i.inne.instrumenty.finansowe-GieldaToProste.gieldatoprote.pl)

⁵² BLIK to popularna w Polsce metoda płatności, <https://blik.com/en>

⁵³ www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/11426.htm

⁵⁴ www.bm.pkobp.pl/edukacja/ ; <https://bossa.pl/edukacja>

⁵⁵ www.youtube.com/channel/UCenDH94yIlcgMVpbDEFa69Q

⁵⁶ blogi.bossa.pl

⁵⁷ www.sii.org.pl

⁵⁸ Na przykład, analiza działań Związku Banków Polskich oraz Polskiej Izby Ubezpieczeń (2019) wskazuje na to, że w Polsce w tej dziedzinie istnieje może wiele więcej inicjatyw i organizacji (również z sektora prywatnego).

⁵⁹ Gdy niniejszy raport odnosi się do „rodziców”, termin ten obejmuje rodziców, opiekunów prawnych oraz inne osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem.

⁶⁰ Ważna uwaga: termin „rekomendacja” stosowany jest w niniejszym raporcie w znaczeniu propozycji w zakresie polityki wynikającej z przedstawionej tu analizy. Terminu tego nie należy mylić z oficjalną

„Rekomendacją OECD”, która jest instrumentem prawnym OECD uchwalonym przez wszystkie rządy krajów członkowskich OECD. Z kolei „rekomendacje” prezentowane w niniejszym raporcie niekoniecznie odzwierciedlają poglądy wszystkich rządów krajów członkowskich OECD.

⁶¹ Ponad 70 krajów na całym świecie oraz 20 państw członkowskich UE uchwaliło krajowe strategie na rzecz edukacji finansowej (KSEF) zgodnie z Rekomendacją OECD dot. Kompetencji Finansowych, która określa kilka kluczowych elementów takiej strategii, choć jednocześnie stwierdza, że nie istnieje jedno rozwiązanie odpowiednie dla wszystkich krajów, oraz że polityki w dziedzinie edukacji finansowej wymagają przystosowania do kontekstu i okoliczności danego kraju.

⁶² Gdy niniejszy raport odnosi się do „rodziców”, termin ten obejmuje rodziców, opiekunów prawnych oraz inne osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem.

⁶³ OECD (2019) Inteligentna edukacja finansowa: kluczowe wnioski z obserwacji behawioralnych dla inicjatyw w zakresie kompetencji finansowych.

⁶⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf>

